

64276

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**KÂNİ'NİN MENSUR LETÂİFNÂMESİ
VE HEZLİYYÂTI**

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan:
H. DİLEK BATISLAM

Danışman:
PROF. DR. MİNE MENGİ

T. 64276
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ADANA 1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	
DİVAN EDEBİYATINDA LATİFE VE HEZLİ	1
I. BÖLÜM	
KÂNÎ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİ İĞİ VE ESERLERİ	28
II. BÖLÜM	
KÂNÎ'NİN MENSUR LETÂİFNÂMESİ VE HEZLİYYATI (Tanıtım ve inceleme).....	39
A- KÂNÎ'NİN LETÂİFNÂME VE HEZLİYYATINDAKİ MEKTUPLAR	42
1- Mektupların içeriği.....	46
2- Mektuplarda Hiciv ve Mizah.....	57
3- Mektupların Biçimsel Özellikleri.....	66
4- Mektuplarda Dil ve Üslup.....	69
B- ALLAME'YE HİTABEN YAZILAN METİNLER	79
1- Şerhler (Beyit Şerhi)	
a. İçerik	82
b. Biçim	84
c. Dil ve Üslup	84
2- Şerhler (Tezkire Şerhi)	
a. İçerik.....	85
b. Biçim, Dil ve Üslup	88
3- Mektup	
a. İçerik.....	88
b. Biçim, Dil ve Üslup	90
4- Nazm	
İçerik, Biçim, Dil ve Üslup.....	91
5- Vakfiye.....	92

İçerik, Biçim, Dil ve Üslup93

C- ŞERHLER

1- Beyit Şerhi.....	97
2- Tezkire Şerhi.....	98
a. Şerhlerde Bulunan Hiciv Öğeleri.....	103
b. Şerhlerin Biçimsel Özellikleri.....	106
c. Şerhlerin Dili ve Üslubu.....	106

D- LATİFE VE FIKRALAR

1- Latife	
a. İçerik.....	109
b. Biçim, Dil ve Üslup.....	111
2- Fıkra.....	111
3- Fıkra.....	112
a. İçerik.....	112
b. Biçim.....	115
c. Dil ve Üslup.....	116

F- TAVLİYET BERATI

a. İçerik.....	118
b. Biçim, Dil ve Üslup.....	123

F- LETÂTFNAME'DEKİ DİĞER MFTİNLER VE TAMAMLANMAMIŞ
MFKTUPLAR125

SONUÇ132

BİBLİYOGRAFYA140

III. BÖLÜM

1- Karşılaştırmalı Metnin Hazırlanmasında Yararlanılan Nüshalar.....	153
2- Diğer Nüshalar.....	157
3- Transkripsiyon Sistemi.....	160
4- MFTİN162	
5- Metinde Geçen Arapça, Farsça Beyitlerin, İbarelerin, Ayet Ve Hadislerin Türkçe Karşılıkları.....	278

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi Divan edebiyatı denildiğinde, hemen herkesin aklına söz konusu döneme ait eserler arasında önemli yer tutan divanlar gelir. Bu nedenle, temelde manzum ürünlere dayalı olduğu düşünülen Divan edebiyatına ait çalışmaların büyük bir bölümü, en yaygın bilinen ve tanınan eserler olmaları dolayısıyla manzum eserlere, özellikle de divanlara yöneliktir. Manzum eserlerle ilgili çalışmalara ağırlık verilmesi zamanla nesrin ikinci plana itilmesine ve gerektiği gibi incelenememesine neden olmuştur. Oysa Divan edebiyatı sadece manzum eserlerden ibaret değildir. Bu döneme ait çok sayıda mensur eser de vardır. İncelenmeyi bekleyen mensur eserlerin varlığı ve ancak bu eserlerin de sağlıklı bir şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesi sonucu, eski nesir geleneğinin ortaya çıkarılabileceği unutulmamalıdır. Sözünü ettiğimiz çalışmalar yapılmadığı sürece, Divan edebiyatı da tek boyutlu olarak değerlendirilecek, her yönüyle ele alınmamış olacaktır.

Yukarıda dile getirmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı biz, Divan nesrinin özelliklerini ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla, mensur bir eser üzerinde çalışmaya karar verdik. Fakat, böyle bir çalışmanın bazı zorlukları da beraberinde getireceği ortadaydı. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi mensur metinlerle ilgili çalışmalar çok sınırlı olduğu için örnek alıp yararlanabileceğimiz çalışma sayısı azdı. Çalışma konumuzu seçmek için araştırma yaptığımız günlerde, nesre yönelik çalışmalar gibi hiciv ve mizah konulu eserlerle ilgili çalışmaların da az olduğu dikkatimizi çekti. Kaynaklarda verilen bilgilere göre, araştırmacıların hiciv ve mizah içerikli eserlerle ilgili çalışmalarının sınırlı olmasında, bu eserlerde kullanılan dilin genellikle kaba, müstehcen denilebilecek özellikler taşıması etkili olmuştur. Söz konusu dilin kullanımıyla ilgili durum, bizi de biraz düşündürmekle birlikte, yukarıda sıraladığımız bütün bu olumsuzluklara rağmen hocam sayın Prof. Dr. Mine Mengi'nin teşvik ve tavsiyeleriyle hem mensur metin olması hem de hiciv ve mizaha yer vermesi dolayısıyla 18. yüzyıl Divan edebiyatı

yazar ve şairlerinden Tokatlı Ebubekir Kâfî Efendi'nin mensur Letâifnâme ve Hezliyyât adıyla bilinen eseri üzerinde çalışmayı uygun gördük.

Kâfî'nin Letâifnâme ve Hezliyyât adlı eseri üzerindeki çalışmamız inceleme ve metin olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın ilk aşamasında, sağlıklı bir metin ortaya koyabilmek için metnin değişik nüshalarını tespit ederek, bunlardan ulaşabildiğimiz uygun nüshaların karşılaştırmasını yaptık. Sonuçta, ulaşabildiğimiz dört ayrı nüshadan yararlanarak metni oluşturduk. Metin çevirisinin tamamlanmasının ardından, inceleme bölümü için gerekli kaynak tarama çalışmalarını yapmaya başladık. Metnin tanıtımı ve değerlendirilmesi amacıyla inceleyeceğimiz değişik özelliklerden yola çıkarak, inceleme bölümünü de kendi içinde alt bölümlere ayırdık.

Çalışmamızın giriş bölümünde Divan edebiyatında latife ve hezl konusuna değindik. Daha sonraki ilk bölümde Kâfî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleriyle ilgili bilgileri, ikinci bölümde ise, yazarın çalışma konumuz olan Letâifnâme ve Hezliyyâtı'nın özelliklerini verdik. İkinci bölümde yer alan alt bölümlerde, eserde bulunan değişik metinleri en kapsamlı gruptan en az yer tutan gruba doğru sınıflandırarak söz konusu metinleri içerik, biçim, dil ve üslup özellikleriyle, içerdikleri hiciv ve mizah öğeleri açısından değerlendirmeye çalıştık. Değerlendirmelerimizi yaparken önceliği geniş kapsamlı değerlendirmelere verdik. Metinlerle ilgili değerlendirmeleri ayrıntılı bir fişleme çalışması sonucu ortaya koyduk. Yaptığımız taramalar sonucunda metinlerin değişik özelliklerini belirlemeye yönelik çeşitli konulara ilişkin fişler ortaya çıktı. Ancak biz ağırlığı hiciv ve mizaha verdiğimiz için daha çok bu konuyla ilgili bilgiler içeren fişleri kendi aralarında sınıflandırarak ilgili bölümlerde örnek verdik. Örnek verirken aynı örneği bir kaç kez kullanmamaya özen gösterdik. Ayrıca örneklerin sözünü ettiğimiz özellikleri belirgin bir şekilde yansıtan örnekler olmasına dikkat ettik.

Çalışmamızın sonuç bölümünde ise, genel bir

değerlendirme yaparak, elimizdeki metnin biçim, içerik, dil ve üslup özelliklerini, hiciv ve mizah öğelerine yer vermesi açısından önemini ortaya koymaya çalıştık.

Şüphesiz yaptığımız bu çalışmanın eksiksiz bir çalışma olduğunu söyleyemeyiz. Uyarılar ve yapıcı eleştiriler eksikliklerin tamamlanmasına ve yanlışların düzeltilmesine katkıda bulunacaktır. Eksikliklerin ve yanlışlıkların hoşgörüyü karşılanması dileğiyle, başta çalışmalarım süresince ilgisini ve desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Mine Mengi'ye, metinde geçen Arapça beyit, cümle ve ibarelerin Türkçe'ye çevrilmesinde yardımlarını gördüğüm Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi sayın Süleyman Başer ile Araştırma Görevlisi Ferhat Yılmaz'a, zaman zaman çeşitli konulardaki yardım ve ilgileriyle destek olan diğer hocalarıma da teşekkürü bir borç biliyorum.

H. Dilek Batislam

ADANA 1997

KÂFİ'NİN MENSUR LETÂİFNÂMESİ VE HEZLİYYATI

(Doktora Tezi)

Konusu, 18. yüzyıl Divan şairi Kâfî'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı olan bu doktora tez çalışması metin ve inceleme olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmiştir.

İnceleme bölümünde, eserin yazarı Kâfî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra, incelemenin konusu olan mensur Letâifnâme ve Hezliyyât'ın tanıtımı ve incelemesi yapılmıştır. İncelenen eserde yer alan değişik türlerde yazılmış metinler içerdikleri mizah ve hiciv öğeleri bakımından değerlendirilmiştir.

Metin bölümünde ise, eserin Lâtin Alfabesi'ne çevirisi yapılmış, metinde geçen Arapça ve Farsça ibarelerin Türkçe karşılıkları da metnin sonunda verilmiştir.

Sonuç olarak, Kâfî'nin eserinden yola çıkarak 18. yüzyıl Divan edebiyatının nesir dili ve üslubuyla hiciv ve mizah konulu Divan edebiyatı eserlerinin içeriği ve özelliği hakkında bilgi verilmiştir.

ANAHTAR KELİMLER:

- 1- Kâfî
- 2- Hiciv
- 3- Mizah
- 4- Nesir
- 5- Letâifnâme

ABSTRAKT

This Ph. D. thesis on 18th century poet Kânî's Letâifnâme and Hezliyyât on prose consist of the two main parts: Text and examination.

In the examination part the actual subject for examination made up of the introduction and examination of the Letâifnâme and Hezliyyât on prose follows some information about the writer Kânî's life as well as his literary personality and works.

The manuscript written in various styles which are contained in the work under examination are being interpreted as to their humourous and satyrical components.

On the other hand, the textual part gives the transcription of the work into Latin script; the Turkish equivalents of the Arabic and Persian expressions in the work are listed at the end of the text.

In summary it could be said that Kânî's work provides information on the contents of humourous and satyrical classical works in the language and style and characteristics of 18th century classical prose.

KEYWORD

- 1- Kânî
- 2- Satire
- 3- Humore
- 4- Prose
- 5- Letâifnâme

KISALTMALAR

A.g.e.	:Adı geçen eser.
a.g.m.	:Adı geçen makale.
Ank.	:Ankara.
Bas.	:Baskı, basımevi.
Bkz.	:Bakınız.
Böl.	:Bölümü.
C.	:Cilt.
DTCF	:Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
DTCFD	:Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.
Haz.	:Hazırlayan.
İst.	:İstanbul.
İÜEF	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
İÜFFD	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.
KTR	:Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Ktp.	:Kütüphanesi.
mad.	:Maddesi.
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı.
No.	:Numara.
Öç.	:Ölçü.
S.	:Sayı.
s.	:Sayfa.
TDAY	:Türk Dili Araştırmaları Yıllığı.
TDED	:Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
TDK	:Türk Dil Kurumu.
TTK	:Türk Tarih Kurumu.
v.	:Varak.
v.b.	:Ve benzerleri.
v.d.	:Ve devamı.
v.s.	:Ve saire.
Yay.	:Yayınevi, yayınları.

GİRİŞ

GİRİŞ

DİVAN EDEBİYATINDA LATİFE VE HEZL

Bilindiği gibi Divan edebiyatı dönemine ait eserler arasında mizah ve hiciv konulu eserler de bulunmaktadır. Latife ve hezl olarak adlandırılan eserler ise Divan edebiyatının mizah konulu eserleri arasında değerlendirilmektedir. Bu nedenle latife ve hezl türüyle ilgili bilgilere geçmeden önce söz konusu konuyla yakından ilgili olan mizah ve Divan edebiyatında mizah konularına değineceğiz.

Dilimize Arapça'dan giren mizah kelimesinin aslı, "müzah"tır. Mütercim Asım'ın Kamus Tercümesi'nde kelimenin mizah biçimi de vardır. Mütercim Asım, mizah için: "Mim'in kesriyle biri biriyle lağ ve latife eylemek manasınadır." karşılığını verir. Müzahı ise, "Lağ ve latifeye denir." şeklinde tanımlar(1). Kamus-ı Türkî'de müzahla ilgili olarak: "(Bunu mim'in kesriyle kullanıyorsak da o sureti müfa'ale babından masdar-ı sani olup müşareket beyan eder.) Şaka, latife, eğlence." açıklamalarına yer verilir(2). Diğer kaynakların birçoğunda da mizah için "Şaka, latife, eğlence, alay, nükte, gülmece." karşılıklarının tekrarlandığını görürüz(3). Mizah kelimesi, edebiyat terimi olarak daha farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz: "Kimi düşünceleri nükte, şaka ve takılmalarla süsleyip anlatan bir söz veya yazı çeşidi,

(1) Mütercim Asım, Kamus Tercümesi, C.I, ist. 1305, s.519

(2) Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, Çağrı Yay. ist. 1317, s.1330

(3) Mevlüt Sarı, El-Mevarid, Arapça-Türkçe Lügat, Bahar Yay. ist. 1982, s.1431; Ali Seydi-Reşad, Mükemmel Osmanlı Lügatı, ist. 1319, s.747; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat; Aydın Kitabevi, 7. Bas. Ank. 1986, s.782; İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, C.I-II, Akçağ Yay. 2. Bas. Ank.1989, s.353; Türkçe Sözlük, C. II, TTK. Bas. Ank. 1988, s.1031

gölmece (geniş anlamda) belli etmeden yapılan alay..." (4), "Şaka, latife, eğlence, edebiyatta bu nitelikteki söz ya da yazı." (5), "... Edebiyat terimi olarak kişileri, olayları, durumları gülünç yanlarıyla yansıtan yapıtlar." (6), "Olayların gülünç, alışılmadık ve çelişkili yönlerini yansıtarak insanı düşündürme, eğlendirme ya da güldürme sanatına verilen ad." (7), "... Güldürücü söz, durum veya davranış, fıkra, hikâye, resim ve karikatür de bazen aynı anlamda kullanılmaktadır." (8)

Divan edebiyatında ise, latife, şaka, nükte ve alayın yanı sıra iğneleme, taşlama ve hiciv kelimeleri de mizah kavramını anlatmak için kullanılmıştır. Ancak bu kelimelerin, mizah kelimesiyle tam anlamıyla eşanlamlı oldukları söylenemez (9).

Dilimizde zaman zaman mizah kavramını karşılamak amacıyla Batı'dan alınmış bazı kelimeler de kullanılmaktadır. Bunlar arasında hümur, espri ve ironiyi sayabiliriz. Latineden gelen hümur; alışık olunmayan, normalin dışında kalan davranışlardan, durumlardan veya olaylardan ortaya çıkan mizahı karşılar. Fransızca olan espri kelimesinin bizdeki karşılığı nükte'dir. Espride amaç bir kişiyi, bir düşünceyi, bir olay veya davranışı gülünç duruma getirerek veya gülünç yönünü belirtmek başkalarını güldürmektir. Bu nedenle espride bir iğneleme görülür. Yunanca'dan gelen ironi

(4) Pars Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Pars Yay. C.V, ist. 1972, s.1990.

(5) L. Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, 6. Bas. Varlık Yay. ist. 1984, s.184

(6) Atilla Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yay. C.III, ist. 1983, s.857

(7) Ana Britannica, "Mizah" mad. Ana Yay. C.XVI, ist. 1989, s.156

(8) Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Mizah" mad. Dergâh Yay. C.VI, ist. 1986, s.384

(9) Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi, "Mizah" mad. Milliyet Yay. C.VI, ist. 1994, s.138

kelimesinin Türkçe'deki karşılığı ise alaya almaktır. Burada da espride olduğu gibi bir işneleme vardır. Ancak ironide esprideki zekâ inceliği ve zerafet yoktur. Bazen çok kabalaşarak incitici olur. Alaya alınan kimse küçümsenir. Ayrıca alayda mübalağaya da yer verilir(10).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, mizah kelimesine hemen hemen bütün kaynaklarda "Şaka, latife, eğlence, alay, gülmece." karşılıkları verilmiş, ayrıca bazen de Batı dillerinden alınan hümür, espri ve ironi kelimeleri de mizah kavramını karşılamak için kullanılmıştır. Bu bilgilerden yola çıkarak mizahın temel özelliğinin şaka, nükte ve alay olduğunu, edebiyat terimi olarak da sözü edilen özellikleri taşıyan edebiyat eserlerini ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda mizah, belirli bir edebî türü değil, bütün türler için geçerli olabilen bir yaklaşım biçimini ve anlatım özelliğini ifade eder. Başka bir söyleyişle bir şiir, hikâye ya da romanın mizahî olabilmesi, yazarının konuya bakış açısına ve konuyu yansıtmaya biçimine bağlıdır diyebiliriz(11).

Mizahın temelinde hoşgörü ve eğlence vardır. Eğlencenin en önemli yanı sosyal bir olay olmasıdır. Eğlencenin sosyal yapısını kavrayan insanlar, zaman içinde ona topluluğun dili olma görevini yüklemek istemişlerdir. Eğlence, mizahın her konuyu ve sorunu rahatça ortaya koymasını sağlar. Eğlence ve hoşgörünün mizahı çağrıştıрма nedeni mizahın toplumsal sevinçlerin dile getiriliş biçimlerinden biri olmasıdır. İlk toplu eğlencelerde ve mizah örneklerinde değişmeyen bir yapı vardır. İyi ile kötü sürekli savaş halindedir. Kötü iyiye egemendir. Ancak sonuçta iyi galip gelir ve bunun şerefine söz konusu toplu eğlenceler yapılır. Bütün mizah ürünlerinde ortak olan, karışık ve içinden çıkılmaz bir duruma, sonunda neşeli ve sevimli bir çözüm getirme olayı geleneksel yapıdan kalma bir mirastır. Kötünün iyi tarafından yok edilmesi,

(10) Ana Britannica, "Mizah" mad. s.156

(11) Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Mizah" mad. s.857

bütün baskıların atılmasını, bir tepki olarak bağımsızlığı ve özgürlüğü çağrıştırarak toplumsal bir sevinci dile getirir(12).

En kaba şakadan en ince espriye kadar bütün mizah örnekleri olaylar arasındaki çelişkinin ortaya çıkarılması esasına dayanır. Bu nedenle gelenek ve kuralların sorgulanmasında mizah önemli bir rol oynar. Öte yandan her şaka, bazen belli belirsiz de olsa bir saldırı ögesi içerir. Yapılan davranışın kişiye zarar verebildiği durumlarda bu öge çok belirgin olabilir. Ama başka durumlarda, örneğin ciddi bir konuşmanın cinas yoluyla komik hale getirilmesinde, saldırı ögesi daha gizlidir. Başkalarına saldırma ihtiyacı insanın kendini saldırı karşısında hissetmesiyle çok yakından ilgilidir. Saldırma ve savunma duygularına hemen hemen bütün mizah ögelerinde rastlandığı için, bazı yazarlar mizahın işlevinin bu duyguları toplumun kabul edebileceği bir tarzda dışa vurmak olduğunu öne sürmüşlerdir. Bazı eleştirmenlerse, saldırganlık ve acımasızlığa dayanmakla birlikte, mizahın insanı özgürleştirici yanı olduğunu vurgulamışlardır(13).

Mizahın temel amacı güldürmektir. Kimi zaman düşündürebilir de. Gülünç bir duruma, olaya, görünüşe veya düşünceye tuhaf ya da komik denir. Mizahla insanın ilişkisi iklime, kişiliğe, kültüre, dil ve geleneklere v.b. göre değişir. Ancak mizah her zaman zekâ ile doğrudan ilgilidir. Mizahta güldürme esas olmakla birlikte küçük görme söz konusu değildir. Mizah ve şakanın biraz ağırı alay ve istihzaya götürür. İstihzada gizli ve iğneleyici bir alay vardır. Alay ve istihzanın ötesinde ise hiciv bulunur. Hicve küçük görme, küçük düşürme karışır. Burada ta'riz, terzil ve tezyif duyguları ağırlık kazanır(14).

(12) Ferit Üngören, Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 4. Bas. Ank.1983, s.11 v.d.

(13) Ana Britannica, "Mizah" mad.,... s.156

(14) Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Mizah" mad... s.

Günümüzde gülmece karşılığıyla da anlatılmaya çalışılan mizah kavramı, güldürme amacı yanında dolaysız olarak yergiyi ve öfkeyi de içerir. İroniden kaba saba sövgüye kadar çok geniş bir anlatım ve içerik yelpazesi olan mizah, gerek öfkenin, düşmanlığın, sevgisizliğin dışa vurulduğu, gerekse toplumsal eleştirinin dile getirildiği en önemli edebiyat türü olarak görülebilir(15).

Mizah, hayatın içinden çıkar. Hayatın hemen her unsurunda mizahî olaylar, yönler bulunabilir. Ancak bunlar başkalarına anlatıldığı zaman bir biçime girerler. İnsanların günlük yaşayışlarında bol miktarda espri, alay, şaka ya da fıkraya yer verdikleri görülür. Bu durum mizaha duyulan ihtiyacın bir göstergesidir. Mizah aynı zamanda toplum hayatındaki aksaklıkları, kişiler üzerindeki baskıları ve sıkıntıları gideren bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Mizahın toplumdaki kimi yanlışların düzeltilmesinde yapıcı etkisi vardır. Mizahî eserler bazen en sert eleştirilerden daha etkili olabilmektedir. Önemli olan ölçünün kaçırılmaması ve mizahın dozunun iyi ayarlanabilmesidir(16).

Siyaset, günlük yaşam, sosyal olaylar, alışkanlıklar v.b. her şey mizahın konusu olabilir. İnsan davranışlarının yanlışlıklarını, toplumdaki düzensizlikleri, tutarsızlıkları, toplumsal baskıyı konu alan fıkralar ve edebî eserler mizah yönünden zengin eserlerdir. Mizahın en önemli özelliği konusu ne olursa olsun toplumsal olmasıdır. Toplumsal eleştirinin en yoğun yansıma alanı mizahtır denilebilir.

Mizahî eserlerde kullanılan yöntem abartıya, biçim bozmaya, taklide, bilmezden gelmeye, uyumsuzluğa ve yabancılaştırmaya dayanır. Her mizahî eserde bu yöntemlerden biri veya birkaçı ayrı ayrı veya birlikte kullanılır(17).

(15) Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi, "Mizah" mad.s.138

(16) Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Mizah" mad.s.384

(17) Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi, "Mizah" mad.s.138

Mizahta mantık, görüntü ve toplumsal ilişki ögeleri yer alır. Mizahla mantık arasında kesin bir ilişki vardır. Ancak tek başına mantık mizahı açıklayamaz. Mizahı ortaya çıkaran bir cümle ya da metinde mutlaka, mantık yönünden özel bir yapı kuruluşu söz konusudur. Mantık açısından ilgisiz iki olay ya da durumun birlikte verilmesi mizahın görüntü ögesinin ortaya çıkmasını sağlar.

Mizahın görüntülerle ilişkisi çok geniş bir alanı içine alır. Alışılmadık, beklenmedik görüntüler mizahı sağladığı gibi, gerçektışı görüntülerin bir kısmı da mizah etkisini sağlayabilir. Bir şeyin görüntüsü olsun, bir hareketin görüntüsü olsun, genel olarak görüntüler, mizahın mantık yapısıyla doğrudan ilgilidir. Görüntü yapısı mizahın da diğer sanatlar gibi, anlam yüklü görüntüler içinden seçilmesini gerektirir. Bu yönden mizah da sanat gibi yaratıcılık beklemektedir. Görüntü yapısının özelliği sonucu, bazı mizah türleri, doğrudan önermelerden yola çıkarken (fıkra, mizah hikâyesi, mizahî şiir); bazı mizah türleri de görüntüden yola çıkmakta (karikatür), diğer bazı mizah türlerinde ise ön planda hareket bulunmaktadır (kukla, komedi, pandomim). Aslında mizah ürünlerinin çeşitli türlerde ortaya çıkışı, önerme ve görüntü ögelerinin çeşitli biçimlerde kullanılımsının sonucudur. Sadece söze dayalı mizah türleri, sözle bir görüntüyü, hareketi anlatmaya çalışarak mizahı ortaya çıkardığı gibi, sadece görüntüye dayalı mizah türleri de zihinde belirli önermeleri yaratmaya çalışarak mizahı gerçekleştirir. Mizahın ortaya çıkabilmesi için, ilgisiz iki sınıfın yan yana getirilmesi, bunun sonucu alışılmadık bir görüntünün sağlanması yanında, bir de ortaya çıkan sonucun somut bir toplumsal duruma dikkat çekmesi gerekir. Mizahın bu üçüncü ögesine toplumsal ilişki denilebilir.

Halk mizahında ve diğer mizah ürünlerinde halkın temel üretim ilişkileri, bunların taşıdığı görüntüler mizahın toplumsal ilişki boyutunu oluşturur. Bu anlamda mizah ürünlerinin toplumsal ilişki boyutuna bakarak, o halkın sosyal yapısıyla ilgili sonuçlar çıkarılabilir. Halkın, bazı görüş ve isteklerini dışa vurmak için mizahî anlatım yoluna her zaman ihtiyacı vardır. Toplumda sorunların yaşandığı

dönemlerde mizahta canlılık görülür. Toplumsal baskıların yoğun olduğu dönemlerde de mizah gelişir. Toplumun hangi alanında yoğun bir mizah salgını yaşanıyorsa o alanda çeşitli değişimlerin olduğu söylenebilir. Ayrıca, savaş gibi önemli toplumsal sarsıntılar da beraberinde kendi mizah anlayışlarını getirirler⁽¹⁸⁾.

Mizahla ilgili bu genel bilgilerin ardından mizahın divan edebiyatındaki durumuna değinebiliriz. Kimi zaman divan edebiyatında mizahla birlikte latife, nükte, şaka, iğneleme, taşlama, hiciv ve alay kelimelerinin de kullanıldığını, ancak hütün bu kelimelerin aynı anlama geldiğini söylemenin mümkün olmadığını daha önce belirtmiştik. Mizah kavramını karşılamak amacıyla kullanılan bu kelimeler arasında anlam farklılıkları vardır. Mizahla ilgili bilgi veren kaynaklarda da bu konuda farklı yaklaşımlar olduğunu görüyoruz. Örneğin, kaynaklardan birinde, yukarıda sıraladığımız latife, nükte, şaka v.b. mizah çeşitleri olarak adlandırılarak değişik biçimlerde tanımlanmaktadır⁽¹⁹⁾. Bir başka kaynakta ise, konuyla ilgili olarak eski edebiyatımızda latife, hezl, mizah, mutâyebe, mülâtafa, hiciv, ta'riz, tehzil kelimelerinin kullanıldığını, bunlardan latifeye şaka, hezl ile mizaha gülmece ve alay, mutâyebe ile mülâtafaya şakalaşma, hicve yergi, ta'rize sataşma ve taşlama, tehzile ise alaya alma, gülünç hale getirme karşılıklarının verilmesinin uygun olacağı söylenmektedir⁽²⁰⁾. Yine eski edebiyatımızda kullanılan zemm, şetm, kadh gibi kelimeler de konuyla ilgili olup bunlardan zemm yerme ve kınama, diğer ikisi de sövme anlamındadır. Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi yukarıda verdiğimiz ve divan edebiyatı döneminde kullanılan, mizahla ilgili kelimeler, mizah türlerini ya da çeşitlerini anlatmak için değil, mizahın çeşitli yönlerini ve boyutlarını açıklamak için

(18) Ferit Üngören, Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi,.. s.33 v.d.

(19) A.g.e. s.39 v.d.

(20) Ağah Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi", TDAY. Belleten 1970, 2. Bas. TTK. Bas. Ank. 1989, s.39,40

kullanılmaktadır. Konuyla ilgili çalışmaların azlığı nedeniyle henüz divan edebiyatında mizah ve hiciv konusu, bu konuyla ilgili kelime ve terimlerin anlamları yeterince açıklık kazanmamıştır. Kaynakların çoğunda da mizah hiciv ayrımı net bir biçimde verilmemiştir. Bu durum özellikle de divan edebiyatı dönemi için önemli bir eksikliktir.

Şimdi şakadan başlayarak kaba sövgüye, hicve kadar giden, mizah ve hiciv konusuyla ilgili bazı kelimelerin anlamlarını vermeye çalışalım:

LATİFE: "Güldürecek tuhaf ve güzel söz, mizah, şaka, güldürücü fıkra."⁽²¹⁾ anlamlarına gelen latife kelimesi Arapça'dır. "Hoşluk, güzellik, iyi muamele, iyilik."⁽²²⁾ anlamındaki lutf kelimesiyle aynı köktendir. Aşağı yukarı Batı dillerindeki espri motifini karşılar. Latifelerin büyük bir bölümü anektod niteliği taşır. Yani olaylar belirli ve ünlü kişiler arasında geçmiş gibi gösterilir.

NÜKTE: "ince anlamlı, şakalı söz."⁽²³⁾ anlamına gelen nükte zarifliğiyle bilinir. Nükte yapan kişiye nüktedan denir. Sözlü mizahta nükte, nüktedan tipini yaratmıştır. Bu tiplere toplum geniş bir hoşgörü gösterir. Nüktelerin çoğunda, şiirdeki cinas, istiare, teşbih gibi sanatlarla dil canbazlığı ve çift anlamlılık göze çarpar.

ŞAKA: "Güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşıdakini kırmadan yapılan hareket veya söz, latife."⁽²⁴⁾ anlamındaki şaka her yönüyle gerçek, hatta korkunç bir olaylar zinciri hazırlanarak hoşgörü sınırının ölçülmesine dayanır. Sonuçta durum açıklanarak eğlence ve mizah elde edilir. Şaka bir

(21) Seyit Kemal Karaallıoğlu, **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, 3. Bas. İst. 1983, s.450

(22) Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, s. 663

(23) L. Sami Akalın, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, s.203

(24) **Türkçe Sözlük**, C.II, s.1367

olaylar zincirinin gerçek olmayışıyla anlam kazanır ve kişiler arasında özel bir dostluk olmasını gerektirir.

İĞNELEME VE TAŞLAMA: Üstü kapalı yergi, kinayeli, dokunaklı söz söyleme olarak özetleyebileceğimiz iğneleme ve taşlama genellikle kelime oyunları ile ortaya çıkar. İki kişi ya da konuyu bilen kişiler arasında geçer. Taşlama ve iğnelemeye aynı yolla karşılık verebilmek hüner sayılır. Taşlamanın manzum örnekleri ünlüdür.

ALAY: Biriyle, bir şeyle eğlenme, küçümseme anlamı taşıyan alayda farketmemek hüner sayılır. Anlaşılan bir alay şaka gibi gösterilerek hoşgörü sağlanmaya çalışılır. Alay, çekişmeli kişiler arasında, övücü, yükseltici fakat gerçek olmayan bir ilişkiler dizisi hazırlanarak, karşıdakine bunun benimsetilmesi olarak değerlendirilebilir. Alayı anlamamazlıktan gelip karşı tarafı övmek ve yüceltici sözler söylemek erdem kabul edilmiştir. Argodaki işletmek de bu anlamdadır. Alay, çoğunlukla bir ifade ve tavır sanatıdır.

Belli ölçülerde mizahla ilişkisi olan, kısaca açıklamaya çalıştığımız bu kelimelerin dışında açıklanması gereken bir başka kelime de hicivdir. Kaynakların çoğunda hiciv, mizah türü olarak kabul edilip mizah edebiyatı içinde değerlendirilmiştir⁽²⁵⁾. Bu durum konuyla ilgili bilgi veren kaynaklarda açıkça görülmektedir. Örneğin söz konusu kaynaklardan birinde hicvin aslında bir mizah türü olduğu, ima ve iğneden başlayarak küfre kadar uzanan zengin bir saldırı mizahının genel adlandırılması olduğu söylenirken, bir diğerinde de en yaygın mizah çeşitlerinden biri olarak kabul edilen hicvin açık bir saldırı amacı taşıdığı için ok simgesiyle tanındığı, suçlama ve küfüre dönüşmeye çok yakın bir yerde olduğundan hoşgörü yönünden en ağır mizah çeşidi olduğu, kelime ve kelime oyunları ile gerçekleştirildiği belirtilmektedir⁽²⁶⁾. Kaynaklardan bir diğerinde de çoğunlukla

(25) F. Öngören, Cumhuriyet Dönemi... s.39 v.d. ; Ayrıca bkz. Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Mizah" mad... s.857

(26) F. Öngören, Cumhuriyet Dönemi... s.137

mizahla hicvin birbirine karıştırıldığı belirtildikten sonra, hicve bencilliğin hakim olduğu, kişinin kendisini karşısındakinden üstün gördüğü söylenmektedir(27).

Değişik kaynaklarda yer alan bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi mizahla hicvin sınırı çok net olarak çizilmemiştir. Ancak mizahla hiciv birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Bu iki tür arasındaki yakınlık komikle, gülünç olanla iki türün de yakından ilgili olmasından kaynaklanmaktadır(28).

Yukarıda söylediklerimizden de anlaşılacağı gibi mizah ile hiciv arasında nicelikten çok nitelik ayrımı vardır. Mizahta amaç şaka ve alaydır. Yazar, kişilerin ya da olayların daha çok gülünç yanları üzerinde durur. Şaka, okuyucuyu gülümsetir. Dokunur, fakat incitmez; zaman zaman iğneler, ama yaralayıp acıtmaz. Okuyucunun göremeyeceği kimi sivri noktalara dikkat çekmekle birlikte, şaka niteliği taşıdığı için okuyucuyu kızdırmaz. Mizah ne kadar dokunaklı olursa olsun hoşgörü ile karşılanır. Hiciv ise çoğunlukla hoşgörü sınırlarını aşar. Daha çok kişileri hedef alan hicivde söyleyiş biçimi sertleşip keskinleşir. Sadece dokunmakla kalmayıp yerine göre tırmalar, yaralar, sataşır, saldırır. Hatta genellikle kaba sövgüye kadar gider. Hedef seçtiği kişiyi küçültür, onur kırıcı olur. Namusa dokunur. Bütün bu özellikleri dolayısıyla müstehcenlik boyutuna ulaşır. Divan edebiyatında mizah, sayıları fazla olmayan birkaç eser bir yana bırakılırsa gülmece ve alaydan çok rahatsız edici kaba bir taşlama ve sataşma, hiciv ise güzel örnekleri olmakla birlikte, yergiden çok saldırı ve sövgü boyutuyla karşımıza çıkar. Sövgü ne kadar ağır olursa hiciv de o kadar başarılı sayılır(29).

(27) Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Hiciv" mad..s.223

(28) Mustafa Apaydın, Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Adana 1993, Giriş Bölümü, s.14

(29) Ağah Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi", ... s.39,40

Mizahla hiciv arasındaki farklardan biri de ele aldıkları varlıklara yaklaşım biçimlerinin aynı olmayışıdır. Mizah uyarıcı ve düzeltici bir yaklaşım biçimi sergilerken hicivde durum bunun tersidir. Hiciv uyarıcı ya da düzeltici değildir. Yıkmayı, yok etmeyi, aşağılamayı ve değiştirmeyi hedefler. Bu nedenle mizaha göre daha şiddetli bir saldırı içerir.

Mizah ve hiciv nükte, kinaye ve telmihe dayanır. Abartma esastır. Benzetme, istiare, mecaz, cinas, tevriye gibi edebî sanatlardan da sık sık yararlanılır. Ayrıca divan edebiyatında tamamıyla hiciv amaçlı söz sanatları da bulunmaktadır. Hiciv yazarları bu sanatları da eserlerinde kullanırlar⁽³⁰⁾.

Bilindiği gibi İslâmiyet insanları küçük düşürmeyi, onlarla alay etmeyi hedef alan sözleri yasaklamıştır. Bu konuda ayetler ve çok sayıda da hadis vardır. Yalnız, karşıdaki insanın da hoşuna gidecek türden şakaların yapılabileceğine dair hadisler de vardır. Hz. Peygamber tarafından da bu tür şakalar yapılmıştır. Bazı eserlerde örneğin, Kınalızâde Ali'nin Ahlâk-ı alâî adlı eserinde mizahın dilin afetlerinden biri olduğu söylenerek, aşırısından kaçınılması gerektiği belirtilir. Haddi aşan mizah incitici, onur kırıcı ve lekeleyicidir⁽³¹⁾. Aynı durum hiciv için de geçerlidir. Divan edebiyatında hiciv etkisinden korkulan, kimi zaman da hicvedenin en ağır şekilde cezalandırıldığı bir türdür⁽³²⁾. Örneğin, divan edebiyatında

(30) Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mine Mengi, "Divan Edebiyatında Yergi Amaçlı Söz Sanatları", *Journal of Turkish Studies*, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı II, Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Volume 20, Harvard University, 1996, s.126-132

(31) *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Mizah" mad..s.385

(32) F. Üngören, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, s.144; Ayrıca bkz.Amîl Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, M.E.B. Yay. İst. 1994, s.60 v.d.

yazdıkları hicivler yüzünden ölümlerle cezalandırılan iki şair vardır. Bunlar Figani ile Nef'i'dir(33).

Yukarıda sıraladığımız olumsuzluklara rağmen divan şairleri hiciv yazmaktan çekinmemiş, övgülerinde olduğu gibi yergilerinde de aşırılığı elden bırakmamışlardır. Hicive düşkünlükleri bilinen divan şairlerinin mizah karşısındaki tavırları biraz daha farklıdır. Divan edebiyatında mizah öğelerine hiciv kadar çok yer verilmemiştir. Ancak yine de bu dönem yazarları bazen kıskançlık ve mevki hırsıyla bazen de şaka yapmak amacıyla mizaha da başvurmuşlardır.

Divan edebiyatının şiir ağırlıklı olması, Osmanlı dönemindeki Türk mizahının da daha çok şiir aracılığıyla ortaya konulmasına neden olmuştur. Ancak edebî değerinin az olduğu düşüncesiyle şairler çok fazla mizahî şiir yazmamışlardır(34).

Mizahî bir eserin edebî sayılabilmesi için ince bir nükte, zarif bir mazmun içermesi ve zekâya hitap etmesi gerektiğini belirten kaynaklar, Divan edebiyatı dönemine ait mizahî eserleri;

- 1- Hezlâmiz kıtalar ve beyitler.
- 2- Muhtelif şekillerde yazılmış hezlgüne manzumeler.
- 3- Manzum lâtifeler.
- 4- Mensur fıkralar.
- 5- Mektuplar ve arzıhaller.
- 6- Münazaralar.
- 7- Mülâtafalar.
- 8- Nâmeler.
- 9- Başkalarının eserleriyle yazılan hezlâmiz manzumeler.
- 10- Şerhler.

(33) Ana Britannica, "Yergi" mad. Ana Yay. C.XXII, 1st. 1990, s.386

(34) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.353, 354

11- Nazire olarak yazılan tehziller.
olarak sıralamaktadır.

Sıralanan söz konusu mizahî türlerden hezlâmiz kıtalar ve beyitler içinde zarif bir nükteyi güzel bir mazmunu içeren örnekler bulunmakla birlikte, bu tür eserler genellikle hicivle karışıktır. Hezlâmiz kıtalara Nef'î'nin çağdaşı Mantıki'nin yazdığı kıta örnek verilebilir. Mantıki;

Şam'da bilmediler kıymetimi
Hicret ittim Halebü's-şehbâ'ya
Harların çifte-i iz'âcından
İltica eyledim Öküz Paşa'ya

demıştır. Salahiye'de Selimiye Medresesi'nde müderrisken Mantıki görevi elinden alındığı için Halep'e gitmiş ve orada bulunan Serdar Öküz Mehmet Paşa'ya iltica etmiştir. Yukarıdaki kıta bu olay dolayısıyla yazılmıştır.

Hezle yönelik manzumeler mesnevi, gazel, kaside v.b. şekillerde yazılırlar. Bazı divanlarda, yazma mecmualarda ve hezliyat adı verilen eserlerde bulunur. Aşağıdaki örnek mesnevi tarzında yazılmış mizahî bir manzumedendir.

Râviyân-ı rivâyet-i kehle
Nâkilân-ı hikâyet-i kehle

İttiler kehleler hikâyetini
Kıldılar bitlerin rivâyetini

Var idi bir harif-i kehle-nisâr
Halkı itmmişti kehlesi bîzâr

.....

Manzum latifeler, latife veya hikâye başlığı altında yazılan küçük manzumelerdir. Divanlarda, mecmualarda ve mesnevilerde rastlandığı gibi letâifnâme adlı müstakil eserler de yazılmıştır.

Mensur fıkralara ise özellikle letâif mecmualarında çok

rastlanır. Lamii Çelebi'nin Letâifnâmesi'nde bu tür örnekler bulunmaktadır.

Mizahî mektuplar şairlerin latife yollu yazdıkları bazı manzum veya mensur mektuplardır. Mensur mektuplar arasında Kâfî'nin Yeğen Mehmet Paşa'ya yazdığı mektupla, Bağdatlı Rûhî'nin Divanı'nda yer alan latife yollu manzum mektuplar sayılabilir.

Divan şairleri başkalarının ağızından alaylı arzıhaller de yazmışlardır. Bunlar arasında Sabit'in Arzihâl-i Şikâri'si, Osmanzâde Tâib'in Arzihâl-i Mekkâri'si, Vehbi'nin Arzihâl-i Darendeli Kadı'sı vardır.

Münazara adı altında eski edebiyatımızda manzum ve mensur çok sayıda eser bulunmaktadır. Mizahî nitelikteki manzum ve mensur münazaralar ise, letâifnâmeler ya da yazma mecmualarda bulunur. Bunlar bir hikâyeyi veya bir latifeyi münazara şeklinde anlatırlar.

Mülâtafa karşılıklı şaka yapmak, latife etmek anlamındadır. Mülâtafalar daha çok tanınmış kişiler arasındaki şakalaşmalardır.

Adında "nâme" kelimesi bulunan ve daha çok mesnevi tarzında yazılmış manzum mizahî eserler de vardır. Bu tür eserlerin manzum olanına Şeyhi'nin Harnâmesi, mensur olanına da Kâfî'nin bir kedi ağızından yazdığı Hırrenâme'yi örnek verebiliriz. Yine Gazali Deli Birader'in Cerrenâme ve Kaplıcanâmeleri, Fütuhi'nin Pirenâmesi, Sabit'in Derenâmesi, İzzet Ali Paşa'nın Niğârname'si v.b. bu tür eserlerdir.

Kimi zaman divan şairleri başka şairlerin gazel veya kasidelerini tahmis veya tesdis ederek ya da müstezat haline getirerek hezlâmiz manzumeler de yazmışlardır.

Mizahî şerhler, başka birine ait manzume veya yazının alaylı bir şekilde açıklanmasıyla ortaya çıkar. İzzet Ali Paşa'nın bir kadın ağızından Nedim için yazdığı Niğârname'ye Nedim'in yaptığı şerh, Kâfî'nin münşeâtındaki mektup şerhi bu

türün örneklerindedir.

Tehziller ya da mizahî nazireler ise, başka bir saire ait bir şiirin aynı vezin ve kafiye kullanılarak gülünç hale getirilmesidir⁽³⁵⁾.

Yukarıda sıraladığımız ve divan edebiyatındaki mizahî eser türleri olarak adlandırdığımız bütün bu eserlerin dışında kalan bir başka mizahî eser de Edirneli Ali Güfti'nin, çoğu hoca olan 103 şairi mizah yollu anlattığı ünlü Teşrifatü'ş-şuara adlı tezkiresidir. Divan şiirinde mizahtan çok hezliyata ağırlık verilmiştir. Bazı şairlerin (ör: Nev'izâde Atayi, Sürûri, Kâni, Küfri Bahayi) hezliyatları toplanmıştır. Ancak bu eserlerin içinde hiciv ve küfürden uzak, çok az sayıda mizahî ürün bulunmaktadır⁽³⁶⁾.

Divan edebiyatının en önemli ürünlerinden biri olarak kabul edilen Harnâme'de de Şeyhi mizahtan yararlanmış, elindekinden fazlasını isteyen fakat sonuçta elindekini de kaybeden insan tipini simgeleyen eşeğin dış görünüşünü ve düşüncelerini tasvir ederken, gülümsetici ve düşündürücü bir mizah anlayışı sergilemiştir. Aynı şekilde Fuzûlî'nin Şikâyetnâmesi'yle, Bağdatlı Rûhî'nin Terkib-i Bendi'nde de mizahın etki gücünden yararlanılarak, alaya alma ve aşağılama yöntemlerine başvurulmuştur. XVII. yüzyılın heccâv divan şairi Nef'i'nin hem hicivlerinde hem de kasidelerinde, mizahın abartma, ironi gibi ince, zekâ ürünü yöntemlerinin yanı sıra kaba sövgüye varan aşağılamalara da rastlamak mümkündür.

Divan edebiyatındaki mizahî eserler amaç, konu ve kapsamları dikkate alınarak incitmeyen gülmece ve alay ile

(35) Ağâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar) 4. Bas. Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s.522

(36) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.353-

mutayebe ve mülâtafa adı altındaki şakalaşmalar olmak üzere temel iki gruba ayrılabilirler. Gerçek anlamda mizahî eser olarak değerlendirebileceğimiz, incitmeden güldüren eserler arasında, Şeyhi'nin Harnâmesi, Gazali Mehmet Deli Birader'in Cernâmesi, Deli Lutfi'nin (XV.yy.) Mizahî Risale ve Münazaratı (Uslu ile eşek arasında, mensur); Fütuhi'nin (XVI.yy.) Pire Manzumesi, Zati, Gazali, Cami (XVI.yy.), Sâni (XVI.yy.) ile Sâi (XVI.yy.) nin karşılıklı olarak birbirlerine gönderdikleri manzum mizahî mektupları, Lâmiî Çelebi'nin mensur Nefsü'l-Fmrnâmesi'ni v.b. eserleri sayabiliriz(37).

Sonuç olarak divan edebiyatındaki mizahî eserlerin sayısı sınırlı birkaç eser dışında gülmece, alay ve şakadan çok rahatsız edici, kaba, taşlama ve sataşma niteliği taşıyan eserler oldukları, mizahtan çok hicve yakın özellikler taşıdıkları söylenebilir.

Hem mizah karşılığı kullanılan hem de mizah edebiyatı ürünleri arasında değerlendirilen bir tür olan latifeyle ilgili olarak kaynaklarda çeşitli bilgiler verilmektedir. Arapça olan "latife" kelimesi "lutf" kökünden gelir. Çoğulu "letâif" tir. Eski edebiyatımızda latifeyle ilgili olarak "latife-perdâz", "latife-gû", "latife etmek", "latife ber taraf", "mülâtafa" v.b. kelimeler de kullanılmıştır. Bunların günümüzdeki karşılıkları ise sırasıyla, "latife söylemeyi seven", "latife söyleyici", "şaka yapmak", "şaka bir yana" ve "şakalaşmak" tır. Ayrıca eskiler şaka yaparken bile nezaketten uzaklaşmaması gerektiğini "Latife latif gerek." sözleriyle ifade ederken, şaka kaldırmayı ya da şakadan anlamayı da "latifeden anlamak" sözleriyle karşılamışlardır. Latife ile benzer bir anlam taşıyan hezl, genellikle alaya alma, gülünç hale getirme biçiminde açıklanmaktadır. Semsettin Sami Kamus-ı Türki'de "Latife ile hezl arasında fark vardır. Latife güzel ve zarif söz olmakla beraber

(37) Ağah Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi",s.41

terbiye dahilindedir. Hez1 ise az çok açık ve bî-edebâne olur." (38) diyerek hez1 ile latife arasındaki farkı belirtmiştir.

Letâif kelimesinin kökü olan "lutf" kelimesine ise, Mütercim Asım'ın Kamus Tercümesi'nde "Rıfk ve nûvaziş ve mülâyemet üzre muamele eylemek ma'nasınadır. Hak celle 'ala tarafından 'ibâdına lutf,rıfk u suhuletle muradını kendisine îsâl eylemekten ibarettir. Yani Hak Te'âla sana muradını rıfk ve suhûlet vechiyle îsâl eyleye ki murâdına tab ve meşakkatsiz nâil olasın demektir ve lutf, taraf-ı Rabbâni'den tefvik ile de tefsir olunur ki kulun işini rast getirmekten ibarettir." (39) karşılığı verilmektedir. Daha sonraki dönemlere ait diğer pek çok kaynakta da (40) yukarıda verilen karşılıkların benzeri olan "iyilik ve yumuşaklıkla muamele, kerem, iyilik, ihsan, izin" v.b. karşılıkların tekrarlandığını görüyoruz. Aynı durum latife kelimesi için de geçerlidir. Çeşitli kaynakların latife kelimesine birbirine benzeyen ve biri diğerinden aktarma olan karşılıklar verdiklerini söyleyebiliriz. Verilen bu karşılıklardan bazıları şöyle sıralanabilir: "hoş şaka, esassız lakırdı"(41) "güldürecek, tuhaf, güzel söz ve hikâye, şaka, mizah" (42) "güldürmek, eğlendirmek için söylenen söz, nükte" (43) "güldürücü nitelikteki fıkra"(44) "hakiki olmayarak eğlence

(38) Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, s.1241

(39) Mütercim Asım, Kamus Tecümesi, C.II, ist. 1308, s.841,842

(40) Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani, ist. 1306, s.1307; Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, C.II, ist. 1318, s.1240; 1241, Muallim Naci, Lugat-ı Naci, Çağrı Yay. ist. 1987, s.656,657; Ali Seydi, Resimli Kamus-ı Osmani, ist. 1330, s.906; Raif Necdet, Hüseyin Bedrettin, Resimli Türkçe Kamus, ist. 1927, s.662

(41) Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani, s.1307

(42) Ali Seydi, Resimli Kamus-ı Osmani, s.906

(43) Pars Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Pars Yay. C.IV, 1. Bas. ist. 1972, s.1773

(44) L. Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, s.172

maksadıyla bir nükteyi hâvi olmak üzere söylenen söz yahut yapılan şey" (45). Aralarında bazı küçük farklılıklar olan bu karşılıklardan yola çıkarak latife kelimesinin dilimizde daha çok "insanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, özellikle şaka, nükte, espri, fıkra" v.b. anlamlarda kullanıldığını söyleyebiliriz. Ancak, latifenin ne olduğu sorusuna tam ve doğru bir cevap verebilmek için latifelerin toplandığı letâifnâme adı verilen eserlerin tamamının dikkatlice incelenmesi gereklidir.

Birer nükteye dayanan fıkralar ve latifeler anlatım bakımından hikâye, gülünçlük yönünden mizah özelliği taşırlar. Bu nedenle iki tür arasında gelişmiş ve edebiyat tarihinde pek çok örnekle yer almış bir latife türünden söz edilebilir. Çünkü latifeyi tam anlamıyla hikâye, fıkra ya da mizah olarak değerlendirmek zordur. Latifeler büyüklerden birinin hayatını ve karakterini canlandırabilecekleri gibi, bazı toplulukların özelliklerini de yansıtabilirler. Kimi zaman da hiç kimseye değinmeden insanların acınacak ya da gülünecek durumlarını, ruh hallerini anlatırlar(46).

Latifeler, çeşitli mizahî eserlerin içinde dağınık olarak yer alabilecekleri gibi letâif, letâifnâme adları altında bağımsız eserler olarak da toplanabilirler. Ayrıca kimi zaman halk edebiyatı ürünleri arasında yer alan Nasrettin Hoca ve Bekri Mustafa fıkraları da letâifnâme başlığı altında görülebilmektedir. Latifelerin konusu genellikle sosyal hayatla ilgilidir. Latifelerde günlük hayat, insanların düşünce ve anlayış biçimleri, gelenek ve görenekler v.b. hakkındaki olaylar anlatılır. Çeşitli meslek gruplarının ve bu gruplara ait deyim, terim ve kavramların bol miktarda kullanıldığı latifelerde kelimelerin kullanılışları büyük önem taşır. Sosyal sınıfların ve insan tiplerinin zengin tasvirleri verilirken kelimeler çoğu zaman

(45) Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, s.657

(46) Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi, Giriş*, TTK. Yay. 3. Bas. TTK. Bas. C.I, Ank. 1988, s.156,157

iki anlama gelecek şekilde kullanılarak bir iç anlam yaratılır. Böylece cümleler dikkatle okununca insanı güldürücü özellikleri ortaya çıkar. Bu kelime, deyim ve terimlerin kaba, hatta müstahcen kullanıldıkları yerler de çoktur. Latifeler yazıldıkları ya da söylendikleri dönemin dil özelliklerini yansıtmaları, halk deyim ve söyleyiş özelliklerine yer vermeleri, dil hazineleri olmaları nedeniyle önem taşırlar. Ayrıca latifeler sözünü ettikleri önemli kişilerin özel hayatları, kişilik ve karakter özellikleri ile toplum hayatı hakkında bilgi verirler(47).

Latifeyle ilgili bu bilgilerden sonra şimdi de divan edebiyatı ürünleri arasında yer alan letâifnâme türü eserleri kaynaklarda verildiği biçimiyle sınıflandırmaya çalışalım:

1-Manzum Latifeler: Bunlar latife veya hikâye başlığı altında yazılan küçük manzumelerdir. Divanlarda, mecmualarda ve bazı mesnevilerde rastlandığı gibi müstakil letâifnâmeler de yazılmıştır.

2-Nesir Fıkralar: Özellikle letâif mecmualarında bu tür eserlere çok rastlanır.

3-Mektuplar: Şairlerce latife yollu yazılmış bazı manzum ve mensur mektuplar vardır. Bunlar arasında Kâfî'nin Yeğen Mehmet Paşa'ya Yazdığı mensur mektupla Bağdatlı Rûhî'nin divanındaki latife yollu manzum mektup anılabilir.

4-Münazaralar: Bir olay veya latifeyi münazara şeklinde mizahî hale getiren eserlerdir. Molla Lutfi'nin mensur Harname'si bu tür örneklerdendir(48).

Sonuç olarak yukarıda sıraladığımız türler aynı zamanda mizahî özellikler taşımaları dolayısıyla mizah edebiyatı ürünleri arsında da değerlendirilmektedir. Kaynaklarda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi latife ile mizah

(47) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.312,313

(48) Ağâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Hazmunlar ve Mefhumlar), s.522-531-533

birbiriyle yakından ilgilidir. Ancak mizah-latife ilişkisinin boyutu ve niteliği tam olarak ortaya konulmamıştır. Bu nedenle bu ilişkinin doğru saptanabilmesi için söz konusu özellikleri taşıyan eserlerin incelenmesi gereklidir.

Latifelerin toplanılıp bir araya getirildiği eserler olarak tanımlayabileceğimiz letâifnâmeler için kaynaklarda "eğlenceli ve gülünç fıkralardan oluşan kitap"⁽⁴⁹⁾, "latifeler kitabı" tanımları verilmektedir. Mizah edebiyatımızda çoğu zaman hezl, hicv, mizah ve tehzil konulu eserlere de letâifnâme denilmiştir. Aslında bu tür eserlerde latife niteliği taşıyan pek az bölüm bulunur. Bu nedenle çok müstehcen hiciv ve hezliyat kitaplarından Nasrettin Hoca fıkralarına kadar bir çok eser letâifnâme olarak adlandırılır. Oysa gerçek letâifnâmeler asla tam anlamıyla bir fıkra ve hiciv kitabı değildirler. Belki içlerinde pek az fıkra ve hezl bölümleri bulunabilir.

Letâifnâmelerin çoğu mensur eserlerdir. Mensur olanlar eski nesir geleneğine uygun olarak derlenirler. Türk edebiyatında bilinen letâifnâmelerin sayısı fazla değildir. Eldeki bilgilere göre ilk letâifnâme, 15. yüzyılın sonunda yaşamış olan Vahyi'ye aittir (Yaz.1496). Kaynaklarda verildiği şekliyle daha sonraki dönemlerde yazılan letâifnâmelerle yazarlarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Nasuhi'nin (16. yy. başları) Letâif'i.

2- Lamîf'nin (Öl.1531) Mecmau'l-letâif'i: Bu letâifnâme bir fıkra derlemesidir. Letâif-i Lamîf ve Mecmau'l-letâif adlarıyla bilinir. Günümüz Türkçesine çevrilen bu eserin hangi el yazması nüshadan hazırlandığı belirtilmediği için Lamîf adına kayıtlı eserle (İ.Ü. Ktp. T.Y. No:762) ilişkisi

(49) Ana Britannica, "Letâifname" mad. Ana Yay. C.XIV, ist. 1989, s.424

anlaşılammamaktadır(50). Lamiî Çelebi'nin başladığı, oğlu Abdullah Çelebi tarafından bitirilen Letâif-i Lamiî yazmalarından bazıları şunlardır: Süleymaniye Ktp. Ayasofya Kit. No:4233, Hacı Mahmut Kit. No:5390, Letâif İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:762, 3814, 7622 Eser, Yaşar Çalışkan tarafından 1978 yılında Latifeler adıyla Tercüman 1001 Temel Eser serisinde yayımlanmıştır. Bu eserin 1994 yılında M.F.B. yayınevinde İstanbul'da ikinci basımı da yapılmıştır.

3- Zâtî'nin (Öl.1546) Letâif'i:Latifeler arasında önemli bir yere sahip olan Zâtî'nin Letâifnâmesi kimi latifelerle manzum parçaların bulunduğu bir eser olup "Lâtifelhâ-yı Mevlâna Zâtî" başlığını taşımaktadır. Keşfi, Çakşırıcı Şeyhî, Feridî, Visâîf, Mihrî, Ferrûhî, Ahî gibi edebî ve Hadım Ali Paşa, İsa Paşa, Mehmed Şah Çelebi gibi tarihî kişilerle Zâtî arasındaki nükteleri içerir. Eserde yer alan nüktelerin bir kısmı oldukça kaba ve müstehcendir. Anı niteliği taşıyan ve sözü edilen kişilerle, yaşanan dönemle ilgili bilgiler veren eser dili bakımından da önemlidir. Bu eser de günümüz Türkçesine çevrilmiştir. (Müneccim ahkâmına göre yazılmış sosyal hayat lâtifeleri; Basımı 1. Bölüm 1970, 2. Bölüm 1977) Eseri Mehmet Çavuşoğlu yayımlamıştır. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. 18'den ayrı basım 1970, C. 17'den ayrı basım 1977)

(50) Beş bölümden oluşan Lamiî'nin Mecmau'l-letâifi'nde peygamberlerle, din ulularıyla, şairlerle, bilgin ve şeyhlerle, çeşitli mesleklerden olanlarla v.b. ilgili fıkralar yer alır. Özellikle Nasrettin Hoca fıkralarının bulunduğu en eski kaynak olması eserin değerini arttırmaktadır. Kaynaklarda Lamiî'nin fazl ve kemaline yakışmayan eserlerin oğlu tarafından yazıldığı hakkında bilgilere rastlanılır. Nitekim oğlu Abdullah Çelebi Latifeler adıyla yayımlanan kitabında babasının eserini tamamladığını belirtir. (Bkz. Atilla Üzkırımı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, C.III, Cem Yay. İst.1983, s.794)

Eserin bazı yazma nüshaları şunlardır: Letâif, Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Kit. No:443 (yk.245b-362a), Ankara Genel Ktp. No: 528/3.

4- Bursalı Cinânî'nin (Öl.1595) Bedâiyü'l-âsâr'ı: İTİ. Murad'ın emriyle yazılmıştır(51).

5- Hüsam Şahraviyyü'l-Gülügi'nin (16. yy.) Harnâme'si: Kanunî adına yazılmıştır. Eserde eşekler hakkında hikâyeler anlatılır. Eserin yazma nüshalarından biri şudur: Harnâme, Elmalı Halk Ktp. No:2890 (52).

6- Azmî'nin (16.yy.) Letâifnâme'si: İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:2578

7- Yazarı bilinmeyen bir Raznâme: İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:493. Eserde tanınmış kimseler hakkında tefe'üle dayanan hikâyeler, fıkralar, Kur'an'dan, Mesnevi'den Câmî ve Hafız Divanlarından ve başka kitaplardan tefe'üller yer almaktadır.

8- Müneccimbaşı Derviş Ahmet Dede'nin (Öl.1701) Letâifnâme'si: Ubeyd-i Zekânî'nin Dilgüşa adlı eserinden çeviridir.

9- Ahmed-i Dâî'nin (Öl.1427) Mutayebât'ı: Başlı başına bir eser olmayıp sanatçının Türkçe Divanı'ndaki kıtalar arasından seçilmiş 12 mizahî kıtadan ibarettir. Dâî bu eserini Beyazıt'ın şehzâdesi Emir Süleyman'a sunmuştur.

10- Bahri'nin (16.yy.) Mutayebât'ı: Manzum-mensur karışık. Mutayebât, İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:3013,3049.

11- Tokatlı Ebubekir Kâni'nin (Öl.1791) Letâif ve Hezliyâtı.

(51) A. S. Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Giriş, ...s.156

(52) A. g. e., s.156

Bazı letâif mecmuaları ise basılmıştır. Kaynaklarda basılmış letâif mecmualarına aşağıdaki örnekler verilmektedir:

Letâif-i Kemal, İbrahim Kemal, 1873

Gencine-i Letâif, Faik Reşad, 1882

Külliyat-ı Letâif, Faik Reşad, 1910

Mükemmel Hazine-i Letâif, Avanzâde Mehmed Süleyman, 1898

Hazine-i Letâif, 1885,

Nevâdirü'l-zürefâ, Mehmed Tefvik

Letâif, Şemsettin Sami, 1883-1884, 2 cilt

Letâif-i Fıkarât, Ahmed Fehmi, 1887

Letâif Cüzdanı, Avanzâde Mehmed Süleyman, 1899

Letâif Hazinesi, Karabet Palamutyan, 1897

Letâif-i Hoca Nasreddin Efendi, Bulak, 1838

Kütüphanelerde bulunan çeşitli letâif yazmalarına ise şu örnekler verilebilir: İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:837, 2997, 3127, 3298, 3612, 966 (Gülmece yollu türkü ve şarkı mecmuası) 1854 (Tiryaki ve sarhòş hikayeleri) , 2777, Hadîka-i Letâif 1731, Letâif-i Esnâf 1318/3, Millet Ktp. Ali Emiri Kit. No:558, 767

Öte yandan Letâif kelimesi konu dışı eserlerde de isim olarak kullanılmıştır. Ahmet Mithat'ın 25 bölümlük hikâyeler serisi olan Letâif-i Rivayât (1871-1895) ile ilk mizah dergisi olan Letâif-i Asâr (1870) bunlardandır⁽⁵³⁾.

(53) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.312,313

Ayrıca Letâifnâmeler ilgili yüksek lisans ve doktora düzeyinde yapılmış bazı tez çalışmaları da bulunmaktadır⁽⁵⁴⁾.

Mizahî eserler arasında latifeyle birlikte anılan hezl içinse, konuyla ilgili bilgi veren kaynaklarda, "lağv ve horâta eylemek manasınadır. Gerek kavîde ve gerek fi'ilde olsun ve bu ciddin mukabilidir."⁽⁵⁵⁾, "şaka yapmak, gayr-ı ma'kul konuşup ciddi olmamak"⁽⁵⁶⁾, "eğlence, alay, şaka, latife, meşhur ve yaygın bir nazımın vezni ve kafiyesi taklidedilmek suretiyle latife tarzında nazım yazma; bu tarzda yazılan nazım"⁽⁵⁷⁾, "Ağırbaşlı ve tanınmış bir eserin aynı biçimde yazılmış alaylı benzeri"⁽⁵⁸⁾, "alay, latife, şaka yollu yazılmış şiirler"⁽⁵⁹⁾, şeklinde çeşitli tanımlar verilmektedir. Bu tanımlardan anlaşılacağı gibi hezl de tıpkı latife gibi "şaka, alay ve eğlence" anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak bu anlamlarının yanı sıra edebiyat terimi olarak, ünlü bir şiire aynı ölçü ve kafiyede, şaka ve alay yollu yazılmış nazireye de hezl ya da tehzil adı

(54) Letâifnâmelerle ilgili tez çalışmaları şunlardır:

1- Bursalı Lamîf Çelebi'nin Letâifi'nin Erzurum Nüshasının Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi, Nurdoğan Savran, Erzurum 1989, VIII+61+187 s. Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu

2- Lamîf Çelebi'nin Letâyif-nâme'si (Karşılaştırmalı Metin ve Dil İncelemesi), Aydın Budak, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi 1991.

3- Letâif-i Lamîf (Üniver. Ktp. 762-31814), (V, 154-291 Transkripsiyon, Nüsha Farkı), Yaşar Çalışkan, 1976, XI+476 S.T. 1739

(55) Mütercim Asım, Kamus Tecümesi, C.III, ... s.382

(56) Mevlüt Sarı, El-Mevarid, Arapça-Türkçe Lügat, s.1598

(57) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.431

(58) L. Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, s.135

(59) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.224,225

verilir (60). Bu tür şiirlerde şair ya bir konuya mizahî bir özellik verir ya da ciddi şiirleri mizahî hale getirir.

Hezilde zarif bir nükte veya mazmun bulunur. Konu alaylı bir dille ele alınır. Amaç incitmek değildir. Bu özelliğiyle hicivden ayrılır. Hezli mübalağaya yer vermesi dolayısıyla hicve benzer. Hezillerin manzum olması kural olmakla birlikte kimi zaman nükte dolu bir söz ya da bir düzyazı da hezli özelliği taşıyabilir.

Alaya alma karşılığı verilen tehzil, bir anlamda nazire olarak kabul edilmiş kimi zaman da hezli adı verilmiştir. Daha çok ünlü gazel ve kasideleri konu alan tehzillerde, günün şartlarına uygun bir eleştiri de görülür. Mizah edebiyatımız içinde önemli bir yere sahip olan bu tür şiirler bize İran edebiyatından gelmiştir. Şirazlı Büshak, Hafız ve Sadi'nin şiirlerini yemeklerin övgüsünde tehzil etmekle ünlüdür.

Tehzil bir kişi hakkında yazılabileceği gibi, bir kuruma ya da devlet düzenine yönelik bazı eleştirileri içerir tarzda da yazılabilir. Tehzilde şair biçim özellikleri bakımından değilse bile içerik ya da ele aldığı fikir bakımından özgürdür. Bir eleştirin söz konusu olduğu tehzillerde, tehzil şairinin takma ad kullandığı ya da mahlasını kullanmadığı görülür.

Tehzilde nazire yapılan şiirin aslına tamamıyla bağlı kalmak şart değildir. Şair, vezin ve kafiyei esas alarak kendi fikirleri doğrultusunda şiirin özünden ve söyleyiş biçiminden uzaklaşabilir(61).

Yukarıda sıraladığımız çeşitli özelliklere rağmen divan şiirinde, ince bir nükteye ve alaycılığa dayanması gereken

(60) Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK. Yay. Ank. 1983, s.273

(61) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.484

hezlin sınırları genellikle aşılmış, kaba şakaya, sövgüye gidildiği de olmuştur. Bu nedenle benzer özellikler gösteren ürünler çoğunlukla hiciv ve hezl başlığı altında verilmişlerdir. Aslında divan edebiyatının mizahî ürünleri arasında yer alan latife, hezl, mülatafa, mutayebe, hiciv, tehzil v.b. birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamıştır. Hezl nitelikli bir şiir yazmak bir anlamda başkalarıyla alay etmek ve onları incitmek sayılacağından pek kabul görmemiştir. Bu tarz şiirler özellikle Tanzimat'tan sonra yaygınlık kazanmaya başlamıştır(62).

Kaynaklar eski edebiyatımızda hezliyatları bilinen en önemli birkaç şairi ve eserlerini şöyle sıralarlar: Nev'izâde Atayî (Öl.1635, İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:319), Bahayî-i Küfrî (Öl.1660, İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:3005), Hevayî (Öl.1715, İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:2816, 3298, 3444), Kâni (Öl.1791, İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:3027, 5604), Sürûri (Öl.1812, İst. Üniver. Ktp. T.Y. No:1597,3005).

Divan edebiyatında özellikle Havayi ve Sürûri hezliyatlarıyla tanınmıştır. 17. yüzyıl şairlerinden Güftî'nin 86 şairi tehzil eden 'eşrifatü's-şu'ara adlı manzum tezkiresi de konuyla ilgili önemli bir eserdir(63).

Kaynakların verdiği bilgilerin değerlendirilmesi sonucu latife ile hezlin mizahî eserler arasında ele alınmaları gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak her zaman olmasa da kimi zaman bu eserlerde de hiciv üslubuna yaklaşıldığını kaba şakalara ve eleştirilere yönelik ifadelerin yer aldığını görmek mümkündür.

(62) Atilla Üzkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Hezl" mad. C.III.,...s.630; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Latife" mad. Dergâh Yay. C.IV, İst. 1983, s.213

(63) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.225; Ayrıca bkz. Ağâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Giriş, s.154,155

Sonuç olarak mizahla hiciv kimi benzer özellikler göstermelerine rağmen farklı türlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi latife ve hezl ise mizah edebiyatı ürünleri arasında değerlendirilmekle birlikte özellikleri tam anlamıyla belirlenmemiş ve sınırları çizilmemiştir. Bütün bu sorunların, belirsizliklerin ve türler arasındaki geçişlerin tam olarak belirlenememesinin temel nedeni konuyla ilgili çalışmaların yetersiz oluşudur. Mizah ve hiciv konulu eserlerle ilgili çalışmaların sayıca az olmasında da bu tür eserlerde kullanılan oldukça kaba, küfüre varan, müstehcen diyebileceğimiz kimi ifadeler çok sık yer verilmiş olması etkili olmuştur denilebilir.

I. BÖLÜM

BİRİNCİ BÖLÜM

KANİ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Kaynakların çoğunda, 18. yüzyıl divan edebiyatı şair ve yazarlarından biri olarak verilen, özellikle de mektuplarıyla tanınan Kânî'yle ilgili etraflı bilgi bulunmamaktadır. Kânî hakkında bilgi veren kaynakların ilki Vak'anüvis Mehmed Edib Efendi'nin Târih-i Edîb adlı eseridir(1). Diğer kaynakların verdiği bilgiler genelde bu kaynağa dayanmaktadır. Tezkirelerden ise, Fatin, Arif Hikmet, Şefkat ve Silahdar tezkirelerinde Kânî'ye ilişkin bilgilere rastlanmaktadır(2). Fatin Tezkiresi'nde, Kânî'nin Sultan Abdülmecid dönemi şairlerinden olduğu, Divân-ı Hümâyûn kaleminden yetişerek bazı vezirlerin divân kâtipliğini yaptığı, akranları arasında şöhret kazandığı ve 1206 yılında da vefat ettiği söylenmektedir. Yine aynı kaynakta, şâirin çağdaşı Sürûrî'nin, ölümü dolayısıyla yazdığı manzumesini,

Ey Sürûrî disün erbâb-ı sühan târihin
Her sözü ma'den-i cevher idi gitdi Kânî (1206)

tarih beyitiyle bitirdiği, Kânî'nin nazım ve nesirdeki başarısının dönemin bilgili kişilerince de kabul edildiği belirtilmektedir(3).

Sicill-i Osmani'de " Tokadîdir. Divan Kaleminde ve sonra vüzera Divan Kitabesinde bulunup hâceğândan oldu ve Yeğen Mehmet Paşa'nın vefatına kadar hizmet-i kitâbetinde bulundu. 1206 Rebî'ü'l-evvelinde vefat eyledi. Eyüb'te Küçük Emir Efendi kurbünde medfundur. Arabî, Farisî ve Türkî eş'ârı ve Münşeât ve Divanı ve Hezliyyâtı vardır. Mevlevî Tarikinden

(1) Vak'anüvis Mehmed Edib Efendi, Târih-i Edîb, ist. Univ. Ktp. Türkçe Yazmalar Böl. no. 3220, v. 116 v.d.

(2) Fatin, Tezkire, (Hâtîmetü'l-eş'âr), ist.1271, s.352 v.d; Şeyhülislam Arif Hikmet Tezkiresi, (Mecmuatü't-terâcim), 1254, s.55; Tezkire-i Şefkat Bağdadî, 1229, v. 59; Silahdarzade Tezkiresi, s.57

(3) Fatin, Tezkire, (Hâtîmetü'l-eş'âr), ist.1271, s.352 v.d.

olup Hekimzâde Ali Paşa'ya kaside vermekle Dersa'âdete getirmişti. Lâübâli-meşrep ve hezliyâta mâ'il idi. El sine-i selâsede nu'ût-ı şerifleri ve vâridât-ı evliyâ'ullaha nice nazâir ü tahmîsleri vardır. Münşeâtı eş'ârına galip idi." (4) denilerek, yukarıdaki kaynaklarda verilen bilgilere ek olarak Kânî'nin, Arapça, Farsça ve Türkçe şairleri, münşeâtı, divanı ve hezliyâtı olduğu, Mevlevî tarikatına girdiği, laübali-meşrep ve hezliyâta meyilli olduğu anlatılmış, münşeâtının da şairlerinden daha başarılı bulunduğu söylenmiştir.

Bursalı Mehmet Tahir ise, latifecilik ve hazırcevaplıkta Araplar'ın Fbû Nüvas'ına, Acemler'in 'Ubeyd-i Zekânî'sine benzettiği Kânî'nin hemen her sözünde mizah ve hezl bulunduğunu belirttiikten sonra; "Tab'ı icâbı olarak mâil-i hezl olmayup da mizaha olan inhimâkı kadar ciddiyâta sarf-ı efkâr etmekligi lâzım gelse idi, belki târih-i edebiyâtımızda mertebe-i infirâdı kendüsi ihrâz eylerdi." der. Ayrıca "Elsine-i selâsede inşâ' ve nazm iktidârını hâ'iz idi." diyerek onun yazma gücüne sahip olduğuna değinmekle birlikte; "Tab'an şâ'ir olmadığı ve eş'ârını ise kudret-i 'ilmiyesiyle inşâd eylediği cihetle nazmı nesri kadar sevimli değildir." sözleriyle de yazarın nazımdan çok nesirde başarılı olduğunu söyler (5).

Şemsettin Sami de Kâmûsü'l-a'lâm'da Kânî'yle ilgili olarak: "Kânî Ebubekir müteahhirin-i şu'arâ-i Osmanî'den olup Tokatlı'dır. Hekimoğlu Ali Paşa üçüncü defa olarak sadarete nash olunarak gelirken kendisini ma'iyetine alarak tarîk-i hâcegâna idhâl itmişdi. Lâübâli ve kalender-meşreb bir adam olup ba'dehu tarîk-i Mevlevî'ye intisâbla kûşe-i inzivâya çekilmiş ve 1206 tarihinde vefât etmiştir. Mürettep divanı, bazı münşeâtı ve bir takım hezliyyât ve letâifi vardır. En ziyâde bu son nev'de mahareti varidi." diyerek bir na't-ı şerîfinden aldığı matla' beyitini örnek verir (6).

(4) Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, ist. 1308, C. IV, s. 84

(5) Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, ist. 1333, C. II, s. 392

(6) Şemsettin Sami, Kamusü'l-a'lâm, Mihran Matbaası, ist. 1314, C. V, s. 2819

Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye yazarı Ahmet Rifat Efendi'nin, Anadolu şairlerinin en hünerlilerinden biri olarak kabul edildiğini "Rum'un mehere-i şuarâsından idi." (7) sözleriyle dile getirdiği Kâfî, nazım ve nesir alanındaki ününü, gençlik yıllarında önce Tokat'ta kazanmıştır. Ancak asıl ününü ise, o sıralarda Trabzon valisiyken üçüncü kez sadrazamlığa getirilen Hekimoğlu Ali Paşa'ya kaside sunduktan sonra Ali Paşa'nın kendisini yanında İstanbul'a götürmesiyle sağlamıştır. Muallim Nâci Esâmî'de Kâfî'nin Hekimoğlu Ali Paşa tarafından İstanbul'a götürülüşünü şöyle anlatır: "Henüz pek genç iken vatanında şiir ve inşâ' ile parmakla gösterilir olmuştur. Mevlevilik tarikatına intisabı olmak cihetiyle başında sikke Tokat Şeyhi hizmetinde bulunduğu halde, Hekimoğlu Ali Paşa Trabzon'dan üçüncü defa sadrazamlığa gelirken Tokat'a uğradığında, Kâfî kaside ve tarih takdiminde acele ederek dikkatini çektiğinden Paşa, kendisini şeyhinin izni ile dairesine alıp birlikte İstanbul'a getirmiştir" (8).

Ebuzziyâ Tefîk, Kâfî'nin faziletli kişiler arasında benzeri beşi altıyı geçmeyen, kendine has güzel vasıfları olan, seçkin ediplerden biri olduğunu söyleyerek onu över. Ciddî eserler yazabilecek yetenek ve bilgiye sahip olmasına rağmen mizahla uğraşmasının yazarın mizahtan zevk almasıyla ilgisi bulunduğunu belirttik ".... yazdığı mektuplar söylediği gazeller hep hezl-âmîzdir. Asârı içinde, ıstılah-perdâzân-ı kudemâyı veya taraftarânı hayrân edecek kadar pür-tumturak ve hoş-edâ şeyler bulunduğu gibi, fikr ü ma'nâca muntazam, ibâre ve ifâdece selîs muharrerâtı da vardır. Hele ekser âsârı şu iki şıkkı da cami'dir. Ya'ni gâyet ciddî tavr ile başladığı bir mektuba hezl ile nihâyet verdiği ve kelimât-ı hezliye ile ibtidâ eylediği bir mektubun hâtimesinde ciddî sözler söylediği vâki'dir." (9) der.

(7) Ahmed Rif'at, Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, 1st. 1330, C.VI, s.70

(8) Muallim Nâci, Esâmî, 1st.1308, s. 261-262

(9) Ebuzziya Tefîk, Nümune-i Edebiyyât-ı Osmaniyye, 1st.1330, s.49

Ebuzziya Tefvik'in görüşlerinin bir kısmına katılan Şehabettin Süleyman, "Hezl ve mizah Kânî'nin ruhu, hayatıdır. En ciddî işlerde bile hezliyat ile iştigâl eder. Bazen pek ciddî başladığı bir şeyi hezle ile bitirdiği gibi, bazen de hezl ile başladığı bir şeyi ciddî olarak bitirir. Ma'mâfih Kânî böyle olmakla beraber âsârında bir edip ruhu gösterir. Kalemni istediği gibi kullanır. Meselâ kendisine mahsus bir çok yeni, tuhaf, hoş terkipler, ıstılahât icâd eder. Kalemni bu güzel şeyleri bulmak için hiç yorulmuyor gibidir. Lisâna hâkim olduğu hatta hiss-i san'atla çarpan bir rûha mâlik bulunduğu âsârının mütâla'asıyla bedîhi ve âşikâr bir şekle girer." (10) diyerek Kânî'nin kendine has bir üslup ve ifade biçimi geliştirmekte de başarılı olduğunu ifade eder.

Sonuç olarak değişik kaynakların verdiği bilgilerden yola çıkarak Kânî'nin hayatına ilişkin şu bilgileri verebiliriz: Kânî 1124 (1712)'te Tokat'ta doğmuştur(11). Tokat'ta öğrenim gören Kânî Mevlevî tarikatına girerek o dönemde Tokat Mevlevihanesi'nin şeyhi olan Abdülahad Dede'ye bağlanmıştır(12). Tokat Mevlevihanesi'ne 40 yaşına kadar devam etmiş olduğu kaynaklarda bildirilmektedir. Ancak Kânî, asıl ününü 1168 (1754-1755)'de İstanbul'a gittikten sonra kazanmıştır. Şairin İstanbul'a gidişi Hekimoğlu Ali Paşa'nın yardımıyla olmuştur(13). Şeyhinden izin alarak Kânî'yi İstanbul'a götüren Hekimoğlu Ali Paşa onu Divân-ı Hümâyûn kalemine yerleştirmiştir. Kısa zamanda hâcegân-ı divân-ı

(10) Şehabettin Süleyman, Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye, ist. 1328, s. 234-235

(11) Mektuplarından birinde yazarın kendisi de Tokatlı olduğundan söz eder. (Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Önder Göçgün, "18. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri'nin Nüktedan Bir Mevlevî Şairi: Tokatlı Kânî", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat, Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma Merkezi Yay. Ank. 1987, s. 566)

(12) Ana Britannica, "Kânî" mad., Ana Yay. 15. Bas. ist. 1988, C. XII, s. 515

(13) Sırrı Akıncı, "Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi", Hayat Tarih Mecmuası, C. 2, S. 9, Ekim 1971, s. 14-17

hümâyûn rütbesine ulaşan Kânî, Ali Paşa'nın iki ay sonra sadrazamlıktan ayrılması üzerine Silistre valisinin divân kâtibi olmuş ve valiyle birlikte Silistre'ye gitmiştir. Daha sonra İstanbul'da olan Yeğen Mehmet Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a dönen Kânî, Mehmet Paşa'nın divân kâtipliğiyle dönemin ileri gelen bazı kişilerinin kâtipliğini yapmıştır. Ayrıca Kânî özel kâtip olarak Bükreş'te, Ulah Voyvodalarının hizmetinde de çalışmıştır. Kânî'nin Bükreşte yaşadığı dönemle ilgili olarak, kaynaklarda çoğu rivayete dayalı, değişik bilgilere yer verilmektedir. Bu bilgiler arasında Kânî'nin içkiye mübtela olduğu, mübtezel bir hayat yaşadığı ve mazbut bir Müslüman hayatı yaşamadığına ilişkin bilgiler de bulunmaktadır(14).

(14) Bir rivayete göre Kânî Bükreş'te bulunduğu sırada bir Romen güzeline aşık olur. Güzelliğiyle birlikte dinine de çok bağlı olan kız Kânî'ye Hıristiyan olmasını teklif eder. Hıristiyanlığı kabul etmezse onunla evlenemeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Kânî günümüzde de dilimizde atasözü olarak kullanılan ünlü "Kırk yıllık Kânî olur mu Yani?" sözünü söylemiştir. (Bkz. Ünder Göçgün, "18. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri'nin Nüktedan Bir Mevlevî Şairi: Tokatlı Kânî", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat, Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma Merkezi Yay. Ank. 1987, s.569) Bir başka rivayete göre ise, sevdiği kız Kânî'ye içkiye tövbe etmesi koşuluyla kendisiyle evleneceğini söylemiştir. Ancak bu arada Kânî aşk derdi dolayısıyla içkiye iyice alışmış, içmeden duramaz hale gelmiştir. Kızdan kendisine haber getirildiği zaman da, "Artık çok geç. Ben içkisiz yapamam. Tövbe kâr etmez. Kırk yıllık Kânî olur mu Yani?" demiştir. (Bkz. Sırrı Akıncı, "Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi", Hayat Tarih Mecmuası, C.2, S.9, Ekim 1971, s.17) Yukarıda verdiğimiz rivayetlere ek olarak bir başka kaynakta da Kânî'nin hiç bir yerde uzun uzadıya kalmadığı halde Eflak'ta uzun süre kalması dolayısıyla kendisine irtidat isnat olunduğu, Kânî'nin de bu suçlamaya karşılık olarak "Kırk yıllık Kânî olur mu Yani?" sözünü söylediği anlatılmaktadır. (Bkz. Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, s.862)

Kânî, Ulah beylerinin yanında bir süre çalıştıktan sonra Yeğen Mehmet Paşa'nın isteğiyle 1782'de ikinci kez İstanbul'a gelmiştir⁽¹⁵⁾. Bu gelişinde saray kurallarına aldırış etmemesi, Paşa ile senli benli ilişkilerini devam ettirmeye çalışması, Paşa'nın bazı sırlarını açıklaması yüzünden idamına karar verilen Kânî, Reisü'l-küttâb Hayri Efendi'nin yardımıyla idam cezasından kurtulmuş ancak Limni'ye sürgüne gönderilmiştir. Limni'de sıkıntı ve yokluk içinde yaşamış, çektiği sıkıntıları mektuplarında da anlatmıştır⁽¹⁶⁾. Kaynaklarda bildirildiğine göre Kânî 1206 (1792)'da 80 yaşında ölmüştür⁽¹⁷⁾. Mezarı Eyüp'te Küçük Emir Efendi yakınındadır⁽¹⁸⁾.

Kânî edebiyat tarihimizde şairliğiinden çok nâsirliğiyle tanınmıştır. Kaynaklar Kânî'nin şiir yazma konusunda çok yetenekli olmadığı görüşünde birleşirler. Muallim Naci bu konuyla ilgili olarak, "Kânî'nin şiirce o kadar ehemmiyeti olamaz, fakat mizahî olarak yazdığı mektuplara dikkatli bakılırsa, inşâca bir vâdi sahibi olduğu teslim olunur. "..... Kânî'nin şiirinde letâfet aranmaz. Çünkü, hemen hiç bulunamaz. İnşâsında ise her ne zaman mizah bulunursa letâfet de bulunur."⁽¹⁹⁾ der. Şehabettin Süleyman da "Kânî'nin eş'arı

(15) Ana Britannica, "Kânî" mad. s.515

(16) Kaynaklarda anlatıldığına göre Limni'de bulunduğu sırada yazdığı mektuplarından birinde bir dostuna Kânî, üç buçuk ay boyunca nargileye bile hasret kaldığını söylemiştir. (Bkz. T.H., İslam Ansiklopedisi "Kânî" mad., MEB. Bas. İst. C.VI, s.158-159)

(17) Kânî'nin ölümüyle ilgili olarak, kaynaklarda şairin ölmeden önce, hastayken kendisini ziyarete gelen dostlarına "Mezar taşıma fatiha yazılmasın, ben fatiha dilencisi değilim." dediği, bu sözleriyle de ölünceye kadar şaka ve mizahtan vazgeçmediğini gösterdiği söylenmektedir. (Bkz. Sırrı Akıncı, "Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi", Hayat Tarih Mecmuası, C.2, S.9, Ekim 1971, s.17)

(18) Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, s.84

(19) Muallim Naci, Esâmi, s.261-262

o kadar niğın san'atkârâne değildir. Hatta eş'ârında bile mizaha hezle temâyül etmiştir. Hezl ve mizah Kânî'nin bir ihtiyâc-ı mübrimidir. Bundan kat'iyen ayrılamaz." diyerek şâirin şiirde çok başarılı olmadığını, şiirde de mizaha ve hezle yer verdiğini belirtir. Ayrıca,

Fark itmeyen insân ne demek oldığın eyvâh
Hayvân gelecekdir yine hayvân gidecekdir

Hiç bir sâz uymadı âheng-i sâz-ı şevkîme
Sâz-ı pür-âheng-i istiğnâyı çaldım yalnız

Enseb değil midir büyük ağır büyük başa

Gördüñ zamâne uymadı sen uy zamâneye

dizelerini örnek vererek, bu dizelerin de Kânî'nin yine mizaha, hezle ya da hikmet-füruşluğa yöneldiğinin göstergesi olduğunu söyler⁽²⁰⁾. Ayrıca kaynaklarda onun mizah ve hicve önem verdiği belirtilir. Nitekim gerek manzum gerekse mensur eserlerinde Kânî'nin mizah ve hicve önemli ölçüde yer verdiği görülmektedir. Ancak Kânî zaman zaman latifeye ve mizaha kaçan üslubuyla şiirlerinde kendine özgü bir söyleyiş tarzı ortaya koymaya çalışsa da Nedim, Nâbî ve Nef'î gibi büyük şairlerin şiirleriyle karşılaştırıldığında dil ve ifade inceliği yönünden sönük kalır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kânî edebiyat tarihimizdeki yerini nesirdeki başarısına borçludur. Kânî'nin nesir konusundaki ustalığı, sayısı 120'yi bulan mektuplarında, ince bir nükte ve hiciv havasında beklenmedik ifade zenginliğiyle kendini gösterir. Mektuplarının hemen hepsinde mizahla hiciv içiçedir. Yazarın mektuplarında kullandığı dil ve ifade biçimi değişikdir. Kaynaklarda da belirtildiği gibi, oldukça ciddi bir ifade tarzıyla başladığı

(20) Şehabettin Süleyman, Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye,...

bir mektuba şaka, mizah ve alay ile devam edip yine ciddi sözlerle bitirdiği dikkati çeker. Bazen de durum bunun tam tersi olabilir. Şakayla başlayan bir mektup da ciddi bir şekilde sonuçlandırılabilir. Mektuplarındaki ifade çeşitliliği ve diğer bazı özellikleri dolayısıyla Gibb de Kâfî'yi edebiyatımızın kendine özgü özelliklere sahip, döneminin başarılı şairlerinden ve mektup yazarlarından biri olarak kabul eder⁽²¹⁾.

Kâfî, herşeyden önce üsluba önem veren bir yazardır. Münşeâtında kendine özgü ifade tarzının yanı sıra halk söyleyişlerine de önemli ölçüde yer vermiştir. Mektuplarından birinde özellikle "baş" kelimesiyle ilgili atasözleri ve deyimleri oldukça sık kullanması, bu atasözleri ve deyimler arasında günümüzde kuullanılmayan bazı atasözü ve deyimlerin de bulunması yazarın, halk diline yaklaşımı konusunda fikir vermesi nedeniyle önemlidir⁽²²⁾. Kâfî'nin mektupları arasında yukarıda sözünü ettiğimiz başla ilgili atasözleri ve deyimleri sıkça kullandığı mektubunun dışında bir kedi ağzından sahibine yazdığı Hırrenâme'siyle ⁽²³⁾ Yeğen Mehmet Paşa'ya yazdığı mektup da ünlüdür⁽²⁴⁾. Yazarın yukarıda sıraladığımız mektuplarıyla diğer bazı mektupları antoloji niteliği taşıyan eserlere de alınmıştır⁽²⁵⁾.

(21) E.j.W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, London 1967, Volume IV, p.159

(22) Sabahattin Küçük, "Tokatlı Kâfî'nin Bir Mektubu Hakkında" 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fak. I.Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun 1988, s.393-396

(23) Ebuzziya Tevfik, *Nümune-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*,.... s.62-63

(24) A.g.e. s.55-56; Ayrıca Bkz. Ali Canib, *Edebiyat*, Milli Matbaa, ist. 1926, s.283-284; *Türk Dili Mektup Özel Sayısı*, C.XXX, S.274, Temmuz 1974, s.78

(25) Bkz. Refik, *Letâif-i İnşâ* C.I, ist. 1281, s.42-63 ; C.II, ist.1282, s.33-46; Reşad, *Yeni Letâif-i İnşâ*, ist.1307, s.38-215; El-Hac Nuri, *Münşeât-ı Aziziye fi Asâr-ı 'Osmâniye*, Vezirhanı Matbaası, ist.1289, s.62-64

Sonuç olarak Kâfî'nin divan edebiyatının nesir ustalarından biri olduğunu, divan nesrinin süslü, secili anlatımını nükte ve alay aracı olarak kullandığını, mektuplarında ciddiyet ile mizahın içiçe olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca yazar, zaman zaman mektuplarında kullandığı atasözleri, deyimler ve halk söyleyişleri aracılığıyla anlatımına işleklik de kazandırmıştır(26).

Eserlerine gelince, Kâfî'nin manzum ve mensur eserleri bulunmaktadır. Türkçe şiirlerinin yanı sıra Arapça ve Farsça şiirleri de vardır. Ancak şiirlerinin bir kısmı kaybolmuştur. Divanı ise, Reisü'l-küttap Mehmet Raşit Efendi'nin emriyle Nâilî Abdullah Paşa'nın torunu Nûri Halil Efendi tarafından düzenlenip basılmıştır. Nûri Efendi Divanın başına yazdığı mukaddimede Kâfî'nin şairliği ve nâsirliği ile ilgili bilgiler verdikten sonra, "...Eğerçi cümle âsâr-ı yerâa-lika-i bâhirü'l-berâası zabtolunmak iktiza etse bir kaç külliyât-ı Nâbî kadar devâvîn-i müteaddide tertibi mümkün iken kendisi hâl-i hayatında âsârı cem'ine asla imâle-i nigâh etmediğinden ekseri zâyi' ve telef ve mevcut olanlardan çoğu dahi muharref olmakla..."(27) sözleriyle Kâfî'nin çok sayıda eser verdiğine, ancak eserlerini toplayıp biraraya getirme konusunda yeterince titiz davranmadığına dikkat çeker.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre değişik özellikler taşıyan altı ayrı Kâfî Divanı nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların hemen hepsinde Kâfî'nin Münşeâtı da yer alır. Ayrıca sadece divandaki bazı gazellerin yer aldığı yazma mecmualarla Külliyat içerisinde de bir Divan nüshasının olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda Kâfî'nin ciddi ve hezli iki divanı olduğundan söz edilmektedir. Tahminimizce hezli divan olarak sözü edilen divan Letâifnâme ve Hezliyyât adıyla bilinen eserin manzum bölümüdür. Çünkü Letâifnâme nüshalarının bazılarının manzum bölümü divan şeklinde düzenlenmiş ve divan başlığı altında verilmiştir. Örneğin

(26) Atilla Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Kâfî" mad. Cem Yay. C.III, ist. 1983, s.715

(27) Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, s.862

Fsad Efendi (Süleymaniye Ktp.) Kütüphanesi'ndeki 2659 numaralı nüsha yukarıda sözünü ettiğimiz özellikleri taşımaktadır.

Bazı Divan yazmalarında Kâfî'nin şiirlerinde de mizah ve hicve yer verdiğini gösteren Hasbihali de bulunmaktadır. Mesnevi tarzında yazılmış olan Hasbihal 132 beyittir. Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün kalıbıyla yazılmış olup içerik bakımından sosyal hiciv özelliği taşımaktadır. Yazar, bu eserinde birisi, ilmi, irfânı ve dürüstlüğüyle lâayık olduğu yere gelemeyen, perişan ve sefil bir hayat süren; diğeri ise, riyâkâr, menfaatine düşkün, dalkavuk, emrinde çalıştığı yüksek kademedeki kişilerin mevkileriyle övünen, halka kendisini bu yolla kabul ettirmeye çalışan kişileri temsil eden ve toplumda varlığı bilinen iki ayrı grubu karşılaştırır. Sonuçta ikinci grubun gerçek yüzü gösterilir. Bu şiirde Kâfî'nin ince hiciv ve mizahı açıkça görülür⁽²⁸⁾.

Kâfî'nin Divanı'ndan başka Münşeâtı, Letâifnâme ve Hezliyyâtı ile bir Türkçe konuşma kitabı vardır. Münşeât'ta Kâfî'nin değişik kişilere ve bazı devlet adamlarına yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Münşeât yazmalarında bulunan mektuplar arasında en tanınmış olanları bir kedinin ağzından sahibine yazılan Hırrenâme ile Yeğen Mehmet Paşa'ya yazılan mektuptur. Benâm-ı Havârîyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn adlı Türkçe öğrenme ve konuşma kitabını ise Kâfî, Eflâk Voyvodası İskerletzâde Konstantin Bey'in isteği üzerine yeğeni Alexandre için yazmıştır⁽²⁹⁾. Kâfî'nin Letâifnâme ve Hezliyyât adı ile bilinen eseri çalışma konumuz olduğu için eserle ilgili ayrıntılı bilgi inceleme bölümünde verileceğinden burada sadece adını zikretmekle yetineceğiz. Kâfî'nin sözünü ettiğimiz eserlerinin yurt içinde ve dışında

(27) Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, s.862

(28) Sabahattin Küçük, "Divan Edebiyatında Sosyal Tenkid:Ebu Bekir Kâfî Efendi'nin Hasbihal'i", S.262, Şubat 1985, s.121-128

(29) Ana Britannica, "Kâfî" mad., s.515

bulunan kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası vardır(30).

Kâfî ve eserleriyle ilgili çeşitli tez çalışmaları da yapılmıştır(31).

(30) Bkz. Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, s. 862-866, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, Haz. Fehmi Edhem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Yay. ist. 1961, C.I, s.434, C.II. s.213-214, 267-268, Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, C.III, TTK. Bas. Ank. 1972, s.139, Ali Rıza Karabulut, Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Türkçe, Arapça, Farsça Yazmalar Kataloğu, C.I-II, Ank. 1995, s.40

(31) Bu tez çalışmalarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Yusuf Atılgan, Tokatlı Kâfî, San'atı, Şahsiyet ve Psikolojisi, 1943-44, Türkoloji Bölümü Çalışmaları II, Muharrem Ergin

2- Muhittin Eliaçık, Tokatlı Kâfî Divanının Tenkitli Metni, Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Oslubu, ist. Üniv. 1992 (Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Prof. Dr. Kemal Yavuz.

II. BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

KÂNİ'NİN MENSUR İFTÂİFNAMESİ VE HEZLİYYATI

Tokatlı Fhubekir Kâni'nin Letâifnâme ve Hezliyyât adıyla bilinen eseri manzum ve mensur olmak üzere iki ayrı bölümden oluşur. Eserin çeşitli kütüphanelerde sadece manzum, sadece mensur ya da manzum ve mensur bölümlerinin yer aldığı yazma nüshaları bulunmaktadır(1).

Kâni'nin Letâifnâme ve Hezliyyâtı'nın çalışma konumuz olan mensur bölümünde değişik türlerde yazılmış 29 ayrı metin vardır. Bunlar; 1 tevliyet beratı, 11 mektup, 1 lâtife, 1 tam, 1 yarım fıkra, 1 şiir, 2 beyit şerhi, 2 tezkire şerhi, 4 yarım mektup, 2 mektup kenarı, 1 vakfiye, 1 borç senedi ve 1 mektup başlığıdır. Metnin içeriğiyle ilgili yukarıda yapılan açıklamadan da anlaşılacağı gibi eser, Letâifnâme ve Hezliyyât adıyla bilinmesine rağmen, eserde mektuplar geniş yer tutmaktadır. Bu nedenle söz konusu esere letâifnâme ya da hezliyyât isminin verilmesinin ne derece doğru olduğu tartışmaya açıktır. Ayrıca içeriğine bakıldığında eserin üzerinde çalışma yapılarak yayımlanmış, günümüz diline çevrilmiş, letâifnâme adıyla bilinen diğer eserlerden çok farklı özellikler taşıdığı kolayca görülecektir(2). Eserde, latife başlığının kullanıldığı sadece bir metin yer almakta olup latifeyle aynı olduğu kabul edilen fıkra metinlerinin sayısı da ikidir. Bu durumda içinde bulunan üç metin dolayısıyla esere letâifnâme demek ne derece doğrudur?

Daha önce de söylediğimiz gibi Kâni'nin Letâifnâmesi'nde

(1) Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, s.862-866

(2) Lâmîf-zâde Abdullah, Lâtîfeler, Haz. Yaşar Çalışkan, 1. Bas. 1st. 1978, Tercüman 1001 Temel Eser.; Lâmîf-zâde Abdullah, Lâtîfeler, Haz. Yaşar Çalışkan, 2. Bas. MEB. Bas. 1st. 1994

en geniş yer tutan mektuplardır. Bu nedenle Tarlan nüshasının ilk varağında yapılan açıklamadan yola çıkarak eserin bir münşeât olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tarlan nüshasında bulunan, "Kâfî efendinin letâif-gûne olan münşe'ât hezliyyâtıdır." (T-1a) ifadesi eserin özelliği hakkında gerekli ipucunu vermektedir. Burada belirtildiği gibi eser, münşeât, latife ve hezl türlerine ait özellikleri taşımakta olup tam anlamıyla belli bir türe dahil edilebilecek nitelikte değildir. Belki içerdiği metin türleri dikkate alınarak, sayısı en fazla olan türün mektup olması dolayısıyla en uygunu eserin münşeât olarak kabul edilmesi olacaktır. Fakat münşeât olarak kabul edilse bile elimizdeki metnin diğer münşeâtlardan farklı bazı özellikler taşıdığı da gözönünde bulundurulmalıdır. Bilindiği gibi münşeâtlar, yazıldığı kişiler ve yazılış amaçları dikkate alınarak farklı gruplara ayrılmışlardır. Fski edebiyatımızda resmî yazışmaların yer aldığı münşeâtlar olduğu gibi, mektup yazma kurallarının öğretildiği, yazışma türlerinin yer aldığı örnek olma özelliği taşıyan münşeâtlar da vardır. Bazı münşeât mecmualarında ise sadece devlet adamları arasındaki yazışmalar toplanmıştır. Kâfî'nin de letâifnâmesi'nde yer alan mektuplarının dışında ayrıca bir münşeâtı olduğunu biliyoruz. Ancak yazarın münşeâtında bulunan mektuplarla letâifnâme'de bulunan mektuplar da birbirinden farklıdır. Kâfî'nin Münşeâtı'nda daha çok resmî yazışmalarla mektup yazma kurallarına ilişkin bazı örnekler ve mektup başlıkları bulunmaktadır. Letâifnâme'deki mektuplar ise, daha çok yazarla dostları, arkadaşları arasındaki yazışmalardır. Letâifnâme'deki mektupların çoğunun kime yazıldığı belli olmamakla birlikte içeriklerinden özel mektup oldukları anlaşılmaktadır.

Mektuplardan sonra eserde geniş yer tutan bir diğer metin grubu ise, kendisine 'Allâme lakabı takılmış bir kişiye yazılmış değişik türlerdeki yazılardır. 'Allâme'ye hitaben yazılan bu metinler, mektup, beyit şerhi, tezkire şerhi, vakfiye ve bir şiirden ibarettir. Bu metinlerin ortak özelliği hepsinin 'Allâme'ye hitaben yazılmış olmaları ve

'Allâme'ye yönelik hiciv ögeleri içermeleridir.

Eserde yer alan şerhler ise, üçüncü grubu oluşturmaktadır. Şerh metinlerinin taşıdığı özellikler bakımından en önemlisi, Zileli Abdullah efendi adlı bir kişiye Niş müftüsü Abdurrahman efendinin yazdığı tezkire dolayısıyla Kâni'nin yazdığı şerhtir. Eserdeki en kapsamlı şerh olan bu metinde önemli hiciv ögeleri bulunmaktadır. Letâifnâme'deki diğer iki şerhten biri beyit şerhi diğeri ise yine bir tezkire şerhidir. Fakat söz konusu tezkire şerhi yarımıdır. Ayrıca sekizinci mektupta da bir başka şerh metni vardır.

Letâifnâme'de sadece bir örneği olan metin türleriyle yarım bırakılmış diğer metinler konusunda söylenecek fazla bir şey bulunmamakla birlikte, bu metinler inceleme yapılırken ayrı bir başlık altında incelenerek değerlendirilecektir.

Sonuç olarak içeriği hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştığımız, kaynaklarda daha çok Kâni'nin Letâifnâme'si ve Hezliyyâtı adı altında verilen eser, divan edebiyatında görülen, bilinen letâifnâme ve hezliyyât türünden daha farklı özellikler taşımaktadır. Eser, söz konusu değişik türlerin bir karışımı gibidir. Eserde bulunan çeşitli metinlerin içeriğinde görülen ortak özellik ise, kişisel ya da toplumsal hicvin, mizahın önemli yer tutmasıdır. Hiciv ögeleri kadar çok olmamakla birlikte yer yer mizah ögelerinin de kullanılması metinlerin belirleyici özellikleridir. Kullanılan hiciv ögelerinin niteliği ve yöneldiği hedef her zaman açıkça belirtilmediği gibi bu tür ifadelerde kullanılan dil de zaman zaman oldukça kaba, müstehcen diyebileceğimiz özellikler taşımaktadır. Diğer taraftan Letâifnâme'nin dili münşeât diline yakışır tarzda ağıdalı, ağır ve zaman zaman Arapça, Farsça, Türkçe karışık mülemma şeklindedir. Bu konu üzerinde ilgili bölümde ayrıca durulacaktır.

KÂNÎ'NİN İFTÂİFNÂME VE HEZLİYÂTTINDAKİ MEKTUPLAR

Kâni'nin Mensur Letâif ve Hezliyâtında çeşitli türlerde yazılmış metinlerin dışında on tane mektup bulunduğunu daha önce söylemiştik. Letâifnâme'de en geniş yer tutan metinler mektup metinleri olduğu için biz çalışmamızın bu bölümünde mektuplardan başlayarak değişik türlerde yazılmış metinleri içerikleri, biçimsel özellikleri ile dil ve üslupları bakımından incelemeye çalışacağız. Ancak Kâni'nin üzerinde çalıştığımız söz konusu eserinde mektupların ağırlıkta olması nedeniyle önce Divan edebiyatında mektup türü ile ilgili, daha doğrusu münşeât türüyle ilgili bazı ön bilgiler vermekte yarar görüyoruz.

Bilindiği gibi Divan edebiyatı döneminde mektup, inşânın bir türü olarak kabul edildiğinden, inşâ için uygulanan kurallar mektup için de geçerli olmuştur. Bu dönemde mektup karşılığı kullanılan kelimelerin sayısı oldukça çoktur. Kullanılan bu değişik kelimeler mektubu yazanla mektubun yazıldığı kişi arasındaki çeşitli durumların gözönünde bulundurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Örneğin, dostluk, kardeşlik ve sevgi duygularını ifade eden mektuplara muhabbetnâme, meveddetnâme ya da uhuvvetnâme; rütbece altta olan kişinin daha üst makamda olan kişiye yazdığı mektuplara ariza, şukka v.b. isimler verilmiştir(3). Ayrıca düz yazı ya da mektup yazarlarına münşî, devletin ve sarayın resmî yazışmalarını yapanlara da tevkî'î denilmiştir. Münşîlerin yazdığı özel veya resmî mektuplarla diğer nesir örneklerinin yer aldığı eserler, mecmualar ise münşeât olarak adlandırılmıştır(4). Münşeâtlar genellikle konularına göre üç

(3) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. İ. Çetin Derdiyok, XV. Yüzyıl Şairlerinden Mesihî'nin GÜL-i Sadberg'i, (Basılmamış Doktora Tezi), Ç.O. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 1994, (Giriş Bölümü)

(4) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Mektup" mad. C.VI, Dergah Yay., 1st. 1986, s.232-233

ana bölüme ayrılırlar:

1- Resmî yazışmalardan oluşan münşeâtlar: Özellikle devlet büyüklerince kaleme alınan çeşitli konulardaki yazıları içerirler. Çoğunlukla emir, ferman, berat v.b. yazıların ve belgelerin kopyalarıdır. II. Murat ve Fatih dönemine ait resmî yazışmaların toplandığı Menâhicü'l-inşâ' adlı eserle Feridun Bey'in Münşeâtü's-selâtin'i bu türe örnektir.

2- Çeşitli kademelerdeki insanlara hitaben yazılacak yazıların başlıkları, uygun düşecek cümleler, örnekler ve sonucun nasıl olması gerektiğini öğreten, yazı yazma sanatını ele alan münşeâtlar: Bu tür münşeâtların yazarları her zaman belli olmayabilir. Bazen yazı meraklılarınınca yazı örneklerinin derlenerek gerektiğinde kullanılmak üzere saklandığı da olmuştur.

3- Şâirlerin mektuplarından oluşan münşeâtlar: Münşeâtların bu türlerinde münşeâtın yazarı olan kişiyle ilgili, kaynaklarda yer almayan bazı bilgileri bulmak mümkündür. Bir şâirin kendisine ait resmî, edebî ve özel mektuplarını bir araya getiren münşeât mecmuaları olduğu gibi, bir kaç şâirin dikkate değer mektuplarının toplandığı münşeât mecmuaları da vardır(5).

Münşeâtlardaki mektupların bir kısmının kime ve niçin yazıldığı belli olmadığı gibi, bir kısmı da gerçek mektup değildir. Sadece mektup yazma tekniğini öğretmek amacıyla yer verilmiş örneklerdir. Noktasız harflerle, tersane, dilbilgisi ve müzik terimleriyle, mevsim, meyve ve çiçek adlarıyla, baştan sona aynı sese bağlı seci'lerle yazılan mektuplar gibi sadece hüner göstermek amacıyla yazılmış mektuplar da vardır.

Mektuplar işledikleri konulara göre: tehniyetnâme (tebrik etmek), tebriknâme (kutlama), takriz (bir eseri öven

(5) İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, C.I-II, Akçağ Yay. Ank. 1989, s.370-371

yazı), taziyetnâme (başsağlığı), arzıhal (dilekçe), niyâznâme (büyüklerden istekte bulunma), müzekkere (resmî dairelerden birinin diğerine bir işle ilgili olarak yazdığı yazılar), teşekkürnâme, dâvetnâme, cevâpnâme gibi türlere ayrılırlar.

Divan edebiyatı döneminde yazılan mektuplarda daha çok süslü, ağır ve zor anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Seci', teşbih, istiâre, mübalağa v.b. ses ve söz ustalıklarına geniş yer verilerek yazılan mektuplar hüner ve sanat ustalığı gösterme amacına yöneliktir.

Eskiden mektupların belirli yazılış düzeni içinde mektup kâğıdının en başına Arap harfleriyle Hu (O demektir; Allah anlamına gelir.) veya Bih (Mektubu yerine ulaştırdığına inanılan bir tılsım.) yazılırdı. Daha sonra sırasıyla gönderilenin derecesine, makamına uygun sıfatların yer aldığı hitap kısmı olarak değerlendirilebilecek elkab bölümü gelir, mukaddeme veya dibâce (hesmele, Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e salavat, dua, hal hatır sorma), mektubun yazılma **amacının** bildirildiği asıl metin ve hâtîme (kalıplaşmış dua ve saygı sözlerinin olduğu bölüm) bölümleri bulunurdu. Mektubun imza kısmından önce de dâiniz, kulunuz, el-fakir, muhibb-i muhlis v.b. sözler yer alırdı. Mektuplar genellikle tek kâğıda ve kâğıdın bir yüzüne yazılır ve hemen hemen hiç boş yer kalmayacak şekilde derkenarlarla doldurulurdu. Bazı mektupların sonunda imzadan sonra mim harfi veya tek tek yazılmış Ayın, Ra, Vav, Fe, Kef, He, Ye harfleriyle "Rahmetu'llahi Aleyh" kelimesine rastlanırdı. (Sıralanan bu harfler bir mutasavvıf olan Ma'ruf Kerhî'nin adındaki harflerdir.) Başlangıçta sadece belirli yazarların kullandığı bu harfleri kullanmak zamanla yaygınlık kazanmıştır⁽⁶⁾.

Ancak Divan edebiyatı döneminde yazılan mektuplar denilince daha çok münşeâtlarda toplanmış belirli bir çerçeve ve üslup dahilinde yazılmış eserler akla gelir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre, münşeâtlarda bulunan mektupların çoğu

(6) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Mektup" mad..s.233

dil ve üslup özellikleri bakımından neredeyse birbirinin örneği sayılabilecek nitelikler taşımakta olup birini ötekenden ayırt edebilecek belirli bir özellik taşımamaktadır. Bununla beraber bazı yazarlar geçmişten gelen belirli dil ve üslup kalıplaşmasından kendilerini kurtarabilmişlerdir. Bu yazarlar arasında Kâfî de bulunmaktadır(7). Sözünü ettiğimiz münşeât kitaplarında yer alan belirli kurallar çerçevesinde yazılmış mektupların dışında başka mektuplar da vardır. Bunlar daha çok halkın kendi arasında kültür düzeyine, ilgi ve yakınlığa ya da meslekî konuma göre çeşitli şekillerde yazılan, özel, dili ve üslubu farklı mektuplardır. Kısaca söylemek gerekirse, tarihe ya da edebiyat tarihine girmemiş kişilerin yazdıkları özel mektuplar da mektup türü içinde ayrı bir yer tutmaktadır.

Mektuplarla ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka konu da manzum mektuplar konusudur. Kaynaklarda Tanzimat'a kadar olan dönem içerisinde manzum mektup bulunmadığı, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'inde, Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnun'unda bulunan, şâirlerin kahramanlarının herhangi bir ruh halini anlatmak için yazdıkları şiirlerin manzum mektup olarak kabul edilemeyeceği belirtilerek sadece Bağdatlı Ruhî'nin, döneminin bütün şairlerini, adlarını, özelliklerini, yaptıkları işleri sıralayarak her birinin halini hatırlarını sorduğu ve tam bir mektup geleneği ile bitirdiği 41 beyitlik kasidesinin bu tür mektuplara örnek olabileceği görüşü vardır(8). Münşeât türü hakkında kısaca verdiğimiz bu tanıtıcı bilgilerden sonra şimdi de Kâfî'nin Mensur Letâifnâme ve Hezliyyâtı'ndaki mektupların tanıtımına geçelim.

(7) Orhan Şaik Gökyay, "Tanzimat Dönemine Değın Mektup", Türk Dili Mektup Özel Sayısı, C.XXX, S.274, Temmuz 1974, s.19

(8) A.g.m. s.22

MEKTUPLARIN İÇFRİĞİ

1- (f-18a-20a): Çok uzun olmayan bu mektup El-Hac Katip Ffendi adlı bir kişiye hitaben yazılmıştır. Mektubun yazıldığı kişiden övgüyle söz edilerek, bu kişinin hali, hatırı sorulmaktadır. Yazar, El-Hac Katip Ffendi aracılığıyla Fdirne'den arkadaşı olduğunu söylediği Es-seyid Süleyman Ffendi adlı bir başka kişiye de selam ve sevgilerini yollamaktadır.

Mektubun sonunda ise yazar, mektup gönderdiği yerde bulunan, toplumun her kesiminden, değişik özelliklere sahip, tuhaf yaradılışlı ve acayip davranışlı ne kadar insan varsa onların hepsine de ayrı ayrı selam ve sevgilerini göndermektedir.

2- (i-20a-21b): Övgü dolu bir hitapla başlayan mektubun kime yazıldığı belli değildir. Ancak yazar, mektup yazdığı kişiye "Şanı büyük ağa hazretleri" sözleriyle hitap etmektedir. Mektuptaki ifadeden Kânî'nin mektubu yazdığı kişiden daha önce Rusçuk ve Bükreş'ten içlerinde birer kıta bulunan iki ayrı mektup geldiği anlaşılmaktadır. Kânî bu mektupların kendisine ulaştığını belirtip içeriklerinden de övgüyle söz etmektedir. Mektup yazmaktaki asıl amacının mektup yazdığı kişinin sağlık durumu hakkında bilgi edinmek olduğunu söyleyen yazar, bu konuyla ilgili iyi haberler alınca sevindiğini bildirmektedir. Kânî, mektup gönderdiği kişinin oğlu olduğunu söylediği Çelebi Ağa'nın ve ordunun durumunu duyunca üzüldüğünü, fakat Allah'tan hayır dilemekten başka yapacak bir şey olmadığını, arkadaşının oğlunun sağ salim kurtulmasına sevinmesi gerektiğini söyler.*

Mektubun sonunda Kânî, arkadaşıyla kendisi arasındaki görüşme isteğinin önemli olduğunu, eğer görüşme gerçekleşirse

* Bu mektup metninde verilen bilgilerden ordunun durumunun neden kötü olduğu ya da o günlerde herhangi bir savaş v.b. olup olmadığını tespit etmek mümkün değildir.

durumlarını mektupta ayrıntılarıyla anlatmalarına gerek kalmayacağını bildirir. Birinci mektupta olduğu gibi bu mektubun sonunda da Kâni, mektup gönderdiği yerde ne kadar eski ve yeni içki, afyon ve kadın düşkünü v.b. nitelikleri olan insan varsa hepsine dua ve selam ulaştırılmasını dilemektedir.

3- (f-23a-30b): Mektubun yazıldığı kişinin ismi verilmemekle birlikte, yazarın kullandığı hitaplardan saygın ve iyi özellikleri olan bir kişiden söz edildiği anlaşılmaktadır. Yazar, sözkonusu kişiyle mektuplaştıkları, aralarındaki dostluk ve sevgi bağlarının güçlü olduğu konusunda bilgi vererek dostluk ve sevginin önemine değinir. İçinde kin, nefret ve düşmanlık duyguları taşıyan insanları eleştirir. Ayrıca bir kira işiyle, şap satışı konusuyla ilgili para alış verişinden de söz eder.

Yazar, bu mektupta çeşitli olumsuz özellikleri olan bazı kişileri bu özelliklerinden dolayı eleştirmektedir. Eleştirilen kişilerin kimliği ve eleştiri konusu olan özelliklerin bulunduğu kişilerin sayısı hakkında metinde yeterli bilgi verilmemiştir. Üstelik yazar, olumsuz özellikleri olan kişileri sadece eleştirmekle yetinmeyip üstü kapalı bir şekilde kendisince cezalandırılacaklarını da söylemektedir. Mektupta özellikle eleştirilerin hedefi olan ve ismi verilen tek kişi Kuzucu Mehmet Ağa adlı biridir. Yazar, Kuzucu Mehmet Ağa'yı çeşitli olumsuz özellikleri dolayısıyla oldukça ağır bir dille eleştirir. Mehmet Ağa'nın lakabı olan kuzuculuk konusundaki fikirlerini söyler. Amacının söz konusu kişiyi lakabı ya da mesleği dolayısıyla küçük düşürmek olmadığını söylemesine rağmen, Mehmet Ağa'yı konumuna, mesleğine ve durumuna uygun davranmadığı gerekçesiyle aşağılar, eleştirir. Görüşlerinin doğruluğunu kanıtlamak amacıyla lakaplarla ilgili bir fıkra anlatır. Bu fıkrayı Kuzucu Mehmet Ağa'nın durumuna örnek gösterir. Durumu açıklamaya yönelik bu fıkra içeriği ve taşıdığı mizah öğeleri dolayısıyla dikkat çekicidir. Mektubunu sözünü ettiğimiz fıkrayla bitiren yazar, bu fıkranın o dönemde pek çok kişi tarafından bilinen bir fıkra olduğunu da sözlerine ekler.

4- (İ-30b-32b): Bu mektupta yazar önce mektup yazdığı kişinin Ömer Ffendi adlı bir arkadaşına yazdığı mektuptan söz eder. Ömer Ffendi'ye yazılan mektupta söz konusu kişinin sorumlusu olduğu ibadethaneden, burada göreve başlayıp başlamadığından açıkça söz edilmediğini, sadece sormak yoluyla imâda bulunulduğunu farkettiğini anlatır. Arkadaşı Ömer Ffendi'nin kendisi de durumu uygun olmadığı için tayin edilip edilmediği konusunda bilgi istemekten kaçınmıştır. Bu durumda konuyla ilgili şüphelerin giderilmesi için Kânî'nin bu mektubu yazması gerekmiştir.

Kânî, mektup yazma nedeni hakkında bu açıklamaları yaptıktan sonra, Ömer Ffendi'nin kendisinden adı geçen ibadethanede görevlendirilmesi konusunda yardım istediğini bildirir. Ömer Ffendi, Kânî'ye göre korunmaya ve yardım edilmeye lâyık iyi özelliklere sahip bir kişidir. Bu nedenle yazar, ona yardımcı olmak ister. Mektup yazdığı kişiden Ömer Ffendi'ye bir ibadethanede iş bulunması için yardım isteyerek Ömer Ffendi'nin isteğinin gerçekleşmesine aracı olur.

Kânî'nin aracılığından sonra mektup yazdığı kişi iş bulma konusunda gerekli girişimlerde bulunur, dostlarına haber verir. Keşişler ve rahipler aracılığıyla Ömer Ffendi'ye iş aranır. Fakat bulunamaz. Bunun üzerine Bükreş içinde iş bulmaktan umutlarını keserek Bükreş'in dışında başka bir yerde uygun iş olup olmadığını araştırırlar. Sonuçta Bükreş'e yakın Marıçoçe manastırının papazlığının kısa zaman önce boşaldığını öğrenerek Kânî'yi durumdan haberdar ederler. Fakat Ömer Ffendi daha bu işle görevlendirilmeden Liman manastırının da görevlisinin öldüğü anlaşılır. Bu manastırın geliri belirli ve düzenli olduğu için Ömer Ffendi'ye burada iş verilir. Bir süre sonra tekrar buradaki işi bitince Ömer Ffendi'nin diğer manastıra gönderilmesi durumu ortaya çıkar.

Kânî, mektup yazdığı kişiden Ömer Ffendi'ye tekrar eski işinin verilmesini, bu işi başkalarının da istediğini, istekli çok olduğu için yeniden Ömer Ffendi'nin görevlendirilmesinin zor olacağını söyler. Mektup yazdığı kişiden kendisini gönlünden uzak tutmamasını isteyerek,

mektubunu bitirir(9).

5- (f-35b-38b): Bu mektuba alışılmışın dışında, farklı bir biçimde başlanmaktadır. Yazar, önce beyaz ırkın övüldüğü, siyah ırkın eleştirildiği Arapça iki beyit verir. Ardından daha önce kendisine gönderilen mektubun etkileyiciliğine ve özelliklerine değindikten sonra, mektup yazanın isteklerini gerçekleştirmek ve yardımcı olmak amacıyla elinden geleni yapacağını söyler.

Adı ve özelliği açıkça bilinmeyen bir topluluk hakkındaki fikirlerini bildiren Kâfî, mektubunda kendi durumunu anlatan bir kıtaya da yer verir. Bu kıtada daha çok düşmanlık konusu işlenmektedir. Kendisiyle ilgili bilgiler verdikten sonra Kâfî, mektup yazma nedenini anlatır. Mektupta mektubu yazdığı kişinin bir çalışmasını yarım bıraktığını öğrenen Kâfî, arkadaşından yarım bıraktığı işi tamamlamasını ister. Arkadaşının yarım bıraktığı işle ilgili fikirlerini dile getirir. Kendisi aracılığıyla Beyazî Efendizâde adlı bir kişiye gönderilen mektup ve hediyeleri kendi eliyle götürülmesi gereken yere götürdüğünü, hediye ve mektubu alan kişinin çok etkilendiğini anlatır. Bu ifadeden Kâfî'nin Beyazî Efendi ile mektup yazdığı kişi arasındaki iletişimi sağladığı anlaşılmaktadır. Yazar, bu mektupta daha önce tevliyet beratında da söz ettiği B.klı Yavan adlı

(9) Kayseri Raşid Efendi kütüphanesinde bulunan Münşeât nüshasına göre bu mektubu Kâfî, Eflak Voyvodası'na Ömer Efendi'ye iş bulmak konusunda yardımcı olması için yazmıştır. Bizce burada dikkati çeken nokta, Ömer Efendi'ye niçin bir manastırda iş arandığı ve bu konuda niçin keşişlerden yardım istendiğidir. Ayrıca, keşişlerden yardım istenildiğine göre, onlar hakkında bu kadar çok olumsuz sıfatların kullanılmaması gerekir. Mantık açısından anlatılanlar değerlendirildiğinde, aslında böyle bir görevlendirme ya da iş arama olayının olamayacağı, yazarın bütün bunları Ömer Efendi'ye şaka yapmak amacıyla yazdığı, Eflak Voyvodası tarafından bir manastırda görevlendirilmiş olduğunu söyleyerek, onunla alay ettiği de düşünülebilir.

kişiden de söz eder. Bu kişinin çok kötü işler yapmaya devam ettiğini, olumsuz davranışlarının giderek arttığını, bütün pisliklerin başı olduğuna göre ondan bu tür çirkin davranışlar görmenin şaşırtıcı olmadığını söyler. Mektup yazdığı kişinin candan arkadaşı olduğuna ve gönül temizliğine inandığını bildirir. Daha önce yanlış iş yapanların yalanlarının ortaya çıkmasına sevindiğini belirtip selam ve sevgilerini göndererek sözlerini bitirir.

6- (İ-38b-42b): Yazar bu mektuba Abdülvehab bin Şab Hazretleri adlı bir kişinin kitabından, kitabının özelliklerinden söz ederek başlar. Vefasız olduğu konusunda kendisine yönelik sitemlerin yersiz olduğunu, vefasız olmadığını söyler. Kader karşısında insanın çaresiz olduğunu, Allah'a zorluklardan ve engellerden koruması için dua ettiğini belirtir. Kâfî, mektup yazdığı kişiye yaradılışı dolayısıyla olumsuz davranışlara sahip olan insanları uyarmanın yararsız olduğunu söyleyerek, sonuçta bu kişilerin yaptıklarını inkar edeceklerini bu nedenle onların davranışlarını bilmezlikten gelmenin daha doğru olacağını anlatır. Bilmezlikten gelmenin kötülere arka çıkmak ya da onları onaylamak anlamına gelmeyeceğini, amacının kişiler arasındaki yersiz düşmanlığı ortadan kaldırmak olduğunu bildirir. Veba, humma gibi hastalıklara yakalanmak istemediğini söyleyen yazar, kim olduğu konusunda ayrıntılı bilgi vermediği Kevser adlı bir kişinin de kendisi gibi bu hastalıklara yakalanmamasını diler. Bütün bu anlatılanlardan yazarın yaşadığı dönemde Veba, Humma gibi bulaşıcı hastalıkların görüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Yazar, kim olduğunu açıkça söylemediği bir kişiyi eleştirir. Ancak anlattıklarından bu kişiyi mektup yazdığı kişiyle kendisinin tanıdıkları anlaşılmaktadır. Mektup yazdığı kişiyle görüşmek istediğini, onu kendisinin bulunduğu yere çağırdığını da belirten Kâfî, mektubunun selam bölümünde güzel sıfatlarla anılan imama ve kadın düşkünü olduğu söylenen Süleyman Ağa'ya selam gönderir. Selam kısmından sonra yazar, kendisine gelen bir başka mektuptan ve ona nasıl cevap yazmaya çalıştığından söz eder. Bu konuyla ilgili açıklamaların ardından yine kimliği belirsiz bir kişiye yönelik eleştiri yapıldığı görülmektedir. Olumsuz sıfatlarla eleştirilen bu

kişinin en çok eleştirilen temel özelliği, iyi insan görüntüsünün arkasında şeytanca bir düşmanlık gizliyor olmasıdır.

Sonuçta bu mektupta anlatılanlar arasında tam bir anlam birliği olmadığı görülmektedir. Eleştirilen kişilerle mektup yazılan kişinin kimliği açıklanmamıştır. Mektubun yazıldığı kişiyle eleştirilen kişiler hakkındaki bilgilerin yetersizliği nedeniyle yazarın anlattıkları, amacının ne olduğu ve hedef seçtiği kişinin özellikleri anlaşılammaktadır.

7- (f-42b-46b): Hazretleri hitabıyla başlayan mektubun kime yazıldığı belli değildir. Yazar, mektup yazdığı kişiye yönelik iyi dileklerini dile getirdikten sonra kendi durumunu anlatmaya başlar. Kâfî'nin kendi durumundan söz ettiği, kimsesizliğinden ve yalnızlığından yakındığı bu bölümü hasbihal olarak değerlendirmek mümkündür. Yazar kendisiyle ilgili bilgi verdikten sonra mektup yazdığı kişinin kendisinden daha iyi durumda olduğunu, bir şekilde teselli yolu bulmasının kolay olacağını söyler.

Kim oldukları hakkında bilgi vermediği Esfec ve Bani adlı iki kişinin iyi olduklarını mektup yazdığı kişiye bildirir. Anlatılanlardan yazarın mektup yazdığı kişiyle Esfec ve Bani adlı kişiler arasındaki haberleşmeye aracı olduğu anlaşılmaktadır. Yazar, Ayrıca Esfec'e mektup yazdığı kişinin selâmını iletteğinde söz konusu kişiden uygunsuz bir davranış görmediğini söyler. Bu durumdan yazarın mektup yazdığı kişiyle Esfec adlı kişinin iyi ilişkiler içinde olmadıkları ortaya çıkmaktadır.

Mektup yazmakta geç kalmasının nedenlerini açıkladıktan sonra yazar, daha önce üçüncü mektupta çeşitli yönleriyle eleştirdiği, olumsuz kimi özelliklerini sıraladığı Kuzucu Mehmet Ağa'dan tekrar söz eder. Kuzucu Mehmet Ağa'yı yine hicvederek haydut, cahil ve ahmak olmakla, uygunsuz davranışlarda bulunmakla suçlar. Kuzucu Mehmet Ağa çok kötü sıfatlarla nitelendirildikten sonra yazar tarafından macun

tarifi verilir⁽¹⁰⁾. Aslında böyle bir macunun olması mümkün değildir. Burada yazarın amacı alay etmek, eleştirmektir.

Kuzucu Mehmet Ağa'ya yönelik eleştirilerini oldukça ileri götüren yazar, mektup yazdığı kişiden affedilmesini dileyerek Kuzucu Mehmet için tarif ettiği ilacın ona bildirilmesini ister. Ayrıca Kuzucu Mehmet'in niteliklerinin hakettiği şekilde sıralanacağını, kuzuculukta kazandığı şan ve şerefin herkese duyurulacağını müjdelemesini rica eder.

Duaya ihtiyacı olduğunu bildiren Kânî, mektup yazdığı kişiyi üç kez rüyasında gördüğünü, bu rüyanın kavuşmaya yorumlanabileceğini fakat ne zaman biraraya geleceklerini kesin olarak bilemediğini belirtir. Ziver Efendi adlı, övgüyle söz ettiği bir kişiye de selamını gönderip dua ederek mektubunu bitirir.

8- (f-65b-75b): Mektubun yazıldığı kişinin ismi verilmemekle birlikte, bu kişiyi anlatmak için kullanılan ifadelerden iyi özelliklere sahip bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Hitap kısmının ardından yazar, mektup yazma nedenini açıklayarak arkadaşının kendisiyle ilgili zanlarının yersiz olduğunu söyler.

Dostundan başkalarının sözlerine inanmamasını, inanırsa hata yapmış olacağını söyleyerek, aralarındaki dostluğun sağlamlığını, niteliğini gönül gözü kör olanlara anlatmanın mümkün olmadığını belirtir. Kânî, ayrıca aralarındaki dostluğa değinip bu güzel dostluğu bozmaya çalışanları da eleştirir. Dostlukları bozmaya çalışan kişilerin sözlerinden etkilenilmemesi gerektiğini belirtir.

Yazarların ve alimlerin sıkıntılardan kurtuldukça korkularını yenerek görevlerini yerine getirmelerini

(10) Anlayışsızlığın bir macun yardımıyla giderilemeyeceği açık olmakla birlikte, yazarın burada tarifini verdiği macunun hazırlanması da normal şartlarda mümkün değildir. Dolayısıyla, yazarın amacı belli ki Kuzucu Mehmet Ağa ile alay etmektir.

istediğini söyleyen yazar, beğendiği bir eserden ve eserin özelliklerinden de söz eder. Yazarın söylediklerine göre bu eser ariflere yol gösterici bir eserdir. Kâfî, kendisinin de bu eserde bulunan ve zor anlaşılan ibareleri, bunların içeriğini, gizli anlamlarını açıklayarak eseri okuyacak olanlara yararlı olmaya çalıştığını, bunun için çaba gösterdiğini anlatır. Sonraki bölümde yazar, çeşitli kelimeleri şerh etmeye başlar. Şerhedilen bu kelimeler söz konusu eserden alınmış olabilirler. Şerhi yapılan bu kelimeler tasavvufî anlamları olan, özel anlamlar yüklenmiş, "Ya Hazret-i Morina, Bi'n-nehr, Ve'l-berk, Ve'l-bahâr, El-kulak, Bi'z-zeher, Ve'n-nehât, Ve's-sayd, El-holtatü Ve't-tokmak" kelimeleridir.

Yazar, yukarıdaki kelimeleri şerh ettikten sonra, arkadaşından kendisine gelen yazıyı şerh etme nedeninin, şakaların ariflere tarikatta doğru yolu göstermekte yardımcı olması ve zor anlaşılan gizli işaretlerin açıklanmasının yararlı olacağı düşüncesi olduğunu belirtir. Ayrıca yapılan şerhte anlatılanların amacının bu anlatılanları çevreleyen geniş ilahi ilimlerden faydalanmaya teşvik etmek olduğunu söyler(11).

Şerhin dışında mektubun genelinde dervişlerle ve tasavvufî ilgili konulara geniş yer ayrıldığı görülmektedir. Yazar, bu mektupta sadece tasavvufî anlamları olan bazı kelimeleri şerh etmekle kalmayıp derviş topluluğu ve bu topluluğun özelliklerinden de söz etmektedir. Yazarın derviş topluluğu hakkında verdiği bilgilere göre bu topluluk

(11) Söylenilenlerden yola çıkılarak yazarın yaptığı şerh konusunda çeşitli yorumlara gidilebilir. Öncelikle, şerh edilen kelimeler tasavvufî ve tarikat öğretisiyle yakından ilgilidir. Şerh edilen kelimeler mecazî anlamlarda kullanılmıştır. Herkesin kolayca anlayabileceği kelimeler olmadıkları açıktır. Burada asıl dikkati çeken nokta bu kelimelerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak için şerh yapıldığı söylenmesine rağmen şerh dilinin Arapça olmasıdır.

taşıması gereken özelliklerin çoğunu taşımamaktadır. Dervişler iman sermayesini yok edip zikri kendileri için geçim kaynağı haline getirmişlerdir. Birbirleriyle karşılaştıklarında uymaları gereken kurallara uymayarak, şeriata uygun şekilde selamlaşmayı hayır duası etmemektedirler. Şehrin ileri gelenleri, varlıklı kimseleri de sadece görünüşleri dervişe benzeyen, aslında dervişlikle ilgisi olmayan bu kişilere cömertçe yardımda bulunmaktadır. Kâfî, varlıklı kişileri bu davranışlarından dolayı eleştirir. Aslında yazar burada hem din duygusunu sömürenleri hem de onların destekçilerini eleştirmektedir. Sadece eleştirmekle kalmayıp bu tür olaylara engel olacak, sorunun çözülmesine katkıda bulunacak samimi Müslüman denilebilecek insanların da kalmadığından yakınıdır. Duyduğu üzüntüyü dile getirir.

Rozulan toplum yaşamı, düzenin bozuluşu, ikiyüzlülük, gerçek anlamda inanca insan kalmadığı konusundaki eleştirilerinin ardından yazar, mektup yazma amacını belirttiikten sonra dua ile mektubunu bitirir.

9- (f-75b-79b): Mektubu yazdığı kişinin kimliği hakkında bilgi vermeyen yazar, bu mektubu uyarı amacıyla yazmıştır. Mektup aracılığıyla uyarılan kişinin özelliği, kötü zanlarını araştırmakta ısrarlı davranıp büyüklenmesi, kibirli olması, sevgiyi yok etmesi, saf yaradılışlı müminleri kötülemesidir. Yazar, sıralanan özelliklere sahip söz konusu kişiye bu davranışlarından vazgeçmezse cezalandırılacağını söyleyerek tehdit etmektedir. Eleştirilen ve uyarılan kişinin bir başka özelliği de yemine gereken önemi vermeyerek bunu alışkanlık haline getirmesi, böyle davranarak ilahi kitapları ve şariat hükümlerini de dikkate almamış olmasıdır. Bu davranışlarının dışında bir kişiye de iftira etmiştir. Üstelik yazara göre iftira edip suçladığı kişi de suçsuzdur. Söylenenler hep asılsız dedikodudur. Dolayısıyla suçlayan kişinin gösterdiği taassup ve inadın hiçbir dinde yeri yoktur.

Kâfî, çeşitli özellikleri dolayısıyla eleştirdiği kişinin işlediği bu büyük günahtan kurtulabilmesi için bir macunu belirli zamanlarda yemesini tavsiye eder. Bu macun yedinci mektupta da sözü edilen, aslında hazırlanması mümkün

olmayan, iğrenç bir macundur. Gerçekten olması imkânsızdır. Yazar, böyle bir macunu tavsiye etmekle aslında eleştirdiği kişiyle dalga geçip alay etmektedir.

Mektubun sonunda yazar, alaya devam etmekle birlikte eleştirdiği kişinin bu macunu yiyerek düzelmemesi halinde başına gelecekleri söyleyip uyararak, hatalarının cezalandırılacağını bildirerek sözlerini bitirir.

10-(f-84b-86a): Nökerzâde Feyzullah Ağa'ya hitaben yazılan bu mektup Feyzullah Ağa'nın meclisinin övgüsüyle başlamaktadır. Bu başlangıcın ardından Kânî, Feyzullah'a seslenerek memleketi Tokat'ı terk edip gurbete çıkınca bütün dostlarını unutmadığını ancak gurbet derdinin de çekilmesi kolay bir dert olmadığını söyler. Yazarın gurbet olarak değerlendirdiği yer İstanbul'dur. Mektubunda anlattığına göre İstanbul'a gitmeden önce Kânî'ye İstanbul'a gitmenin ve orada yaşamının zorluğundan söz edilmiştir. Kânî, zorluklardan haberdar olmasına rağmen bir kez gitmeye niyet ettiği için zorluklara katlanmayı da göze alması gerektiğini, bunun bilincinde olduğunu belirtir. Gurbetteki durumuna değindikten sonra iyi dileklerini ve selâmını ileten yazar, bu iyi dileklerinin özellikle sevgi erbabı olanlara ulaştırılmasını ister. Selâm ve övgüsünün gereksiz yere değer bilmez, kötü kişilere, kendini bilmezlere harcanmasını istemez. Selâmın ilahî bir hediye olduğuna değinen yazar, "Allah ümmetinin hayırlı olanlarını bu hediye ile sevgi bağıyla birbirine bağlamıştır, onun için insanlığın ne olduğunu bilmeyenlere verilmesi uygun değildir" der. Özetle sözünde duran, saf yaratılışlı, Müslüman denilmeye yakışır, temiz kişilere selam gönderdiğini belirten Kânî, temizlikle sadece elbiselerin temizliğini, fiziksel temizliği değil, gönül temizliğini, iç temizliği kastettiğini anlatır.

Sonuçta, mektup yazdığı yerde bulunan değişik mesleklere mensup kişilerin hepsine selâm yollar, hallerini sorar. Bu selâmın arkasından yine birinci ve ikinci mektuplarda olduğu gibi yörenin ne kadar ahlâksız insanı varsa onlara da özel bir şekilde selâmının ulaştırılmasını ister. Diğer bazı arkadaşlarından ve onlarla yaptıklarından söz ettikten sonra

akrabalarından, amcazâdelerinden kimler varsa onlara ve halalarına da ayrıca selâm yollar. Mektup yazdığı kişiden kendisini gönlünden çıkarmamasını isteyerek mektubunu bitirir.

İçeriklerini kısaca vermeye çalıştığımız mektupların ilki ve sonuncusu dışındakilerin yazıldığı kişiler belli değildir. Yazar, mektuplarının çoğunun hitap kısmında, mektubun yazıldığı kişiyi gösterecek olan özel isimlere yer vermemiştir. Fakat içeriklerinden de anlaşılacağı gibi dillerinin ağıdalı olmasına rağmen bu mektuplar resmî mektuplarla sanat ve hüner göstermek amacıyla yazılmış edebî mektuplara benzememektedir. Yazarın mektuplarında kullandığı dil, cümlelerin uzunluğu, edebî sanatlara yer verilmesi, Arapça ve Farsça kelimelerin sıklıkla kullanılması gibi çeşitli özellikler bakımından resmî mektuplara benzer özellikler taşımakla birlikte, resmî mektuplarda görülen kalıp hitap kelimeleriyle, saygı ifadelerine Kâfî'nin bu mektuplarında rastlanmamaktadır. Kısacası gerek dili ve üslubu gerekse içerikleri dikkate alınarak bu mektupların daha çok şairin kendi dostlarına, arkadaşlarına yazdığı özel mektuplar olduğu söylenebilir. Nitekim Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan Münşeât nüshasında (12) metnimizde bulunan ve kime yazıldığı belli olmayan üç ve sekiz numaralı mektupların başında yer alan "Kibardan e'azz-i ahibbasından birine letâyifidür." , "Kâfî Efendi'nin kendi e'azz-i ahibbâ-yı kirâmından birine tahriridür." ibareleri de bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

(12) Ali Rıza Karabulut, Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Arapça, Farsça Yazmalar Kataloğu, C.I-II, Ank. 1995, s.40

MFKTUPLARDA HİCİV VE MİZAH

Mektupların içeriğiyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka nokta da mektuplarda şaka, hiciv ve mizah öğelerine oldukça sık yer verilmiş olmasıdır. Bu öğeler sıklıkla kullanılmakla birlikte, özellikle hicivlerin yöneltildiği kişi ya da kişilerin her zaman açık ve net bir şekilde ortaya konulduğunu söylemek zordur. Söz konusu durum hem yazılanların anlaşılmasını güçleştirmekte hem de hedef kişilerin tespit edilmesini engellemektedir. Bu nedenle biz, daha çok mektuplarda hiciv konusu yapılan özelliklerle mizahı sağlayan öğeleri vermeye çalışacağız.

1., 2. ve 10. mektupların selâm bölümleri, özellikle çeşitli vasıfları ön plana çıkarılan, toplumun her kesiminden, daha çok olumsuz nitelikleri bulunan tipler açısından oldukça zengindir. Yazarın bu tür kişilere selâm gönderme nedeni yeterince açık değildir. Üstelik yazar, "... kadir bilmez ve hod-nâ-şinâs bir alay nüdemâ-yı vesvâsa bi-hûde yere selâm u senâmızı itlâf u izâ'ât itmeyesiz zîrâ selâm bir tuhfe-i lâhûtidür ki Cenâb-ı Hak hayr-ı ümmeti ol hediye ile birbirlerine müncezibü'l-kulûb eylemişdür behre-i âdemiyyet n'idüğinden âgâh olmayanlara îsâr u esbâğı lâyıq degîldür illâ bi'l-ıztırâr hulâsa sâdiku'l-kavl ve sâf-sîret ehl-i sünnet ve'l-cemâ'ât dinmege şâyân olan zevât-ı nezâhet-simâta selâm iderüz..." (f-85a / 18-24) sözleriyle; değer bilmez, kötü kişilere, kendini bilmezlere selâm ve övgüsünün boş yere harcanmasını istemediğini, çünkü selâmın ilahî bir hediye olduğunu, Allah'ın selâm yoluyla ümmetinin hayırlı olanlarını birbirlerine bağıladığını, bu nedenle insanlıktan habersiz olanlara selâm verilmeyeceğini, kısacası sözünde duran, saf yaradılışlı Müslüman denilmeye yakışır insanlara selâm gönderdiğini belirterek, 10. mektupta selâm hakkındaki düşüncelerini ortaya koymasına rağmen aynı mektupta görüşlerinin aksine şu selâm bölümüne yer verir: "... gelelüm bâd-i hevâ tahiyye-i müstagrîbâneye ol tarafda ne kadar dellâl hammâl bakkal dellâk âllâk fellah mellâh sellâh nemmâm zemmâm hammâr humâr ve mufarrit mügazzeb mühmel müfsid mülhîd

'arrâf kühhan remmâl neccâm alcı falcı göz açıcı gül saçıcı âyineci papacı hokka-bâz takla-bâz hfile-bâz şîşe-bâz nerd-bâz dağal-bâz sehâr fahhâr düzd-sûret var ise cümlesine bizden selâm ider hâtırlarını su'âl idersin ... ba'dehu ne kadar hîz-i mâder-zâd ve muğlîm-i bâd-be-dest ibne-i kîr-nüvâz var ise bunlara dahı başkaca bir âyîn-i mahsûs üzre bizden resm-i âşinâyı isâl idersiz..." (f-85a / 28 - 85b / 1-10). Yukarıda verilen selâm bölümünde yazar, daha önce de söylediğimiz gibi, bakkallık, tellallık, kasaplık, çiftçilik, denizcilik v.b. mesleklerden olan kişilerin dışında ayrıca sarhoş, meyhaneci, ara bozucu, imansız, hileci, hokkabaz, hırsız yüzlü v.b. değişik olumsuz özellikleri olan, çoğu selâm verilmeye lâayık insanların taşıdıkları özellikleri taşımayan kişilere de özel bir şekilde selâm yollamaktadır. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi yazar, 1.ve 2. mektupta olduğu gibi bu mektupta da selâm gönderilmeye lâayık olan ve olmayan çok sayıda kişiye selâm göndermekten geri kalmaz. Ebuzziya Tefvik Kâfî'nin mektuplarının selâm bölümünde kullandığı bu ifade biçimiyle ilgili olarak şunları söyler:" Hele edib-i müşârün ileyhin bazı eşhâs-ı mevhûmeye selâm sipârişinde ihtirâ' ve isti'mâl ettiği 'üvnân ve lakablar insanı en mağmûm hâlinde dahi gülmeğe muztarr bırakır. Nitekim o yoldaki âsârına nûmûne olmak üzre derc ettiğimiz iki fıkra ile Hırre-nâme'si kavlimizi te'yîd eder sanırız."(13). Ebuzziya Tefvik bu sözlerin ardından Kâfî'nin bir mektubunda bulunan selâm bölümüyle Hırre-nâme'sini görüşlerini doğrulamak için örnek metin olarak verir. Bu durumda yukarıda da belirttiğimiz gibi, Ebuzziya'ya göre Kâfî, hemen hemen bütün mektuplarında bulunan bu selâm bölümlerinde bazı hayâlî kişilere selâm göndermek amacıyla, söz konusu kişileri tanımlamak için kullandığı sıfatlarla mizahı sağlamıştır. Amacı güldürmektir. Bizce Ebuzziya'nın söylediği gibi yazarın amacı sadece güldürmek ya da şaka yapmak değildir. Mektupların genellikle sonunda bulunan selâm bölümlerinde çok açık olmasa bile aynı zamanda hiciv de vardır. Çünkü yazar, aslında o günün toplumunda bu tür insanların var olduğuna

(13) Ebuzziya Tefvik, Nûmûne-i Edebîyât-ı Osmaniye, 6. Bas. İst. 1330, s.49

dikkat çekerek bir yandan da sözü edilen insanları yermekte ve onlarla alay etmektedir. Tarihsel açıdan da düşünülüp değerlendirildiğinde, Kânî'nin yaşadığı dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda herşeyin bu arada toplumun ve insanların da önemli ölçüde bozulduğu, değişime uğradığı bir dönemdir. Toplum insanı, devlet düzeni ve ekonomisiyle kısacası yaşam biçimiyle hızla bir çöküşe doğru gitmektedir. Bu nedenle böyle bir ortamda Kânî'nin çizdiği tiplerin varlığını doğal karşılamak gerekir.

1. mektupta sözü edilen, toplumdaki değişik özelliklere sahip insan tipleri arasında en dikkati çeken ve eleştirilen grup, açgözlü, kan dökücü, paraya tapan, hırsız, hilekâr, ayak takımı, mezar soyucu, kavgacı, fesat çıkarıcı, boşboğazlık eden insan tiplerinin oluşturduğu gruptur. Ayrıca yazar, softalar, medrese talebeleri, dervişler topluluğu, normalin dışında cinsel tercihleri olan insanlar, duyarsız insanlar, keyif verici maddeleri kullananlar v.b gibi toplumu meydana getiren diğer insan gruplarına yönelik eleştirileri aracılığıyla aslında oldukça geniş bir topluluğu hicvetmektedir (1. mektup, f-19 / a-b). Yazarın varlıklarından söz ederek dolaylı olarak hicvettiği bu kişilerle birlikte sözünü ettiği, diğerlerine göre daha olumlu özelliklere sahip kişiler arasında ise, iyi yaradılışlı nargile içenler, ölenlerin ve yetimlerin mallarını idare edenler, acayip, komik söz söyleyenler, şakacı insanlar v.b.'dir (1. mektup, f- 19b). Özellikleri sadece sıfatlar aracılığıyla anlatılan bu kişilerin kimlikleri ve insan olarak diğer kimi özellikleri verilmemiştir. Bu nedenle söz konusu kişiler belirli özelliklere sahip kişileri temsil eden tek boyutlu, belirli özellikleri öne çıkarılmış tiplerdir. Yazar, 1. mektupta; ".....bu makûle her ne kadar zevât-ı u'cûbe-sıfât var ise 'aşk u niyâz olunur ve hâtırları su'âl olunur benüm sultânüm bu mertebe küstâhâne letâyif tahrîri ile itlâk-ı zimâm-ı kalem ve irhâ-i 'inân-ı rakam ancak 'afv-ı cemîl ve safh-ı cazîllerine ve sevk ve i'timâdum ve letâyif olmak üzere nemek-i mâ'ide-i meveddet olacağına vukûf ve istinâdum hasebiyle olup küstahlığımız 'afv buyurulmak mercûdur" (f-19b / 8-13) sözleriyle selâm göndereceği kişilerin özelliklerini saydıktan sonra, ne kadar bu tür

acayip özelliklere sahip insan varsa, hepsine ayrı ayrı selâm ve sevgilerini yollayarak hatırlarını sorduğunu, bu derece küstah letâyif yazmasının nedeninin mektup yazdığı kişiyle aralarındaki dostluğa güvenmesi olduğunu, küstahlığının affedilmesini dilediğini belirtir. Kısacası yazar, bu selâm bölümünü şaka yapmak amacıyla yazdığını söyler. Ancak, bilinenden farklı bir şaka anlayışı sergiler. Yazar, birbirine zıt özelliklere sahip insan tiplerini birarada anarak mizahı sağlarken, aslında hissettirmeden aynı zamanda bu tipleri hicveder. Çünkü mizahın altında da gizli bir hiciv ve alay vardır. Bilindiği gibi mizahta görüntü ve mantık öğeleri bulunmaktadır. Burada olduğu gibi, mizahı ortaya çıkaran bir cümle ya da metinde mantık yönünden özel bir yapı kuruluşu söz konusudur. Mantık açısından ilgisiz iki grubun -mektup metninin selâm bölümündeki olumlu ve olumsuz özelliklere sahip insanlar gibi- biraraya getirilmesi normalin dışında, alışılmadık bir görüntüyü canlandırarak mizahın görüntü ögesini ortaya çıkarır. Mizahın görüntülerle ilişkisi çok geniş bir alanı kapsar. Alışılmadık, beklenmedik görüntülerin yanı sıra gerçek dışı görüntüler aracılığıyla da mizah etkisi sağlanabilir. Yazar da mektuplarının selâm bölümünde mizahın sözünü ettiğimiz mantık ve görüntü öğelerinden yararlanır. 2. mektupta da kullanılan yöntem aynıdır. Ancak ikinci mektupta 1. ve 10. mektuptaki tip zenginliği yoktur. Bu mektuptaki selâm bölümünde de dil ve üslup değerleriyle aynı olmakla birlikte tasvir edilen tiplerin sayısı daha azdır (2. mektup, İ-21a-b).

3. ve 7. mektupta eleştirilen kişi ise, Kuzucu Mehmet Ağa adlı bir kişidir. Mehmet Ağa, mesleğine ve toplum içindeki konumuna uygun davranışlarda bulunmadığı için eleştirilir. Yazar herkesin durumuna uygun davranışlarda bulunması gerektiğini "...herkes hırfetinüñ ve mâlik olduğu san'at u ma'rifetinüñ beyne'n-nâs müştahir olan kadr ü i'tibârına göre hareket itmek lâzımdur çobana dâ'iyeye-i sultânî ve şeytâna sevdâ-yı rahmânî bir vechle münâsib görölmez" (3. mektup, İ-27b / 3-7) sözleriyle ifade eder. Kuzucu Mehmet Ağa'yı çeşitli özellikleri, lakabına uygun olmayan davranışları nedeniyle eleştirdikten sonra, Kuzucu Mehmet'in durumuna uygun lakaplarla ilgili bir fıkrayı da

örnek verir. Bu fıkranın mesajı, lakabının değiştirilmesiyle insanın değişmeyeceğidir. Mizah ve hiciv yüklü olan bu fıkranın yardımıyla yazar asıl sorunun kişilerin lakapları ya da lakaplarının değiştirilmesi sorunu değil, kişilik sorunu olduğunu kanıtlamaya çalışır. Fıkroda da mizahı sağlayan, fıkra kahramanı Hasan'ın lakabını değiştirmek için bir araya gelen mahalle sakinleriyle bunların özellikleri arasındaki zıtlıklardır. Yazar, fıkroda da mektup metinlerinin selâm bölümlerinde kullandığı yöntem yardımıyla mizah ve hicvi sağlar. Hiciv, mizah yardımıyla dolaylı yoldan yapılır. Bunların yanı sıra yazar, 3. mektupta kimliklerini açıklamadan özellikle kendisinin arkasından konuşan ve dedikodu yapan kişileri de çok ağır bir dille hicveder (3. mektup, 25b / 5-6).

4. mektupta yazar, şaka yollu bir şeyler yazmaya vesile ararken, Ömer Efendi adlı bir arkadaşına Eflâk Voyvodası tarafından bir manastırda kendisine görev verildiği söylenen bir mektup yazar. Aslında Ömer Efendi için böyle bir görevlendirme yapılmamıştır. Yazar, aslı olmayan bu mektubu yazarak Ömer Efendi'ye şaka yapmayı amaçlamıştır. Mektupta Hıristiyanlıkla ilgili terimler sık kullanılmış, Hıristiyan din adamları da hicvedilmiştir. Kânî, "...re'îs-i mel'anet-enîsleri olan 'pîr-i siyeh-zamîr..." (4. mektup, î-31a / 11) cümlesiyle ".....burnus-pûş-ı şeytânet-be-dûş..." (4. mektup, î-31a / 15 - 31b / 1) tamlaması aracılığıyla Hıristiyan din adamlarına yönelik olumsuz tavrını ortaya koymuştur.

5. mektubun eleştirilerinin hedefi Tevliyet Beratı'nda da sözü edilen B.klu Yavan adlı kişidir. Kânî, "...re'îsü'l-keferetü'l-câhidin enîsü'l-hanâziri ve'l-mu'annîdin düşmen-i dîn hâ'in-i ehl-i yakîn B.klı Yavan didikleri yalkavan ne makûle müdâvât-ı gürîziyye ve mu'âlecât-ı qariziyyeye müdâvimdür diyü su'âl vârid olmasun mesfûruñ yemediği b.k yokdur ve şimden soñra dahı yiyeceği çokdur mâdâmkî mütevellî-i encâs müsâ'ade ider ol kâfirde iştiyhâ-yı kelbiyye böyle gider " (5. mektup, î-38a / 6-12) diyerek B.klu Yavan'ın olur olmaz işlerle uğraştığını, din düşmanlığı yaptığını, köpeklere yakışır bir iştaha sahip olduğunu

söyler. Söz konusu kişiyi sıraladığı özellikleri nedeniyle çok kaba bir dille hicveder. Sadece onu değil, mütevellî heyetini de hicveder. Çünkü mütevellî heyeti de B.klu Yavan'nın yanlışlarına engel olmamış, olumsuz davranışlarından dolayı onu cezalandırmamıştır. Bu yüzden mütevellî heyeti de uygunsuz durumların ortaya çıkmasında B.klu Yavan kadar suçludur.

6. mektupta yazar, "...hayıdacılara nizâm elbette virilür..." (î-40a / 6) diyerek bir yiyici takımı olduğunu belirttiikten sonra bunların uygun şekilde ortadan kaldırılacağını ya da düzenin sağlanacağını ima eder. Burada yiyiciler sözüyle rüşvet alan bazı devlet görevlilerinin kast edildiği düşünülebilir. Bu mektupta ayrıca Süleyman Ağa adlı biriyle kimliği belli olmayan bir imama yönelik kişisel eleştirilerin olduğunu görüyoruz. Sözü edilen kişilerin ortak özellikleri kadın düşkünü olmalarıdır. Süleyman Ağa, "...zîb-i ser-süfre-i rindân re'îs-i küss-perestân-ı zemân..." (î-41b / 7-8) sözleriyle imam ise "...imâm-ı zen-dostî..." (î-41a / 8) sözüyle eleştirilir.

7. mektupta daha önce de belirttiğimiz gibi yine Kuzucu Mehmet Ağa'ya yönelik eleştirilerle karşılaşyoruz. Yazar, "...Kuzucu Mehmet nâm şekâvet-pîşe.." (7. mektup, î-44b / 13-14) diyerek Kuzucu Mehmet'in haydutluğu kendisine iş edindiğini söyler. Ayrıca, "...mukaddemâ ekl ü bel' eylediği mahsûl-ı tevliyeti edâya kudreti yogiken tekrar tenâvül-i emvâl-i gayr ile teksîr-i düyûna tasaddi itmesi kemâl-i cehâlet ve hamakatını beyândan gayrı neyi müfîddür bilmem..." (7. mektup, î-45a / 1-3) sözleriyle Kuzucu Mehmet'in daha önce vakıf malını yediğini, yediği bu malların karşılığını ödemeye gücü yokken tekrar başka malları da yemeye çalışmasının, borcunu giderek arttırmasının cahilliğini ve ahmaklığını gösterdiğini belirtir. Davranışının yanlışlığı, cahilliği ve aptallığı nedeniyle Kuzucu Mehmet'i hicveder. Yine aynı kişiyi yazar, "...ol rûbâh-ı mel'anet-penâh kendüsini nerre-şîr-i bîşe-zâr-ı belagat oldum sanır gûnâgûn evzâ'-ı bâride izhârına başladı hoş imdi mâni' değil kendüyi âdem yerine komadığımızı hiç kocunmasun..." (7. mektup, î-45b / 13-15 -46a / 1-2)

sözleriyle de hicvederek adam yerine koyulmamasına şaşmamasını söyler. 7. mektupta bir de mizahî macun tarifi vardır. Yazar, ".....fedâ-yı nefis eylemeğe râgıb ve tahsîl-i rızâyâ talib olunur ise zîrde tafsîl olınacak ma'cûnı sabâh ahşâm tenâvül buyurup....." (î-45a / 14-15) sözlerinin ardından macunun tarifine geçer. Macun tarifi Kuzucu Mehmet Ağa için veriliyor. Fakat bu tarifi gerçekleştirilmesi mantık açısından mümkün değildir. Kânî, macun tarifini verdikten sonra, "....bundan a'lâ 'ilâc-ı şâfî olmaz zîrâ kendünüñ mizâcı bir mikdâr bârid olmağla edviye-i hârreye muhtâcdur.." (î-45b / 8-9) diyerek macun tarifini neden verdiğini açıklar. Bu tarif aracılığıyla Kuzucu Mehmet'le alay eder. Tarifte kullanılan kelimelerin çoğu kaba, argo denilebilecek türde kelimelerdir.

8. mektupta yazar özellikle dönemin, içinde bulunulan durumun eleştirisini yapar. Derviş görüntüsünün arkasına sığınarak, insanların din duygusunu ve inançlarını sömüren insanlarla onlara inanıp bağlanan kişilerin kâfir oldukları konusunda şüphesi olmadığını söyleyen yazar, ".....ah ne fâ'ide bunları tecessüs ider zâbit ve kimi da'vacı ve kimi şâhid olacak müslim-i murâbit kalmamış memleketimizi zındık basdı zikr ü tevhd ve terk-i tecrid ne dimekdür...." (î-74a / 12-15) der ve ".....anamızdan babamızdan işitmedigimiz kelimâtı memleketimizde mukaddemâ görmedigimiz harekâtı şimdi gördük ne günlere kaldık böyle kalursa başımıza taş yağar bunlaruñ rüsûm-ı zahiriyyeyi selbden murâdları ancak cerr ü celb ve 'ayâr-ı zerde irâ'e eyledikleri nukûd-ı zühd ve zerk-i nâ-sere vü kalbdür uçsalar inanmam ve kütüb-i erba'ayı ezber okusalar kanmam ve'l-hâsıl kendüm gibi müselmân sanmam diyü herze-gûlık vâdilerinde eyledikleri halt u hatânuñ gâyet ü nihâyeti yokdur hemân sâfi sûfî ve mü'min-i hakîki olanlar bu makûle tâ'ife-i ta'assub-âzmâ ile ülfetden ihtirâz ve kazârâ râst gelindikde selâm ve âşinâlıktan dahı ittikâ eylemek lâzımdur ve bu dahı takva cinsindendür dervişân ve ehlu'llahı ikfâr iden kendüsi ihtiyâr-ı küfr itmiş olur ne mâni' kendi düşen ağlamaz..." (î-74b / 1-15-75a / 1-3) diyerek de taassup ehli, toplumda daha önce görülmeyen söz ve davranışların ortaya çıkması, dervişlerin samimî olmayan davranışları, gerçek Müslümanların

derviş topluluğu karşısındaki tavrının nasıl olması gerektiği hakkındaki görüş ve eleştirilerini dile getirir. Bu mektupta yazar ayrıca mektup yazdığı kişiyle arasındaki arkadaşlığı bozmaya kalkanları da hicveder.

9. mektuptaki hedefi belli olmayan hicivlerde hicvedilen kişilerin özellikleri ise, insanlıktan, Müslümanlıktan habersiz olma, taassup anlayışsızlık v.b.'dir. Kâfî, kim olduğunu belirtmeden hicvettiği kişiye, ".....evvelâ sende sened-i din ü imân ve bürhân-ı 'ilm-i ikân olacak mâye-i Muhammedî'den eser olmadığını ifâde ve sâniyen bu misüllu eymân-ı galizeye edyân-ı ilahinüñ küllisinde i'tibâr olunup ahkâm-ı şer'iyeye ve nevâmis-i mer'iyeye cemf' de'âvi ve mutâlebâtta anduñ üzerine mürettep iken senüñ 'adem-i i'tibâr ve i'tiyâduñ kütüb-i ilahiye ve şerâyi'-i semâviyyeyi külliyyen inkâr ile mehleke-i 'azîme-i küfr ve işrâka ve felsefiyyûn ve havâricüñ dûçâr oldukları varta-i elime-i hevî-nâke giriftâr olduğıñı imâ vü iş'âr ider.." (i-76a / 1-11) ve "....sende hamîr-i mâye-i insâniyyetden eser ve fıtrat-ı selîme-i Müslümânî'den haber yok mıdur bu rûtbe ta'assub ve tecellüd ve ta'annüd ve temerrüd kangı dinde mu'teber ve kangı âyinde ma'mulün bihdür.." (i-77a / 5-8) diyerek din bilgisini, özellikle şeriatı bilmemekle, gereklerini yapmamakla, hatta inkar etmekle suçlamakta, sözü Müslümanlıktan ve insanî değerlerden uzak olma suçlamalarıyla bağlamakta, inançlı bir insana yakışmayan davranışları dolayısıyla eleştirmektedir. Sadece hicvetmekle yetinmeyen yazar, aynı zamanda kimliği belli olmayan eleştirdiği bu kişiyi tehdit eder ve bu uygunsuz davranışları sonucunda başına gelecek konusunda uyarır (i-78b-5 / 79a-7). Bu mektupta da eleştirilen ve uyarılan kişiye 7. mektupta tarifi verilen ve Kuzucu Mehmet Ağa'ya bildirilmesi istenen macundan yemesi tavsiye edilmektedir (i-78a / 1-15). Tavsiyenin arkasında da yine alay ve hiciv vardır. Yazar, tavsiyede bulunduğu kişiyi macunun etkisinden yararlanarak uygunsuz davranışlarından vazgeçmesi konusunda uyarır. Ancak, macunun söz konusu hicvedilen kişiye hiç bir faydası olmayacaktır. Çünkü macun yemekle, kişinin olumsuz davranışları ortadan kalkmayacağı gibi sözü edilen macunun hazırlanması da zaten mümkün değildir. Dolayısıyla

söylenenler hayâlidir.

Sonuç olarak Kâni'nin mektuplarını içerdikleri hiciv ve mizah öğeleri açısından değerlendirdiğimizde hicivlerin kişilere ve toplum yaşamına yönelik olduğu, hiciv dili ve üslubunun zaman zaman oldukça kabalaştırılarak küfre kadar götürüldüğü dikkatimizi çeker. Ancak, hicivler toplumda kabul görmeyen, belirli olumsuz davranışlarla ilgili olmakla birlikte, bu davranışlara sahip kişiler ve bunların kimlikleri genellikle verilmemiştir. Bunun nedeni, yazarın hicivlerinin çok ağır olması olabilir. Çünkü hiciv yazarlarının çoğu hicivlerinin hedefini, yazdıkları hicvin niteliğini dikkate alarak çoğu zaman gizlerler. Hedefi îmâlarla göstermeyi tercih ederler. Bu îmâların anlaşılması hedef kişi dışındaki kişilerle, konuyla ilgili bilgisi sınırlı olan kişilerce kolay anlaşılabilir. Hiciv hedeflerinin açıkça ortaya konulmaması ve kullanılan dilin ağırlığı dolayısıyla incelediğimiz mektuplardaki hicivler de kolay anlaşılabilir. Buraya kadar söylenenlerden anlaşıldığı gibi mektuplarda mizahtan çok hicve ağırlık verilmiştir. Mizah, mektupların selâm bölümleri, macun tarifi ve fıkrada ön plana çıkmakla birlikte bu bölümlerde de mizahın altında yine hiciv gizlidir. Hicivle kıyaslandığında mektupların mizah yönü zayıf kalmaktadır. Yazar, mizah ve hicvin en kaba şeklini kullanmıştır. Dili ve ifade şekli incelikten, düşündürmekten ve güldürmekten uzaktır. Hicvedilen temel toplumsal özellikler çoğunlukla inançla, din ve taassupla ilgili davranışlardır. Buradan çıkarılacak sonuç, toplumun manevî hayatında görülen bozukluğun ileri derecede olmasıdır. İnsanlara yönelik hicivlerin konusunu da insan davranışlarındaki yanlışlıkların oluşturması ise, insan ilişkilerinin de bozulan toplum düzeni ve yaşamıyla birlikte değiştiğini göstermektedir.

MEKTUPLARIN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ

Divan edebiyatı mektup geleneğine uygun olarak Kâfî'nin mektupları da mensur mektuplardır. Ancak mektupların hemen hemen tamamında manzum bölümler de bulunmaktadır. Bu manzum bölümlerde daha çok mısra ya da beyitler yer almaktadır. Mensur bölümlerle kıyaslandığında manzum bölümler mektup metinleri içinde önemli bir yer tutmamaktadır. Aruzla yazılmış manzum bölümlerde Arapça ya da Farsça yazılmış beyit ve mısralar da bulunmaktadır.

Kâfî'nin incelediğimiz mektuplarının çoğu bir mektupta bulunması gereken biçimsel özellikleri taşımamaktadır. Örneğin, mektupların bir kısmında mektupta olması gereken bütün bölümler yokken bir kısmında da bölümlerin sırası değiştirilmiştir.

Mektuplarda kaynakların bildirdiğine göre temelde ihtidâ, tahallüs, talep ve intihâ olmak üzere dört bölüm bulunmaktadır⁽¹⁴⁾. Bu dört bölümden ilk ikisine elkap ve dibâce de denilmektedir. Elkap bölümünde mektup gönderilen kişinin derecesine göre sıralanan belirli sıfatlar yer alır. Elkaptan sonra gelen dibâce bölümünde asıl konuya girilmeden önce, gönderilene dua edilip hal hatır sorulur. Dibâce bölümü mektubun önemli bir bölümüdür. Dibâce bölümünün ardından asıl konuya gelinir. Mektubun sonunda yine kalıplaşmış dualar ile saygı bildiren kelimelere yer verilir. İmzaların üstüne ise genellikle yazanın durumuna göre muhibbiniz, dâiniz, kulunuz v.b. sözler yazılır⁽¹⁵⁾.

(14) t. Çetin Derdiyok, XV. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhi'nin GÜL-İ Sad-berg'i, (Basılmamış Doktora Tezi), Ç.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 1994, s.54

(15) Orhan Şaik Gökyay, "Tanzimat Dönemine Değın Mektup", Türk Dili Mektup Özel Sayısı, C.XXX, S.274, Temmuz 1974, s.21-22

Sıraladığımız bu biçimsel özellikler açısından Kâfî'nin mektuplarını değerlendirdiğimizde, bilinen tarzda bir elkapı sadece sekizinci mektupta kullandığını görüyoruz. Bu elkap: "Benüm nûr-ı süveydâ-yı ibtihâcum tebâşîr-i sabâhü'l-hayr-ı beşere-i imtizâcum kuvvet-i rûh-ı revânüm kuvvet-i bâzû-yı dil-i nâ-tûvânüm berk-i hırmen-i endişem bir hemzen-i perîşânî-i 'akl-ı hezâr-pîşem selvet-i sîne-i bî-sekinem âsâyiş-gâh-ı âb-gîne-i dil-i bî-kinem şu'le-i cevvalê-i sagîr-i ümmîdüm sebeb-i siyeh-kâri-i çeşm-i sefidüm ma'rifetlü nezâketlü nezâhetlü letâfetlü nezâfetlü dâd-res-i berâberüm birâder-i ferhunde-ihtiram sultânüm " (İ-65a / 6-13) şeklindedir.

1., 2., ve 3. mektuplarda kısa elkaplar kullanılmıştır. Kısa elkaplara aşağıdaki örneği verebiliriz: "Benüm devletlü 'inâyetlü sa'âdetlü semâhatlü mürüvvetlü re'fetlü dâder-i kerîmü's-şiyem sultânüm ağa-yı celîlü's-şân hazretleri... " (İ-20a / 1-2)

Uzun veya kısa elkapların kullanıldığı mektupların dışında kalan 9. ve 10. mektuplara iki kelimelik çok kısa hitaplarla başlanmış, 4., 6., ve 7. mektuplarda ise elkap bölümü yerine mektupların hemen başında dua bölümü yer almıştır. 5. mektup ise, mektupların hepsinden farklı bir şekilde Arapça bir beyit ve arkasından gelen dua bölümüyle başlamıştır.

Dibâce bölümü 1, 2, 7, 8 ve 10 numaralı mektuplarda vardır. Bu bölüm genellikle kısadır. Mektupların bazılarında yazılış amacı da açıkça belirtilmemiştir. Bu nedenle asıl konunun anlatıldığı bölüm de her mektupta bulunmamaktadır.

Mektuplarda dua bölümlerine sık sık rastlamak mümkündür. Genelde mektubun sonunda yer alması beklenen dua ve iyi dilek bildirmeye yönelik ifadelerin mektup metni içinde de sıkça kullanıldığı görülmektedir. Dua bölümleri içinde tamamıyla Arapça olanlar da vardır. Mektuplarda yer alan dua örnekleri hakkında fikir vermesi açısından şu örnekler verilebilir: "..... hemân cenâb-ı hak zât-ı mükârem, simâtunızı 'illetden

ve tab'-ı vekkâduñızı hasretten dūr eyleye âmîn." (7. mektup, f-43a / 2-4), "..... sultân-ı serâ-perde-i lâhût 'azze şânehû hazretleri karîben dil-hâhları ve dil-hâhımız üzre bu leyâli-i zulmâniyi eyyâm-ı nûrâniye tebdîl ve bu merâret-i hicrânı zevk-i vuslat ve şâd-mâniye tahvîl eyleye âmîn." (7. mektup, f-44a / 7-10), ".... cenâb-ı bâri safâlar ihsân eyleye âmîn." (5. mektup, f-38b / 2)

Yukarıda verdiğimiz bu dua örnekleri mektupların içinde yer alan dualardandır. Bunların dışında özellikle 8. mektupta Arapça dualara çok yer verilmiştir. Ayrıca bu mektup Arapça dua ile bitirilmiştir. (Bkz. 8. Mektup, f-75a / 15 - 75b / 1-6), ".....hemîşe sâye-i gül-nahl-i 'avn-ı bâri ve sâha-i gülşen-serây-ı savn-ı kirdgârîde masûn u mahrûs olalar..." (1. mektup, f-18b / 5-6) duası ise, mektupların dibâce bölümünde yer alan dualara örnek verilebilir.

Mektupların imza bölümünden önce kullanılan kalıp ifadelerle imzaya mektupların hiçbirinde rastlanmamaktadır. Mektupların tamamı birbirinden farklı şekillerde bitirilmektedir. Sadece 1. ve 2. mektupta benzer bir bitiriş ifadesi olan, ".....küstahlığımız 'afv buyurulmak mercûdur." (1. mektup, f-19b / 14), "du'â-i 'aleyhimizi teblîğ buyurmañuz mercûdur." (2. mektup, f-21b / 2) ifadeleri kullanılmıştır.

Konuyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka nokta da mektupların uzunluklarıdır. İncelediğimiz mektuplar 3. ve 8. mektup dışında birbirine yakın uzunlukta olup genellikle 2-3 varaktır. En uzun mektup yaklaşık 10 varak olan 8. mektuptur. Bu mektubu 6 varak uzunlukla 3. mektup izler.

Sonuç olarak Kâfî'nin mektuplarını biçimsel özellikleri bakımından değerlendirdiğimizde bunların geleneksel, bilinen mektup örneklerinde görülen biçimsel özelliklerin çoğunu taşımadığını söylemek yanlış olmaz. Bu durumun ortaya çıkmasına neden olarak, Kâfî'nin kendine özgü bir üslup geliştirmesiyle, mektupların yazıldığı kişiler ve yazılış nedenlerinin rol oynadığı düşünülebilir.

MFKTUPLARDA DİL VE ÜSLUP

Tanzimat dönemine kadar mektup türünün genel olarak inşâ diye adlandırılan düzyazı içinde değerlendirildiğini, bu nedenle güzel bir düzyazı yazmak için uyulması gerekli kuralların mektup için de geçerli olduğunu söylemiştik. Bir bilim dalı olarak kabul edilen inşâ konusuyla ilgili kaynaklarda, beğenilen, iyi bir yazı yazmak için dikkat edilmesi gereken kurallar belirlenmiştir. Verilen bilgilere göre inşâda başarılı olmanın yolu güzel, yerine, konusuna ve amacına yakışan ibareler kullanmaktır.

inşâ yazarının başarılı olmasını sağlayacak diğer kurallar arasında, yadırganacak sözcükler kullanmamak, maksadın anlaşılmasını zorlaştırmamak, tekrarlardan kaçınmak, kelimelerin anlamlarına dikkat etmek v.b. kurallar sayılabilir.

Sıralanan bu kurallar ilk bakışta doğru görünmesine rağmen uygulamada her zaman dikkate alınmamıştır. Başlangıçta Araplar, yazışmalarında aşırı bir kısalığı göz önünde bulundurdukları halde, İran'la ilişkileri arttıktan sonra, ağır, zincirleme tamlamaların olduğu bir üslup kullanmaya başlamışlardır. Bu değişen üslup anlayışı dolayısıyla metinlerde Allah'a hamd ü senâya, yazılan kişiyi gereğinden fazla övmeye, abartmalara, Kur'an'dan, hadislerden, büyüklerin sözlerinden, şairlerin şiirlerinden gerekli gereksiz alıntılara yer verilmiştir. Bizim edebiyatımızda da İranlılar'dan etkilenilerek bugün için değerini ve anlamını kaybetmiş kimi örnekler ortaya çıkarılmıştır. Bu tür eserler için gerekli olan bazı bilgileri veren kaynak eserler de yazılmıştır.

XV. yüzyılda edebiyatımızda başlayan edebî nesir örnekleri sürekli olarak daha sanatlı ve süslü bir yol izlemiştir. Seci merakıyla Arap ve İran edebiyatlarının etkisi, bu edebiyatları iyi bildiğini gösterme isteği dolayısıyla nesir giderek bozulmuş, en basit düşünceler bile

en karışık benzetmelerle anlatılmaya başlamıştır.

Sarayın ve devletin resmî yazıcılığını yapan nişancı ya da tevkii denilen kişiler de kitaplarda gördükleri örnekler doğrultusunda kapalı bir dil ve üslup kullanmışlardır. Bu tür ifadelerin örneklerini, İmparatorluğun yabancı devletlerin hükümdarlarıyla olan yazışmalarında, devletin çeşitli kademelerinde görev alanların yazılarında, hatta yazarların kendi arkadaşlarına ve rütbece akranlarına yazdıklarında da bulmak mümkündür.

Genel olarak nesir yazarlarına münşi, bunların çeşitli isimler altında yazdıkları yazıların, özel ya da resmî mektuplar da içinde olmak üzere biraraya getirildiği eserlere de münşeât denilmiştir. Kitaplıklarımızda çok sayıda yazma ve basma münşeât bulunmaktadır⁽¹⁶⁾. Ancak bunların çoğu kaynaklarda belirtildiğine göre dil ve üslup açısından birbirinden ayırt edilebilecek özelliklere sahip değildir. Sadece birkaç yazarın mektupları bilinen mektup dili ve üslubundan farklı özellikler taşımaktadır. Bunların başında Şikâyetnâme adıyla bilinen mektubuyla Fuzûlî gelir⁽¹⁷⁾. Fuzûlî de mektubunda secili bir dil kullanmış, ayetlerden alıntılar yapmış, ancak bunları yerli yerinde kullanmayı bilmiştir. Söz konusu mektubun edebiyatımızda diğerleriyle kıyaslanamayacak bir ünü ve yeri vardır.

XVI. yüzyıl şairlerinden Müderris Zaîfî'nin Rüstem Paşa'ya yazdığı mektup da döneminin kurallarına uymakla birlikte üslubu ve dili dolayısıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Yazar evinin, çocuklarının durumu, yoksulluğunu yine secilerle yazmakla birlikte bunları daha çok Türkçe sözlerle işlemiş, içten ve yapmacıksız bir dille

(16) İbrahim Kutluk, "Münşeâtlar ve Günümüze Dek Gelen Mektup Betikleri Üzerine", Türk Dili Mektup Özel Sayısı, C.XXX, S.274, Temmuz 1974, s.367-378

(17) Bkz. Abdulkadir Karahan, Fuzûlî'nin Mektupları, İst. 1948; Hasibe Çatbaş (Mazıoğlu), "Fuzûlî'nin Bir Mektubu", DTCF. Dergisi, C.IV, S.3, Ank. 1948

anlatmayı başarmıştır.

Mektuplarıyla edebiyatımızda ayrı bir yeri olan yazarlardan biri de Tokatlı Fbûbekir Kânî'dir. Kânî, mektuplarında kullandığı nükteî ve iğneli dil dolayısıyla münşeâtların basmakalıplılığından büyük ölçüde kurtulmuştur.

Kânî'nin mektuplarında görülen özelliklerden biri de başla, ilaçlarla ve sarrafların kullandığı malzemelerle ilgili deyimleri, atasözlerini yerli yerinde kullanmasıdır. Yazar, mektuplarında çeşitli öğelere yer vererek zevkle okunmalarını sağlamıştır. Seci esas olmakla birlikte mektupların asıl örgüsünü nükte, yergi ve taşlama oluşturmuştur. Kânî mektuplarında, cinaslarında, nüktelerinde benzer yazılışlı kelimelerden de yararlanmıştı. Kimi zaman da müstehcen kelimelerden, açık saçık ibarelerden, benzetmelerden, bunlarla ilgili cinaslar yapmaktan kaçınmamıştır(18).

Yukarıda değindiğimiz, Kânî'nin mektuplarında görülen genel dil ve üslup özelliklerinin çoğuna elimizdeki mektuplarda da rastlamak mümkündür. İncelememizin konusunu oluşturan on mektupta da Kânî secilere, atasözlerine, ayet ve hadislere, mısralara, Arapça, Farsça mısra ve beyitlere oldukça sık yer vermiştir. Mektupların dili genellikle ağır olmakla birlikte zaman zaman oldukça sade bir Türkçenin kullanıldığı bölümlere de rastlamak mümkündür. "..... ekşi yogurt süzici kendiliginden söz düzici bildiği bilmediği sohbeta dudak büzici erba'inde üzüm yermisin diyü haste üzici eliyle komadığı çıkınuñ agzuñ çözici" (3. mektup, f-25b / 11-14) örneğiyle, "..... ak koyun kendi hâlinde olup agıldan taşra çıkmasa ve karaman koyunu gibi kuyruk salmasa ve akıl önine geldim hayâliyle sakka bârgiri gibi her kapuya talmasa" (3. mektup, 26b / 4-6) örneğinde olduğu gibi

(18) Orhan Şaik Gökyay, "Tanzimat Dönemine Değın Mektup", Türk Dili Mektup Özel Sayısı, C.XXX, S.274, Temmuz 1974, s.17-19

dilin sade olduğu bölümler vardır. Fakat bu bölümler mektupların tamamı düşünüldüğünde çok sınırlıdır. Ayrıca bu tür sade bir dil kullanılan bölümlerin hemen ardından ağır bir dille yazılmış, Arapça ve Farsça kelimelerin çok kullanıldığı bölümlerin gelmesi de üslupta tutarsızlık yaratmaktadır.

Yazar, özellikle bazı mektupların sonunda bulunan selâm bölümlerinde oldukça ağır Arapça ve Farsça tamlamalara ve ibarelere yer vermiştir. 1. mektupta, "..... destâr-ı sühtegân-ı encümen-i derd ü 'anâ fetfle-i efrûhtegân-ı kandîl-i safâ ve pervânegân-ı şem'-i şebistân-ı vefâ ve gûşenişînân-ı 'uzletgede-i ihtifâ ve halvet-güzînân-ı hân-kâh-ı tecrîd ve hûşe-çînân-ı hırmen-i tevhid ve cezbe-dârân-ı halka-i zikr ve hayâl-bâzân-ı şu'bedegâh-ı fikr turfe-gûyân-ı kahkaha-fermâ ve masharegân-ı uzhûke-nümâ....." (1. mektup, 18b / 12-15 - 19a / 1-2) v.b. uzayıp giden zincirleme tamlamalar yardımıyla selâm gönderilen kişilerin özellikleri verilmiştir. Benzer dil özellikleri selâm bölümü bulunan diğer mektuplarda da görülmektedir.

Kâfî'nin mektuplarında atasözleri ve deyimlere de yer verdiğini görüyoruz. Yazarın kullandığı atasözlerinin çoğu günümüzde de kullanılmaktadır. Ancak bazı atasözlerinin mektuplarda daha farklı biçimlerde kullanıldığı yerler de bulunmaktadır. Örneğin 3. mektupta günümüzde "Damlaya damlaya göl olur." biçiminde kullanılan atasözü "Tamla-be-tamla göl olur." (3. mektup, f-25a / 6) şeklinde, 8. mektupta ise, "İt ürür kervan yürür." atasözü "İt ürmiş kârvân geçmiş." (8. mektup, f-66b / 2) olarak kullanılmıştır. Bunların dışında "Ak akçe kara gün içindir." (2. mektup, f-20b / 14), "Kendi düşen ağlamaz." (8. mektup, f-75a / 2), "Dostluk kantar ile alış veriş miskâl ile" (5. mektup, f-36a / 5) , "Eğri oturalım doğru söyleyelim" (3. mektup, f-26a / 11) atasözleri ise dilimizde, mektuplarda kullanılan şekilleriyle günümüzde de kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlara mektuplarda geçen, "İt süri de akçe kazan." (3. mektup, f-27b / 2-3), "'Ariyeti ata binen tiz iner." (5. mektup, f-37a / 13) atasözleri de

örnek verilebilir.

Yazar, yedinci mektupta, "Tağı Ferhâd deldi la'li Hüsrev-i Perviz buldu." (7. mektup, f-43b / 9-11) atasözüne yer vermiş, bu atasözünün İran atasözü olduğunu da belirtmiştir. Verilen bu örnek dışında Kânî'nin kimi zaman Arap atasözlerini ya da deyimlerini de mektuplarında kullandığını görmek mümkündür.

Yukarıda örnekler vererek anlatmaya çalıştığımız atasözlerinin mektuplarda çeşitli işlevleri olmakla birlikte, bazılarının mektup metniyle olan bağlantısı yeterince güçlü değildir. Atasözleri genellikle metin içinde belirli bir konuyla ilgili fikir belirtmek, öne sürülen fikrin doğruluğunu kanıtlamak, az sözle çok şey söylemek v.b. amaçlarla kullanılırlar. Ancak, mektuplarda yer alan atasözlerinin kullanımıyla ilgili olarak, sözünü ettiğimiz işlevlerin tam anlamıyla gerçekleştirildiğini söyleyemeyiz. Örneğin ikinci mektupta kullanılan "Ak akçe kara gün içindir." (2. mektup, f-20b / 14) atasözünün hangi amaçla kullanıldığı anlaşılamamaktadır. Bu durum atasözlerinin mektuplarda her zaman işlevsel olarak ya da yerli yerince kullanılmadığını göstermektedir.

Mektup metinlerinde yazarın deyim ya da halk söyleyişi olarak nitelendirilebilecek bazı ifade biçimlerine de yer verdiğini görüyoruz. Örneğin, "göz değirmek" (f-26b / 15), "güneşe karşı donmak" (f-26a / 14), "mürekkebin rengi şapa çekmek" (f-24b / 13), "hulaşık yalaşık itmeme" (f-25b / 3), "ardından dilleme" (f-25b / 5), "hatt-ı tersâyı taklîd idüp felekden yine Müslümanca hareket ümidinde olmak" (f-26b / 2-3), "togrı sözden ters tamga ve egri bıçakdan ters hançer" (26a / 5) v.b. bu tür kullanım şekillerindedir. Örnek verdiğimiz yukarıdaki ifadelerden bazıları günümüzde de kullanılmaktadır. Kaynakların çoğunda Kânî'nin atasözü, deyim ve halk söyleyişi olarak nitelendirilebilecek ifade biçimlerini kullanmakta usta olduğuna değinilmektedir. Özellikle eski edebiyatımıza ait nesir ve mektup örneklerinin yer aldığı antoloji türü eserlerde Kânî'ye ait metinlerden

söz konusu özellikleri taşıyan örneklere yer verilmiştir(19).

10. mektupta ".....Serendip gurbet olduğu gibi başı gâ'ilesine düşüp ahbâbı külliyyen ferâmûş eyleye lakin öyle degildür perîşâni-i gurbet işidenlerden irak bir derd-i pür-ihtirâkdur ki başını farkdan 'âciz olmağla bir kimesne ol derdden rehâ-yâh olsa ser-pûşını pür-tâb-ı semt-i sâhâ-i âfitâb ider nerde kaldı ki başı gâilesine düşse zirâ gâ'ile ile iştiğâl başını farkdan soñra olur..." (f-84b / 16-18 - 85a / 1-3) örneğinde olduğu gibi yazar, yukarıda sözünü ettiğimiz şekilde başla ilgili pek çok kelime ve deyimini bir arada kullanmıştır(20).

Mektuplarda görülen ortak dil ve üslup özelliklerinden biri de bağlaçlarla kurulan, arka arkaya sıralanmış, isim ve sıfatların, tamlamaların ağırlıkta olduğu cümlelerdir. Daha çok belirli tiplerin tanıtıldığı selâm bölümlerinde karşılaştığımız bu cümle yapısıyla bazı mektupların selâm bölümü dışındaki bölümlerinde de karşılaşıyoruz. Örneğin: ".....a'yân-ı şehîr ve eşrâf-ı mahalle ve kadı-i belde ve nevvâb-ı mahkeme ve ak sakal kara sakal hacı ve hocalar ki her biri mal ve servet ve savlet ve devlet ve tafra ve suret ve şân u şöhret ve hikâ' ve ziyâ' ve riyâz ve ribâ' ve hıyâz-ı memlû ve 'uyûn-ı dil'-cû ve bakkâr ve agnâm ve hayvânât ve in'âm ve cemel ve hamel ve feres ve bagal ve har-ı musahhar ve gürbe-i muvakkar ve kilâb-ı mâde ve ner ve kîse kîse sîm ü zer ve gûne gûne şecer ü semer..." (f-73b / 2-10) cümlesinde olduğu gibi ses tekrarlarının çok olduğu, "ve" bağlacıyla alabildiğine uzatılmış cümlelere mektup metinlerinde sık rastlanmaktadır.

(19) EbuZZiya Tevfik, Nümûne-i Edebîyât-ı Osmaniye,s.55 v.d. ; Refik, Letâif-i İnşâ, C. I, s.42 v.d.;C.II, s.33 v.d. ; Reşad, Yeni Letâif-i İnşâ, s.38 v.d.

(20) Sabahattin Küçük, "Tokatlı Kâfî'nin Bir Mektubu Hakkında", I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986), Samsun 1988, s. 393 v.d.

Mektupların hiciv bölümlerinde kullanılan kelimelerin büyük bir bölümü kaba, küfür niteliği taşıyan, argo denilebilecek türde kelimelerdir. Bu tür kelimeler özellikle 3. mektupla (î-24a / 13, 25a / 8-11, 25b / 5-7), 6. mektupta (î-40b / 11-15, 39a / 7) sık kullanılmıştır. 7. mektupta da çok sayıda kaba kelimenin kullanıldığı manzum bir bölüm bulunmaktadır (î-46a / 12-14).

Arapça, Farsça mısra ve beyitlerin de mektuplarda yer aldığını söylemiştik. Ancak yazar bunların yanı sıra mektup metinleri içerisinde Osmanlıca mısra ve beyitlerden de bazı örnekler vermiştir. Aruz vezniyle yazılmış bu Osmanlıca manzum metin parçalarının bir kısmı divan şairlerinin bilinen şiirlerinden alınmış örneklerdir. Bazı mısraların ise kime ait olduğu belirtilmemiştir. Örneğin: "Var mıdır devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi" (î-21a / 3), ve "Şeca'ât arz iderken merd-i kıbtî sirkatin söyler" (î-27b / 13) mısraları divan şiirinin bilinen mısralarıdır. "Ya destâvîz-i mihnetle gelür ya tuhfe-i gamla, Usandum hâsılı âmed şüd-i leyl ü nehârumdan" (î-43b / 3-4) beyitiyle "Gam-ı zincir-i belâ-yı kırılınca çekelüm" (î- 45a / 4) mısrasının kime ait olduğu belli değildir. 5. mektuptaki manzum bölüm ise Kânî'ye aittir (î-36a / 15-36b / 1-5). Kânî, kendi yazdığı ya da diğer şairlere ait olan mısra ve beyitleri mektuplarında daha çok anlattığı konuyla ilgili örnek vermek amacıyla kullanmıştır. Bunlar aracılığıyla yazar, vermek istediği düşünceyi pekiştirip anlattıklarının daha kolay anlaşılmasını sağladığı gibi anlatımına canlılık ve akıcılık kazandırmıştır.

Kânî'nin mektuplarında çok sayıda özel isim kullandığını görüyoruz. Yazarın mektuplarında yer alan özel isimler arasında Nâhî ve Haşmet gibi divan şairlerinin isimleri de bulunmaktadır. Kullanılan diğer özel isimlerin büyük bir bölümü İslâm tarihiyle ilgili bazı kişilerle Arap ya da İran edebiyatında sözü edilen tarihî, efsanevî kişilere ait isimlerdir. Özel isimler aracılığıyla yazar, tarihsel ya da efsanevî kimi olaylara telmihte bulunarak anlatımda derinlik, zenginlik sağlamıştır. Mektuplarda kullanılan coğrafi yer adları aracılığıyla da yazarın yaşadığı coğrafyaya ilişkin bilgiler edinmek mümkün olmaktadır. Kânî doğum yeri Tokat ile

İstanbul'un dışında hayatının bir bölümünü geçirdiği, bugünkü Romanya sınırları içinde ya da Balkanlarda bulunan Bükreş, Niğbolu, Rusçuk, Yerköyü v.b. şehir ve kasabalarla Tuna nehrinden de söz etmiştir. Bunların dışında yazar, o günün toplum yaşamına ışık tutabilecek bilgiler edinmemize yarayacak taun yani veba, humma v.b. bulaşıcı hastalıklarla çok sayıda meslek adına da mektuplarında yer vermiştir.

Mektupların biçimsel özellikleri hakkında bilgi verirken değindiğimiz gibi, mektupların başlangıç ve bitiş bölümleriyle dua bölümlerinde, birbirine benzeyen kalıp ifadeler kullanılmıştır. Ancak bu ifadelerin büyük bir bölümü Arapça'dır.

İçerikle bağlantılı olarak mektupların dil ve üsluplarıyla kelime kadrosu belli ölçülerde değişmektedir. Örneğin: 4. mektupta Hıristiyanlıkla ilgili "rehâbîn, kıssîs, ikâd-ı şem', manastır, ma'bedgâh-ı celîpâ-penâh" v.b. kelimelerin kullanıldığı, 1.2. ve 10. mektupta ise sıfatlara çok yer verilen selâm bölümlerinin varlığı dikkati çekmektedir. 3. mektup ise içerdiği fıkra ve bu fıkrada sözü edilen mahalle sakinlerinin tanıtıldığı bölümle 1.2. ve 10. mektupların selâm bölümleri arasındaki dil ve üslup benzerliği dolayısıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Mektupların selâm bölümlerinde tanıtılan kişiler gibi fıkra kişilerinin de sıfatlar aracılığıyla tanıtıldığı, eş ya da zıt anlamlı kelimelerin bir arada sık sık kullanıldığı, kelimeler arasında büyük ölçüde ses benzerliklerinin sağlandığı görülmektedir. Sıraladığımız bu özellikler ve zıtlıklar aracılığıyla mizahla birlikte, ahenk ve anlatımın daha akıcı hale gelmesi sağlanmıştır.

Mektupların diliyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka özellik de mektuplarda dolaylı anlatıma başvurulmuş olmasıdır. Bilindiği gibi, Divan edebiyatında temelde söylenenle asıl söylenmek istenenin çelişkisine dayalı, üstü kapalı ya da dolaylı anlatımın kullanıldığı

Yergi amaçlı söz sanatları önemli yer tutmaktadır⁽²⁰⁾. Bu sanatların en sık kullanılanları istihza, istidrak, ta'riz ve kinayedir. Söz konusu sanatlara hiciv ve mizah konulu eserlerde de rastlanır. Kâfî'nin de mektuplarında dolaylı anlatıma dayalı yergi amaçlı söz sanatlarından yararlandığını görmek mümkündür. Kâfî'nin mektuplarının hemen hemen tamamında daha önce de belirttiğimiz gibi ciddiyetle, şaka ve mizah içindedir. Mektupların özellikle başlangıç bölümlerinde yazar, bilinen mektuplarda olduğu gibi, övgü dolu hitaplar kullanır. Alışılmış mektup düzeniyle karşı karşıya olduğumuz izlenimini verir. Ancak mektubun sonraki bölümlerinde ise birden bu ciddi hava yerini hicve ve mizaha bırakır. Bu durumda başlangıçta yapılan övgünün aslında övmek amacına yönelik olmadığı, yazarın asıl amacının alay ve yergi olduğu ortaya çıkar. Yazar, övgü yapar gibi görünmesine rağmen çoğu yerde eleştirmek istediği kişileri üstü kapalı bir şekilde, dolaylı yoldan ve ustaca hicveder. Kâfî'nin uyguladığı ve dolaylı anlatıma dayalı bu hiciv yöntemine, yani över gibi görünerek yerme ya da yererek övme sanatına Divan edebiyatında istidrak adı verilir. Ancak Kâfî'nin mektuplarında kullandığı dolaylı anlatıma dayalı üslup istidrak sanatından çok daha geniş kapsamlı olup mektup bütünlüğü içinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Yine de belli ölçülerde Kâfî'nin, sözünü ettiğimiz istidrak sanatından yararlanarak, kişileri dolaylı yoldan, ustaca hicvettiğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak; genel bir değerlendirmeye gittiğimizde Letâifnâme'deki mektupların dil ve üslup açısından benzer özellikler taşıdığını görüyoruz. Kelimeler arasındaki ses benzerlikleri, secilerle sağlanan ahenk, Farsça-Arapça kelime ve terkip kullanımındaki sıklık, ayetlere, hadislere, Arapça, Farsça beyit ve mısralara yer verilmesi, Arapça ibarelerin

(20) Bkz. Mine Mengi, "Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları", Journal of Turkish Studies Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı II, Volume 20, Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University 1996, s.126-132

dua ve bedduaların bulunması hemen hemen bütün mektuplarda görülen ortak özelliklerdir. Sıralanan bu özelliklerin bazıları mektupların dilini ağırlaştırmış ve anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Cümlelerin ulaçlarla ve bağlaçlarla çok fazla uzatılması başlangıç ve bitiş yerlerini tespit etmeyi engellemiştir. Fiiller dışında cümle içindeki kelimelerin tamamına yakını Arapça ve Farsça kelimelerdir. Mektuplarda sık kullanıldığını söylediğimiz, bir anlamda hazır gereç olarak değerlendirilebilecek mısra, beyit, atasözü, deyim v.b. yardımcı malzemeler özellikle de beyit ve mısralar nesirle anlatılan düşünceyi özetlemek, söylenenleri desteklemek, güçlendirmek, sonuca ulaştırmak ve bedii (estetik) etkiyi arttırmak amacına yönelik olmakla birlikte, söz konusu öğeler her zaman yerli yerinde kullanılmadığı gibi çoğu zaman anlam zenginliğine de yeterince katkıda bulunmamıştır. Kısaca söylemek gerekirse, Kâfî'nin mektuplarını dil ve üslup açısından diğer mektup örneklerinden ayıran özellikler, yazarın mektuplarının selâm bölümlerinde mizahla hicvin içiçe olduğu bir anlatım biçimine yer vermesi ve kimi zaman halk diline çok yakın, sade ifade tarzını kullanmasıyla, kelime kadrosundaki zenginliktir.

ALLÂME'YE HİTABEN YAZILAN METİNLER

Letâifnâme'de, 'Allâme takma adlı bir kişiye hitaben yazılmış beş ayrı metin bulunmaktadır. Bu metinler sırasıyla şunlardır:

- 1- (î-5b / 9a): Kânî'nin bir beyiti ve bu beyitle ilgili olarak 'Allâme'nin yaptığı şerhe Kânî'nin yazdığı lâtife.
- 2- (î-9a / 9b): 'Allâme'ye hitaben yazılmış "şerh eyle" redifli 14 beyitlik bir manzume.
- 3- (î-9b / 17a): 'Allâme'nin Kânî'ye gönderdiği tezkireye Kânî'nin yazdığı, yarım kalmış şerh.
- 4- (î-80a / 81b): 'Allâme'ye hitaben yazılmış bir mektup.
- 5- (î-81b / 83b): "Dihâce-i Vakfiye der-Vasf-ı 'Allâme" başlıklı bir vakfiye metni.

Yukarıda sıraladığımız bu değişik metin örneklerinin incelemesine geçmeden önce, metinlerin ortak kişisi olan 'Allâme'yle ilgili bilgi vermek gerekmektedir. Ancak, çeşitli kaynakları araştırmamıza rağmen bu kişiyle ilgili yeterli bilgi bulamadık. Bu nedenle elimizdeki bilgilerle 'Allâme'nin kim olduğunu, yani tarihî kimliğini tespit edemedik. Elde edebildiğimiz bilgiler yardımıyla 'Allâme'nin Kânî'nin yaşadığı dönemde yaşamış, yazarla yakınlığı olan bir kişi olduğunu ya da yazarın arkadaşı olduğunu söyleyebiliriz. 'Allâme ise, bir takma ad olmalıdır. Agâh Sırrı Levend'in Kânî'nin, şâir 'Allâme için yazdığı mizahî içerikli bir gazeli örnek verdiği "Divan Edebiyatı" adlı eserinde belirtildiğine göre 'Allâme bir şâirdir⁽¹⁾. Bir başka kaynağa göre ise, 'Allâme bir tiptir. Bu görüş yani 'Allâme'nin bir tip olduğu görüşü, Sürûrî'nin hezliyatında da aynı isme rastlanması dolayısıyla ileri sürülmüştür. Söz konusu kaynakta ayrıca, 'Allâme'nin gerçekten yaşamış bir kişiden ziyâde bir hiciv tipi olduğu, bu tipin 17. ve 18. yüzyıllardaki Osmanlı yüksek zümresi içinde yer almaya

(1) Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı (Kelîmeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), 4. bas. Enderun Kitabevi, ist. 1984, s.525

çalışan, şâirlik iddiasında bulunan, ama aslında alabilidiğine câhil müteşâirleri temsil ettiği söylenmektedir. Yazdığı bir beyitte bile birçok yanlışlık bulunan 'Allâme'nin genel özellikleriyle dönemin şâirlik, âlimlik taslayanlarının teşhir edilip alaya alındığı da verilen bilgiler arasında yer almaktadır(2).

Sohrweide kataloğunda Kânî'nin Letâif-i Kânî adlı eseri tanıtılırken 'Allâme ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere göre, 'Allâme Kânî'nin arkadaşıdır. Letâifnâme'de yer alan en önemli kişi 'Allâme'dir. Kânî'nin 'Allâme ile ilgili metinleri yazmasında 'Allâme'nin görüntüsü ve davranışları yazara ilham kaynağı olmuş ve onu yazmaya teşvik etmiştir. Ancak yazar, 'Allâme'ye yönelik hicivlerinde art niyet aranmaması gerektiğini, amacının sadece şaka yapmak olduğunu da sözlerine eklemiştir. Katalokta ayrıca 'Allâme ile ilgili metinlerle Kânî'nin Letâifnâme'sindeki metinlerin yazarın ölümünden sonra toplanarak bir araya getirildiği de belirtilmektedir(3).

Biz, elimizdeki letâifnâme'nin Ali Emiri Efendi nüshasının manzum bölümünde de 'Allâme'yle ilgili bazı bilgilere rastladık. Derkenarlarda bulunan bu bilgilerde, daha çok 'Allâme'nin kişisel özellikleriyle ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Letâifnâme'nin Agâh Sırrı Levend'e ait, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan manzum nüshasında : "Münif Efendi merhûmun Kara Bilgiç Ali hoca-nâm kimesne hakkında inşâ eylediği letâyifâta Kânî Ffendi merhûmun zeyl olarak nazm eylediği suretdür." başlığı yer almaktadır. Bu başlıktan ve diğer manzum letâifnâme nüshalarından anlaşıldığına göre eserin bu bölümünde 'Allâme adı ile kastedilen belli bir kişi vardır. 'Allâme'nin adının

(2) Mustafa Apaydın, Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Adana 1993, s.33-34

(3) Hanna Sohrweide, Türkische Handschriften Und Einige In Den Handschriften Enthaltene Persische Und Arabische Werke, Franz Steiner Verlag GmbH Wiesbaden 1974, s.215

'Ali, Ali ya da Sa'id olduğu söylenir. Bu Kâfî'nin Kara Bilgiç Ali Hoca dediği kişidir. Çünkü Letâifnâme'nin Ali Emiri Efendi nüshasında(4) da (v. 4b'de): "'Allâme'nin mahlası müte'addiddür. Bazen 'Allâme ve bazen 'Ali ve 'Ali ve Sa'id tahallüs ider. Nerede bunlar gelürse 'Allâme murâddur." denilmektedir. Söz konusu nüshada, 'Allâme'nin doğum yerinin Teb şehri olduğu (A-4b), kendisinin söylediğine göre Saruhan neslinden geldiği (A-11b) de anlatılmaktadır. Manzum nüshada verilen bu bilgiler, daha çok bazı şiirlerin yazılış nedeninin açıklandığı derkenarlarda yer almaktadır. 'Allâme'yle ilgili olarak derkenarlarda bulunan diğer bilgiler ise şunlardır: 'Allâme bir defa Yeniçeri yazıcılarından olmuştur (A-3b), alnında bir taş yarısından kalan iz vardır (A-15b), taşrada bir yerde vaaz veren 'Allâme "Rütün çocuklar İslâm fıtratı üzere doğarlar." ibaresinde bulunan "fıtrat" sözünü "sadaka-i fitr" sanarak bu ibareyi okumuş, sonra da fitr sadakasından söz etmiştir (A-9a), 'Allâme'nin girmedığı iş, boyanmadığı boya kalmamıştır. Aslında divan katibiyken yeniçeri yazıcılığı, dervişlik v.b. diğer pek çok işe heveslenmiş, hiçbiriyle sürekli ilgilenmemeyi, iş değiştirmeyi alışkanlık haline getirmiştir (A-33a). Bir kez de 'Allâme Rağdat ağalığına talip olmuştur (A-57a). Karısı Arap'tır. Tilki olarak da adlandırılmaktadır (A-37a). Mısır'a giden 'Allâme, orada bir Kamus yazdığını söyleyerek övünmüş, Kamus'u eline alıp bakınca bir harf bile anlamadığı ortaya çıkmıştır (A-34a). 'Allâme bir süre de derviş olup inzivaya çekilmiştir (A-5b). Sohbet sırasında sözcükler 'Allâme'nin ağızından ezilir gibi çıkmakta bu nedenle söyledikleri zor anlaşılmaktadır. Kâfî bu durumla ilgili olarak: "Şu bizim 'Allâme'nin ağızı lakırdı havanıdır." diyerek şaka yapar (A-68a).

Manzum metnin derkenarlarında verilen bu bilgilerden yola çıkarak sonuçta, Kâfî'nin 'arkadaşı olan Allâme'nin çok sayıda eleştiri konusu olabilecek davranışları olan, câhil ama bilgin görünmeye çalışan, tutarsız, hatta müfteri,

(4) Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Ktp.), 1125 / 1
(manzum bölüm)

sürekli iş değiştiren, yani olumsuz özelliklere sahip bir kişi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu düşünceyi doğrulayan bir başka bilgi de 'Allâme'nin bir kayıkçıya şalını çaldığını söyleyerek iftira etmesidir (A-7a). 'Allâme'nin kimi özellikleriyle ilgili olarak ulaşabildiğimiz çeşitli bilgileri verdikten sonra, Letâifnâme'de Kâfî'nin 'Allâme'ye hitaben yazdığı metinlerin incelenmesine geçebiliriz. İncelememize şerhlerden başlayacağız.

ŞERHLER

1- BEYİT ŞERHİ (İ-5b / 9a)

İÇERİK

Bu metnin başında Kâfî'nin,

Olmaz mukâbil-i rûh-ı dilber her âyine
Çeşmân u ebrûvân da ister her-âyine

beyiti verilmiştir. Beyitin altında ise, 'Allâme'nin bu beyite yazdığı şerh yer almaktadır. 'Allâme'nin şerhini beğenmeyen yazar, beyit şerhinin altına 'Allâme'ye yönelik eleştirilerinin yer aldığı bir latife yazmıştır. Ancak Kâfî'nin yazdıkları her ne kadar latife başlığını taşısa da, latife türüyle herhangi bir ilgisi yoktur. Çünkü latife denildiği zaman, ilk akla gelen daha çok küçük güldürücü hikâyeler, fıkralar ya da şakalardır. Letâifnâme adıyla bilinen eserlerde de bu tür metinler yer almaktadır. Ancak, burada yazarın latife kelimesinin başka anlamlarını da düşünerek "latife" başlığını kullandığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte beyit şerhinin altında yer alan metnin içeriğinin de bilinen anlamda latifeyle bir ilgisi yoktur. Metnin içeriği tamamıyla hiciv ve eleştiri ağırlıklıdır. Hicvin hedef aldığı kişi ise 'Allâme'dir. Kâfî, 'Allâme'yi câhilliği, kendini bilmezliği, şerh yapma konusundaki beceriksizliği yüzünden eleştirmektedir. 'Allâme Yeğen Mehmet Paşa'nın sadrazam olduğu günlerde Reisü'l-küttâb Mehmet Hayri

Efendi aracılığıyla uyarılmış, davranışlarının yanlışlığı kendisine bildirilmiştir. Kısacası, uygun bir dille 'Allâme'ye cezalandırılacağı anlatılmıştır. Ayrıca, bir fetva aracılığıyla, kendisinin yaptığı yanlış ya da benzerini yapanların nasıl bir davranışla karşılaşabilecekleri de gösterilmiştir.

Yazar, 'Allâme'yi eleştirirken oldukça aşağılayıcı sıfatlar kullanmıştır. Örneğin, "... şîr-i latîfûñ me'âni-i hafîyyesine ittîlâ' şöyle tursun tahte'l-lafz-ı mebânîsinüñ medlûlâtını temyîze kendüde iktidâr yogiken ve cühelâ zümresinüñ eşna' ü emna'larına başbug iken böyle olur olmaz halt ve müzahref kelimâtı neşr ü leff ne p.k yemekdür be cânım" (î-7b / 8-12) denilerek 'Allâme'nin câhiller topluluğunun başı olduğu vurgulanmış, "..... bu bî-idrâke lâzım degil midür ki ben böyle dilüme gelen ve 'irfân zümresinüñ sine-i bâ-sekinelerüñ sikkîn-kin ile baba kavunu diler gibi dilen mâr-ı tîr-âsâ hevâ-yı nefsâniyetde per-tâb ve zehr-âbe-i kînesini pür-tef ü tâb iderek derûn-ı ehl-i dile peykân-ı ser-tîz-i kazâ-yı nâgehâni gibi ilen" (î-7b / 14-8a / 3) sözleriyle de yine 'Allâme'nin anlayışsızlığı, âlimlere ve gönül ehli olanlara yönelik olumsuz davranışları hicvedilmektedir. 'Allâme'nin özellikleri arasında hâinlik, zâlimlik ve kâfirlik de vardır (î- 8b / 5). Ayrıca, "..... bu gûne fesede-i hîz-meniş ve hasede-i tîz-reviş haddi olmadık eş'âr-ı dakîka ve menâzım-ı rakîkaya mâr-ı surâh-nişin gibi dil uzatmaya...." (î-6b / 7-9) diyen yazar, 'Allâme'nin câhilliğini, anlayışsızlığını kınarken, aynı zamanda da onu uyarmaktadır.

Yukarıda söylediklerimizi özetleyecek olursak, temelde söz konusu edilen 'Allâme'nin cehâleti, bilip bilmediği herşeye karışması, şerh konusundaki yetersizliği ve beceriksizliği olmakla birlikte, 'Allâme'nin kişiliğinde gerçek anlamda şâir olmayıp da şâirlik taslayan, usta şâirlerin şiirlerini taklit eden müteşâir diyebileceğimiz kişiler de dolaylı olarak hicvedilmektedir. Yazar, 'Allâme'yi ve ona benzer özellikler taşıyan kişileri hicvetmekle birlikte felekten de şikâyetçidir (î-9a / 1-3).

Fetvada bile cezalandırılmaları gerekli görülen câhillerin câhillikleri ve yanlışları cezalandırılmamakta, yaptıkları yanlarına kâr kalmakta hatta ödüllendirilmektedirler.

Metnin içeriğiyle ilgili olarak metinde yer alan fetvâ örneğinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi fetvâ din adamlarının dinî ya da dünyevî herhangi bir sorunla ilgili olarak verdikleri şer'î hükümdür⁽⁵⁾. Fetvâların eski toplum yaşamında çok önemli bir yeri vardır. Metindeki fetvâ (i-8b / 6-15) bir müteşâirin, başka bir şâirin şiirini kötüleyip yanlış yorumlamasının nasıl cezalandırılacağı konusunda hüküm bildirmektedir. Bu fetvâ aracılığıyla 'Allâme'ye anlatılmak istenen kendisinin de aynı şekilde cezalandırılacağıdır.

BİÇİM

Beyit şerhinin yer aldığı metin bilinen şerh metinlerine benzemekle birlikte, bilinen şerhlerden farklı bazı özellikler de taşımaktadır. Şerhin amacı açıklamaktır. Şerhlerde genellikle ayrıntılı bir şekilde şerh edilen metinle ilgili açıklama yapılır. 'Allâme'nin yaptığı söylenen bu şerhte ise, sadece iki dizede şâirin söylemek istedikleriyle ilgili çok kısa bir açıklama yapılmış, ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Açıklamanın kısa olması şerh yapan kişinin bu konudaki bilgi ve becerisinin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu nedenle Kâfî de şerhi eleştirmiştir. Ancak burada dikkati çeken nokta şerhin hemen altında yer alan Kâfî'nin İlâfîfe başlıklı yazısında şerhi değil, şerh yapanı eleştirmesidir. Oysa beklenen şerhin eleştirilmesidir. Hiciv doğrudan kişiye yani 'Allâme'ye yöneltilmiştir. Şerhi yapan kişi, şerh kuralları gereği yapması gereken açıklamayı yeterince ayrıntılı bir şekilde yapmamış, onu eleştiren kişi ise, şerh metnini eleştirmesi

(5) Orhan Hançerlioğlu, İslâm İnançları Sözlüğü, 1. Bas. Remzi Kitabevi, İst. 1984, s.104

gerekirken metnin yazarını eleştirmiştir. Sonuç olarak, şerh metninde içerikle de yakından ilgili olan kurallara uyulmamıştır. Şerh metnindeki beyit dışında kalan açıklama bölümleri mensurdur. Kâfî'nin eleştirmek amacıyla yazdığı hiciv konulu bölüm de mensur olup yaklaşık olarak asıl şerh bölümünün birkaç katı uzunluktadır.

DİL VE ÜSLUP

Letâifnâme'de verilen söz konusu beyitle beyitin şerhi, dil ve üslup açısından, bilinenlerin dışında çok farklı özellikler taşımamaktadır. Ancak, hiciv konulu bölümün kendine özgü, farklı bir dili ve üslûbu vardır. Hiciv amaçlı olması nedeniyle zaman zaman yazar, çok kaba bir dil kullanmıştır. "... her b.ka girdim dimiş bilmem ne p.kı yimiş..." (f-7b / 5-6) örneği bu tür kullanımlardandır. Yazar, örnekte olduğu gibi kaba diye nitelendirilebilecek kimi kelimeleri kullanmakla birlikte, söz oyunlarına, cinas ve secilere, benzetmelere de yer vermiştir. Örneğin: "..... bir kere düşün kim görür böyle kısa gicede bu kadar dür u dırâz kocakarı düşün..." (f-7a / 14-15) örneğinde yer alan "düşün" kelimesiyle cinas yapılmıştır. "..... de'âvi-i bâtıla ve mutâleb-i 'âtıla" (f-5b / 16), ".... maksûd-ı asli ve matlab-ı külli...." (f-6a / 1) tamlamalarında olduğu gibi metin içinde birbiriyle kafiyeli kelimeler sıkça kullanılmıştır. Kâfî, bu tür müsecca' kullanımlar aracılığıyla dilde ahenk ve akıcılık sağlamıştır.

"işin içinde iş var" (f-6b / 12), "ise pasa bakmamak" (f-6a / 9), "lisâna getürmek" (f-5b / 14-15), "el virmek" (f-5b / 15), "dil uzatmak" (f-6b / 9), "dîde-i mazmunuñ çapağını silmemek" (f-6a / 11), gibi deyim ya da halk söyleyişi diyebileceğimiz kimi ifade biçimlerinden ve "mâr-ı surâh-nişin gibi dil uzatmak" (f-6b / 9), "'irfân zümresinüñ sine-i bâ-sekînelerüñ sikkîn-i kîn ile baba kavunu diler gibi dilmek" (f-7b / 15-8a / 1), "mâr-ı tîr-âsâ per-tâb ve zehr-âbe-i kînesini pür-tef ü tâb iderek" (f-8a / 1-2) benzetmeleri yoluyla da renkli, canlı ve ilginç bir anlatım yakalamıştır. Kullanılan benzetmelerde dikkati çeken nokta

yazarın eleştirdiği kişiye yönelik benzetmelerde kullandığı kelimelerin anlamları ve özellikleridir. Yukarıdaki iki örnekte de dikkat edilirse, yazarın yılanın kimi özellikleriyle ilgili benzetmelerden yararlandığı görülür.

2- TEZKİRE ŞERHİ (t-9b / 17a)

İÇERİK

Tezkire şerhinin başlangıcında yer alan açıklamaya göre 'Allâme, Kânî Efendi'ye "Hak Subhanehu ve Te'âla" diye başlayan bir tezkire göndermiş. Kânî de hemen bu tezkireyi şerh etmiş, fakat şerhi tamamlayamamıştır. Metinde verilen, bu yarım kalan şerhtir. Kânî, 'Allâme'nin gönderdiği tezkiredeki "Hak Subhanehu ve Te'âla Hazretleri" kelimeleriyle "mübârek ve mes'ûd vücûd-ı pür-cûd merâhim ü 'inâyet-âlûd lâzımü'l-mevcûd-ı 'ârifâne" kelimelerini şerh etmiştir.

Yazar, 'Allâme'nin yukarıda verdiğimiz kelimeleri kullanmakla ne söylemeye çalıştığını, kendi yorumuyla birlikte mizah ve hiciv öğelerinden yararlanarak şerh eder.

Tezkire şerhindeki hicivler yine 'Allâme'ye yöneliktir. Amaç, 'Allâme'nin bilgisizliğini, yersiz işlerini, ahmaklığını kınamaktır. "..... 'Allâme-i taftâ-lûtî sâni-i fehhâme-i Süyûti" (t-13b / 2) sözleriyle 'Allâme'nin sapıklığı ve anlayışsızlığı, "..... müellif-i 'ibâre-i bî-sitâre ötedenberü kıtır vâdilerinde devân u pûyân" (t-11b / 5-6) denilerek de yalancı olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca 'Allâme'nin uygunsuz, kaba ve kötü kelime kullanmada oldukça ileri gittiği, ".....halt ve müzahref kelimât-ı lâgıyeye ragbet husûsunda hak budur ki bu zât-ı turfe edâtüñ 'âlem-i kevn ü fesâdda misli bulunamaz....." (t-10b / 10-12) sözleriyle vurgulanır. "....'azîz-i bî-temîzüñ me'âl-i makâl-ı bî-me'âli....." (t-11a / 9) diyen yazarın, anlamsız söz söylediğini belirttiği 'Allâme'ye yakıştırdığı "Temiz olmayan aziz" sıfatı anlamı bakımından dikkat çekicidir. Bir başka yerde de ".....'azîz-i müşârüñ ileyhüñ sühan-ı sâmi'a-

fersâsına kaddine münâsib haftânlar biçilür ve 'aşkına nice zemânlar şerâb-ı hezl ü mizâh içilür....." (î-11a / 15-11b / 1-2) sözleriyle 'Allâme'nin söylediklerinin hezl ve mizah konusu olabilecek nitelik taşıdığı anlatılır. 'Allâme'nin hiciv konusu olabilecek nitelikteki diğer olumsuz özellikleri ise, "....müellif-i 'ibâre-i safsata-pirâ ve mürekkeb-i ma'cûn-ı dimâg-fersâ....." (î-9b / 12-13), "....'Allâme-i lâbisü'l-lâmenüñ levvâme-i nefsi habâset- 'allâmesi ba'zân evhâm-ı gayr-ı mesbûkatü'l-emsâl ve vesâvis-i 'adîmetü'l- ihtimâle zehâbla itmeyeceği halt kelâm olmadığını inkâra mecâl muhall..." (î-13b / 9-12) sözleriyle dile getirilir. Metin içerisinde 'Allâme'yi hedef alan eleştirilerin yoğun olduğu bölümlere sık sık rastlanmaktadır.

Tezkire şerhinde Kânî, "mübârek" kelimesinin şerhine geniş bir yer ayırmıştır. Kelimenin kökenine ilişkin çeşitli yorumlar yapılmıştır. Ancak, yapılan bu yorumların çoğu gerçeklere dayanmamaktadır. Yazarın gerçekçi olmayan yorumları mizah ve şaka yüklüdür. Yazar, "....mübârek lafzı evvelâ ben añladığım ve hilâfını her kimden işitmek ihtimâlüm olur ise yüzine enker-i esvât 'Allâme-pesend ile bañladığım ve bu vech üzre pirâye-i ser-i satr şerh ü beyân kılınur ki mübârek demekden murâd 'azîz-i nâ-temiz börklenmiş ve bir rivâyetde 'Acemâne börklenmiş demek murâdları ola...." (î-13a / 10-15-13b / 1) sözleriyle "mübârek" kelimesini açıklamaktadır. Bu açıklamada aslında kelimenin gerçek anlamı verilmemekte, mizahî bir şerh yapılmaktadır. Şerhi yazar üç dilde yapar. Arapça, Farsça ve Türkçe. Yukarıda verdiğimiz açıklamayla yetinmeyen yazar, "mübârek" kelimesinin "....börke lafzından me'huzdur dinilse" sözleriyle başlayan bir başka şerhini daha verir (î-14b / 9-15-15a / 1-8). Bu kelimenin kökenine ilişkin iki ayrı açıklama daha yapılır. Birincisinde kelimenin Farsça "berg" kelimesiyle ilgili olduğu yönünde bilgi verilir (î-16a / 11-15-16b / 1-4). Diğer bir açıklama da "bürümek" kelimesiyle ilgilidir. Aslında yazarın yapmaya çalıştığı "mübârek" kelimesinin Arapça, Farsça ve Türkçe hangi kelimelerle ilgisi olabileceği konusunda ciddi olmayan yorumlarda bulunmaktadır. Bu yorum ve açıklamaların kelimenin gerçek anlamıyla hemen hemen hiçbir ilgisi yoktur. Kânî, bu açıklamaları 'Allâme'nin

yaptığı ihtimaline dikkat çekerek, yine onun cahilliğini, Arapça, Farsça ve Türkçe konusundaki bilgisizliğini ortaya koyarak onu hem eleştirmekte hem de alay etmektedir (i-15a / 7-16a / 8).

Sonuç olarak, tezkire şerhinin Kâfî'nin 'Allâme'ye yönelttiği hicivlerle 'Allâme'nin yazdığı tezkirede bulunan bazı kelimelerin mizahî bir dille hiciv ağırlıklı olarak şerh edilmesine dayandığı söylenebilir.

BİÇİM, DİL VE ÜSLUP

Mensur olan tezkire şerhi tamamlanamayıp yarım kaldığı için biçimsel özellikleri konusunda söylenecek pek fazla bir şey yoktur. Fakat, Letâifnâme'de bulunan diğer tezkire şerhlerinden farklı özellikler taşımamaktadır. Yarım bırakıldığı için asıl tezkire metninin uzunluğu ve içeriği de belli değildir. Yazar, 'Allâme'nin gönderdiği tezkirede yer alan kelimeleri sırasıyla açıklamaktadır. Şerhi yapılan kelimelerin bilinen anlamlarından çok, yazarın yorumuna dayalı, farklı anlamları dikkate alınarak açıklama yapılmıştır. Mensur olan metinde zaman zaman Arapça ibarelere de yer verilmiştir.

'Allâme'nin yazdığı tezkire, Letâifnâme içinde çok küçük bir parça halinde yer aldığı için bu metnin dili ve üslubu konusunda fikir yürütmek mümkün değildir. Çünkü, Kâfî'nin şerh ettiği kısım , tezkire metninin sadece başlangıç kısmıdır. Diğer şerhlerde olduğu gibi burada da önemli olan metnin Kâfî'ye ait olan kısmında yazarın kullandığı dildir. Kâfî'nin şerhte kullandığı dil ağırdır. Aslında şerhin amacı şerh edilen metnin anlaşılmasını sağlamak olduğundan dilin fazla ağır olmaması gerekir. Oysa elimizdeki metinde aksine ağır bir dil kullanıldığı gibi, iç kafiyelere, benzetmelere, Arapça ibare ve dualara da yer verilmiştir. Bu şekliyle, tezkire şerhinin amacının bilinen şerhten çok üstü kapalı yermek, alay etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlar bilinenin dışında bir şerh metniyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

3-MFKTUP (f-80a / 81b)

İÇERİK

'Allâme'ye hitaben yazılan bu mektupta da yazarın 'Allâme'yle ilgili eleştirilerini dile getirdiğini görmekteyiz. Mektup Arapça bir bölümle başlamaktadır. Yazar, 'Allâme'nin vefasızlığına değindikten sonra benzetmeler aracılığıyla 'Allâme ile kendisi arasındaki ilişkiden söz eder. 'Allâme'nin olumsuz davranışlarına, vefasızlığına, kırgınlık ve hiddetine aldırmayarak, mektup yazmaya niyetli olduğunu bildiren yazar, bu niyetini gerçekleştirememe nedenlerini anlatır. Daha sonra Kânî Silistre'ye gittiğini, orada 'Allâme'nin yaralandığı yeri kendi gözleriyle gördüğünü, gördüğü yerleri adeta bir şehit mezarını gezercesine dikkatli bir şekilde incelediğini söyler. Bu incelemenin ardından yazar, ayrıca seyisbaşı Hacı Şünbel'in 'Allâme'yi kurtarmak için bir beygire bindirerek uzaklaştırdığı yeri de dolıştığını belirtir. Yazarın söz konusu geziyi yapma amacının dostunun içinde bulunduğu durumun zorluğunu anlatmak olduğu anlaşılmaktadır.

Mektupta anlatılanlar daha çok 'Allâme'nin başına gelen olaylar ve yazarın bu olayların geçtiği yerde yaptığı gezintiyle ilgilidir. Olayların içinde yer alan 'Allâme'nin karşılaştığı saldırının nedeni belli değildir. Mektupta verilen bilgilere göre, 'Allâme'nin herhangi bir savastaki saldırıdan kendisini korumaya çalıştığı izlenimi edinilmektedir.

Yazarın bu mektupta anlattıkları arasında tutarsızlık olduğu dikkati çekmektedir. Mektubun hemen başında 'Allâme eleştirilirken, sonraki bölümde onun kendisini uğradığı bir saldırıdan korumaya çalıştığı yere evliya mezarı ya da şehitlik özelliği verilerek söz konusu yere kutsallık yüklenir. 'Allâme'nin saklandığı yerlerin mübarek sayılarak, onun ruhaniyetinden yardım istendiği söylenir. Yazar, aslında Silistre'de şehitliklerin ve evliya mezarlarının ilgi görmediğini, 'Allâme'nin mübarek kanının akmasıyla Silistre'nin her yerinin ziyaret yeri haline geldiğini

anlatır. Hataları için Allah'tan af diler. Mektubun sonunda ise, 'Allâme'ye onu özlediğini söyleyen Kâfî, kendisine kırgın olmasının nedenini sorar. Onunla olan arkadaşlığından kolayca vazgeçemeyeceğini belirtir.

Sonuç olarak mektubun içeriğini değerlendirdiğimizde anlatılanların tutarlı olmadığını, 'Allâme'nin hem eleştirildiğini hem de övüldüğünü söyleyebiliriz. Dikkati çeken bir başka nokta da yazarın 'Allâme ile olan dostluğuna değer vermesi ve onu özlemesidir. Bu ifade biçiminde de muhtemelen Kâfî'nin söylediği asıl söylemek istediğinin aksidir.

BİÇİM, DİL VE ÜSLUP

Bişimsel özellikleri açısından ise, bu mektubun bilinen özellikleri taşıdığı söylenemez. "Ya 'Allâme" hitabıyla başlayan mektupta bu hitabın hemen ardında, 'Allâme'nin vefasızlığının anlatıldığı Arapça bir ibare yer almaktadır. Daha sonra yazar, mektup yazamama nedenini anlatır. 'Allâme'nin Silistre'de yaralandığı yerlerle ilgili olarak elde ettiği bilgilerden söz eder. Mektubun sonunda da mektuplarda bulunan kalıp dua sözleri yoktur. Kâfî, mektubunu 'Allâme'ye dargınlık nedenlerini sorarak bitirir.

Yukarıda içeriğinden yola çıkarak yazılış biçimi hakkında bilgi vermeye çalıştığımız bu mektubun diğer mektuplarda bulunan kimi bölümleri taşımayan olması, yazıldığı kişiyle, yazılma amacıyla bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Çünkü, bilinen kalıp ifadeler daha çok resmî yazışmalarda kullanılmaktadır. Kâfî'nin 'Allâme'ye yazdığı bu mektup ise iki dost ya da arkadaşın birbirine yazabileceği türden özel mektuptur. Giriş, gelişme ve sonuç diyebileceğimiz bölümlerden oluşmuştur. İçeriği dolayısıyla şefkat-nâme ya da muhabbet-nâme denilen iki kişi arasındaki dostluk, arkadaşlık ve sevginin dile getirildiği bir mektup olarak düşünülebilir.

'Allâme'yle ilgili bilgilerden yola çıkılarak Kâfî ile

'Allâme'nin belirli ölçülerde birbirleriyle ilişkilerinin, tanışmışlıklarının, arkadaşlıklarının olduğu tahmin edilebilir.

Ayrıca, diğer mektuplardan farklı olarak bu mektupta manzum bölüm bulunmamaktadır. Mensur olarak yazılan mektup, uzunluk açısından diğer mektuplarla aynı özellikleri taşımakta olup çok uzun değildir.

Dil ve üslup açısından ele aldığımızda mektupta Arapça kelime ve ibarelerin önemli yer tuttuğunu görürüz. Hemen hemen metnin üçte biri tamamıyla Arapçadır. Geriye kalan bölümde de Arapça ve Farsça kelimeler sıklıkla kullanılmıştır.

Mektubun başıyla sonu arasında üslup ve dil açısından önemli ayrılıklar ve tutarsızlık olduğu görülmektedir. Başlangıç tamamen Arapça'yken mektubun sonu; "...oglan vallah görecegüm geldi halt itme şu tarıldığın aslı ne söyle vallah tarılmak değil sögmek ile dahı seni boşar erbâbdan degilüm." (f-81b / 2-4) cümleleriyle çok sade denilebilecek bir dille bitirilir.

4-NA7M (9a-9b)

İÇERİK, BİÇİM, DİL VE ÜSLUP

Şiir tam anlamıyla bir hicviye özelliği taşımaktadır. Beyit şerhiyle birlikte de değerlendirilebilecek olan şiirin redifi "şerh eyle" dir. Yazarın amacı 'Allâme'nin şerh konusundaki başarısızlığını, heceriksizliğini ortaya koyarak onu yermektir. Ancak, şiirde eleştirilen ya da hiciv konusu yapılan, sadece 'Allâme'nin şerh yapmadaki yeteneksizliği, gördüğü her şiiri şerh etmeye çalışması değildir. Soyu, Saruhan soyundan gelmesi, Rafızî olması v.b. diğer kişisel özellikleri de hicvedilmektedir. 'Allâme'nin hiciv konusu olan davranışlarından biri de sarayda anbar yarıcısı olmasıdır.

14 beyitten meydana gelen şiir, aruzun Me fâ i lün / Me fâ i lün / Me fâ i lün / Me fâ i lün vezniyle yazılmıştır. Zengin kafiye kullanılan şiirin redifi "şerh eyle" dir.

Şiirde yabancı kelime kullanımı az olmakla birlikte, hicviye olması dolayısıyla kaba, küfür olarak kabul edilebilecek kimi kelimelere yer verildiği dikkati çekmektedir.

5-VAKFIYYE (f-81b / 83b)

Kaynaklarda verilen bilgilere göre, vakıf kuran kişilerin, vakfın işleyiş ve şartlarını belirlemek amacıyla düzenledikleri, kadı tarafından onaylanan belgelere "vakfiyye" adı verilir. Vakfiyyeler noter niteliği taşıyan kadılık, yani şer'î mahkeme siciline geçtiği zaman kesinleşmiş olur. Vakfiyyelerde, kurulan vakfın nasıl yönetileceği, ne tür masraflar yapılacağı, vakıfta kaç kişinin ne şekilde çalışacağı, bunlara ne kadar aylık verileceği, bu aylıkların nerelerden alınacak gelirlerle temin edileceği, vakıftan kimlerin ne şekilde yararlanacağı konusunda ayrıntılı bilgi verilir. Ayrıca vakfın kuruluş şartlarına ilişkin gerekli açıklamalar yapılır. Vakfa zarar gelmesini önlemek amacıyla vakfı idare edeceklerin yiyecek, giyecek ve barınma ile ilgili ihtiyaçları da vakıf tarafından karşılanır.

Vakfiyyelerde belirtilen hükümlere mutlaka uyulması gerekir. Vakıf sahibinin koyduğu kuralları değiştirmeye padişahın bile yetkisi yoktur. Vakfiyyelerde belirtilen şartlara uyulması maddî değil manevî cezalar aracılığıyla sağlanmıştır. Bu amaçla genellikle vakfiyyelerin sonuna bazı ayet ve hadisler yazılarak, beddualara yer verilmiştir. Vakfiyyeyi bozmak, konulan kurallara uymamak isteyenler bu sözlerin manevî etkisiyle korkutulmaya çalışılmıştır(5).

(5) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. Bas. C.III, 1st. 1993, s.576-577

Vakfiyelerle ilgili bu bilgilerin ardından 'Allâme'ye hitaben yazılan vakfiye metninin incelenmesine geçebiliriz.

İÇERİK, BİÇİM, DİL VE ÜSLUP

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı gibi, vakfiye metinlerinde, kurulan vakfın işleyişine ve özelliğine ait bilgiler bulunmaktadır. Ancak, elimizdeki metin yukarıda sözü edilen özelliklerin büyük bir bölümünü taşımamaktadır.

Vakfiye metnini içeriği açısından değerlendirdiğimizde, önce 'Allâme'nin vakfına ait bazı özelliklerin sıralandığını görmekteyiz. Fakat sıralanan bu özellikler, bir vakıfta bulunması gereken özellikler olmayıp oldukça kötü, hatta iğrenç denilebilecek özelliklerdir. Yazarın asıl amacı, 'Allâme'nin vakfıyla ya da herhangi bir vakıfla ilgili bilgi vermek değil, 'Allâme'ye hitaben yazdığı diğer metinlerde olduğu gibi, ağır bir dille 'Allâme'yi hicvetmektir. Burada dikkati çeken nokta hicvin vakfiye metni aracılığıyla yapılmış olmasıdır. Metin vakfiye metni olmasına rağmen yazar, vakıftan çok 'Allâme'den ve onun olumsuz özelliklerinden söz eder.

Yazara göre, 'Allâme'nin vakfının özelliği bütün kötü, merhametsiz, cimri, lanetlenmiş, müstehcen istekleri olan, rezil insanların başvurduğu yer olmasıdır. Bu özellikler dikkate alındığında böylesi kötü özellikleri olan bir vakfın olamayacağı akla gelmektedir. Sadece vakfı değil, 'Allâme'nin kendisi de akla, hayale gelmedik olumsuz ve çirkin özelliklere sahip bir kişidir. Yazarın sözünü ettiği 'Allâme'ye ait tuhaf özelliklerin birkaçı; güzel cimri kadınların düşmanının en büyük düşmanı olmak, günahsızlığı ve namusluluğu yok etmek, şeytandan sonra yeryüzündeki en büyük bozguncu ve ihtilaf çıkarıcı kişi olmak, hayvan yemi yiyicilerinin başı olmak, soylulara zulm etmek, çok yemin

edenlere itaat etmek, dilinden küfürü düşürmemek, Arapça'da el anlamına gelen "kef" kelimesiyle "kef" harfini birbirinden ayıramayacak kadar cahil olmak, kötü kalpli olmak, sözünde durmamak, hata yapanları korumak, ördek sesi gibi garip bir sese sahip olmak v.b. özelliklerdir. 'Allâme'ye ait özelliklerin listesi, alışılmadık benzetmeler aracılığıyla uzun bir liste halinde sıralanmaktadır. Yazarın sözünü ettiği ve 'Allâme'ye yakıştırdığı sıfatların büyük bir bölümü ağıza alınmayacak niteliktedir. Hicvin en ağır şekli olarak kabul edilebilecek, alayla yüklü bütün bu özelliklerin tek bir kişide toplanması mümkün değildir. Yazarın amacı, 'Allâme'yi hicvetmek ve onunla alay etmektir. Hiciv için vakfiye metninin tercih edilmesi nedeniyle dolaylı olarak, vakıflara yönelik bir eleştirinin varlığından da söz edilebilir. Yazar, vakıfların 'Allâme gibi insanların elinde kaldığını söylemekle, vakıf düzeninin bozulduğunu da imâ etmektedir.

Kâfî, 'Allâme'ye yönelik çok ağır küfürler etmesine rağmen bir taraftan da Allah'tan af diler. Allah'ın suçunu affedip etmeyeceği konusunda tereddüdü olduğunu da dile getirir.

Kısacası metinde 'Allâme'ye ve ona ait vakfa yönelik eleştirilerle, çok ağır bir dille, çirkin ve iğrenç denilebilecek niteliklerden söz edildiği söylenebilir.

Mensur vakfiye metninde, yer yer ses tekrarlarına başvurulmuş, aynı kökten türetilmiş kelimeler kullanılarak manzum metinlere özgü ifade biçimi yakalanmaya çalışılmıştır.

Metnin dili tamamen Arapça olduğu için dille ilgili ayrıntılı bir inceleme yapmak mümkün olmamakla birlikte, ses tekrarlarının dikkat çekecek derecede olduğu, benzetmelerden yararlanıldığı, kelimelerin büyük bir bölümünün de mecazi anlamda kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca yazar, hayvan seslerinin taklidi olan, yansıma seslerden meydana gelmiş kelimeleri de kullanmıştır. Kelimelerin gerçek anlamlarının dışında kullanılması anlatımın dolaylı olmasına neden olmuştur. Kelimeler sadece mecazî anlamlarıyla kullanılmamış

aynı zamanda argodaki anlamları da kastedilerek kullanılmışlardır. Sıraladığımız bu dil özellikleri ve kelimelerdeki çok anlamlılık dolayısıyla metnin anlaşılması

çok zor hale gelmiştir. Yazar, çok ağır hicivlere yer verdiği diğer metinlerde olduğu gibi, bu metinde de Arapça'yı kullanmıştır. Hemen hemen bütün metinlerdeki en ağır hicivler ve galiz küfürler Arapça yazılmıştır. Aynı durum vakfiyye metni için de geçerlidir. Ancak, bu metinde bulunan hicivler diğer metinlerle kıyaslandığında çok daha ağır olup büyük bir bölümü de ağıza alınmayacak edep dışı küfürlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazarın hicvin en yoğun olduğu bölümlerde Arapça'yı tercih etmesinin nedeni kullandığı dilin çok ağır olması ve herkesin söylenenleri anlamasına engel olmak olabilir.

Sonuç olarak vakfiyye metninin Arapça yazılmış olduğunu, yazarın çok kaba ve müstehcen bir dille bu metin aracılığıyla 'Allâme'yi oldukça ağır bir dille eleştirdiğini söyleyebiliriz. Yazarın metni Arapça yazması da bir anlamda hicvin çok ileri götürüldüğünün göstergesidir.

ŞERHLER

Arapça olan "şerh" kelimesi açma, açıklama anlamlarına gelir. Bir eseri daha anlaşılır hale getirmek için kelime kelime açıklayıp yorumlayan kitaplara da şerh denir. Şerh, Arap, İran ve Türk edebiyatlarında genellikle bir eserin anlaşılmasını kolaylaştırmak için yazılan hâşiye, telhis ve talikat gibi türlerden biridir. Eski Türk Edebiyatında kitapların sayfa kenarlarına da şerh yazılmış, din ve tarikat büyüklerinin eserleriyle ilgili şerhlere de ayrı bir önem verilmiştir. Tek bir şiir ya da dizeyi açıklayan şerhler de yapılmıştır. Asıl eserden daha çok ün kazanan ve beğenilen şerhler de vardır. Bu tür eserler arasında Mevlana'nın Mesnevi-i Kebiri'ne yapılan şerhler önemli yer tutar.

Türkçe yazılan ünlü şerh kitapları arasında Sarı Abdullah Efendi'nin (1584-1660) Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevi olarak da bilinen Şerh-i Mesnevi (1870-71, 5 cilt), Bursalı İsmail Hakkı'nın (1653-1725) Şerh-i Pend-i Attar (1834), Sudî Efendi'nin (Ö. 1598'den sonra) Şerh-i Divan-ı Hâfız-ı Şirâzî (1834, 3 cilt), Şerh-i Gülistan (2.bas. 1833) ve Şerh-i Bostan (1871, 2 cilt), yakın dönemde de Ali Nihat Tarlan'ın (1898-1978) Fuzûlî Divanı Şerhi (1985, 3 cilt) adlı eserleri sayılabilir(1).

Kâfî'nin Letâifnâmesi'nde yer alan şerhler, yukarıda sözünü ettiğimiz şerhlerden daha farklı bazı özellikler taşımaktadır.

İncelediğimiz Letâifnâme'de dört ayrı şerh metni bulunmaktadır. Bunlardan ikisi beyit şerhi, diğer ikisi ise

(1) Ana Britannica, "Şerh" mad. Ana Yay. C.XX, 1st. 1990, s.266; Ayrıca Bkz. Carra De Vaux, İslâm Ans. "Şerh" mad. MEB. Bas. C.XI, 2. Bas. 1st. 1979, s.429; Şerh konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. Abdülkadir Gürer, "Hâfız Divanı'nın Türkçe Tercüme ve Şerhleri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Üniv. 1987

tezkire şerhidir. Söz konusu şerhlerden ikisi 'Allâme'yle ilgili olduğundan 'Allâme'ye hitaben yazılan metinlerin değerlendirildiği bir önceki bölümde incelenmiştir. Burada, Kâfî'nin Şevket'in bir kasidesinde yer alan beyite yazdığı şerhle bir tezkire şerhi içeriği, biçimi ile dil ve üslup özellikleri bakımından değerlendirilecektir.

1- BEYİT ŞERHİ (f-32b / 33b)

(f-32B / 33b) varaklarında bulunan Farsça beyit,

Keşîde gevher-i hürşîdrâ be-târ-ı kemer
Nihâde mühr zi'anber be-hırmen-i kâfûr

beyiti olup Kâfî bu beyitin şerhini yapmaktadır. Tarlan nüshasında bu beyitin, Şevket'in bir kasidesinin tegazzül bölümünden alındığı, Kâfî'nin bu beyiti hezl-âmiz olarak şerh ettiği söylenmektedir.

Yazar, bu beyitin şerhini yapmaktaki amacının, beyitte geçen "mühr-i zi-'anber", "'anberden mühr" ile "be-hırmen-i kâfûr", "kâfûr harmanı" kelimelerinin nasıl açıklanması ve ne şekilde yorumlanması gerektiğini araştırmak olduğunu belirtmektedir. Bu konuda bilgi sahibi olanların fikirlerini öğrendiğini, ancak, bu fikirlerin tamamına katılmadığını anlatmaktadır. Kâfî beyitin anlamına ilişkin diğer şerhleri verdikten sonra kendi yaptığı şerhe ve bunun doğruluğunu kanıtlayıcı bazı bilgilere yer vermektedir. Gerekli açıklamaları yaptıktan sonra, şerhin sonunda anlayış sahiplerinin anlatmak, düşünmek ve anlama konusunda başarılı olmalarını dileyip dua ederek sözlerini bitirmektedir.

Söz konusu beyit şerhini, başlıksız mensur bir bölüm izlemektedir. Beyit şerhinin hemen arkasından gelen bu bölümün başlığı olmamakla birlikte yarım kalmış bir mektup izlenimi vermektedir. Anılan bölümün beyit şerhiyle herhangi

bir ilgisi bulunmamaktadır.

2-TEZKİRE ŞERHİ (46b / 65b)

Osmanlı Devleti döneminde genellikle belirli bir konuda düzenlenmiş resmî yazı ve belgelere tezkire adı verilmiştir⁽²⁾. Ayrıca, aynı şehir ya da kasabada bulunan resmî daireler arasındaki yazışmalarla, halk arasındaki yazışmaların yer aldığı kâğıtlar da tezkire olarak adlandırılmıştır⁽³⁾. Tezkire kelimesi bu tanımlarda verilen anlamının dışında, başka anlamlarda da kullanılmıştır. Örneğin, Divan-ı Hümayun'daki kâtiplere Reisü'l-küttâb'ın verdiği ve kimlik kartı özelliği taşıyan belgelere de tezkire denilmiştir. Bu belgelerde kâtibin boyu, yüzü, sakalı, yaşı, baba ve aile adı ile lakabı, kendi adıyla tezkirenin düzenleniş tarihine yer verilmiştir.

Esnafa verilen işyeri ruhsatları, "esnaf tezkiresi", şehirler arası yolculuk edenlere verilen geçiş belgelerine de "mürur tezkiresi" adı verilmiştir. Askerlik görevinin muvazzaflık dönemini tamamlayanlar için "redif tezkiresi" ya da "terhis tezkiresi", gümrük işlemi tamamlanan eşya için de "gümrük tezkiresi" düzenlenmiştir. Osmanlı hazinesinden para çıkacağı zaman da defterdar "hazine tezkiresi" hazırlayarak sadrazama sunmuştur.

Daireler arasındaki resmî yazışmalar için de tezkire teriminin kullanıldığını söylemiştik. Bu tür tezkirelere içerikleri ve yazıldığı makamla ilgili olarak değişik adlar verilmiştir. Şeyhülislâmın sadrazama gönderdiği yazılara "tezkire-i hazret-i fetva penahi", ilgili makamlardan atama, emekliye ayırma v.b. işlemler için Bâb-ı Âliye yazılan

(2) Ana Britannica "Tezkire" mad., Ana Yayıncılık, C.XX, ist. 1990, s.574

(3) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, MEB. Bas., ist. 1993, s.491

yazılara da "tezkire-i mâruza" denilmiştir. Sadrazamın çeşitli konularda valilere gönderdiği önemli emirleri içeren yazılara ise "tezkire-i sâmiye", padişahın sözlü emirlerini içeren ve mâbeyn başkâtibinin yazıp ilgili yerlere gönderdiği emirlere, elçilerle yapılan görüşmelerin özetle anlatıldığı raporlara da "tezkire-i hususiye" adı verilmiştir. Ayrıca 19. yüzyılda sadrazamın mâbeyn başkâtibi aracılığıyla padişaha sunduğu takrirler için de "tezkire-i mâruza" ya da "arz tezkiresi" terimi kullanılmıştır(4).

Kânî'nin Letâifnâmesi'nde bulunan şerh metinleri arasında tezkireler de olduğu için yukarıda tezkireler konusunda kısaca bilgi verme gereği duyduk. Kânî'nin aşağıda incelemeye çalışacağımız tezkire metni ise, yukarıda sözünü ettiğimiz tezkirelerden, halk arasındaki yazışmalarla ilgili olan gruba dahil edilebilir. Ancak tezkirenin bir yönüyle, devletin görevlendirdiği müftünün vaize yazdığı tezkire olması nedeniyle resmî boyutu da bulunmaktadır. Kânî'nin söz konusu tezkireye yazdığı şerh ise tamamıyla resmî nitelik taşımaktan uzaktır. Çünkü yazarın konuyla ilgili kişisel fikirlerini içermektedir. Ayrıca yazar, ne tezkireyi gönderen kişi ne de kendisine tezkire gönderilen kişidir. Olayların dışında olan üçüncü bir şahıs durumundadır. Kânî'nin tezkireyle olan bağlantısı doğrudan doğruya yazdığı şerh dolayısıyla değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi asıl yazışma Niş Müftüsü Abdurrahman Efendi'yle vâiz Abdullah Efendi arasında gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak, inceleyeceğimiz tezkire metni tam anlamıyla resmî niteliği olmayan bir yazışma örneğidir. Asıl tezkire metninin yazarı da Kânî değildir. Kânî bu tezkireyi alarak sadece şerh etmiştir. Yazarın şerh etmek için böyle bir tezkireyi seçmesinin nedeni, tezkirenin içeriğiyle ilgili olabileceği gibi, yazışmayı gerçekleştiren kişilerle de ilgili olabilir.

(4) M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, ...s.492; Ana Britannica "Tezkire" mad., ...s.574

Şerhi Yapılan Tezkire Metni (46b / 65a)

Faziletlü Siyâdetlü Birâderüm E's-seyyid 'Abdu'llah Efendi

Huzûrlarına ad'iye-i lâyika edâsıyla müfâdımız budur ki nâsuñ beyninde olan kıl ü kâlden mesmû'umuz oldu ki ba'zı ahâd gıyâbıñuzda itdügi gıybeti sebebe men bellagake ma'nâsından haberdâr olmayanlar cenâbıñuza haber virdüklerinden nâşî ba'zılarını gûyâ va'izde tekfir eyledigiñüz beyne'n-nâs güft ü gûyâ bâ'is olmuş okur yazar zümresi birbirine ecnebi gibi olmayup e'd-dînü nasihatün mefhûmunca her hâlde birbirini münkirâtdan ve kubhiyâtdan sıyânet ve ikâz lâzıme-i zimmet-i diyânet olduğına binâen tahrîr-i tezkireye bâdi olmuşdur ataltü bi'n-nushi kavlı innemâ mislî kemislî vasıfı tıbbin ve hüve zû-'ilelin hafî olmaya ki gıyâbda söylenen söz mücib-i ta'zîr olmayup gıybet hükmünde olmagla günâhı ancak mütekelle râci'dür beyt

Dost medhinden ne assı zemm-i düşmendan ne gam
Fârig ü âzâdeyüm birdür yanumda medh ü zemm

me'âliyle deryâ-dil ü fârigü'l-bâl olmak lâzıme-i diyânetdür farzâ bir kimesne bi'l-muvâcehe zemm itse dahı tevâzu'an 'afv olunmak takvâya akrebdür beyt.

Bahîl-i sitâyiş-i ferâce meşev
Cü Hâtem-i Asemm bâş u gıybet. şenev

bâ-husûs herkese hüsn-i zann idüp ve a'lem ennehu lâ-yüftâ bi-tekfîri müslimin emkene hamle kelâmihî 'ala mahmeli haseniñ ev-kâne fi-küfrihi hilâfun velev kâne zâlike rivâyeten za'îfeten kemâ harreruhu fi'l-haberi ve 'azâhu fi'l-eşbâhi ile's-sıgari ve fi'd-düreri ve gayrihi izâ kâne fi'l-mes'eleti vücûhun tûcibü'l-küfre ve vâhidun yemna'uhu fe'ale'l-müfti el-meyle li-mâ-yemna'uhu sümme lev beyyenehu zalike femuslimun ve illâ lem yenfa'hu hamle'l-müfti 'ala hilâfihi dürrü'l-muhtâr tenvirü'l-ebşâr mes'elesiyle 'amel-i vâcibe-i hâldür ehl-i kible hod tekfir olmadığı zâhirdür kütüb-i mu'tebere de manzûrıñuz olmak gerekdür emr-i ma'rûf

ve nehy 'ani'l-münker fitneye bâ'is olmamak ve 'adem-i tecessüs ile meşrûtdur iza hadara's-serrâni fehtarr ehvenehümâ ve bu dahı nümâyândur ki 'unf ile mela'-i nâsda emr-i ma'rûf ve nehy 'ani'l-münker 'adem-i kabûl ve gazaba hâ'isdür meger ki rıfk u mülâyemetle yâhûd tenhâda ola Hakk celle ve a'lâ hazret-i Mûsa ile Hârûn 'aleyhümâ e's-salatu ve's-selâmı Fir'avuna irsâl buyurup fekula lehu kavlen leyynin ile emr buyurup hazret-i fahr-ı 'âlem ve resûl-ı muhterem salallahu te'âla 'aleyhi ve'ssellem efendimiz hazretlerine dahı velev künte fezzan galîze'l-kalbi lâ-nefuzzu min havlike buyurulduğundan münfehimdür burudet u nefretten gayrıyı müntic degildür bu hod-nişân 'ulemâya düşmez men 'azûbe lisânuhu kesura ihvanuhu müfâdınca ülfet ü sohbetle âsûde-hâl olmak kâbil iken münâferet ü mübâ'adeti mûcib olacak hâlet revâ degildür raculün 'alime enne fülânen yete'âtâ mine'l-münkeri hel lehu en yektube ilâ ebîhi bi-zâlike kâlû in-kâne ya'lemu ennehu lev ketebe ila ebîhi yemna'uhu e'l-ebu 'an-zâlike ve yukaddiru 'aleyhi yahillu lehu en yektube ve illâ felâ yektubu li-ellâ yeka'e'l-'adâvetü bi-beynehümâ ve kezalike fi-mâ beyne'r-raculeyni ve beyne's-selâtini ve'r-ra'iiyeti ve'l-hışmu innemâ yecibü'l-emra bi'l-ma'rufi izâ 'ulime ennehüm semî'ûne dürerun fi-kitâbi'l-keraheti ve'l-istihsâni bundan eşna' hâlet-i garîbe şudur ki hemşehriñüz ve şerfikiñüz olan E'sseyid 'Abdu'l-kâdir Efendi ile beyniñüzde zuhûr iden nakş-ı nâ-me'mûl bir vechle şân-ı 'ulemâdan olmayup cehele beyninde dahı misli sebkât itmîş degil bir hâlet olmağla hâlâ 'ulemâdan zuhûr itmegin nâsdan hicâb ider olduk meselâ mûcib-i ta'zîr olacak bir nesneyi bi'l-muvâcehe söylemiş ise ve ikâmetü't-ta'zîr ale'l-imâm inde ebi Hanîfe ve ebi Yusuf ve Muhammed ve's-şâfi'i rahmehümü'llahu te'âla kinya mes'elesiyle 'amel olunup mûcibince hâkim ü zâbit ma'rifetleriyle te'dîbi kâbil idi ma'lûmdur ki guzât-ı islâm dârü'l-harbde harbi kefereye ba'de'z-zafer kat'-ı a'zâ ile mes'ele itmek câ'iz olmayup menhi idügi kütüb-i mu'teberenüñ kitâb-ı cihâdında musarrihdür kande kaldı ki ehl-i islâmdan bâ-husûs şürefâ vü 'ulemâdan olan kimesnenüñ bilâ-cerem kulagını kesmek ne dimekdür bundan soñra cühelâya söyleyecek sözümüz kalmaz ve kimsenüñ yüzine bakacak hâlimiz olmaz Allah hayra tahvîl eyleye âmîn ehl-i belde âsûde-hâl iken yüziñüzden Müslimîn

beyninde kîl ü kâl olmağı revâ görmeyesiz ve rızâmız dahı yokdur ka'inen mâ-kâne ve keyfe mâ-kâne nâ-meşrû' harekete sâhip çıkmayuz geçen gün ziyâretimize geldiğîñüzde nizâ'uñ aslından ve sebebinden sizden lisânen su'âl ideyüm didim meclisde zümre-i âhirden ecnebi bulunmağla anlaruñ yanında böyle zikri müstehcen husûsuñ zikri münâsib görölmedi lâkin bu mertebe şüyû' bulmuş ki setri hadd-i imkânda degil Allah ıslah eyleye âmin.

Yukarıda tamamını verdiğimiz (İ-46b / 65b) varakları arasındaki tezkireye yazılan şerh oldukça uzun bir şerhtir. Şerh metninin başında şerhin yazılış nedeni anlatılmaktadır. Anlatılanlara göre, Zileli Abdullah Efendi adlı câhil ve mutaassıp bir vâiz görevli olarak, nasihat vermek ve konuşma yapmak amacıyla Niş'e gitmiştir. Niş'te aslında Zileli olan, bir süredir Niş'te oturan hemşehrisi Abdulkadir Efendi'yle hemşehrisi olduğu için herkesle ilgilendiğinden çok ilgilenip dostça davranması gerekirken, câhilliği yüzünden Abdulkadir Efendi'ye düşmanca davranmış, hattâ daha da ileri giderek, şeriat kurallarına da uymayıp Abdulkadir Efendi'nin bir kulağını kesmiştir. Niş Müftüsü Abdurrahman Efendi bu durumdan haberdar olunca Abdullah Efendi'ye hemşehrisine karşı davranışının yakışsız olduğunu anlatan ve bu davranışından dolayı onu azarlayan bir tezkire yazmıştır. İşte, Kâfî'nin şerh ettiği tezkire, Niş Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin, Abdullah Efendi'ye yazdığı bu tezkiredir.

Kâfî, söz konusu tezkirede bulunan kelimelerin tamamını birer birer açıklamaktadır. Metinde şerhi yapılan tezkire ile şerh birarada verilmiş, şerh edilen tezkire açık renkle, şerh kısmı ise koyu renkle yazılmıştır. Farklı renklerle yazılan iki ayrı metin de kendi içinde bir bütünlük taşımaktadır.

Şerhi yapılan tezkirede, kulak kesme olayı ve bunun yanlışlığı üzerinde durulmaktadır. Müftü Abdurrahman Efendi, Abdullah Efendi'nin davranışı konusundaki düşüncelerini, bu davranışın sonuçlarını, uygunsuzluğunu yazdığı tezkire aracılığıyla anlatmaktadır. Ancak metinde ve şerhte kulak kesme olayının nedenine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmaması dikkati çekmektedir.

Kâfî'nin yaptığı şerhte, tezkirede geçen kelimelerin tezkirenin yazıldığı kişiye yönelik olarak, olumsuz anlamlarda yorumlanarak, hiciv ağırlıklı bir biçimde açıklandığı görülmektedir. Şerhin amacı özellikle Abdullah Efendi'nin daha şiddetli ve ağır şekilde eleştirilmesini sağlamaktır. Kâfî, Zileli Abdullah Efendi'yi çok olumsuz sıfatlarla yazdığı tezkire şerhinde eleştirir.

ŞERHLERDE BULUNAN HİCİV ÖGELERİ

Sözü edilen beyit şerhinde, çok belirgin ve bir kişiyi hedef alan hiciv ögesi bulunmamaktadır. Yazar, sadece dönemin aydın, bilgili, şerhi yapılan beyitte olduğu gibi anlam verilmesi güç ibare ve kelimeleri açıklamakta usta şairlerinin yaptığı şerhleri duyduğunu belirterek, bu şerhlerin çok mantıksız olmadığını, ancak şâirâne dikkat edilirse tam anlamıyla doğru kabul edilemeyeceğini söyler. Ardından da kendi yaptığı şerhi verir. Kâfî, burada doğrudan belirli kişileri hedefleyen hicve yönelmemekle birlikte, dolaylı olarak dönemin bilgili, anlayışlı ve aydın kişilerini ve bunların şiir şerh etmede, hayal inceliklerini sezmekte yetersiz kalmalarını kınar. Aslında kendisinin yaptığı şerh de müstehcen kabul edilebilecek bazı çağrışımlarla yüklüdür. Bu nedenle Kâfî'nin yorumu da tartışmaya açıktır. Metnin sonundaki Arapça duada da ince bir alay olduğu hissedilmektedir. Yazar, anlayış sahiplerinin düşünmek ve anlamak konusunda başarılı olmalarını isterken bir bakıma onlarda bu özelliklerin yeteri kadar bulunmadığına da işaret eder. Böylece ustaca, üstü kapalı bir biçimde eleştiri yapar.

Tezkire şerhinde ise açıkça görülebilen çeşitli hiciv ögeleri vardır. Bu hiciv ögelerini iki ayrı grupta değerlendirebiliriz. Çünkü hiciv ögelerinin bir bölümü Niş Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin Abdullah Efendi'ye gönderdiği şerhi yapılan tezkire metninde yer almaktadır. Tezkire yazarı Abdurrahman Efendi, Abdullah Efendi hakkında söylenenlerden

söz ederek, uyarı amacıyla tezkire yazmak zorunda kaldığını belirtir. Örnekler yardımıyla insanlar arasında dedikoduya, fitneye neden olacak sözlerden ve davranışlardan kaçınması gerektiğini anlatır. Asıl çirkin davranışının ise hemşehrisi Abdulkadir Efendi'yle aralarında geçen olayda ortaya çıktığını söyler. Tezkire yazarı, Abdullah Efendi'yi davranışının âlim insanlara yakışmadığını söyleyerek hicveder. Böylesi bir olayın âlimler değil câhillere arasında bile görülmemiş olduğunu belirtir. Şeriatın emirlerinden de söz ederek, hemşehrisinin kulağını suçsuz yere kesmesinin ne biçim bir davranış olduğunu sorar. Alimlerin bu tür davranışlarda bulunmakla kendilerini küçülttüklerini, câhillere eleştirme haklarını kaybettiklerini söyler. Sonuçta bu tür davranışların gerektiği şekilde cezalandırılacağını, onaylanmadığını, olumsuzluklara neden olduğunu belirtmek tezkireyi bitirir.

Kısaca söylemek gerekirse Müftü Abdurrahman Efendi, vâiz Abdullah Efendi'yi hemşehrisi Abdulkadir Efendi'ye yönelik olumsuz, şeriat kurallarına uygun olmayan davranışları, müfritlik, mutaassıplık v.b. özellikleri nedeniyle kınamakta, yermektedir. Buradaki yergi daha çok kişiseldir ve hedef alınan kişi de vâiz Abdullah Efendi'dir. Ancak vâiz Abdullah Efendi'yle birlikte dolaylı olarak din adamlarının dinî kuralları uygulamadaki eksikliklerinin, yanlışlıklarının ve mutaassıplıklarının da yerildiğini düşünmek yanlış olmaz.

Kâfî'nin tezkireye yazdığı şerhte de eleştirilen özellikler hemen hemen yukarıda sözünü ettiğimiz özelliklerle aynı özelliklerdir. Ancak Kâfî, eleştirilerinde tezkire yazarından daha da ileri gitmiş, çok ağır eleştiriler yapmıştır. Eleştirilerini de sadece Abdullah Efendi'ye yöneltmekle kalmamış, kimi zaman yazdıkları için tezkire yazarı Abdurrahman Efendi'yi de eleştirmiştir. Abdurrahman Efendi'nin Abdullah Efendi için kullandığı hitapları sadece âlimlerin değil, câhillere bile uygun görmeyeceğini söyleyen Kâfî, Abdurrahman Efendi'yi ".....münşi-i zarâfet-âferinüñ tab'-ı bârîk-i beynine hezâr-âferîn lillahi derruhu lâ-şelle

aşruhu...." (f-47a-15 / 47b-1) sözleriyle övüyormuş gibi görünmekle birlikte hem alay etmekte hem de hicvetmektedir.

Abdullah Efendi'nin eleştirilen özelliklerine gelince, her şeyden önce o, taşıdığı isme lâyık değildir. Tezkire yazarı, Abdullah adını isim olarak söylememiş, mühtedi anlamını kastetmiştir. Çünkü Kâfî'ye göre, Abdullah Efendi'nin kulluk iddiası, Müseylemetü'l-kezzâb'ın yani yalancı peygamberin peygamberlik iddiasına benzemekte bu iddiadan geri kalmamaktadır (f-48b / 3-4).

Kâfî, şerhte Abdullah Efendi'nin giyimini de "...bu cehl-i merkûmuñ taklîd-i zî-'ulemâ ile başına giydigi günbed-i vaj-gûne ve ferrâce-i sûrâh-be-sûrâh ve şalvâr-ı ezrâk-fâm ve misvâk-ı ser-şikeste ve sâ'ir âlât-ı riyâsı kendüyi zâhiren ol gürûha hem-reng itmiş olmağla" (f-48b-15 / 49a-1-4) sözleriyle eleştirir. Çünkü Abdullah efendi âlimlere benzemek için onlar gibi giyinmekle birlikte, sadece görünüş açısından onlarla kendisi arasında benzerlik sağlayabilmiştir.

Abdullah Efendi'nin hiciv konusu olan diğer özellikleri ise, soyu, müfsit olması, mutaassıplığı, câhilliği, şeriata aykırı davranması, gerçekler karşısında duyarsız olması v.b. özelliklerdir. Kâfî, Abdullah Efendi'nin soyuyla ilgili olarak; ".....kıbtıyyü'l-asl olan merd-i rû-siyeh fakat iştirâk-ı levn ile sülâle-i necâşidenüm diyü dem urisa kimesne asga itmez....." (f-49a / 5-7) demektedir. Ayrıca, "...taraf-ı münşi-i nâdire-sencden hasbeten lillahi te'âla vâki' olan nush u pendi müfsid-i mezkûr zîb-i binâgûş kabûl itmek bir vechle mutasavver değildir....." (f-50a / 13-15) sözleriyle de yazar, Abdullah Efendi'nin müfsitliğiyle, müftünün sözlerine kulak asmayacağını anlatmıştır.

Kâfî, yaşanan olayların nedenini şerhte; "...aslı ta'assub-ı hî-sebeb ve in'idâm-ı resm-i edeb ve da'va-yı teferrüd ve inkâr-ı ehl-i tecerrüd ve icrâ-yı havâss-tıynet ifâ-yı hakk-ı mel'anetdür....." (f-63a / 7-9) sözleriyle

ifade etmiştir. Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi temel hiciv konusu taassuptur. Çünkü din adamlarının ya da halkın gereksiz taassubu yaşanan pek çok olumsuz olayın nedenidir.

ŞERHİN BİÇİMSİZ ÖZELLİKLERİ

Mensur olarak yazılan beyit şerhinde, yazar önce her iki dizeyi nesre çevirmiştir. Ancak, asıl anlatılmak istenenin, "anberden mühr" ile "kâfûr harman" sözleriyle güzelin hangi organlarının kastedildiğinin araştırılması olduğu söylenerek, şerh bu kelimeler üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Beyitte geçen diğer kelimelerle ilgili açıklamalar sınırlı kalmıştır. Şerhin başında Tarlan nüshasında verilen bilgiden de anlaşılacağı gibi bu şerh hezl-âmizdir. Kâfi, beyiti bilinenin dışında, kendine özgü bir anlayışla yorumlamaktadır. Bu yorum ise ciddiyetten uzaktır. Çok uzun olmayan beyit şerhinin sonunda Arapça dua bulunmaktadır. Duadan sonra şerh bitirilmiştir.

Tezkire şerhi ise, iki ayrı metinden oluşmaktadır. Birinci metin şerhi yapılan tezkiredir. İkinci metin şerh metnidir. Tezkire metninin biçimi mektuba benzemektedir. Mektup gibi bir hitapla başlayan metinde, hitap kısmının arkasından tezkirenin yazılış nedeninin anlatıldığı bölüm gelmektedir. Tezkirenin yazılmasına neden olan konuyla ilgili açıklamaların yer aldığı bölümde yazar, Arapça ibareler ve beyitler yardımıyla düşüncelerini açıklamaktadır. Yine, düşüncelerin açıklanmasını kolaylaştırmak ve delil göstermek için Kur'an'dan ayetlerle hadisler örnek verilmektedir.

ŞERHİN DİLİ VE ÜSLUBU

Beyit şerhinde kullanılan dil Arapça ve Farsça kelimelere yer verilmiş olmasına rağmen çok ağır değildir. Yazar, önce beyitin iki dizesinin de anlamını kısaca vererek şerhi "anberden mühr" ile "kâfûrdan hırmen" kelimeleri

üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ancak bu kelimelerle ilgili şerh bilinen anlamlardan farklı anlamlara yönelik açıklamalar içermektedir. Çünkü yazar, söz konusu kelimelere çok farklı anlamlar yükleyerek, müstehcen kelimeler kullanarak yorum getirmektedir (İ-33a / 11-15 - 33b / 1-6). Beyit şerhinin dilinde dikkati çeken özellik müstehcen kelimelerin kullanılmasıdır.

Şerhi yapılan tezkire metninin dili ağırdır. Bu tezkirenin yazarı Kânî değildir. Dolayısıyla tezkirede kullanılan dil Kânî'nin kullandığı dilin taşıdığı özelliklerden farklı özellikler taşımaktadır. Örneğin Kânî'nin yazdığı metinlerdeki gibi ses tekrarları ve yer yer nazma yaklaşan şiirsel ifade biçimi bu metinde görülmemektedir. Tezkire yazarı da Arapça, Farsça kelime, beyit, mısra ve ibarelerden yararlanmıştı. Ancak, amaç sanat yapmaktan çok belirli bir konudaki düşüncelerin anlatılması olduğu için tezkire yazarı daha farklı bir üslup kullanmıştır.

Kânî'nin yazdığı şerhte de ağır bir dil kullanılmıştır. Bilindiği gibi şerhin amacı şerh edilen metnin anlaşılmasını sağlamaktır. Bu nedenle de şerhlerde kullanılan dil de bu amaç doğrultusunda sade, açıklamaya ve metnin anlaşılmasını sağlamaya yöneliktir. Ancak, Kânî'nin yazdığı şerhte sıraladığımız bu özellikler bulunmamaktadır. Aksine Kânî'nin kullandığı dil açıklamasını yaptığı tezkirede kullanılan dilden daha ağır olup anlaşılması zor kelimeler içermektedir. Şerhi yapılan kelimeler Arapça ibareler kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Arapça ibareler arasında beyitlere, mısralara, hadislerle bazı atasözü ve deyimlere de yer verilmiştir. Şerh metninde bulunan dua ve beddua bölümlerinin de hemen hemen tamamı Arapça'dır. Ayrıca şerh metninde Farsça beyit ve mısralara da yer verilmiştir.

Sonuç olarak tezkire şerhinde, Arapça'nın ağırlıkta olduğu, şerhi yapılan metinde kullanılan dilden daha ağır, bilinen şerh dili özelliklerini taşımayan, farklı bir dil kullanılmıştır. Tezkire şerhinde kullanılan dilde görülen bu özelliklerin nedeni, tezkire şerhinin bilinen anlamda bir

şerh olmamasıyla ilgilidir diyebiliriz. Çünkü, Kâfî'nin tezkireyi şerh etmekteki amacı, tezkirenin anlaşılmasını sağlamak değildir. Tezkirenin ne anlatmak istediği ve ne amaçla yazıldığı bellidir. Kâfî, tezkire yazarını ve tezkirenin yazıldığı kişiyi hicvetmek, söz konusu kişilerle alay etmek amacıyla bu şerhi yazmıştır. Tezkirede geçen kelimelere yazdığı şerhlerin bu kelimelerin gerçek anlamlarıyla ilgisi yoktur. Kâfî, kelimelere kendi amacı doğrultusunda bilinenden çok farklı anlamlar yükleyerek, hiciv ağırlıklı bir şerh yazmıştır. Bu nedenle de bilnenin dışında bir dil ve üslup kullanmıştır.

LATİFE VE FIKRALAR

Giriş bölümünde "Divan Edebiyatında Latife ve Hezl" başlığı altında latife ve fıkra konusunda bu türleri tanıtıcı bilgi verdiğimiz için burada sadece, Kâfî'nin Letâifnâmesi'nde bulunan fıkra ve latife başlığı taşıyan metinleri inceleyeceğiz.

Kâfî'nin Letâifnâmesi'nde latife başlığı taşıyan tek bir metin bulunmaktadır. Latife başlığını taşıyan bu metnin dışında eserde, fıkra başlığı altında verilmiş ve yarım bırakılmış bir fıkra metniyle 3. mektupta da bir başka fıkra metni daha yer almaktadır. Mektup içerisinde anlatılan fıkra aracılığıyla yazar, mektupta hicvettiği "Kuzucu" lakaplı Mehmet Ağa adlı kişiyle ilgili görüşlerinin doğruluğunu kanıtlamak ve söz konusu kişinin durumunu örnek fıkrayla vurgulamak amacıyla olduğunu ortaya koyar. Mektup bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde bu fıkra, mektubun içeriğiyle bağlantılı olarak belirli bir fikri doğrulamak amacıyla anlatılmıştır. Ancak, belirli bir fikrin doğrulanmasının dışında, mektupta adı geçen Kuzucu Mehmet Ağa adlı kişiyle fıkra kahramanı arasındaki benzerliğe dikkat çekilerek Kuzucu Mehmet Ağa hicvedilmektedir. Kuzucu Mehmet Ağa'nın kimliği ve Kâfî'yle olan ilişkisi hakkında ne kaynaklarda ne de Kâfî'nin kendi eseri içerisinde herhangi bir bilgi ya da onu tanıtıcı bir ipucuna rastlayamadık. Kuzucu Mehmet Ağa'nın, Kâfî'nin Letâifnâmesi'nde eleştirilip hicvedilen diğer kişiler gibi gerçek olmayan, hayâlî bir kişi olma ihtimali de bulunmaktadır. Metinde sözü edilen Kuzucu Mehmet Ağa, Şeyh Necdi, Hoca Salamon v.b. karakterler gerçek dışı kişiler olup bu adlar hicve hedef olan kişilere yakıştırılan, takma adlar da olabilir.

1-LATİFE (f-17a / 18a)

İÇERİK

Elimizdeki metinde lâtife başlığı altında verilen bu

metin Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan Münşeat yazmasında (1) "tezkire sureti" başlığıyla verilmiş ve "fesat hoca" hakkında olduğu belirtilmiştir. Kaymakam Şeyh Necdi adlı bir kişinin oldukça ağır bir dille, kaba sözlerle eleştirildiği metnin içeriği ile başlığı arasında tutarsızlık vardır. Çünkü metin lâtife başlığı taşımakla birlikte tamamıyla hiciv içeriklidir. Yazar, Kaymakam Şeyh Necdi'yi çeşitli özellikleri dolayısıyla hicvetmekte, bununla da kalmayıp ayrıca söz konusu kişiye beddua etmektedir.

Kâfî, Kaymakam Şeyh Necdi'nin eleştirisini yaptığı bu yazıyı yazma amacını; ".....cenâb-ı hâce fesâd hazretlerinüñ kitâbe-i pişânî-i şeytanet-şi'ar ve ser-levha-i külle-i bî-devlet-i müfsidet-disârlarına vaz' olunmak için bu rakime-i sakime-i mekkâre-âlûd tahrîr olunmuşdur" (î-18a / 8-10) sözleriyle ifade eder. Ancak, Şeyh Necdi'nin niçin çok ağır ve çirkin sıfatlarla, edepsizce eleştirildiği açıkça belli değildir. Metindeki hiciv öğelerinin tamamı Şeyh Necdi'ye yöneliktir. Kaymakam Şeyh Necdi'nin eleştirilen özellikleri, korkaklık, alçaklık, vefasızlık, iğrençlik, pislilik, hilekârlık, domuzluk, edepsizlik, boşboğazlık, uğursuzluk, icten pazarlıklı olmak, fitne çıkarmak, hurafe ve yalanları doğrulamak, bütûn boş söz ve inançları anlatmak, bilmediğini bilir görünmek v.b. olumsuz niteliklerdir (î-17a-b / 18a). Normalde bütûn bu olumsuz özelliklerin bir kişide bulunması mümkün değildir. Burada sözü edilen sıfatların birçoğu yazar tarafından Şeyh Necdi'ye yakıştırılmış, abartılmış niteliklerdir. Bu durumdan ortaya çıkan sonuç, yazarın hicivde aşırı derecede mübalağaya yer verdiğidir. Kâfî, eleştirdiği kişiyi adeta yerin dibine batırırçasına, keskin bir dille hicvetmektedir. Bu nedenle metne konulan lâtife başlığına bakarak yazılanların şaka amaçlı olduğunu düşünmek ve söylemek doğru olmaz. Çünkü söylenenler şaka sınırını aşan, kaba ve çirkin sözlerdir. Mizahtan, şakadan çok hiciv, hezl olma özelliği ağır basmaktadır.

(1) Ali Rıza Karabulut, Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu, s.40

BİÇİM, DİL VE ÜSLUP

Latife metni mensur olup çok uzun değildir. Metin Kaymakam Şeyh Necdi'nin bulunduğu yerin kısaca tasvir edilmesiyle başlamaktadır. Bu tasvirin hemen ardından söz konusu kişinin olumsuz özelliklerinin ve hicvedilen yönlerinin sıralandığı bölüm bulunmaktadır. Daha çok atıf ve vasıf terkipleri üzerine kurulan cümlelerin birbirini izlediği, eleştirilen kişinin özelliklerinin sıralanmasının ardından Arapça beddua gelmektedir. Son cümlede de latifenin yazılış nedeni açıklanmaktadır. Ancak değişik durum ve niteliklerden söz eden cümleler birbirine bağlı verilmiş; değişik düşünceler ayrı cümlelerle değil birbirinin devamı olma özelliği gösteren cümlelerle anlatılmıştır. Bu nedenle tek bir uzun cümle izlenimi veren metin, anlatılanlardan yola çıkılarak bölümlere ayrılabilir.

Yazarın latife metninde kullandığı dil, çok kaba ve küfür özelliği taşıyan kelimeler içermesi dolayısıyla dikkat çekmektedir. Hiciv, küfüre kadar götürülmüştür (i-18a / 4-5). Küfür kelimelerinin dışında Şeyh Necdi'yi tanımlamakta kullanılan hemen hemen tamamı Arapça olan sıfatlar arasında da kaba, edebî dilde kullanılmayacak kelimeler bulunmaktadır (i-17b / 11-15). Metinde cümleler birbirinden ayrılmadığı için metin uzun bir cümleden oluşmuş izlenimi vermektedir. Cümlenin özelliği ise birbiri ardınca sıralanan sıfatlardan oluşmuş olmasıdır. Sıralanan sıfatlar arasında ses tekrarlarına, iç kafiyelere, secilere yer verilmiştir. Bu tekrarlar aracılığıyla edebî metin olmanın gereği ahenk sağlanırken, söylenmek istenen daha doğrusu, hedef kişinin tehzil ve tehçivi pekiştirilmiştir. Metinde ayrıca tamamıyla Arapça olan bir beddua cümlesi de vardır.

2-FTKRA (i-79a / 80a)

(i) nüshasında "fıkra" başlığıyla verilen bu metin yarım

bırakılmıştır. Aynı metin için (A) nüshasında ise "fıkra-i nakıs" başlığı kullanılmıştır. Fıkra metninde, ramazan günü şeriat kurallarına uymayarak açıkça oruç yiyen bir kişinin mahalle sakinlerince kadıya götürülüşü anlatılmaktadır. Kadının önünde, mahalle sakinlerinin şahitliğiyle oruç yiyen kişinin suçlu olduğunun kesinlik kazandığının açıklanmasının ardından metin sona ermektedir. Ancak metnin son cümlesi yarım kalmıştır. Olayın tamamı anlatılmadığı ve metin yarım bırakıldığı için metnin diğer özellikleri konusunda söylenecek fazla bir şey bulunmamaktadır. Bununla birlikte fıkroda sözü edilen mahalle sakinleri ve mahalle sakinlerinin isimleri oldukça dikkat çekicidir (f-79a 12-15 / 79b 1-4). Oruç yiyen kişiyi kadıya götürüp tanıklık edenler arasında adı geçen Ermeniden bozma, Gürcü lakaplı, Yahudi gibi asil, Rafizi soylu hoca Salamon adlı kişinin bütün bu özellikleri taşınması imkansızdır. Anlatılanlara bakılırsa Müslüman olmayan bir kişi şeriat kurallarını çiğneyen bir Müslümanın aleyhine şahitlik etmektedir. Bu anlatılanlardan Kâni'nin döneminde toplumsal yapıyı oluşturan Müslüman ve Hıristiyan tebanın geleneksel dinî-ahlâkî değerlerinin karıştığı, Müslüman olanla olmayanın tam olarak birbirinden ayrılamadığı sonucuna ulaşılabılır.

3-FTKRA (f-27b / 30a)

TÇERİK

Söz konusu fıkra üçüncü mektupta anlatılmaktadır. Fıkra başlığı kullanılmadan verilen metin, mektupta anlatılan konuyla ilgisi olduğundan örnek vermek amacıyla anlatılmıştır. Yukarıda da değinilen, mektupta eleştirilen Mehmet Ağa adlı kişinin lakabı Kuzucu'dur. Anlatılan fıkra lakaplarla ilgili olup, fıkroda savunulan bir tez vardır. Yazara göre, herkes kendisine yakışan iş ve davranışlara sahip olmaya çalışmalıdır. Yani kişilerin toplumdaki statüleri yetenek, görgü, bilgi ve tecrübelerine göre olmalıdır. Ayrıca insanlar davranışlarında kendilerine ve

mesleklerine diğerk insanlarin verdiği değeri de dikkate almalıdırlar. Önemli olan insanın yaptığı işin niteliği ya da boyutu değil, insanın kendi kişisel özellikleridir. Çünkü iş ya da lakap değiştirmekle insanın kişiliği, özü değişmez. Sözünü ettiğimiz bu görüşlerin doğruluğunu kanıtlamak amacıyla yazar fıkradan yararlanmıştır.

Fıkroda lakabı eşek olan, Hasan adlı bir kişinin lakabını değiştirme çabası ve bu çabanın sonucu anlatılmaktadır. Anlatılanlara göre Eşek Hasan evlenir. Ancak bir süre sonra Eşek Hasan'ın hanımı diğerk kadınların her fırsatta kocasının lakabıyla alay etmelerinden rahatsız olur. Kocasına, mahallelinin lakabını daha güzel bir lakapla değiştirmesi için, mahalle eşrafına bir ziyafet vermelerini teklif eder. Karı-koca mahallenin ileri gelenlerini toplayarak ziyafet verirler. Ziyafette bulunanlardan Hacı Tahta Sakal toplanma amacını anlatır. Hasan'ın lakabının değiştirilmesi amacıyla toplandıklarını öğrenen mahallenin ileri gelenleri konuyla ilgili değişik görüşler öne sürerler. Sonuçta Hasan'ın eşek olan lakabının sıpayla değiştirilmesine karar verirler. Hasan sevinç içinde lakabının sıpa olduğunu hanımına bildirir. Kadın önce ziyafet masraflarını karşılayabilmek için semeriyle birlikte katırlarını satmalarına ve boş yerè masraf etmelerine üzülür. Sonra da kocasına kızarak, lakabının değiştirilmesi için gösterdiği çabanın boşa gittiğini, sadece eşekliğinin bir kez daha onaylandığını söyler. Ayrıca, kadın Hasan'a; " Ey anlayışsız eşek, sen bu kıt aklın ve bu uzun boyunla eşeklik değil, eşeklikten daha beter durumlarla karşı karşıya kalacaksın. " der. Kocasının sıpa denilen eşek yavrusunun da yavaş yavaş büyüyerek sonunda eşek haline geleceğini idrak edemeyişine de sinirlenir. Sonuçta değişen bir şey olmamış sadece Eşek Hasan, eşekliğini bir kez daha başkalarına onaylatarak, gene Eşek lakabıyla kamıştır.

Küçük mizahi hikâye, fıkra olarak tanımlayabileceğimiz, yukarıda kısaca özetlediğimiz örnek fıkrada verilmek istenen mesaj, lakap değiştirmekle insanın karakterinin, aslının değişmeyeceğidir. Fıkra, kişi sayısının çokluğuyla dikkati çekmektedir. Mahalle eşrafı mesleği, adı ve özellikleriyle

birer birer sıralanmaktadır (İ-28b / 1-15 v.d.). Mizahı sağlayan bu kişilerin isimleriyle meslekleri arasındaki zıtlıklardır. Fıkroda yer alan diğer bir mizah ögesi ise, sonuçta ortaya çıkan çelişki ve Eşek Hasan'ın anlayışsızlığıdır.

Fıkra metninde dikkati çeken bir başka nokta da mizahla hicvin bir arada bulunmasıdır. Ziyafete çağrılan kişiler sıralanırken, başlangıçta mahallenin ileri gelenleri, belirli bir işi ve mesleği olan kişiler verilmiş, bunların arkasından bir de mahallede bulunan ne kadar işe yaramaz, ne yaptığı belli olmayan tuhaf insan varsa onların da özellikleri sıralanarak ziyafete davet edildikleri belirtilmiştir. Ancak, bu olumsuz özelliklere sahip kişiler sıralanırken kullanılan sıfatların söz konusu kişilere yönelik eleştiriler içerdiği görülmektedir. Mahalle halkını tanımlayan isimler ve sıfatlar mizah, hiciv yüklü olmaları bakımından oldukça ilginçtir. Sıralanan isimlerin çoğu da günlük hayatta isim olarak kullanılmayacak niteliktedir. Mizah ögesi taşıdığını söylediğimiz bu isimlere fıkroda kullanılan, " Hazinedâr-ı pür-ıdbâr Müfliszâde Mendebur Beg, Mührdâr Tahvîlî Efendi, Sakkâ Kurı Çeşmeli Atşân Beşe, 'İnnînzâde Hadım Ağa, Hoca Ümmî Efendi" v.b. isimleri örnek verebiliriz. Daha önce de söylediğimiz gibi bu lakapların gerçekte şahısların kendi isimleri olmadığı ortadadır. İsimleri oluşturan kelimelerin anlamları arasındaki zıtlık yardımıyla da mizah sağlanmaktadır.

Fıkroda çok çeşitli meslek isimlerinin yer aldığını söylemiştik. Bu isimler aracılığıyla o döneme ait meslekler hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Fıkra metninde bulunan belli başlı meslek isimlerini şöyle sıralayabiliriz: Kethüda, hazinedar, mühürdar, imam, katip, hoca, aşçıbaşı, turşucu, bedestâni, canbâz, kazzâz, bakkal, tuğcu, okçu, hekim, kalemtıraşçı, hammal, dellâk v.b. çeşitli meslekleri olan kişiler arasında azınlıklardan olanların isimlerine de rastlıyoruz. Daha önce sözünü ettiğimiz yarım bırakılmış fıkra metninde rastladığımız bu durum Müslüman halkla azınlıkların birlikte, oldukça yakın ilişki içinde olduklarına dair ipucu olma özelliği taşımaktadır.

BİÇİM

Bilindiği gibi fıkralar bir ya da daha fazla olay üzerine kurulabilirler. Her olayda değişik kişiler yer alır. Olay içinde yer alan kişiler ortaya çıkan sorunları karşılıklı konuşmalarla çözüme ulaştırarak bir hükme bağlarlar. Fıkraların çekirdeğini hayattan alınmış olaylar ve düşünceler oluşturduğu için gerçekçi bir karaktere sahiptirler. Fıkralarda ince bir mizah, keskin bir alay ya da hikmetli bir söz mutlaka bulunur. Ancak her zaman bu üç öge birarada bulunmayabilir.

Fıkralar başlangıç, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir hikâyedir. Kısa ve yoğundur. Hatta bazen giriş ve gelişme bölümleri içiçedir. Hikâye genellikle tek olay ve düşünce üzerine kurulur. Her hikâye bir hükümle, verilmek istenen bir mesajla sona erer. Bu iki temel öge fıkraların ana yapısını oluşturur.

Fıkralar genellikle kuruluş bakımından bir tez ve karşı tezdendir. Hazırlık bölümünde kısaca olay ya da verilmek istenilen düşünceyle ilgili bilgi verilir. Sonra tez, karşı tez çıkar. Sonunda bir hükme bağlanır. Hüküm fıkraların sonuç kısmıdır. Sonuçta hükümden alınacak hisse gizlidir. Her fıkrada mutlaka bir hisse vardır(2).

Fıkraların yapısıyla ilgili olarak verdiğimiz bu kısa bilgilerden yola çıkarak elimizdeki metni değerlendirdiğimizde sıralanan özelliklerin çoğunun bu metinde de bulunduğunu görürüz. İncelediğimiz metinde tek bir olay bulunmaktadır. Bu olay Hasan'ın lakabını değiştirme isteğidir. Fıkranın giriş ya da başlangıç olarak kabul edebileceğimiz bölümünde olay, sorun ortaya konulmuş, gelişme bölümünde sorunun çözümüne ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde de olayın nasıl sonuçlandırıldığı

(2) Edebiyat Ansiklopedisi, "Fıkra" mad. Milliyet Yay., 1st. 1991, s.108

Bu Tenvliyet Beratı'nda da diğer Tenvliyet Beratları ve Vakfiyelerde olduğu gibi vakfın idaresi, masraflar, kaç kişinin çalıştırılacağı, verilecek ücretler, ücretlerin nasıl temin edileceği, vakıftan kimlerin ne şekilde yararlanacağı hakkında ayrıntılı bilgi verilmekte hatta tuvaletin tarifesi bile belirtilmektedir.

Vakıflarla ilgili kaynaklarda Kâfî'nin, Kadri Efendi'yi idare etmekle görevlendirdiği türde bir vakıf olduğuna ilişkin herhangi bir bilgiye rastlamadık⁽⁵⁾. Yani kaynaklarda insan ve hayvana ait pisliklerle, vakfedilen çeşitli müesseselerin tuvaletlerinin ayrıca vakfedilmesi şeklinde bir vakıf türü bulunmamaktadır. Ancak XVIII. yüzyılda bugünkü Türkiye sınırları içinde kurulan ve vakfiyeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 6000 vakıf arasında 1 abdesthâne, ve 4 umûmî helâ bulunduğu belirtilmektedir⁽⁶⁾. Bu bilgiden umûmî helânın vakfedilebileceği öğrenilmekle birlikte, sözü edilen vakfın incelediğimiz metindeki vakıftan daha farklı özellikler taşıdığı da anlaşılmaktadır. Çünkü, metinde söz konusu olan sadece umûmî helânın vakfı değil, çeşitli vakıf kuruluşlarının birkaçında bulunduğu söylenen birden fazla umûmî helânın vakfedilmesidir.

Sonuç olarak, Kâfî'nin mensur Letâifnâmesi'nin başında bulunan Tenvliyet Beratı'nın orumlu Kadri Efendi'ye yazıldığını, metinde Kadri Efendi'ye kendisine verilen görev hakkında açıklama yapıldığını, Kadri Efendi'den verilen görevi yerine getirerek geçimini sağlamasının beklendiğini, vakfı bırakanın ruhunun hayır duasıyla anılmasının tavsiye edildiğini söyleyebiliriz.

Kâfî Tenvliyet Beratı'nda yukarda sıraladığımız

(5) M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III,.... s.576-580; Bahaeddin Yediyıldız, İslâm Ans. "Vakıf" mad. , C. XIII, MEB. Bas., İst. 1986, s.153-172; Ana Britannica, "Vakıf" mad. C.XXI, Ana Yay., İst. 1990, s.499-500

(6) Bahaeddin Yediyıldız, İslâm Ans. "Vakıf" mad., ...s.156

bilgilerin dışında metinde bazı hiciv ögelerine de yer vermiştir. Metindeki temel eleştiri vakıfların idaresinde ve düzeninde görülen bozukluklara yöneliktir. Bozulan sadece düzen değildir. Düzenin uygulayıcısı durumundaki görevliler de olumsuz özellikleri ve görevlerini lâıykıyla yapmamaları yüzünden bozulmanın giderek artmasına neden olmuşlardır.

Metinde en çok sözü edilen ve eleştirilen kişi Tevliyet Beratı'nın yazıldığı Çorumlu Kadri Efendi'dir. Çorumî P.hlu Yavan ismi de yine Kadri Efendi için kullanılan bir isimdir. Kâfî, Kadri Efendi'yi ".....bilüp bilmediği b.kı yer ve işdüp işitmediği kelimât-ı müzahrefeyi dir..." (f-1b / 1-2), "...ağzına sığmayacak lokmaya dırâz-dest..." (f-1b / 3), ".....ekûl ve hamûl zalûm ve cehûl bir zât-ı garibû's-şekl ve nâ-merd-i kesîrû'l-ekl....." (f-1b / 5-7) sözleriyle konuşmasını bilmeyişi, her şeye aslını bilmeden karışması, yapamayacağı işin başına geçmesi, çok yemesi, zâlimliği, câhilliği ve fiziksel özellikleri bakımından hicveder. Bu hicivler kişiseldir. Hedef doğrudan Kadri Efendi'nin kendisidir. Kâfî, P.hlu Yavan dediği Kadri Efendi'yi sadece Tevliyet Beratı'nda hicvetmekle yetinmez. 5. mektupta da yazar Kadri Efendi'ye yönelik eleştirilerini sürdürür. "...mesfûruñ yemediği b.k yokdur ve şimden soñra dahı yiyeceği çokdur mâdâmki mütevellî-i encâs müsâ'ade ider ol kâfirde istihâ-yı kelbiyye böyle gider....." (f-38a / 10-12) diyerek Kadri Efendi'yi kâfirlikle ve köpeğe yakışır bir açgözlülük ve doymazlıkla suçlar. Ancak yazara göre Kadri Efendi'nin böyle davranışlarının olmasında vakıf idaresinde söz sahibi olan mütevellî heyetinin de payı vardır. Çünkü mütevellî heyeti gerekli uyarılarda bulunmayıp Kadri Efendi'nin yanlış davranışlarına müdahale etmemektedir. Yine aynı mektupta Kâfî, ".....re'isü'l-keferetü'l-câhidin enisü'l-hanâziri ve'l-mu'annîdin düşmen-i dîn hâ'in-i ehl-i yakîn B.klı Yavan didikleri yalkavan ne makûle müdâvât-ı gürîziyye ve mu'âlecât-ı garîziyyeye müdâvimdür diyü su'âl vârid olmasun....." (f-38a / 6-10) diyerek, Kadri Efendi'yi din düşmanlığı, kâfirlik v.b. özellikleri olduğunu belirterek ağır bir dille eleştirir.

Metinde ayrıca, vakfın yönetimi konusunda da bilgi

verildiğini söylemiştik (f-2b / 4-6). Yazar, Kadri Efendi'ye verilen görevden söz ettikten sonra, onun görevlendireceği diğer kişilerin özelliklerini de anlatır (f-2b / 8-11). Ayrıca, Kadri Efendi'nin görevlendirdiği kişilerle ilgili olarak, "...iktizâ iden kefâf-ı nefis ve masârif-i rûz-merrelerin mahsûl-ı vakfdan mikdâr-ı kifâye ahz eylediklerinden sonra ziyâdeye dest-dırâz tama' ü ta'arrûz olmamaları husûsunu gereği gibi tenbîh ve te'kîd..." (f-2b / 11-15) diyerek yazar, Kadri Efendi'den görevlendirdiği kişilerin hak ettiklerinden fazlasını almalarına engel olmasını ister. Metinde daha sonra vakfedilen tuvaletlerde uygulanacak tarife verilir (f-4a / 8-11). Tuvalet tarifesinin verildiği hölümde kaba, müstehcen ve edebî dilde kullanılması uygun olmayan bazı kelimelerin ve ifadelerin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Yazar, tuvaletleri farklı amaçlarla kullanan insanlarla, onlardan alınacak ücret hakkında da oldukça açık bir dille bilgi verir (f-4b / 1-11).

Kânî, vakıfta görevlendirilecek diğer kişiler ve özellikleriyle ilgili açıklamalar da yapmaktadır. Bu açıklamalara göre, Çorumlu Kadri Efendi'nin vakfedilen tuvaletlerin her birine ".....perhizkâr ve süst-bâh ve endek-hâr ve mümsik ü müteverri' ve ridâ'-i şahh ü bahl ile mürtedi ve mütederri' temyiz-i haffâf ve sikâle ve tefrîk-i miyâne-i revâyah ü fevâyihe kâdir mütedebbir ü mütebassır âdemler ta'yin....." (f-2b / 8-11) etmesi istenmektedir.

Ayrıca, ".....hilâf-ı şart-ı vâkıf sen ve âhir mahsûl-i vakfı ekl ü bel' sevdâsıyla mâl-ı tevliyeti mübtelâ-yı maraz-ı âkile olmakdan ve mezâk u meşreb n'idügin ve hazm u inhizâm ne makûle şey'digin fehm itmeyen küfte-hârân-ı müft-hâra vazife tevcihinden hazer....." (f-3a / 3-8) denilerek, vakıf malını yeme sevdasına tutulanların vakıfta görevlendirilmemesi gerektiği belirtilmektedir. ".....ashâb-ı nehem-i kelbî ve erbâb-ı hırs-ı Eş'abi olup iştihâ-yı hân mân-sûz-ı bî-endâzeye mâlik yer içen makûlelerine ve havsalası vâsi' ve kesret-i ekl ü şürbi şâyi' ve bu bâbda nefis-i harîs-i kûh-hâr-ı mechûlü'l-karârına tâbi' ve habs ü men' ile inzicâri mümteni' kimesnelere dahı def'-i belâ ve redd-i kazâ için fazla-i vakfdan birer mikdâr vazife ta'yini ile du'â-gûy

zümresine ilhâk ve kat'-ı nizâ' ve keff-lisân eylemelerini tenbîh..." (f-4a / 1-7) sözleriyle vakıftan yararlanması sağlanacak kişilerle ilgili bilgi verilmektedir. Ancak, sözü edilen kişilerin özelliklerinin eleştirilecek, hiçvedilecek tamahlık, açgözlülük, yüzsüzlük, hırs v.b. olumsuz özellikler olması ilginçtir. Buradan çıkarılabilecek sonuç, vakıftan her türlü insanın yararlanabileceği olmakla birlikte, bu ifadenin altında da gizli bir yergi ve alay olduğunu düşünmek de yanlış olmaz. Çünkü, yazar yukarıda sıraladığımız gibi bazı çirkin davranışlara sahip kişilerin de vakıftan yararlanmasından söz ederken, aslında vakıflardaki kişilerin de bu tür davranışlara sahip hırslı, açgözlü ve yararsız insanlar olduklarını ima etmektedir. Aynı alay, hiciv ve ima ".....senede bir kerre cümle vazife-hârân ve anlara mülâzemet ecebân zurefâ-yı devrân ve istihâ-yı tâm ile mümtâzû'l-akrân olanları bir mezbele-i mütenevvi'ü'r-revâcis ve mühevvide-i müteşa'ihün-necâ'isde cem' ü haşr olmak üzere da'vet ve enfes-i nefâyis-i mahsûl-i vakfdan levâzımât-ı muktezîyeñi bir âşpez-i müdennisü'l-âsâbi' ve tabbâh-ı mülevvesü't-tıbayi'e teslim birle bir 'âli ziyâfet tertîb...." (f-5a / 1-7) sözlerinde de sezilmektedir. Bu söyledikleriyle yazar, vakıfta görev alanlarla, onların dalkavukluğunu yapanların yılda bir kez bir araya gelerek, vakıf gelirinden kendilerine ziyafet çektiklerini anlatmaktadır. Tevliyet Beratı'nın sonunda da ".....ferâg-ı mu'ayyeneñi evlâd u 'ıyâl ve ehıbbâ ve hemhâllerüñle tenâvüle iştiğâl ve rûh-ı vâkıfı du'â-yı hayr ile yâd eylesesin...." (f-5a / 12-14) diyerek yine, Çorumlu Kadri Efendi'nin kendisine verilen görevden elde ettiği geliri, rahatlıkla, ailesi, dostları ve kendisine benzer kişilerle yemekle meşgul olduğunu, yani görevini kötüye kullandığını anlatır. Kânî'nin vakfı bırakanın ruhunun hayır duasıyla anılmasını tavsiye etmesinde de ince bir alay bulunmaktadır. Yazar, sözlerini Arapça dua sözleriyle bitirir.

Tevliyet Beratı'nın içeriğiyle ilgili olarak verdiğimiz bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi, görünüşte her ne kadar metin, Çorumlu Kadri Efendi'nin bir vakıfta görevlendirilişini ve bu görevle ilgili bazı bilgileri içerse de yazarın asıl amacı, Kadri Efendi'yi ve bozulan vakıf

düzenini eleştirmektedir. 18. yüzyılda devlet düzeninde ve çeşitli kurumlarda görülen aksaklıklar, bozulmalar vakıflara da yansımıştır. Vakıf işleriyle görevlendirilenler görevlerini kötüye kullanarak, düzenin işleyişini olumsuz yönde etkilemişlerdir. Toplum yaşamında ve devlet düzeninde görülen kokuşmuşluk hayatın her alanına yansımıştır. Metinde tuvalet tarifesi verilirken anlatılanlar, insanların tuvaletleri farklı amaçlarla, çirkin bazı ilişkiler için kullanmaları da toplumdaki ve insanlardaki davranış bozukluklarının sonucudur. Yazara göre, iyi niyetlerle, insanlara hizmet amacıyla kurulan vakıfların sorumluları, onları denetleyenler görevlerini gereği gibi yapmadığı için istedikleri gibi davranmakta ve vakıf gelirinin belirlendiği şekilde kullanılmasını sağlamamaktadır. Böylece vakıflar da hayır kurumu olmaktan çıkmakta, idare için görevlendirilenlerin çıkarlarına hizmet eder duruma gelmektedir.

BİÇİM, DİL VE ÜSLUP

Mensur metin olan Tevliyet Beratı'nda beratın kime yazıldığını açıklayan, başlık olarak kabul edebileceğimiz bölümün ardından, Arapça kelimelerin ağırlıkta olduğu hitap kısmı gelmektedir. Hitap kısmında beratın yazıldığı kişi olan Çorumlu Kadri Efendi'nin niteliklerinin sıralandığı uzun tamlamalar vardır. Giriş bölümü olarak kabul edebileceğimiz bu bölümün ardından, Çorumlu Kadri Efendi'nin kimin isteğiyle ve hangi özellikleri dolayısıyla, nasıl bir göreve getirildiğinin anlatıldığı gelişme bölümü yer almaktadır. Gelişme bölümünde, Kadri Efendi'ye görevi ve bu görevi yerine getirirken kendisine yardımcı olacak kişilerin sahip olması gereken özellikler hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Sonuç bölümünde ise, daha çok elde edilecek gelirin dağıtımına yönelik açıklamalarla, Kadri Efendi'nin vakıf gelirinden nasıl yararlanacağına değinilmektedir. Sonuç bölümü Arapça bir ibare ile bitmektedir.

Tevliyet Beratı'nın dili ele alınan konuyla ilgili

olarak bazı özellikler taşımaktadır. Ancak, genel anlamda kullanılan dilin ağır olduğu Arapça ve Farsça kelimelere çok yer verildiği söylenebilir. Özellikle başlangıç ve sonuçta tamamıyla Arapça ibarelerin kullanılması bu görüşümüzü doğrular niteliktedir. Cümleler genellikle uzundur. İç kafiyele ve ses tekrarlarına yer verilmiştir. Kaba ve müstehcen olarak kabul edilebilecek ve edebî dilde kullanılmaması gereken kelimeler kullanılmıştır. Atasözü ve deyimlerden yararlanılmıştır.

Metnin içeriği dolayısıyla vakıf ve vakıf işleriyle ilgili kimi özel terim ve kelimeler de metinde önemli yer tutmaktadır. Bunlar arasında "tevlîyet, beratı, mümeyyiz, cibâyet, vakf eylemek, masârif-i rûz-merre, mâhiyye, seneviyye, senedât, mâl-ı tevlîyet, mahsûl-i vakf, şart-ı vâkıf, fâ'iz-i vakf, hak-ı cibâyet, ahz-ı istirbâh" v.b.'ni sayabiliriz.

Atasözü olarak metinde verilen "Aç ite kurı b.k meze gelür." ve "B.kun lâyıkı .surukdur." (î-1a / 11) sözleri, kaba sözler olmakla birlikte, anlatılanları açıklar ve destekler mahiyettedir. Aynı şekilde, "bilüp bilmediği b.kı yemek", "ağına sığmayacak lokmaya el uzatmak" v.b. ifade biçimleri aracılığıyla da anlam zenginliği sağlamaya çalışılmıştır.

Metinde kullanılan eş anlamlı, yakın anlamlı ya da zıt anlamlı kelimeler de verilmek istenen düşüncenin vurgulanması, anlamı güçlendirme v.b. özellikleri nedeniyle anlatımın daha etkili ve başarılı olmasına katkıda bulunmuştur. Örneğin: Atıf vavıyla kurulan "revâyah ü fevâyah", "mütedebbir ü mütebassır" (î-2b / 10-11) tamlamaları bu tür örneklerdendir.

LETÂİFNÂME'DEKİ DİĞER METİNLER VE TAMAMLANMAMIŞ

MEKTUPLAR

Kânî'nin Letâifnâmesi'nde yukarıda çeşitli özellikleri açısından değerlendirmeye çalıştığımız metinlerin dışında "Sûret-i Temessük" ve "Ünvân-ı Kâ'ime" başlığını taşıyan iki ayrı metin, iki mektup kenarı ve beş yarım bırakılmış mektup metni daha bulunmaktadır.

Letâifnâme'de "Sûret-i Temessük" adıyla (î-83h/84a) varakları arasında verilen metnin, adından da anlaşılacağı gibi aslında bir borç senedi olması gerekmektedir. Ancak söz konusu metnin başlığıyla içeriği arasındaki ilişki bilinenden farklıdır. Çünkü metinde anlatılanlar, borç senedine konu olan alış veriş, bildiğimiz anlamda bir alış veriş değildir. Metinde oldukça kaba, müstehcen kelimeler kullanılmıştır. Kullandığı kelimelere bakılırsa yazarın bu borç senedini yazmaktaki amacı, gerçek anlamda bir borç senedi düzenlemek değildir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi mektup yazma kurallarını öğretmek amacıyla yazılmış örnek mektuplardan meydana gelen münşeâtler de bulunmaktadır. Bu tür münşeâtlarda "mektup başlığı" diyebileceğimiz ya da "ser levha" adıyla bilinen metin örneklerine de yer verilir. Kânî'nin Letâifnâmesi'ndeki "Ünvân-ı Kâ'ime" adı altında (î-84a) varağında verilen metin bu tür örneklerdendir. Bir mektup başlığı ya da herhangi bir yazışmanın başlangıcında, giriş bölümünde bulunan özelliklere sahip bir metin görünümünde olduğunu söyleyebileceğimiz söz konusu metnin içeriği için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Metinde kimliği belli olmayan bir kişiye yönelik sövgülere ve yine aynı kişinin kötülüklerinin anlatımına yer verilmektedir. Bu başlangıcın ardından yetimlerin, yerilen kişi için söyledikleri beddualar gelmektedir. Kime yazıldığı belli olmayan bu mektup başlığının özelliklerini dikkate alarak tehzil ve tehciiv amacıyla yazıldığını söyleyebiliriz. Üzerinde durulması gereken bir başka nokta da bir mektup başlangıcı olarak kabul

edilebilecek bu başlangıcın benzerinin Kâfî'nin tehzil ve tehciiv amacıyla yazdığı diğer mektuplarda da görülmemesidir. Kâfî, diğer mektuplarının hiç birinde böyle bir başlangıca yer vermemiştir. Mektuplarda genellikle diğer mektupların başlangıç bölümlerindekilere benzer ifadeler kullanılmıştır.

(f-86a)'da bulunan "Bir âhir mektûbuñ kenârıdur" başlığını taşıyan metinde sadece selâm bölümü bulunmaktadır. Bu selâm bölümü de Letâifnâme'deki diğer mektupların selâm bölümleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Diğer mektuplarda olduğu gibi burada da olumlu ve olumsuz özelliklere sahip kişiler liste halinde sıralanarak hepsine selâm ve sevgi yollanmaktadır.

(f-89a)'daki metnin başlangıcında A nüshasında üç satır daha bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu nüshada bu metin "Kenâr-ı Mektup" başlığı altında verilmektedir. A nüshasındaki satırlardan anlaşıldığına göre yazar, bir hekimden ve bu hekimin hastalıkları iyileştirmedeki başarısından övgüyle söz etmektedir. Metinde hekimin özelliklerinin anlatıldığı bölümün dilinde benzetmeler de önemli yer tutmaktadır.

Aynı varakta bulunan bir diğer yarım metinde ise yazar, biriyle kendisi arasında geçen olumsuz bir olay ve anlaşmazlıktan söz eder. Kendi durumunu bu yazıyı yazdığı kişiye açıklayarak, aslında ne halde olduğunu bilindiğini söyler. Düşmanlığın, anlaşmazlığın ortadan kaldırılması için yardım ister. Yardımın ve anlaşmazlığın giderilmesinin mektup yazdığı kişiye bağlı olduğunu bildirir. Yazarın kullandığı hitaptan ve sorununun çözümü için yardım istemesinden anlaşıldığına göre, bu yazının ya da mektubun yazıldığı kişi söz sahibi, makam ve mevki sahibi bir kişidir.

Letâifnâme'deki yarım mektuplara gelince; bunlardan ilki (f-21b/22b) varaklarında yer almakta olup "Mektûb-ı nâkıs" başlığını taşımaktadır. Başlığında da belirtildiği gibi bu mektup eksiktir. Elkap bölümünün ardından yazar, mektup yazdığı kişiyle kendisi arasındaki selâmlaşma ve haberleşmenin devam ettiğini ".....beynimizde....irsâl olunan

gül-nahl-i selâm ve nihâl-i nev-resîde-i peyâmdan bir bağçe-i irem-nümûd tertîb olunmak kâbildür..." (î-21b/5-8) sözleri aracılığıyla benzetmelerden yararlanarak anlatır. Daha sonra mektup yazdığı yöredeki zavallı, âciz, yardım görmeyen insanların hiçbirine selâm ya da hediye gönderemediğini, bu nedenle üzüldüğünü söyleyen yazar, bu kez sözü edilen insanların da pay alabilmelerini uygun gördüğünü belirtir. Bu amaçla selâmının ilgili yerlere ulaştırılması için mektubu yazdığı arkadaşından yardım ister. Selâm bölümüne geçen yazar, diğer mektuplarındaki gibi bu mektubunda da her çeşit insana selâm yollar. Ancak mektup selâm bölümünde yarım kalmıştır. Yarım kalan bu mektup üslup ve dil açısından 1., 2. ve 10. mektuplara benzer özellikler taşımaktadır. Selâm bölümünde benzetmelerin, zıt anlamlı kelimelerin, anlam tezatlarının, ses tekrarlarının sık kullanıldığı zengin bir dil ve anlatımın olduğu dikkat çekmektedir.

(33b / 11)'de başlayan ikinci yarım mektupta başlık bulunmamaktadır. Mektup "Benüm cânum Kuzucu Mehmet Ağa hazretleri" (33b / 11-12) hitabıyla başlar. Mektup, hitapta adı geçen Kuzucu Mehmet Ağa adlı kişiye yazılmış olabilir. Aynı kişiden diğer mektuplarda da söz ediliyor olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Yazar, hitap cümlesinin hemen ardından oldukça kaba kelimelerin ve küfürlerin bulunduğu bir cümleye yer verir. Ancak bu cümledeki sözler aracılığıyla eleştirilen, hicvedilen ve küfredilen kişinin kimliği belli değildir. Hedefi belli olmayan hiciv ağırlıklı cümlelerin ardından, selâm bölümüne geçilir. Selâm bölümünden sonra mektup biter. Kullanılan dil ve üslup açısından diğerleriyle benzer özellikler taşımakla birlikte, bu mektubun sonunda diğerlerinden farklı olarak imza bölümü de vardır. Ayrıca, selâm bölümünde özelliği sıralanan kişilerin tanıtımında ".....tatlu sözlü güler yüzlü kara gözlü tuti dillü ince bellü kalem parmaklı gümüş tırnaklı melek huylu uzun boylu çifte beñlü hemân o deñlü orta yaşlu hilâl kaşlu göñül eglencesi..." (î-34b/13-15 - 35a / 1-2) örneğinde olduğu gibi zaman zaman oldukça sade bir dilin kullanıldığı dikkati çeker. Mektubun en sonunda da yazar, özelliklerini Arapça kurallara göre kendisinin uydurduğu tamlamalar aracılığıyla dile getirdiği tuhaf kişilere de selâm ve sevgilerini

gönderir. Bu tamlamalar "...sâhibü'l-kılıkayni'l-mu'azzameyn ve'l-kulakeynü'l-mücessemeyn mâlikü'l-eñseti ve'l-kafâ-i ve'l-kelle...." (f-35a / 5-7) gibi aslında Arapça'da olmayan tamlamalardır. Yazar bu tür ifade biçimlerini hicvetmek ve mizah aracılığıyla güldürerek düşündürmek için kullanmıştır. Amaç, kelime oyunlarından yararlanarak okuyucuya daha ilginç ve etkili bir şekilde mesaj vermektir.

"Diğer Nâkıs" başlıklı (f-86b / 87a) varaklarındaki yarım mektupta alışılmış mektup bölümlerinin çoğu bulunmaktadır. Mektuba "Revnak-ı gülbagçe-i neşâtum şerer-i 'alev-pâre-i şevk ü inbisâtum hürmetlü ragbetlü rutûbetlü nezâketlü dost-ı hulûs-peyvestüm cenâb-ı me'ârif-nisâh letâyif-intisâb zarâyif-perver tarâyif-güster....." (f-86b / 1-2) sözlerinden meydana gelen elkap bölümüyle başlanmıştır. İlkap bölümünden sonra sırasıyla dua, saygı ve ta'zim bildirilen ibtida ve talep bölümüne geçişi sağlayan tahallüs bölümlerine de yer verilmiştir. Mektup yazımına ilişkin kuralları dikkate alarak yazdığı bu mektupta yazar, mektup yazdığı kişiyle arasındaki dostluktan söz eder. Arkadaşına duyduğu özlemi dile getirir. Ardından bütün bu sevgi ve ilgisinin nedeninin yanlış anlaşılmasını söyleyerek yazar, mektup yazdığı kişinin zengin, mal mülk sahibi bir sarrâf olması nedeniyle, günlerden bir gün, ondan ödünç ya da faizle para alma niyetiyle böylesi sevgi dolu bir mektup yazdığının düşünülmemesini ister. Fakat daha sonra söylediklerinden anlaşıldığına göre yazarın mektup yazmaktaki amacı sadece dostluk ve özlem duygularını dile getirmek değildir. Mektupta söylenenlere göre, mektubun yazıldığı kişi azınlıklardan zengin bir sarraftır. Faizle borç para vermektedir. Söz konusu Hoca Mıgırdıç adlı kişiden borç para alanların büyük bir bölümü sonuçta borçlarını ödememektedir. Yazar, Hoca Mıgırdıç'tan bir gün kendisinin de borç para istemek zorunda kalma ihtimali olduğunu söyler. Bununla birlikte, böyle bir zorunluluk doğarsa kendisinin diğer borçlular gibi davranmayacağını bilmesini ister. Kısacası yazar, mektup yazdığı kişiye bir gün işi düşeceğini hesaba katarak mektup yazdığının düşünülmemesini istemekle birlikte, aslında mektup yazmasında bu ihtimal etkili olmuştur. Böyle bir ihtimal

olduğunu yazarın kendisi de bildiği için sözü edilen durum ortaya çıkarsa nasıl davranacağı konusunda da bilgi verme gereği duymuştur.

Mektubun içeriğiyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka nokta da bu mektupta da 'Allâme'den söz edilmesidir. 'Allâme bu mektupta borcuna sadık olmaması yönünden hicvedilir. Mıgırdıç'tan borç para alıp borcunu ödemeyenlerin tavrı, 'Allâme'nin borçlu olduğu kişilere yönelik tavrına benzetilir. Mıgırdıç'a borçlananlar 'Allâme'nin borçlandığı bazı kişilere yaptığı gibi, paradan da faizinden de vaz geçtim, küçük bir bölümünü olsun ver, gerisini vereceğim zekâta sayayım dedirdikten sonra yine hiç para vermedikleri gibi, bir de Mıgırdıç'ı kendisine borcu olanlara kötü davranmakla suçlamaktadırlar. Yazar 'Allâme'nin davranışlarıyla Mıgırdıç'ın borçlularının davranışlarını birbirine benzeterek hem 'Allâme'yi hem de 'Allâme gibi davranan diğer borçluları, davranışları dolayısıyla hicveder. Bütün bu açıklamaların ardından Kâfi, mecbur kalıp borçlu durumuna düşerse sözünü ettiği insanlar gibi davranmayacağını, sözleşme şartlarına uymakta titizlik göstereceğini yineler. Mektup bu açıklamadan sonra biter. Ancak tamamlanmamıştır.

Bu mektup, faizle borç para alınıp verilmesinden ve bu alış verişin Müslüman olanlarla olmayanlar arasında yapılmasından söz etmesi, dolayısıyla dönemin ekonomik yaşamına ilişkin bazı bilgiler içermesi açısından ilginçtir. Mektupta verilen bilgiler, toplum yaşamı ve insan ilişkileriyle ilgili ipucu olma niteliği taşıyan bilgilerdir.

Yukarıda içeriğiyle ilgili bilgi verdiğimiz mektup, bazı dil özellikleri dolayısıyla da dikkat çekicidir. Özlem duygusunu anlatmak için yazar oldukça ilginç, fakat kaba, edebî dilde çok rastlamayacağımız türde benzetmeler kullanmıştır. Yazarın kullandığı benzetmelerin çoğu, "...belki hayâl-timsâl rûy-ı hâtıra şûyuñız gelincek sıçan gibi divâr-ı hücre-i derûnumı tâverâ-yı dülâb-ı kalb pür-şevk ve inkılâha varınca deldi" (f-86b / 10) örneğinde olduğu gibi sık kullanılmayan benzetmelerdir. Yazar, yukarıdaki örnekte

özlem duygusunun yakıcılığını, iç aleminde yaptığı değişikliği farenin dolabı delmesine benzetir. Bir önceki cümlede de "...sizi gâyet göreceğüm ol rütbede ki dest-i müş'abid şakk-ı mülâkâtunuz başumdan takye-i şu'ûrumı çaldı" (î-86b / 9) sözleriyle de Kânî, özlemin hokkabazın eli gibi başından şuur takkesini çaldığını söyleyerek, bu benzetme aracılığıyla aklının başından gittiğini anlatır. Ayrıca "dolaba düşürmek", "hatırı kalmak", "dünya hali" v.b. deyimler aracılığıyla da yazar anlatımına canlılık katmıştır. Bu mektubun dili sonraki iki yarım mektubun diliyle kıyaslandığında, yazarın burada daha samimi ve dostane bir ifade tarzına yer verdiği görülür. Bu durumun nedeni büyük ihtimalle, mektup yazılan kişilerle yazar arasındaki ilişkinin boyutudur. Yazar, hicivlerinde olduğu gibi övgülerinde de hitap ettiği kişinin toplumdaki yerine, statüsüne, aralarındaki ilişkinin niteliğine uygun bir dil kullanmaktadır. Kânî, üst düzey kişiler olduğunu tahmin ettiğimiz kişilere yönelik övgülerinde sanatkârâne, mübalağalı bir övgü dili kullanmış, bu tür kişilere yönelttiği hicivlerinde de övgülerindeki gibi kapalı, zor anlaşılır bir dil ve üsluba yer vermiştir. Kısacası yazarın dili kullanımında hitabettiği kişilerin durumu önemli rol oynamaktadır.

(î-87a)'daki yarım mektup, mektup kurallarına uygun olarak övgü dolu bir elkapla başlar. Kullanılan övgü dolu hitaptan anlaşıldığına göre, mektubun yazıldığı kişi önemli, saygı değer bir kişidir. Hitap bölümünün ardından yazar mektup yazma nedenine geçer. Kendi durumuyla ilgili bilgi verdikten sonra, kendisini çekemeyen, yeteneğini kıskanan belki de mektup yazdığı kişinin ona değer vermesini, ilgi göstermesini hazmedemeyen kafasız, anlayıssız insanların uygunsuz davranışlarının ve alaylarının içindeki yaraya tuz serptiğini söyler. Bütün bunları anlattıktan sonra yazar, bu tür insanların kendisine yönelik eleştiri ve tavırlarını da dikkate almayacağını ve dikkate almama nedenini ayrıntılarıyla anlatır. Çok açık olmamakla birlikte anlatılanlardan, yazarın yazdıkları dolayısıyla yanlış anlaşıldığı ve bu yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırarak mektup yazdığı kişi nazarında kendisini aklamaya çalıştığı

düşünülebilir.

İçeriğine kısaca değindiğimiz söz konusu yarım mektupta yazarın kullandığı dil anlaşılabilir, çok karışık ve ağır bir dildir. Soyut kelimeler çok fazla kullanılmış, kelimelere daha çok mecazî anlamlar yüklenmiştir. Terkip yoğunluğu ve soyutlamaya gidilmesi kelimelerin gerçek anlamlarının anlaşılmasını engellemektedir. Cümleler çok uzundur. Yüklemler terkipler içinde kaybolmuştur. Dilde görülen bu özellikler metnin anlaşılmasını ve yoruma gidilmesini engellemektedir.

(f-89a)'da bulunan son yarım mektubun başlangıcında, Kâfî'nin bu mektubu kendi şeyhi olan bir Mevlevî şeyhine yazdığı, kendisinin yarım bıraktığı bir mektup olduğu belirtilir. Bu mektupta bilinen mektup kurallarına büyük ölçüde uyulmakla birlikte, mektubun dili çok ağır ve ağırdır. Yazar, uzun cümle ve tamlamaları sık sık kullanmıştır. Ayrıca mektupta çok sayıda Mevlevîlikle ilgili kelime de bulunmaktadır. Mevlevîlikle ilgili kelimelerin yanı sıra yazar Mevlana'nın mesnevisinin ilk beyitine de mektubunda yer vermiştir. Mektubunda Kâfî kendi durumundan, şeyhine duyduğu saygıdan ve ona olan sevgisinden söz eder. Şeyhinden kendisi için dua etmesini ister. Kendisinin Mevlevî geleneğine, tarikatına uygun davranışlar içinde olduğunu belirttikten sonra, Mevlevî ayinlerinden ve Mevlana'ya duyduğu saygıdan, ona olan sevgisinden bahseder.

Mektupta kullanılan dil ve üslup, süslü nesir dili ve üslubunun taşıdığı özellikleri taşımaktadır. Çok uzun cümlelerle, üçten fazla kelimedenden oluşan tamlamalara yer verilmiştir. Cümlelerin nerede başlayıp bittiği belli değildir. Süslü ve sanatlı anlatım içerisinde çoğu yerde anlam kaybolup gitmiştir. Yazarın ne demek istediği tam olarak anlaşılabilir değildir. Büyük ihtimalle dile bu denli özen gösterilmesinin, sanatlı bir dil kullanılmasının mektubun yazıldığı kişiyle yakından ilgisi vardır. Yazar, mektup yazdığı kişiye değer verdiğini göstermek amacıyla böyle bir anlatıma yönelmiştir.

SONUÇ

Kânî, bilindiği gibi, 18. yüzyıl Divan edebiyatı yazar ve şairidir. Manzum ve mensur eserleri bulunmakla birlikte daha çok mensur eserleriyle yani, nâsirliğiyle tanınmıştır. Kânî'nin çalışma konumuz olan mensur Letâifnâme ve Hezliyyâtı içerisinde değişik metin örneklerinin bulunduğu bir eserdir. Bu nedenle eser, Letâifnâme adını taşımasına rağmen içeriği dolayısıyla bilinen letâifnâmelere ayrılmaktadır. Çünkü letâifnâmelere daha çok bugünkü anlamda fıkra diyebileceğimiz türde küçük hikâyeler bulunur. Sözünü ettiğimiz küçük, kısa hikâyeler arasında manzum bölümlere de rastlanır. Kânî'nin Letâifnâmesi'nde ise, latife ve fıkra başlığı taşıyan iki metnin dışında, sözünü ettiğimiz diğer letâifnâmelere bulunan metinlere benzer metinler yoktur. Eserde en geniş yer tutan mektup metinleridir. Mektuplardan başka Letâifnâme'de yer alan diğer metinler; 'Allâme lakaplı bir kişiye yazılan değişik metinlerle şerhler, tevliyet beratı, vakfiye, borç senedi v.b. başlıklar altında yazılmış metinlerdir. Değişik türlerde yazılmış bu metin örnekleri içerik, biçim, dil ve üslup bakımından birbirinden farklı özellikler taşımakla birlikte, hepsinde ortak olan ve dikkati çeken özellik söz konusu metinlerin hemen hemen tamamında az ya da çok hicve, mizaha yer verilmiş olmasıdır.

Letâifnâme'deki metinlerde görülen özelliklerin ortaya çıkmasında Kânî'nin kişilik özellikleri önemli rol oynamıştır diyebiliriz. Kaynakların bildirdiğine göre, Kânî'nin kişiliğinin en dikkate değer yanı hiciv ve mizaha olan düşkünlüğüdür. Kânî eserlerinin çoğunda olayların ve nesnelere gülünç yanlarını bulup ortaya çıkarır. Anlattıkları, kullandığı kelimeler ve ifade biçimi çoğu zaman okuyucuya kaba ya da tuhaf gelebilecek özellikler taşır. Temel amacı hicvederek güldürmek olan Kânî bu amacını gerçekleştirmek için eserlerinde garip, kaba ve edebî dilde kullanılması uygun olmayan kelimeleri kullanır. Yazarın ve eserlerindeki bazı özelliklerin doğru tespit edilebilmesi için özellikle yazdığı mektupların dikkatle incelenmesi gerekir. Çünkü Kânî'yi diğer yazarlardan ayıran özelliklerin

büyük bir bölümünü onun yazdığı mektuplarda bulmak mümkündür. İncelediğimiz Letâifnâme'de bulunan on mektubun çoğunun kime yazıldığı belli olmamakla birlikte, içeriklerinden özel mektuplar oldukları anlaşılmaktadır. Hiciv ve mizah açısından değerlendirildiğinde ise, mektuplardaki hicivlerin daha çok kişilere ve toplum yaşamına yöneltildiği, hiciv dil ve üslubunun genellikle kaba olduğu, çoğu zaman küfüre kadar gidildiği görülür. Söz konusu bu ağır hicivlerin yöneltildiği kişilerin kimlikleri açıkça verilmemiştir. Bunun nedeni yazarın hicivlerinde kullandığı dilin taşıdığı ağır hiciv özellikleri olabileceği gibi, hicivlerine hedef olan kişileri açıkça ortaya koymak istememesi de olabilir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi yazarın amacı hicvederek güldürmek olduğu için mektuplarda mizah ikinci planda kalmıştır. Yazar mizahı, tasvir yaparken eş ya da yakın anlamlı kelimeleri arka arkaya sıralayarak, mektupların selâm bölümlerinde yer verdiği değişik özelliklere sahip kişileri ve mesleklerini sıralarken kullandığı dil aracılığıyla sağlar. Mektuplarda selâm gönderilen, özellikleri sıfatlarla tasvir edilen kişiler, hayalî kişilerdir. Gerçekte böyle insanların var olma ihtimali yoktur.

Kâfî'nin mektuplarında yer verdiği hicivler o dönem toplum hayatına ve insan yapısına ilişkin bilgiler vermeleri açısından tarihsel bir öneme sahiptir. Mektuplardaki hicivlerden yola çıkarak 18. yüzyıl Osmanlı toplumundaki temel sorunlara ve yozlaşmaya ilişkin ipuçları elde etmek mümkündür. Yazarın özellikle insan davranışlarındaki yanlışlıklara, yozlaşmaya ve toplumun manevî hayatını ilgilendiren sorunlara, taassuba yönelik hicivlere ağırlık vermesi; toplum düzeninin ve insan ilişkilerinin bozulduğunun en açık göstergesidir. Dilinin anlaşılma güçlüğüne rağmen eser, bu yönüyle tarihî belge sayılabilecek özelliktedir.

Letâifnâme'de yer alan mektuplar hiciv ve mizaha yönelik içerikleri ve ifade biçimleri yönünden farklı oldukları gibi biçim yönünden de bilinen mektupların taşıdığı özelliklerin çoğunu taşımamaktadırlar. Kâfî, mektuplarında münşeâtlarda uygulanan kuralların çoğuna uymaz. Bunda kaynaklarda da

belirtildiği gibi yazarın kendine özgü bir mektup üslubu geliştirmesiyle mektupların yazılış nedenleri ve yazıldığı kişiler de etkili olmuştur denilebilir.

Mektuplarda kullanılan dil ve üslupla ilgili genel bir değerlendirmeye gidildiğinde, mektupların dil ve üslup açısından büyük ölçüde birbirine benzer özellikler taşıdığı görülür. Üslup çok fazla değişmemekle birlikte içeriğe bağlı olarak mektupların kelime kadrosu değişmektedir. Mektupların dili oldukça ağırdır. Arapça, Farsça kelimeler, ibare ve beyitler sık kullanıldığı gibi, bazı metinlerde tamamıyla Arapça bölümlere de rastlanmaktadır. Ayrıca yazarın soyutlamaya gitmesi, kelimeleri çoğu zaman bilinen anlamları dışında mecazî anlamlarda kullanması, anlatılanların çoğu zaman hiç anlaşılmasına neden olmakta ya da doğru anlaşılmasını engellemektedir.

Mektuplardan sonra Letâifnâme'de önemli yer tutan ikinci metin grubu 'Allâme lakaplı bir kişiye hitaben yazılan değişik türlerdeki metinlerdir. Bu metinlerin ortak özelliği, hepsinde 'Allâme'nin çeşitli özellikleri dolayısıyla kıyasıya, ağır bir dille hicvedilmiş olmasıdır. Elimizdeki bilgilerden yola çıkarak 'Allâme'nin gerçek kimliğini ya da tarihsel bir kimlik olup olmadığını tespit edememekle birlikte, Kâni'nin tanıdığı, çok olumsuz davranışları ve özellikleri olan, câhil, tutarsız bir kişi olduğunu söyleyebiliriz. Yazar, 'Allâme'yi hicvetmekle beraber aslında onun kişiliğinde, onunla benzer davranışlara sahip olan, şâir olmadığı halde şâirlik taslayan, usta şâirlerin şiirlerini taklit eden, müteşâir olarak adlandırabileceğimiz kişileri de dolaylı yoldan hicveder. Böylece bir anlamda 'Allâme hicvedilecek özelliklere sahip insanların sembolü haline gelir. Kâni 'Allâme'yi yazdığı bir beyit şerhi dolayısıyla eleştirir. Ancak bu şerhte dikkati çeken nokta yazarın şerhi değil, şerh yapanı eleştirmesidir. Normalde şerh yapan kişinin değil, şerhin eleştirilmesi beklenir.

Beyit şerhinin dışında Kâni, 'Allâme'nin kendisine yazdığı bir tezkireye de şerh yazmıştır. Bu şerh tamamlanmamış olup yazar, sadece tezkirenin hitap kısmı ya da

başlangıcı olarak kabul edilebilecek bölümünü şerh etmiştir. Şerhi yapılan kelimelerle ilgili açıklamaların gerçekten anlatılmak istenenle hiçbir ilgisi yoktur. Yazarın amacı yine 'Allâme'yi hicvetmek olduğu için yapılan şerh içerik olarak tamamıyla hiciv ve mizah ağırlıklıdır. Söz konusu tezkire şerhiyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka nokta da şerhte kullanılan dilin oldukça ağır olmasıdır. Şerhlerin amacı belirli bir metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak olduğu için daha sade ve anlaşılır bir dil kullanılması gerekirdi. Oysa yazar kendi amacı doğrultusunda, bilinen şerh dilinden daha farklı bir dil ve üslup kullanmıştır.

'Allâme'ye yazdığı mektupta da Kâfî 'Allâme'yi hicvetmeye devam eder. Fakat mektubun kimi bölümlerinde övgü olarak kabul edilebilecek bazı ifadeler de kullanır. Mektup bütün olarak değerlendirildiğinde ise, övgü için kullanılmış gibi görünen ifadelerin aslında alay ve hiciv amacıyla kullanıldığı anlaşılır. Belli ki yazar, mektubun bazı bölümlerinde doğrudan anlatım yerine, dolaylı, daha doğrusu çelişkili anlatımı tercih ederek, överek yerme yoluna gitmiştir.

Kâfî, "şerh eyle" redifli manzumesiyle vakfiyyesinde de yine 'Allâme'ye yönelik olumsuz görüş ve eleştirilerini dile getirir. Tamamen Arapça olan vakfiyye metninde kullanılan ifadeler oldukça kaba, argo ya da küfür denilebilecek türde ifadelerdir. Yazar hicvin en ağır olduğu bölümlerde daha çok Arapça yazmayı tercih etmiştir. Bunun nedeni söylenenlerin yüz kızartıcı olması nedeniyle açıkça ifade edilmesinin zorluğu ya da kolayca anlaşılmasını engellemek olabileceği gibi, yazarın Arapça yazmaktaki ustalığını, bu dile ilişkin bilgisini ortaya koyma isteği de olabilir.

Letâifnâme'de bulunan "beyit şerhi" ve "tezkire şerhi" olarak adlandırılabilen metinlerden beyit şerhinde yazar, daha çok beyitte geçen iki ayrı kelimenin anlamına ilişkin yorum yapar. Yapılan bu yorum konuyla ilgilenenlere ait olduğu söylenen açıklamalardan farklı ve yazara özgüdür. Tezkire şerhinde ise, tezkire yazarının yazdığı her kelime

birer birer şerh edilir. Bu şerhte de diğerlerinde olduğu gibi bilinen şerh yöntemi kullanılmamıştır. Kullanılan dil çok ağırdır. Kelimeler şerh yazarı durumunda olan kâfî tarafından farklı bir yaklaşımla hiciv ve mizah ağırlıklı olarak açıklanır. Şerhte hiciv konusu yapılan temel öge taassuptur. Toplumda yaşanan pek çok olumsuz olayın, uygulamanın, davranışın din adamlarının ya da halkın gereksiz taassubundan kaynaklandığı vurgulanır. Yazar sadece gereksiz taassupla ilgili eleştirilerini dile getirmekle kalmayıp tezkire yazarını ve tezkirenin yazıldığı kişiyi de çeşitli olumsuz özellikleri dolayısıyla ağır bir dille eleştirir.

Letâifnâme'deki latife başlığını taşıyan tek metin her ne kadar latife başlığı taşıyor olsa da içerik ve biçim açısından latife özelliği göstermez. Çünkü söz konusu metnin içeriği tamamıyla hicve yöneliktir. Metinde adı geçen kişi mübalağalı bir şekilde hicvedilir. Bu nedenle metnin içeriğinin latifeye, şaka ya da mizahla ilgisinin olduğunu düşünmek mümkün değildir. Fıkra başlıklı metin yarım bırakıldığı için bu metinle ilgili yorum yapma imkânı yoktur. 3. mektupta anlatılan fıkrada ise, diğer metinlerin çoğunda olduğu gibi mizahla hiciv içiçedir. Yazar bu fıkrayı belirli bir mesaj vermek ve söylediklerini doğrulayıp pekiştirmek için anlatmıştır. Fıkranın mesajı insanların lakaplarının değiştirilmesiyle kişiliklerinin ve davranışlarının değişmeyeceğidir. Fıkrayla bağlantılı olarak yazar, fıkranın bulunduğu mektubunda da insanların toplumdaki statülerine uygun davranışlara sahip olmaları gerektiğini vurgulayarak, toplumdaki konumuna uygun olmayan davranışlara sahip kişileri de hicveder. Bu fıkra metninde de mektupların selâm bölümlerinde olduğu gibi çeşitli mesleklerden, takma adları olan çok sayıda kişi zikredilir. İlginç meslekleri ve adları olan bu kişiler de diğerleri gibi hayâlî kişiler olup metnin mizahî yönünü güçlendirip zenginleştirmektedir.

"Tevliyet beratı" olduğu belirtilen metin adından da anlaşılacağı üzere bir vakıfta görevlendirilen kişiye görevine ilişkin bilgi vermek amacıyla gönderilen belgedir. Fakat elimizdeki metinde sözü edilen türde bir vakıf olduğu konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık.

Dolayısıyla bu durum tevliyet beratının farklı bir amaçla yazıldığını ortaya çıkarmaktadır. Metinde anlatılan vakıf ve bu vakıfla ilgili bilgiler büyük ihtimalle, yazarın asıl amacının, sözde vakfın idaresiyle görevlendirilen kişiyi ve bozulan vakıf düzenini eleştirdiğini göstermektedir. Yazarın yaşadığı dönemde toplumun çeşitli alanlarında görülen bozukluklar ve aksaklıklardan toplumsal kurumlar da büyük ölçüde etkilenmiştir. İnsanlara değişik şekillerde hizmet etmek için kurulan vakıfların idarecileri görevlerini gerektiği şekilde yapmadıklarından vakıflar da işlevlerini yerine getiremez olmuşlardır.

Kısaca değinerek özelliklerini vermeye çalıştığımız bu değişik metinlerin dışında Letâifnâme'de, "Suret-i temessük" ve "Ünvân-ı kâ'ime" başlığını taşıyan iki ayrı metinle bir kaç yarım mektup bulunmaktadır. Bunlardan "Suret-i temessük" adı altında verilen metin bir borç senedi gibi görünmekle beraber, içerik ve dil açısından bilinenden farklı özellikler taşımaktadır. "Ünvân-ı kâ'ime" başlıklı metin ise aslında münşeâtlarda görülen mektup başlığı ya da mektubun hitap kısmı gibi düşünülebilecek nitelikte içeriği olan bir metin olması beklenirken, hiciv ağırlıklı bir mektup başlangıcı izlenimi vermektedir. Belki de bir hiciv mektubunun başlangıcı olarak düşünülmüştür. Fakat burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus da Kâfî'nin hiciv içerikli mektuplarında bu tür bir başlangıç kullanmayıp belirli kurallar dahilinde yazılmış mektuplardaki hitap ya da başlangıç bölümlerine benzer bir başlangıç biçimini tercih etmesidir. Dolayısıyla, söz konusu metnin bir hiciv mektubu olması ihtimalini kuşkuyla karşılamak gerekir.

Eserde bulunan yarım mektuplar ise, diğer mektuplara dil ve biçimsel özellikleri bakımından benzemekle birlikte içerik açısından onlardan ayrılırlar. Tamamlanmadıkları için bunlarla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Söylenmesi gereken bir başka özellik de yarım mektuplarda da daha önceki mektuplarda adı geçen kişilerden söz edilmiş olduğudur.

Sonuç olarak kısaca söylemek gerekirse Kâfî'nin

kaynaklarda Mensur Letâifnâme ve Hezliyyât adıyla tanıtılan eseri, daha önce üzerinde çalışma yapılarak yeni harflerle yayımlanmış olan letâifnâme türü eserlere içerik ve biçim özellikleri açısından benzememektedir. Kâfî'nin söz konusu eseri diğerlerinden farklı olarak değişik türlerde yazılmış metinlerden meydana gelmiş olup metinlerde hiciv ve mizaha, özellikle de hicve oldukça çok yer verilmiş mensur bir eserdir. Bu nedenle eserin letâifnâme türüyle ilgisi, içerisinde bulunan ve letâifnâme başlığını taşıyan tek bir metinle, kimi zaman da mizaha yer verilmesiyle sınırlı kalır. Dolayısıyla esere letâifnâme adının verilip verilemeyeceği alışılacakmış latife türü eserler dikkate alındığında daha önce inceleme bölümünde de belirttiğimiz gibi tartışmaya açıktır.

Eserin adlandırılmasıyla ilgili bu duruma değindikten sonra, eserin içerik özelliklerine değinebiliriz. Letâifnâme'yi içeriği açısından genel olarak ele aldığımızda en çok dikkati çeken nokta eserde hiciv ve mizahın önemli yer tutmasıdır. Yazar, yazdığı mektuplar ve diğer metinler aracılığıyla pek çok kişiyi hicveder. Fakat bu kişilerin kimliği ve hicivlerin hedefi çoğu zaman açıkça verilmez. Hicivlerde genellikle çok ileri gidilmiş, hicvin en kaba şekli olarak kabul edilebilecek küfüre sık sık başvurulmuştur. Hiciv konusu edilen özellikler ise, daha çok insan yaşamına ve buna bağlı olarak toplum yaşamına yöneliktir.

Letâifnâme'nin dili ve üslubu da içeriğine bağlı olarak kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Eserin dili, Arapça, Farsça tamlamalara, ibarelere çok yer verilmesi dolayısıyla oldukça ağırdır. Bazı bölümlerde ise dil bütünüyle Arapça'dır. Yazarın özellikle ağır hicivlerin bulunduğu bölümlerde tamamen Arapça'yı kullanması dikkat çekicidir. Söz konusu bölümlerin dilinin Arapça olması muhtemelen hiciv amaçlı yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Dilin bu denli ağır olması eserin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Böylece çoğu zaman verilmek istenen mesaj açıkça ortaya konulmamıştır. Eserin dil açısından en ilginç bölümleri mektuplarda yer alan selâm bölümleridir. Bu bölümler

tamamıyla Kâfî'ye özgü kelime oyunlarına, ses tekrarlarına, sıfatlara, anlamca zıt kelimelerin bir arada kullanılmasına, birbirine benzer veya zıt özellikler taşıyan kişilerin sıralanıp tanıtılmasına dayalıdır. Söz konusu bölümlerde sıralanan kelimeler arasındaki ilişkilerdeki mantıksızlık ve anlam çelişkisi yardımıyla mizah sağlanırken bir taraftan da özellikleri verilen kişiler dolaylı olarak hicvedilmiştir. Selâm gönderilen kişilerin tamamı günlük hayatta rastlayamayacağımız nitelikleri olan, belirli insan tiplerini temsil eden, mizahî tip diyebileceğimiz kişilerdir. Genellikle takma isimlerle adlandırılmışlardır.

Kısacası eser, 18. yüzyıl Divan nesrinin dili ve üslubuna ilişkin bilgi vermesi, Divan edebiyatı dönemine ait hiciv ve mizah konulu eserlerin içerikleri ve özellikleri hakkında fikir edinmemize yardımcı olması, bunların yanı sıra dönemin toplum yaşamı ve insan ilişkilerine dair ipuçları içermesi dolayısıyla önemli bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, Fı-Mu'cemü'l-Müfehres Li Fıfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, "Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nâdir Eserler Üzerine Notlar I", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.3, S.1, Ankara 1987, s.1-48

AÇIKGÖZ, Namık, "Divan Edebiyatında Mektup ve XVII. Yüzyıl Şairlerinden Riyâzi'nin İki Mektubu", Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler), C.I, S.2, Elazığ 1987, s. 7-14

Ahmed Rif'at, Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C.VI, İstanbul 1330

Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani, İstanbul 1306

AKALIN, L. Sami, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yayınları, 6. Basım, İstanbul 1984

AKTINCI, Sırrı, "Hekimoğlu Ali Paşa ve Kâfi Efendi", Hayat Tarih Mecmuası, C.II, S.9, Ekim 1971, s.14-17

AKSOY, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, C.I-II, TDK Yayınları, 4. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1984

AKTAŞ, Şerif, Edebiyatta Üslup ve Problemleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1986

AKTUNÇ, Hulki, Büyük Argo Sözlüğü, Afa Yayınları, İstanbul 1990

~~Ali Canib, Edebiyat, Millî Matbaa, İstanbul 1926~~

Ali Seydi-Reşad, Mükemmel Osmanlı Lügatı, İstanbul 1319

Ali Seydi, Resimli Kamus-ı Osmani, İstanbul 1330

Ana Britannica, "Hezliyat" mad. C. XI, Ana Yayıncılık, İstanbul 1988, s.13

_____ , "Kâfî" mad. C. XII, s.515

_____ , "Letâifnâme" mad. C. XIV, İstanbul 1989, s.424

_____ , "Mizah" mad. C. XVI, s.155 vd.

_____ , "Münşeat" mad. C. XVI, s.351 vd.

_____ , "Tezkire" mad. C. XX, İstanbul 1990, s.574

_____ , "Şerh" mad. C. XX, s.266

_____ , "Vakıf" mad. C. XXI, s.499-500

_____ , "Yergi" mad. C. XXII, s.384 vd.

APAYDIN, Mustafa, Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa, Basılmamış Doktora Tezi, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) , Adana 1993

ATEŞ, Ahmet, "Metin Tenkidi Hakkında", Türkiyat Mecmuası, C.VII-VIII, Yıl:1940-1942, Cüz 1, İÜ Türkiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul 1942, s.253-267

_____ , "Anadolu Kütüphanelerinden Bazı Mühim Türkçe El Yazmaları", İÜEF TDED, C.8, Kasım 1958, s.90-109

_____ , "Burdur-Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça Mühim Eserler", İÜEF TDED, C.II, S.3-4, Mayıs 1948, İstanbul, s.171-191

AYTÜR, Ünal, "Bazı Hiciv Türleri Üzerine", DTCF Batı Dilleri ve Edebiyatları Araştırma Dergisi, S.3'ten Ayrı basım.

BAHAFFDDİN, Yediyıldız, İslâm Ansiklopedisi, "Vakıf" mad. C. XIII, MEB Basımevi, İstanbul 1986, s.153-172

BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.II, MEB Basımevi, İstanbul 1987

BAYPINAR, Yüksel, "Hiciv Kavramı Üzerinde Bir İnceleme", DTCEFD, S.1-4, s.31-37.

BAYRAKTAR, Nimet, "Yazma ve Basma Kütüphane Fihristleri", Türk Dünyası Araştırmaları, S.21, Aralık 1982, s.53-143

BİLKAN, Ali Fuat, "Hindistan Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe El Yazmaları", Türk Dili, S.532, Nisan 1996, s.1096-1104

BİNARK, İsmet, "Türkiye Kütüphanelerindeki Yazmalar Hakkında Yerli-Yabancı Kaynaklar Bibliyografyası", Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl:3-4-5-6, 1966-1969, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, s.289-317

BİRNBÄUM, Eleazar, "Turkish Manuscripts Cataloguing Since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued", Journal of the American Oriental Society, 1983-1984, Part 2, New Haven, Conn, p. 519

BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 4. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1982

_____ , Folklor ve Edebiyat II, Adam Yayınevi, İstanbul 1983

Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, C.II,
İstanbul 1333

Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri, "Kâfî" mad. C.VII, Ötüken-Söğüt Yayınevi İstanbul 1988, s.21 vd.

CARRA, De Vaux, İslâm Ansiklopedisi, "Şerh" mad. C.XI, 2. Baskı, MEB Basımevi İstanbul 1979, s.429

ÇATRAŞ, (Mazıoğlu) Hasibe, "Fuzûlî'nin Bir Mektubu", DTDFD, C. IV, S.3, Ankara 1948, s.139-146

ÇELEBİOĞLU, Amil, Kânûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı, MEB Yayınevi, İstanbul 1994

ÇÖĞENLİ, M. Sadi, Arapça Deyimler Sözlüğü, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1993

DEYİMLİK, İ. Çetin, XV. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhi'nin GÜL-i Sadberg'i, Basılmamış Doktora Tezi, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Adana 1994

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, 7. Baskı, Ankara 1986

DİLÇİN, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK Yayını Ankara 1983

_____ , Yeni Tarama Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1983

Dr. Enver Mahmut, "Romanya Akademisi Kütüphanelerinde Türk Divan Edebiyatına Ait Elyazmaları", (Renkler, Kriterion), Kriterion Yayınevi, Bucureşti 1989, s.139-147

Fbuzziyâ Tefîk, Numûne-i Edebiyât-ı Osmaniyye, 6. Baskı, İstanbul 1330

El-Hac Nuri, Münşeât-ı Aziziye fi Asâr-ı Osmaniyye, Vezirhanı Matbaası, İstanbul 1289

ERGİN, Muharrem, "Bursa Kitaplıklarındaki Türkçe Yazmalar Arasında", TDFD, C.IV, S.1-2, İstanbul 1950

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, "Gerçek Mizah", Türk Folkloru Araştırmaları, C.VI, S.139, Şubat 1961, s.2332-2334

FARES, Bihr, İslâm Ansiklopedisi, "Hiciv" mad. C. V/I, MFB Yayınevi, İstanbul 1988, s.473 vd.

FATİN, Tezkire (Hâtimetü'l-eş'âr), İstanbul 1271

GAZİÇ, Leyla, "Saraybosna'da Şark Yazmaları Koleksiyonları", Çeviren: Atilla Çetin, Türk Dünyası Araştırmaları, S.14, Ekim 1981, s.180-183

GİBB, E.J.W., A History of Ottoman Poetry, Volume IV, London 1967

GÖÇGÜN, Önder, "18. Yüzyıl Klâsik Türk Şiiri'nin Nüktedan Bir Mevlevî Şâiri: Tokatlı Kâfî", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat, Tokat Valiliği Şeyhülislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1987, s.565-572

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Tanzimat Dönemine Değın Mektup", Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı, C.XXX, S.274, Temmuz 1974, s.17-23

GÖTZ, Manfred, Türkische Handschriften, Teil 2, Franz Steiner Verlag GmbH Wiesbaden 1968

GÖZLER, H. Fethi, "Nesrin Kısaca Tarihçesi ve Türk Nesrinde Dönemler I-II", Kemalist Ülkü, Eylül-Ekim 1989, s.18-20, 28-30

GÜLENSOY, Tuncer, "Bursa Haraççioğlu Kitaplığında Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerine Notlar", TDAY Belleten 1971, 2. Baskı TTK Basımevi, Ankara 1989, s.231-246

GÜRER, Abdulkadir, Hafız Divanı'nın Türkçe Tercüme ve Şerhleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni. 1987

HANÇERLİOğLU, Orhan, İslâm İnançları Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984

HERDER, J.G., "Eleştiri ve Hiciv", (Çeviren Yüksel Baypınar), Denemeler Seçkisi, Gündoğan Yayınları, Ankara

1990, s.12-25

İPEKTEN, Haluk, (M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey ile), Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, KTB Yayınları, Ankara 1988

İSFN, Mustafa, "Tokat'ın Osmanlı Kültür Coğrafyasındaki Yeri ve Tokatlı Şairler", Ötelerden Bir Ses (Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler), Akçağ Yayınevi, Ankara, 1997, s.85-95

—————, "Zagreb Bilimler Akademisinde Bulunan El Yazmaları", Türk Dünyası Araştırmaları, S.29, Nisan 1984, s.128-136

İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, C.I-V, MEB Kütüphaneler Katalogları Yayınlarından, İstanbul 1947

İZ, Fahir, Eski Türk Edebiyatında Nesir, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 1996

KANİ, Ebubekir Tokadı, Külliyyat, (1206 H.), 236 yk., Millî Kütüphane, Yz. A. 2606

—————, Divan ve Münşeat, (Erzincan Kemaliye Nüshası)

—————, El-Munşât Kâfî, Bükreş Romanya Akademisi Kütüphanesi Şark Elyazmaları, Envanter, 217, 183 s.

—————, Letâif, Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Dermesi, T.817.218 (324)

—————, Letâifât-ı Kâfî, (Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Aqâh Sırrı Levend Kitapları)

—————, Letâif ve Hezliyyât, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty. No.3027

—————, Manzum Hezliyyât, Asım Bey (Köprülü Kütüphanesi)

422/2 Yk. 51-79

——— , Manzum ve Mensur Hezeliyât, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.5604/1, yk.96

——— , Manzum ve Mensur Hezeliyât, Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi), 1125/1, yk.144

——— , Manzum ve Mensur Hezeliyât, Es'ad Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi), 2659

——— , Münşeât, (1206 H. 1793 M.), 85+VIII yk., Millî Kütüphane, Yz. A. 4862

——— , Münşeât, Kayseri Râşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, 575, yk.120

——— , Münşeât-ı Kâfi, (Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Ağâh Sırrı Levend Kitapları)

KAPTAN, Saim, Bilimsel Araştırma ve Gözlem Teknikleri, Ankara 1989

KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, İnkılap ve Aka Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1983

————— , Edebiyat Terimleri Kılavuzu, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1975

KARAHAN, Abdülkadir, Fuzûlî'nin Mektupları, İstanbul 1948

KARABULUT, Ali Rıza, Kayseri Râşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Arapça, Farsça Yazmalar Kataloğu, C.I-II, Ankara 1995

Kıbrıs İslâm Yazmaları Kataloğu, Hazırlayanlar: Ramazan Şeşen, Mustafa Haşim Altan, Cevat İzgi, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul 1995

KILIÇ, Müzahir, "XVIII. ve XIX. Asırlarda Divan Nesri", Yedi İklim, C.7, S.53, Ağustos 1994, s.56-58

Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Hazırlayanlar: Prof.Dr. Ali Özek, Prof.Dr. Hayrettin Karaman, Doç.Dr. Ali Turgut, Doç. Dr. Mustafa Çağrııcı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Doç. Dr. Sadrettin Günüş, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993

KUT, (Alpay), Günay, "British Museum'daki Bazı Önemli Türkçe Yazmalar ve Tevâif-i Aşere'den Taife-i Bektâşiyân", TDAY Belleten 1971, 2. Baskı TTK Basımevi, Ankara 1989, s.209-230

_____, "Edirne Selimiye Kütüphanesindeki Türkçe Yazmalar Üzerine", Journal of Turkish Studies in Memoriam Ali Nihad Tarlan Hatıra Sayısı, Volume 3, Cambridge 1979, s.259-272

KUT, Turgut, "Türkçe Yazma Eserler Katalogları Repertuarı", TDAY Belleten 1972, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1989, s.183-240

KUTLUK, İbrahim, "Münşeâtler ve Günümüze Kadar Gelen Mektup Retikleri Üzerine", Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı, C.XXX, S.274, Temmuz 1974, s. 367-378

KÜÇÜK, Sabahattin, "Tokatlı Kâfî'nin Bir Mektubu Hakkında", I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986), Samsun 1988, s.393-396

_____, "Divan Edebiyatında Sosyal Tenkid:Ebu Rekir Kâfî Efendi'nin Hasbihal'i", Türk Kültürü, S.262, Şubat 1985, s.121-128

Lâmîfzâde Abdullah, Lâtîfeler, Haz. Yaşar Çalışkan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, 2. Baskı, MEB. Basımevi, İstanbul 1994

LEVEND, Ağah Sırrı, "Divan Edebiyatında Gülmece ve

Yergi" TDAY Bellenen, 1970, 2. Baskı, TTK. Basımevi, Ankara 1989

—————, Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), 4. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984

—————, Edebiyat Tarihi Dersleri (Tanzimata Kadar), 6. Baskı, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1941

—————, Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş), TTK Yayınları, C.I, 3. Baskı TTK. Basımevi, Ankara 1988

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, C.IV, İstanbul 1308, s.74

MFNGİ, Mine, "Divan Edebiyatında Yergi Amaçlı Söz Sanatları", Journal of Turkish Studies, Abdalbaki Gölpinarlı Hatıra Sayısı II, Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Volume XX, Harvard University, 1996, s.126-132

—————, Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler), 2. Baskı, Akçağ Yayınevi, Ankara 1995

Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, Hazırlayan: Abdalbaki Gölpinarlı, C.III, TTK. Basımevi, Ankara 1972

Meydan Larousse, "Latife" mad. C.VII, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972, s.832 vd.

—————, "Kâfi" mad. C.VI, İstanbul 1971, s.867

Edebiyat Ansiklopedisi, "Fıkra" mad. Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, s.108

Muallim Naci, Lugat-ı Naci, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987

—————, Esâmi, İstanbul 1308

—————, Osmanlı Şairleri, Hazırlayan: Cemal

Kurnaz, KTB. Yayını, Akara 1986

MUTÇALI, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995

Mütercim Asım, Okyanusü'1 Basit Fi-Tercümeti'1-Kâmûsi'1-Muhit, C.I-II-III, Metbaatü'1-Osmaniyye, İstanbul 1305

NECATİGİL, Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Fklerle 14. Basım, Varlık Yayınları, İstanbul 1991

ÖNGÖREN, Ferit, Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1983

ÖZKAYA, Yücel, Onsekizinci Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara 1985

ÖZKIRIMLI, Atilla, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Hezl" mad. C.III, Cem Yayınevi İstanbul 1987, s.630

_____ , Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Hiciv" mad. C.III, s.634

_____ Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Kâfi" mad. C.III, s.715-716

_____ , Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Letaif" mad. C.III, s.794

_____ Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Mizah" mad. C.III, s.857

ÖZÖN, M. Nihat, Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük, 7. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1987

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MFB Yayınları, C.I-III, İstanbul 1993

PALA, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, C.I-II, Akçağ Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1989

Raif Necdet, Hüseyin Bedrettin, Resimli Türkçe Kamus, İstanbul 1927

Refik, Letâif-i İnşâ, C.I, İstanbul 1281

Reşâd, Yeni Letâif-i İnşâ, İstanbul 1307

SARI, Mevlüt, El-Mevarid, Arapça-Türkçe Lügat, Bahar Yay. İstanbul 1982

Şehabettin Süleyman, Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyye, İstanbul 1328

Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1317

_____ , Kamusü'l-a'lâm, Mihran Matbaası, C.V, İstanbul 1314

SERTOĞLU, Midhat, Osmanlı Tarih Lugatı, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986

SOHRWEIDE, Hanna, Türkische Handschriften und Einige In Den Handschriften Enthaltene Persische Und Arabische Werke, Franz Steiner Verlag GmbH Wiesbaden 1974

STEFINGASS, F. , A Comprehensive Persian-English Dictionary, New Reprint, Printed in Lebanon 1975

ŞEŞEN, Ramazan, "Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Nadir Türkçe Yazmalar", İÖEF Tarih Enstitüsü Dergisi, S.9, Sene:1978, İstanbul 1978, s.373-404

ŞÜKUN, Ziya, Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya, Farsça-Türkçe Lügat, MEB Devlet Kitapları, C.I-III, İstanbul 1984

Tahirü'l Mevlevi, Edebiyat Lugatı, (Neşre Hazırlayan: Kemal Fdip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1972

T.H. İslâm Ansiklopedisi, "Kâfî" mad. C.VI, MEB.

Basımevi, İstanbul (Tarihsiz), s.158 vd.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Türk Edebiyatında Mektup", Tercüme, C.XVI, S.77-80, Ankara 1964, s.387-413

TARLAN, Ali Nihat, Metin Tamiri, İstanbul 1937

TEKİN, Gönül Alpay, "Hamdullah Hamdi'nin Yeni Bir Leyla ve Mecnun Nüshası ve Metin Tenkidi Hakkında Bazı Düşünceler", Journal of Turkish Studies in Memoriam Ali Nihad Tarlan Hatıra Sayısı, Volume 3, Cambridge 1979, s.307-342

Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi, "Mizah" mad. C. VI, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, Tarih içinde Türk Edebiyatı, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, Haz. Fehmi Edhem Karatay, C.I-II, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 1961

TUĞLACI, Pars, Okyanus Ansiklopedik Sözlük, C.IV-V, Pars Yayınları, İstanbul 1972

TUNCCEL, Bedrettin, "Mektup Türü Üzerine", Tercüme, C.XVI, S.77-80, Ankara 1964, s.I-X

TÜRKAY, Osman, "Edebiyatta Toplumsal Yapı", Yeditepe, C.XIX, Şubat 1969, s.154

Türkçe Sözlük, Yeni Baskı, C. I-II, TTK Basımevi, Ankara 1988

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Hezl" mad. C. IV, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s.213

_____ , "Hiciv" mad. C. IV, s.223-224

_____ , "Latife" mad. C.IV, s.81

_____ , "Mizah" mad. C. VI, İstanbul 1986, s.382 vd.

_____ , "Mektup" mad. C. VI, s.231 vd.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C.IV, (II. Bölüm), 3. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1988

_____ , Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı, TTK Basımevi, Ankara 1965

ÜNVER, İsmail, "Arap Harfli Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar", Türk Dili, S.483, Mart 1992, s.789-798

_____ , "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Türkoloji Dergisi, C.XI, S.1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, s.51-89

_____ , "Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Sorunlarımız", Türk Dili, S.500, Şubat 1993, s.118-126

Vak'anüvis Mehmed Edib Efendi, Târih-i Edib, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü, No:3220

WEHR, Hans, Arabic-English Dictionary, (Edited by J. Milton Cowan), Spoken Language Services Inc., Ithaca, New York 1976

WENSINCK, A. J. (Avec le concours de nombreux orientalistes), Concordance de la Tradition Musulmane, Tome I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988

YENER, Cemil, "Hiciv Üzerine", Yelken, S.37, Şubat 1960, s.13

YÜCEBAŞ, Hilmi, Hiciv Edebiyatı Antolojisi, Dizerkonca Mathaası, İstanbul 1955

III. BÖLÜM

ÖÇÖNCÖ BÖLÖM

KARŞILASTIRMALI METNİN HAZIRLANMASTINDA YARARLANILAN

NÖSHALAR

Özerinde çalıştığımız Kâfî'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı dört yazma nüshanın karşılaştırılması suretiyle ortaya konmuştur. Çalışmamıza başlamadan önce Milli Kütüphane ve Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere, yazma eser bulunduran Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ile Millet Kütüphanesi'nde nüsha tespiti amacıyla tarama çalışmaları yaptık. Çeşitli kütüphanelerde yaptığımız bu çalışmalara ek olarak yerli ve yabancı kataloglarla makaleleri de taradıktan sonra, Tokatlı Ebubekir Kâfî Efendi'nin Letâifnâme ya da Hezliyyât adıyla bilinen eserinin 10 ayrı nüshası olduğunu belirledik. Belirleyebildiğimiz bu nüshaların bazıları müstakil manzum Letâifnâme'yken bazıları da Kâfî'nin diğer eserleriyle birlikte bulunmaktaydı. Kâfî'nin mensur Letâifnâmesi çalışma konumuz olduğu için içerisinde söz konusu mensur Letâifnâme'nin yer aldığı nüshaları seçtik. Buna karşın, içinde mensur bölümün olmadığı, sadece manzum bölümden oluşan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüsha, Asım Bey (Köprölü Kütüphanesi) Kütüphanesi'nde bulunan nüsha ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshayla Almanya'da Marburg Staatsbibliothek'te bulunan nüshayı çalışmamızda kullanmadık. Romanya Akademisi Kütüphanesi'nde bulunan nüshaya ulaşmak için çeşitli yollardan girişimde bulunduk. Ancak sonuçta Romanya'dan bize gönderilen eser Kâfî'nin bir diğer eserinin, Münşeatinin nüshası olduğu için bu nüshadan da yararlanamadık.

Böylece elimizde yararlanabileceğimiz 4 nüsha kaldı. Bu nüshalar; Es'ad Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi) 2659 (E Nüshası), Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Dermesi 324 (T nüshası), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.5604/1

(İ Nüshası), Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi) 1125/1 (A Nüshası) nüshalarıdır. Söz konusu nüshalardan (T) nüshası diğer üç nüshadan farklı özellikler taşımaktadır. (T) nüshasının diğer nüshalardan ayrılan yönü varak sayısı, yani uzunluğu ve sadece mensur Letâifnâme metninden oluşmasıdır. Söz konusu nüshanın bir başka özelliği de metnin başlangıcında kullanılan başlığın diğerlerinden farklı oluşudur. (İ) nüshasıyla (A) ve (E) nüshalarının uzunluğu arasında önemli bir fark yoktur. Ayrıca bu nüshaların hepsinin başında Letâifnâme'nin manzum bölümü de yer almaktadır. (İ) ve (E) nüshasıyla (A) nüshası arasındaki fark ise, (A) nüshasında metinlerin sıralanışının değişik bir düzen içinde olmasıdır.

Sonuç olarak, nüshaların yukarıda vermeye çalıştığımız bazı özellikleri dikkate alınarak, yazısı okunaklı, en çok bilinen ve en uzun nüsha olan (İ) nüshası esas alınarak diğer nüshaların farkları gösterildi. Elimizdeki nüshaların hiçbirinde istinsah kaydının olmayışı esas alacağımız nüshayı belirlememizi zorlaştırdı. Bu nedenle biz de esas alacağımız nüshayı belirlerken söz konusu ettiğimiz, en bilinen, en uzun ve yazısı en okunaklı nüshayı tercih ettik. Karşılaştırmalı metnin hazırlanışı sırasında yararlanılan dört nüshanın tanıtımına gelince:

1-Istanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.5604 / 1 (İ Nüshası): Manzum ve mensur Hezliyâttan ibaret olan bu nüshanın manzum bölümünde her türlü nazım şekliyle yazılmış 1800'den fazla beyit vardır. Manzum bölüm 96 varaktır.

Baş: Basmaz ayağını leb-i bâm olmayan yere

.....

Son: Belürsüzdür yüzi astarı bu çakşur-ı makşuruñ

Md ta: 96 yk. 299x154-162x95 yk. nesih yazı 14 satır, abâdi taklidi kâğıt, adi yaldız başlık, kırmızı söz başı, ilk çift sayfa yaldız cilt diğerleri kırmızı, kahverengi meşin, zencirekli cilt.

Yazmanın başında kütüphanenin resmî mührü vardır.

Ayrıca Hekimbaşı Behçet Efendi ile kardeşi Abdülhak Molla'nın temellük kayıtları yazılıdır.

Bu eser, içinde bulunduğu mecmuanın 1. varağından başlar. 187 varaktan oluşan bu mecmuanın, 97-187. varakları arasında çalışmamızın konusu olan mensur hezliyat bulunmaktadır. Mensur bölümün ilk varağı yıldızlıdır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 97. varağın (a) yüzünden "Çorumlu Kadri Efendi'ye yazdıkları tevliyet beratıdır" başlığıyla başlar. 90 varak olan metnin son birkaç varağında yazı türü değişmektedir. Ayrıca son varak yarım bırakılmıştır. Ketebe kaydı bulunmamaktadır. Mensur metin, tevliyet beratı, latife, tezkire, mektup, beyit şerhi, fıkra, vakfiye, temessük v.b. başlıklar taşıyan değişik türlerde yazılmış metinlerden oluşmaktadır.

Biz çalışmamıza bu nüshayı esas aldık. Nüsha karşılaştırmasında esas aldığımız nüshayı (i) harfiyle gösterdik. (i) nüshasını esas nüsha almamızın nedeni söz konusu nüshanın en geniş kapsamlı, yazısı en okunaklı ve çok bilinen, tanınan bir nüsha olmasıdır. Esasen diğer 3 nüshanın da (i) nüshası gibi istinsah tarihi ve müstensihi bilinmemektedir. Üç nüsha da (i) nüshasına göre daha kısadır. Ayrıca, bu nüshalardan ikisinin yazıları daha zor okunabilmektedir. Kimi yerler silinmiş olup yazıları yeterince okunaklı değildir.

2-Ali Emiri Efendi, Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi)

1125 / 1 (A Nüshası): 144 varak olan bu nüsha, Kânî'nin manzum ve mensur Hezliyyâtını içerir.

Baş: Basmaz ayagını leb-i bâm olmayan yere

.....

Son: Ashâb-ı hakâyıktan ba'zıları mü'ellif muma ileyhüñ
bu ma'nâlardan kat'a haberi ve fikr-i fâsîdinde

Md ta: 144 yk., 213x147 ölç., talik yazı, 19 satır, sarımtırak Avrupa kâğıt, arkası meşin, üstü kâğıt kaplı, miklepli cilt.

Nüsha karşılaştırmasında bu nüsha, (A) harfiyle

gösterilmiştir. Mensur bölüm 73 varaktır. Son varaktaki metin yarım bırakılmıştır. Son varağın (b) yüzü boştur. Manzum bölümün bittiği 71. varağın (b) yüzünden başlayan mensur bölümün ilk metni, Çorumlu Kadri Efendi'ye yazılan tevliyet beratıdır. Metnin Arapça, Farsça olan bölümleriyle, mensur şerhlerdeki şerh metinlerinin altı çizilmiştir. Bu nüshadaki metinlerin sıralanışıyla diğer nüshalardaki sıralanış birbirinden oldukça farklıdır. Metnin sonunda ketabe kaydı bulunmamaktadır.

3-Es'ad Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi) 2659 (E Nüshası): Başından ve ortasından eksik olan bu nüsha manzum ve mensur olarak yazılmış hezliyâttan ibarettir. Manzumeler genellikle Bâdî mahlasıyla yazılmış ve bundan dolayı kütüphane defterinde Bâdî Divanı adıyla kaydedilmişse de bazı parçalarında Kânî'nin mahlası bulunmuş, şiirlerdeki üslubun tamamen Kânî'nin üslubu olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca eserdeki bir tahmisin üstünde "Gazel-i Dâdî Tahmis-i Bâdî yani bu iki çavuşun ağzından yazılmıştır" kaydının yer aldığı görülerek bu hezliyatın Kânî'ye ait olduğu kesinlik kazanmıştır. Bu eserde, Allâme lakaplı biri hakkında yazılmış Türkçe, Arapça, Farsça kasideler, gazel ve müstezad şeklinde 50 kadar hezl, çeşitli konularla ilgili 20 ayrı hezl, 192 gazel, bazıları Arapça olan 19 kıt'a, 37 beyit ve 1 mısra vardır. Kânî, bu nazımlarında sanat ve hüner göstermiştir. Fakat şiirlerin çoğu müstehcendir. Bizim çalışmamızda yararlandığımız mensur bölüm bu nüshanın sonunda yer almaktadır. Mensur bölüm 75 varaktır. Metnin müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

Baş: Hasret-keş katâre-i karbâtı mehleke

.....

Son: Belürsüzdür yüzi astârı bu çakşur-ı makşuruñ

Md. ta: 168 yk. 219x141 ölç, talik yazı, 15 satır, abâdî taklidi kâğıt, kırmızı söz başı, vişne rengi meşin, zencirekli, kenar sulu, miklepli cilt.

Yazmanın başında Es'ad efendi'nin vakıf mührüyle kütüphanenin resmî damgası, sonunda ise sadece kütüphanenin

damgası bulunmaktadır. İstinsah tarihi ile müstensihi belli değildir.

Yukarıda verilen başlangıç ve bitiş bölümleri 93 varaklık manzum bölüme aittir. 94. varığın (a) yüzünden başlayan mensur bölümün ilk metni Çorumlu Kadri Efendi'ye yazılan tevliyet beratıdır. Mensur bölüm " 'Arzu teblig olunduğu siyâkında" ibaresiyle bitmektedir.

Nüsha karşılaştırmasında bu nüsha (E) harfiyle gösterilmiştir.

4-Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Dermesi 324 (T Nüshası): Letâif adıyla kaydedilmiş olan bu nüsha; "Kânî Efendi'nüñ letâ'if-güne olan münşeât-ı hezliyyâtlarıdır, Çorumlu Kadri Efendi'ye yazdıkları tevliyet beratıdır" sözleriyle başlamaktadır. Türkçe, nesih yazıyla, 218x144-152x78 mm. ölçüsünde, 21 satırlı, 51 yaprakta, filigranlı kâğıda yazılmıştır. Söz başları kırmızı ile belirlenmiştir. Sırtı meşin, ebri kâğıt kaplı, miklepli bir cildi vardır. "'Ünvân-ı kâ'ime.... 'Arzu teblig olunduğu siyâkında temmet.." sözleriyle bitmektedir. 1. varığın (a) yüzünde Süleyman Nazif'in mührü vardır.

Bu nüsha, letâif başlığı taşımaya rağmen içerisinde Letâifnâme'nin manzum bölümü bulunmamaktadır. Yazma mensurdur. Nüshanın başında yer alan "Letâif-güne olan münşeât" sözleri diğer nüshaların hiçbirinde yoktur.

Nüsha karşılaştırmasında bu nüsha (T) harfiyle gösterilmiştir.

DİĞER NÜSHALAR

Karşılaştırmalı Letâifnâme metninin ortaya konuluşu sırasında hakkında bilgi edindiğimiz ya da başvurduğumuz diğer nüshalara gelince:

Cluj-Napoca Romanya Akademisi Kütüphanesi Şark Elyazmaları Envanter 253: Divan-ı Kânî Lâtif Hazliyat, Kânî Hazliyat Babai Divan-ı Havai (s.2-3), 342 s., tarihsiz; boyutu:22 ç.14. Eflâk'a ait bazı değinmeler (s.190). Metinler 3-242. sayfalar arasında bulunmaktadır. Kalan sayfalar yazılı

değildir.

Dr. Enver Mahmut'un "Romanya Akademisi Kütüphanelerinde Türk Divan Edebiyatına Ait Elyazmaları" (1) adlı yazısında tanıttığı, yukarıda sözünü ettiğimiz nüshaya ulaşmamız mümkün olmadı. Romanya'da bulunan bu nüsha için Millî Kütüphane aracılığıyla yaptığımız resmî başvuruyla özel dostluklar yoluyla ulaşma çabalarımızdan bir sonuç alamadık.

Araştırmalarımız sırasında Letâifnâme'nin Almanya'da da iki nüshası olduğunu öğrendik. Bunlardan birincisi Staatsbibliothek, Marburg (Ms. or. oct. 2713)'da (2) bulunan manzum nüsha diğeri ise, Staatsbibliothek, Berlin (Hs. or. oct. 1035)'deki (3) mensur nüshadır. Birinci nüsha manzum Letâifnâme nüshası olduğu için çalışmamızda kullanmadık. Mensur nüsha ise kataloktaki bilgilerle, metnin başlangıç ve bitiş bölümünden verilmiş parçalardan anlaşıldığına göre eksik bir nüshadır. Eksik bir nüsha olması dolayısıyla çalışmamızda bu nüshadan da yararlanamadık. Katalokta söz konusu eksik nüshanın tanıtımı yapılırken Kânî, 'Allâme ve Letâifnâme'ye ilişkin bazı bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere göre Letâifnâme'de en çok sözü edilen kişi durumundaki 'Allâme Kânî'nin arkadaşıdır. Kânî'nin Letâifnâme'yi yazmasına neden olan kişi de 'Allâme'dir. Metnin başlangıcında söylenenlere göre Kânî'nin asıl amacı 'Allâme'yi hicvetmekten çok ona şaka yapmaktır. Ancak yazılanlara bakılırsa durumun böyle olmadığı, Kânî'nin 'Allâme'ye söylediklerinin şaka sınırını çoktan aştığı açıkça görülmektedir. "Kânî efendi merhum bizatihi hicv vâdisine mâ'il olmayup ancak câ-be-câ kendülerini ba'zı letâyif

(1) Dr. Enver Mahmut, "Romanya Akademisi Kütüphanelerinde Türk Divan Edebiyatına Ait Elyazmaları", Renkler Dergisi (Renkler, Kriterion), Kriterion yay. Bucureşti, 1989, s.138-147

(2) Manfred Götz, Türkische Handschriften, Teil 2, Franz Steiner Verlag GmbH Wiesbaden 1968, s.265

(3) Hanna Schrweide, Türkische Handschriften und Einige In Den Handschriften Enthaltene Persische Und Arabische Werke, Franz Steiner Verlag GmbH Wiesbaden 1974, s. 215

kullanılmasının dışında herhangi bir noktalama işareti kullanılmamıştır.

- 7- Daha kolay okunup anlaşılmasını sağlamak amacıyla metinde geçen Arapça, Farsça ibareler Latin harfleriyle yazılmış, metnin sonunda da bu ibarelerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Bir sayfadan fazla, tamamıyla Arapça olan bölümlerin Latin harflerine çevirisi metin içinde verilmekle birlikte, Latin harfli okunuşun tam ve doğru olarak verilememiş olabileceği düşünülerek, diğer Arapça ibarelerin anlamlarının verildiği bölümde bu tür kısımların Arap harfli orjinal biçiminin de verilmesi uygun görülmüştür.
- 8- Metinde geçen ayet ve hadislerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları da metnin sonunda diğer Arapça ibarelerle birlikte verilmiştir.
- 9- Metin içindeki manzum bölümlerin vezinleri üst kısımlarına yazılmıştır.
- 10- Şerhi yapılan tezkire metni koyu renkle ve italik yazılmıştır.
- 11- Metinlerde bulunan ayetler, hadisler, Arapça ve Farsça olan bölümler koyu renkte yazılmıştır.

METİN

KANI'NİN MFNSUR LETAİFNAMESİ VE HEZLİYYATI

METİN

(İ-1a)

Letâif-i Kâni Efendi*

(A-1b) (1) Çorumlu Kadri Efendi'ye Yazdıkları Tenvîh Berâtıdır

(E-1a) (T-1a) (2) kudvetü erbâhi'l-havşaleti ve'l-mezzâki 'umdetu aşhâbi'l-cenneti ve'l-murrâki (3) zîdetü'l-ehâliyyi'l-ahlâki'n-necisiyyeti nuhbetü e'âliyyi'l-mecâlisi'l-(4) hasisiyyeti şâhibü'd-dimâği'l-'anîfeti ve'r-rifâ'ü'l-kenîfeti (5) mütehâlifü'l-me'âkili ve'l-meşâribi mütenevvi'ü'l-me'âlîbi ve'l-me'âribi(1)(6) bu def'a ber vech-i ma'îşet encâs-ı mevķûfe ve enhâs-ı ğayr-ı (7) maşrûfe ve miyâh-ı müsta'mele ve ğayr-ı müsta'mele ve riyâh-ı mübettele (8) ve ğayr-ı mübettele tenvîhi kendüye tenvîh ve ihâle buyurulan Pohlu (9) Yavan Çorumî zîde hırşuhu ve sülîyet 'ırsuhu(2) inhâ olunur ki (10) sinnü'l-habîsâti li'l-habîsîn³ nüktesine 'ârif ve lisân-ı Türkîde (11) müsta'mel olan b.ķuñ lâıyıkı o..ruķdur ve aç ite ķurı b.ķ (12) mezedür mesellerinüñ daķıķasına vâķıf ve zâtında kuvvet-i hâzıma (E-1b)

(İ-1b)

(1) sâhibi ve şikem-hâr kân-ı müstekretü't-tenâvül muşâhibi bilüp bilmediği (2) b.ķı yer ve işidüp işitmediği kelimât-ı

* T'de "Kâni Efendi'nin letâif-güne olan münşeât-ı hezliyatlarıdır" başlığı kullanılmış ve ayrıca sayfa kenarında "Kadri Efendi, Eflâķ'da Divan Kâtibi iken Kâni Efendi ma'iyetinde olup bir mâhda dil-gir olmağla encâs-ı muhtelifte tenvîhetini muma illeyhe Kadri Efendi zabt ü edâ eylemek için hezl-âmiz Kâni Efendi'nin tertib-i şedid eylediği vakfiyyenin taa'yyüş suretidür" açıklamasına yer verilmiştir.

müzahrefeyi dir (3) ve ağızına sığmayacak lokmaya dırâz-dest ve âhireñ velev bir (4) üstühânpareye nâ'il olduğuna hâtır-sikest olur (5) ğayûr u şâhib-temkîn ve vaqûr u müte'âkıbü't-telvin ekûl (6) u hamûl zalûm u cehûl bir zât-ı ğaribü's-sekl ve nâ-merd-i (7) keşîrû'l-ekl olduğun tersâne-i 'âmirede şemme-şinâsân-ı (8) râyiha-i sünnetine (T-1b) ve dimâğ-ı âşinâyân-ı nûkhet-i minnetinenûñ şehâdet-i (9) muţâbıkalarıyla şöhret-yâfte ve sâbit olduğu ecden bundan aqdem (10) biñ yüz elli yedi ve elli sekiz senelerinde mümeyyiz-i miyâne-i (11) ğılâzî vü hıfâfi (A-2a) ve tefriķa-bahş-ı mâbeyn-i meblûlat u cifâf ve ehl-i (12) hıbre-i is'âr-ı encâs ve kıbletû'l-âmâl felâket-zedegân-ı iflâs (13) ve nezâretken mecâmi'ü'l-ğavâ'it ve cibâyet-fermâ-yı menâfizü'z- (14) żarâ'it halâ b.ķluk şubası ve kubûrû'l-ħalâvât esisi (15) B.ķyedizâde Revsi efendi 'arżıyla ħâne-i zeyrîn

(t-2a)

(1) taht-ı tahte's-serâdan muntehâ-yı ser-ħadd-i lâ-ħalâ vü lâ-melâya varınca (E-2a) (2) câr-kûşe-i 'âlem-i 'anâşır ve şeş-cihât-ı ekâlim-i seb'a-i müteħâlifü'l- (3) muzâhirde każâ-i ħacât-ı ħayvânât medeniyyü't-tıbbâ' ve def'-i (4) tabî'î-i maħlukât-ı müte'ayyinü'l-bikâ' için zevâyâ-yı menâzil (5) ü büyüť u ħavâşi-i dârât mutaża'zi'u's-sübûtda vâkı' (6) menâcis-i mestûre ve ħalavât-ı mahzûrede ve bundan mâ'adâ (7) 'âmme-i nâs için aşĥâb-ı ħayrât ve erbâb-ı meherrâtuñ vakf (8) eyledikleri esvâķ-ı maħallât ve ħâniyet ve ħânât ve hücerât (9) ve ħânât ve medâris ve 'imârât ve ħavânik ve cevâmi' ve mesâcid (10) ve şavâmi' ve kenâ'is-i pür-aşnâm ve maţâmîr-i memlûtü'l-âşâm muħayyem-i (11) 'asâkir ve güzergâh-ı aşĥâb-ı aħbiye müteşeşitü'l-maħâzırda (12) mevzû' u muşanna' ħalavât-ı 'âriyede gerek def'-i tabî'î kuvveti (13) ve gerek şiddet-i sermâ te'sîri ve gerek eşribe-i müferriĝa ve edviye-i (14) müshile ve eczâ-yı müleyyine i'âneti ile telvîs-i ķademgâh-ı vücûd (15) ve tencîs-i serâvil-i müşeddetü'l-'ukûd iden ğavâ'it-i ğalîze

1b, 15 ħâne-i zeyrîn: E'de yok.

2a, 9 cevâmi': câmi' T

(i-2b)

(1) ve hafife ve revâcis-i raṭbe ve cefife (T-2a) ve zârâ'it-
i laṭife (2) ve keṣife ve riyâḥ-ı mülâyeme (E-2b) ve 'anife
ve a'vâşif -ı fevkâniyye (3) ve tahtâniyye ve kâzûrât-ı
rûḥâniyye ve cismâniyye ve miyâḥ-ı muhtelifetü't- (4) tu'üm-ı
insâniyye ve ḥayvâniyyenüñ tevliyet ve cibâyetleri (5) ve
müstahakḳine tevzi' ve taḳsîmleri senüñ 'uhde-i şadâkatüñe
(6) ihâle ve tefviż olunmađla imdi bâlâda mezkûr emâkin-i (7)
ma'mûre ve mesâkin-i meşûre ve gayr-ı meşûrenüñ her birine
(8) ṭarafuñdan birer perhîz-kâr ve süst-bâḥ ve endek-ḥâr (9)
ve mümsik ü müteverri' ve ridâ'-i şaḥḥ ü baḥl ile mürtedi ve
mütederri' (10) temyîz-i ḥaffâf ve şikâle vü tefriḳ-i miyâne-
i revâyiḥ ü fevâyiḥe (11) kâdir mütedebbir ü mütebaşşır
âdemler ta'yîn ve iḳtiżâ iden kefâf-ı (12) nefis ve maşârif-i
rûz-merrelerin maḥşûl-ı vaḳfdan miḳdâr-ı (13) kifâye aḥz
eylediklerinden soñra ziyâdeye dest- (14) dırâz ṭama' ü
ta'arrûz olmamaları ḥuşûsunı geregi gibi (15) tenbîh ve
te'kid ve mâhiyye ve seneviyye tevliyet-i mezkûreden

(i-3a)

(1) şâhib-i vazife olan mürtezikanuñ vaḳtleri ḥulûlünde (2)
veẗâ'if-i mu'ayyenelerine yedlerinde olan senedâtları (3)
müciblerince nîm-kırât ḥıyânetden ve ḥilâf-ı şart-ı vaḳıf
(F-3a) (4) sen ve aḥar maḥşûl-i vaḳfı ekl ü bel' sevdâsıyla
mâl-ı (5) tevliyeti mübtelâ-yı maraẗ-ı âkile olmaḳdan ve
mezâḳ u meşreb (6) n'idügin ve haẗm u inhiẗâm ne maḳûle
sey'digin fehmi itmeyen (7) küfte-ḥârân-ı müft-ḥâra vazife
tevcîhinden ḥazer (8) ve mücânebet ve maḥşûl-ı vaḳf müctemi'
olup tevzi' ü taḳsîmi (9) iḳtiżâ itdükde her cinsüñ
nümûnesini kendüñ bi'n-nefs aḥz (10) ve câşnîsin temyîz
itmedikçe bilâ-vuḳûf tevzi' ile (11) vazife-ḥârân-ı vaḳfdan
birine ḥimâye (T-2b) ve aḥara ḡadr olunmaḳ (12) şâ'ibesinden
ḥazer ve müba'adet ve mâl-i vaḳf 'arẗa-i (13) telef ve ziyâ'
olmamağiçün sırran ve 'alenen ser-der-kem kâriz (14) taḥarri
ve tecessüs olarak butûn-ı munḳabîza mu'ide-i mumriẗede (15)

pûhte vü nâ-pûhte müte'assirü'l-hurûc ve mütemekkinü'l-burûc olup

(f-3b)

(1) kuvvet-i mufarriṭa-i mâsika ve süsti-i kuvvet-i mufarriṭa-i dâfi'a ile (A-3a) (2) girive-benderûde-i ihtifâ ve sengîn-sâz tûde-i şikem-i aşhâb-ı (3) istihâ olmuş mahşûlât-ı nîm-sûhteden ve tezâhüm-i seng (4) ü türâb ve taharreb-i hıyatân ve ebvâb ile ḥalavât-ı (F-3b) metrûkede (5) kûşe-gîr-i inzivâ olmuş ve edevât-ı cedîd ü 'atîkden cüz'i (6) vü külli ceyyid ü redî dest-res olduḡuñ her ne ise bilâ-nokşân (7) ḥârice ihrâc ve edâ-yı vezâif eyledikten sonra ḥizâne-i (8) ḥâne-i şıdâ-yı vücuduñ olan mi'de-i zıyyıkaña ve mâye-nümâ-yı (9) cismâni olan kuvvet-i hâzımaña sen daḡı za'f u fütûr (10) virecek derece imsâk itmeyüp şart-ı vâkıf üzre saña (11) ta'yîn ü tahşîş olan vazîfeyi beher sene tamâmen ve kâmilen (12) ahz u kabz ve ol miqdâr ile ḥursend ü kâni' olup tama'-ı (13) ḥâma teba'iyyetle fâ'iz-i vakfa atâle-i ser-engüşt-i ta'addi' (14) yâḥûd ahîrûñ ḥaḡ ve hisşesini tenkiş ü taklîl ile cerr-i (15) menfa'ate taşaddi itmekden ve aşhâb-ı nehem-i kelbî ve erbâb-ı hırş-ı

(f-4a)

(1) Fş'abi olup istihâ-yı ḥân mân-sûz-ı bî-endâzeye mâlik (2) yer içer maḡûlelerine ve ḥavşalası vâsi' ve kesret-i ekl ü şürbi (3) şâyi' ve bu bâbda nefsi-i ḥarîş-i kûh-ḥâr-ı mechûlü'l-karârına tâbi' (4) ve ḥabs ü men' ile (T-3a) inzicâri mümteni' kimesnelere daḡı def'-i belâ (5) ve redd-i kaḡâ için faẓla-i vakfdan (E-4a) birer miqdâr vazîfe ta'yîni (6) ile du'â-gûy zümresine ilhâḡ ve kaḡ'-ı nizâ' ve keff-i lisân (7) eylemelerini tenbih ve bi'l-cümle ḥalavât-ı mütemekkinine ve 'âriyeden (8) kendü mülki olmayup vakf olanların da sadece tehevül (9) idenlerden birer aḡçe ve tehevül ü taḡavvüṭi ma'ân murâd idenlerden (10) birer bucuḡ

3b,6 redî: redî ve A

3b,12 ḥursend: T, ḥursende E

aķçe ve yalnız taḥliye-i şikem birle ta'am-ı digere müteheyi (11) olanlardan birer pâre ve eşnâ-yı tebevül ü taḡavvütle taḥlîl-i riḥ (12) âdetleri olup zartâat-ı mütetâbi'a ile derûn-ı ḡalâyı (A-3b) (13) hem-ḡâl-i hengâme-i velîme-i etrâk idenlerden her üç zartaya (14) birer aķçe ve kıllet-i derhem ü nedret-i ḡün-dâdegân ve ḡalebe-i şehvetle (15) ḡalâda sâde vü piyâde calķ-ı ter ikâ' idenlerden birer aķçe

(i-4b)

(1) ve calķ-ı ḡuşk ile imâte-i nefse derkâr olanlardan beher (2) iki calķda birer aķçe ve tebevül ü taḡavvütle ma'an irâde-i (3) ḡazḡaza vü istimnâ idenlerden sekizer pâre ve ḡâne- (4) ber-düşlük sebebiyle bir maḡall-i münâsib bulamayup ḡalavât-ı (5) ḡalâda âmed şüd kûn-ı billûr ile taḥliye-i kârûre-i nefis (6) eden muḡlimîn-i bî-ḡânmandan onar pâre ve kâyide olan (7) ḡizân-ı felâket-zededen üçer pâre (E-4b) ve ḡasbe'l-iktiżâ şapa (8) maḡallelerde vâki' ḡalavât-ı ḡâlîye-i metrûkede dürç-i (9) maḡrûḡiyyü'l-ḡacm kûs-i kâfûr-fâma laḡm-ı zâ'id mîm-i muḡavvakını derç (10) ü demç eyleyen zen-pâre-ḡân-ı esîrû'l-ferç-i keşîrû'l-ḡarçdan (11) yigirmişer pâre ḡaķ-ı cibâyet aḡz-ı istîrbâḡ ve müctemi' olan (12) fâ'izinden du'â-ḡûyân-ı mürtezikanuñ (T-3b) faķîrû'l-ḡâl ve keşîrû'l- (13) 'iyâl olanlarına senede bir kerre miķdâr-ı kifâye 'aḡiyye (14) virüp mâ'ada fażlasını âmed şüd iden ḡarîbü'd-diyar (15) misâfirîn ü mücâvirîne bezl ü infâķ ve senede bir kerre

(i-5a)

(1) cümle vazîfe-ḡârân ve anlara mülâzemetle çesbân zurefâ-yı (2) devrân ve istîhâ-yı tām ile mümtâzû'l-aķrân olanları (3) bir mezbele-i mütenevvi'ü'r-revâcis ve mübevville-i

4a,13 zartaya: zartada AE

4b,8 ḡâlîye: E'de yok.

4b,13 bir: birer AE

4b,14 şüd: şüden T

5a,1 cümle: cümle-i A

5a,3 revâcis: revâci' T

mütesa'ibü'n-necâ'isde (4) cem' ü haşr olmak üzere da'vet ve enfes-i nefâyis-i maşşûl-i (5) vakıfdan levâzımât-ı mukteziyeñi bir âşpez-i müdennesü'l-âşâbi' (6) ve tabbâh-ı mülevvesü't-tıbbayi'e teslim birle bir 'Alî ziyâfet (7) tertib ve isrâf u ifrâf ile mâl-i vakfı şemme-i izâ'at (8) ve rayihâ-i hıyânetden şıyânet eyleyüp olur olmaz kimesnenüñ (9) vazıfe mu'talebesine (F-5a) dimâğ ve her bir süst-i zâ'ika (10) ve bî-hazımenüñ bî-isti'dâd-ı mes'ûlât-ı mümteni'ü'l-huşûllerine (A-4a) (11) kerem-i meftûr ve ni'am-ı mevfûruñi esbâğ buyurmayup ferâğ-ı (12) bâl ve refâh-ı hâl ile mu'taşarrıf olduğıñ vazıfe-i mu'ayyeneñi evlâd u 'ıyâl ve ehibbâ ve hem-hâllerüñle tenâvüle (14) istiğâl ve rûh-ı vâkıfı du'â-yı hayr ile yâd eylesesin (15) ve's-selâm 'ala meni't-tebea'l Hûda(4)

(f-5b)

(A-5a) (1) Beyt-i Kâni Efendi

Mef û lü / Fâ i lâ tû / Me fâ i lü / Fâ i lün

(2) Olmaz muķâbil-i ruḥ-ı dilber her âyine

(3) Çeşmân u ebruvân da ister her-âyine

(4) Beyt-i Mezķûrı 'Allâme'nüñ Şerḥidür

(5) her âyineye ruḥ-ı dilber muķâbil olmaz demekden şâ'irüñ murâdı (6) ya'ni her bir 'âşıķuñ âyinesi şâf ve muşayķal degildir ki (7) o maḥbûbuñ (T-4a) ruḥ u ebruvânı görine mışra' -ı sânisî daḥı (8) güzellig ol rütbe münevver ü muşayķaldur ki olur olmaz (9) 'âşıķuñ âyinesinde görünmek emr-i muḥâl gibidür (E-5b)

(10) 'Allâme'nüñ işbu Şerḥini Kâni Efendi Gördükde (11) Der-

5a,7 şemme: şemme-i A

5a'daki 15. satır E'de bulunmamaktadır.

5b'deki 1., 4., 10. ve 11. satırlar E'de bulunmamaktadır.

5b,11 altına: A'da yok.

'akab Altına Tahrîr İtdikleri Latîfedür

(12) evvelâ şâ'irüñ murâdı şudur budur diyü fuzûlâne (13) edâ-yı nâ-hecâdan o har-ı güsiste-'inân ve seq-i ser-be-şahrâ-yı (14) bevâdi-i hizy ü hizlânuñ şu'arâ zümresini şu arada lisâna (15) getürmesi bir dürlü el virmez el virür ise dahı (16) kendüye bu maqûle de'âvî-i bâtıla ve muţâleb-i 'âtılayı

(İ-6a)

(1) dercinüñ evvel maqşûd-ı aşli ve maţlab-ı külli iderek şûr (2) u şeqab-ı (A-5b) câhilâneye cevvi semâ' 'utüvv ü tuğyânda heycân (3) ve bu takrîb ef'ide-i aşhâb-ı ifâdeye halecân virmek (4) şerâbdan munkalib halle cân virmeden güc ve 'alenen böyle (5) dağdağa-i ârâmfersâ-yı irtikâb itmek 'afvı müşkil (6) şafhı mümteni' bir suçdur ki ta'bîre gelmez ve lâkin o 'âkil ki (7) böyle bî-dimâğ harîf-i mütecerrifüñ kalansuve-i bî-üslûbuñ (8) ser-i har-efserinden ser-engüşt-i hezl ü istihzâ ile çalmaz (9) hele ne hâl ise ise pasa bakmayup (10) ve derd-mend şâ'irüñ kelimât-ı âb-ı sânını zındık-i nâ-tevbe-kâr gibi hacim-i firâk (11) ve hâviye-i merâkda yakmayup (E-6a) Haşmet merhûmuñ evsâf-ı (12) kisedâriyyede dilini şukû'l-hara (?) didiği gibi zebân-ı (13) zebâni-firibini kûn-ı ezrâk kûnına şokmak ve bilüp bilmediği (14) kûh-ı nuhûset-şükûhı tenâvül birle rayihâsından bî-haber (15) ve neş'esinden âzâde-ser oldığı (T-4b) necâyis-i hafife

(İ-6b)

(1) vü gâlizeye parmak şokmaqdan ictinâb itmesi yanında ısdâr-ı (2) fermân-ı belâğat-'ünvân-ı üdebâ-yı zû-fünûn ile te'dîb (3) olunamadığı hâlde irtikâb eylediği şenâyi'-i fâside (4) ve revâcis-i kâsidenüñ fevâyiğ-i dimâğ-âzârını dür u nezdîk-(5) bîn-i nâzir âzârı ile başbayağı (A-6a) şeytân-ı

5b,11 itdikleri: eyledikleri A

5b,13 o: o] E

6a,6 'âkil: 'âkile E

ka'r-câh-ı (6) gayyâda kaṭrân müzâba ve hançal merretü't-
ta'am 'azab kokdığı (7) gibi kokmak gerek tâ ki bir dahı bu
güne fesede-i hîz-menîş (8) ve hasede-i tîz-reviş haddi
olmadık eş'âr-ı dakîka ve menâzım-ı (9) rakîkaya mâr-ı şûrah-
nişin gibi dil uzatmaya ve işüñ (10) içine Varnalı Deli
Bekir'üñ didiği gibi sultânım sen (11) p.kuñ aşlını bilmez ve
dîde-i maẓmûnuñ çapağını silmezsen (12) işüñ içinde iş vardır
şâ'ir bunda ne güne maẓmûnlar (F-6b) (13) irâd itmiş ve ne
u'cûbe resm ü râh-ı ğarîbe gitmişdür hele (14) bir kerre
düşün kim görür böyle kışa gicede bu kadar dûr (15) u dırâz
kocakarı düşün diyü mütecebbirâne ve hâline bakmayup

(i-7a)

(1) gûyâ fenn-i belâğatda kuss-ı ezderhâni ve sülâle-i nâ-
selîle-i (2) cenâbet şâruḫânî mütekebbirâne edâlara başlamaya
hatta merḫûm (3) u mağfûrunleh veliyyü'n-ni'am dil-âgeh Yigen
El-hâc Mehmed Paşa (4) ḫâzretleri ayyâm-ı şadâretlerinde
re'isü'l-küttâb bulunan siyâdetlü (5) Seyyid Mehmed Ḥayri
Efendi'ye şu 'Allâme ḫinzîrina tenbih eyle (6) ve Ḥaşmet'üñ
beyt-i meşhûrını lisân-ı kâl ile 'alenen kendüye (7) söyle
böyle olur olmaz ḫuşûl-ı maḫâşidetüñ tûruk-ı (8) muvâfıkasını
bulur bulmaz ḫarîflere ya'ni kendüden beş (9) beter (T-5a)
ḫar-ı zarîflere tezkiye yazup ve başbayağı râh-ı istikâmetden
(10) girive-i saḫâmet semtine azup âzû-yı mel'anet ve bâzû-yı
(11) mel'abetiyle tertîb ü tanzîm ve şânını zu'm-ı fâsidi
üzre (12) tevkîr ü ta'zîm eylediği tezâkîr-i kîr-nüvâz ve
teḫâfir-i maẓmûn- (13) güdâz irsâliyle (A-6b) gelüñ devletlü
efendimize her ne maşlahatıñuz ve ne (14) şûretde bir şekvet
ve mefsâdetiñüz (F-7a) var ise ben ricâ olmaz (15) ise
mührdâra ilticâ dahı olmaz ise Râkî Ağa-nâm müfsid-i

6b,6 müzâba: müzâb E

6b,11 p.kuñ: b.kın E

7a,1 ezderhâni: ejderhâni EA

7a,7 tûruk-ı: taraf-ı A

7a,15 müfsid: A'da yok.

(t-7b)

(1) 'acûl ile istişâre ve mıştaba-i nifâk ve mel'abe-i vifâkda (2) çend-şeb istiḥâreden soñra istiḥâre ile memlû ve desti (3) dimâ'-ı müte'affine-i şad-hezâr kınnâre ile 'ufûnet-pezir olan (4) ba'zı ercâs u encâsı dahı tavsîṭ iderek işiñüze niẓâm (5) virür ve ol müfsidetüñ tanẓîmi emrinde her b.ka girdim dimiş (6) bilmem ne p.ka'nı yemiş edebiyile otursun baña hülâşa bir şâfi (7) cevâp getürsün diyü tezkire yazup gönderdiği bu fakır-i (8) fakidü'n-naķırüñ ma'lûmum ve bu si'r-i laṭîfüñ me'âni-i ḥafîyyesine (9) iṭṭılâ' söyle dursun taḥte'l-lafz-ı mebânîsinüñ medlûlâtını (10) temyîze kendüde iktidâr yoğiken ve cühelâ zümresinüñ eşna' (11) u emna'larına başbuğ iken böyle olur olmaz ḥalt (12) ve müzahref kelimâtı neşr ü leff ne p.ka yemekdür be canum (13) bu eşna'-ı ḥavâsir nüfûs ve emna'-ı cevâsir-şinâs-ı me'yûs (14) bu bî-idrâke lâzım degil midür ki ben böyle dilime gelen (15) ve 'irfân zümresinüñ (E-7b) sine-i bâ-sekinelerüñ sikkîn-i kîn ile

(t-8a)

(1) baba ḳavunı diler gibi dilen mâr-ı tîr-âsâ hevâ-yı nefsâniyyetde (2) per-tâb ve zehr-âbe-i kînesini pür-tef (T-5b) ü tâb iderek derûn-ı ehl-i (3) dile peykân-ı ser-tîz-i ḳazâ-yı nâ-gehâni gibi ilen ve ilenmekden (4) beter belki Bulğar köyünde dilenmekden eşna' olan (5) helâhil-i kelimât ḥanzaliyetü'l-menâhili ḥavâşil-i kindiyyü'l- (6) ḥavâşil 'uzmâ-yı zevi'l-elbâbuñ baḥbûḥa-i (A-7a) sâmân-sâḥa-i (7) ḥayâllerine tûde-i necâ'isde dest-i mel'anet-peyvest (8) aşḥâb-ı hezl ile dikilen riş-i zâğ u kelağ gibi bir alay (9) süḥan-ı nâdir-berâberine zühre ile bu maḳûle bâlâ-yı sipihr-i (10) bî-mihrden nağamât-ı şarîr-i ḥâme-i müşşîn-câmeleriyle (11) zühre-i istizâl iden ehâli-i ehl-i pesendüñ esmâ'-ı (12) şerîfelerine esmâ' idebilür ve e'âli-i 'avâlim-i 'ilm (13) ü 'irfânüñ gûş-ı kel-pûşları tâbiş-i ḥarâret ekâzib-i (14)

7b,5 b.ka: p.ka T

7b,5 girdim: girerüm A

'âtilasıyla pejmürde olur ve anlaruñ emsâl-i kerrübiyyü'l-
(15) timsâllerini izâ iden bî-iz'ânlar be-her-hâl karîbü'l-
'ahdde

(f-8b)

(1) belâların bulur dimeyüp ve hiç bir vechle ğam u ğussa (2)
zehr-i kâtilinden bir parmak dağı yimeyüp bî-ma'nâ ve bî-
(F-8a) esâs (3) hî-münâsebet ve bî-mesâs levâği-i
müte'affineyi bu gûne (4) dağı e'azze-i kirâm ve ecille-i
fiĥâmuñ edmiğa-i laţîfelerine (5) revâ görür hay ħâ'in hay
zâlim hay kâfirden (6) işid bu dağı fetâvâ-yı meşhûredendür
ki Zeyd (7) müteşâ'ir 'Amr ve şâ'irüñ muşanna' mülemma'
meżâmîn-i (8) nâ-mużî'üñ revâcis-i menĥûse-i tıbhâ'-ı
ĥasîsesiyle (9) telvîs ve zu'munca irâd eylediği ĥasâyis-i
pür-desâyisi (10) vardığı mecâlis-i 'azîmede taĥaddîs itse ne
lâzım (11) olur el-cevâb Zeyd mesfûruñ zebânını meĥârîz-i
(12) veyliyye ile kaţ' ve pîs-i çîş-ender-çîşine cellâdân-ı
(13) muşırr ve nebbâşân-ı evân-ı (A-7b) baĥtû'n-naşr gibi
ibĥâ-yı naţ' itmek (14) lâzımdur buyurulmuş mesfûr bu fetvâyı
görmek ve bu (15) böyle (T-6a) şu söyle diyü vâfirde ürmek
gerekdür

(f-9a)

(1) ammâ çî-fâ'ide ĥoş imdi karîben mükâfât-ı mekkâre (2) ve
âfâtını görür ve cellâdân-ı tîz-dest. felek-i nâ-be-hencâr (3)
aĥçe kazanmak sevdâsıyla yularından tutup sürür (F-8b)

(4) Nazm

Me fâ i lün / Me fâ i lün / Me fâ i lün / Me fâ i lün

(5) Bire 'Allâme turma gördüğüñ eş'ârı serĥ eyle
Bırakma dilden ammâ lafza-i eş'ârı serĥ eyle

- (6) Şağın küssi gibi meşrûh şanma nokta koymuş yok
Alursañ mütn-i zen-dosti gibi bir kararı şerh eyle
- (7) Re 'Allâme şağın **ایستاتیرہ** ... boş koyma buldukca
Dibin yokla işüñ en diplerine tãri şerh eyle
- (8) Yatup kalma hemân yat u yarağuß hâzır it haydi
Yaraklan bir zemânda mihr-i **زکھوارے** şerh eyle
- (9) Kapu porta âdât nisbet anda (?) çun elif râdur
Oturma turma bir de ya komı portarı şerh eyle
- (10) Yigen Paşa hużûrunda görürseñ şeyhü'l-islâmı
Şifâ şerhinde yazmışdur 'Aliyyü'l-kârı (?) şerh eyle
- (11) Senüñ rafzuñ egerçi cümlenüñ ma'lûmıdur lâkin
Eser olsun geberdükde kızılbaş-vâri (?) şerh eyle (F-9a)
- (12) (A-8a) Saña şeytân uyarsa uyma sen 'Allâme şeytâna
Biraz da gel 'azâzîl-i tomûz-girdârı şerh eyle
- (13) Bu murdardur bu mışmıldur dime düş koca-vârice (?)
S.k.ş fennin okut her kağbe-i murdârı şerh eyle
- (14) Serâyda bir zemân anbâr yarıcısı idüñ şimdi
Tarılma karnum anbâr mı dime anbârı şerh eyle
- (15) Yakışmaz boş kurı sözlerle metni taşsiye 'âli
Nice bir hâşiye bâğle idersüñ bâri şerh eyle

(t-9b)

- (1) Tokun metne söz at ebhâsa çun .. **اُقنوم** ... naşrani
Re sen 'Allame'sin yarı tokun tavr-ı yâri şerh eyle
- (2) Kaşın ishâl olursuñ çeşmeler çok burnuñ ucunda
Uyuz gibi fesâd olsun (?) mütûna sâri şerh eyle

(3) Kıyâsen zerd-cerdeymiş gibi şarhân ki ceddü'dür
Biraz da Ermenice yaz hükûs ahbârı şerh eyle

(4) (A-68a) 'Allâme Kâni Efendi'ye bir tezkire gönderüp
ibtidâsını (F-9b) (5) *Hak Subhânehû ve Te'âla*⁽⁵⁾ diyü bed'an
eylemiş Kâni Efendi dahı (6) derhâl tezkire-i mezkûreyi şerhe
mübâşeret eyleyüp (7) lâkin henüz şerh-i merķûmuñ tekmi line
(T-6b) vakt nâ-müsâ'id (8) olmağla hemân kaleme aldıkları
mikdârı tahrîr olunmuşdur (9) *Hak Subhânehû ve Te'âla*
hazretleri⁽⁶⁾ müellif-i 'ibâre-i safsaşa- (10) pîra ve
mürekkeb-i ma'cûn-ı dimâğ-fersâ ibtidâ-i sühân ve muķaddime-i
każiyye-i (11) miħende *Hak Subhânehû ve Te'âla* dimekle keenne
ba'de bürhetin⁽⁷⁾ (12) ihtiyâr idecegi müzahrefât-ı
hâviyeti'l-âfâtuñ kendüye (13) 'â'id ve gerek havâtır-ı
hâllân zevi'l-fühûme vârid olacak (14) hatırât-ı hatâr-efzâ
ve havâtır-ı muhâtarat intimâdan

(f-10a)

(1) belki bir takrîb indifâ'ına bir vesîle-i aşîle tedârikine
(2) medâr olur zu'muna dil-beste olmağın 'azâzîl nâmıyla (3)
beyne'l-enâm müştehir ve beyn-i etbâ'a şeytânet ve nihâyet
(4) mel'ânetüñ ecinne-i su'âliyyü'l-aşl ve ebâlise-i
müstevhîşetü'l- (5) vaşldan efzûnter ittîlâ'ına işâret murâd
ider dinilse (6) egerçi vechden kalmaz lâkin hod-be-hod
tevcîh-i (E-10a) bî-mesâsına (7) ve belki fi-nefsi'l-emr
tefrîķ-i miyâne-i şuh u mesâsına (8) i'tibâr menhec-i
inşâfdan 'udûlî mûcib ve zihn ü zekâ (9) ile ittîşâfdan
zuhûlî müstevcib olduğın erbâb-ı (10) şu'ûrdan kimesne inkâr
idemez ve bu hâbda nev'-i beşer (11) ve âzmâyiş-kârân-ı
haşşîşe-i hayr u şerden biri semt-i (A-68b) (12) hilâfa
gidemez ğâlibâ vâdi-i cinnet ve bevâdi-i muķâbil-i (13)
cennetde geşt ü güzâr eylediği evķât u ezmâna teşâdüfünden
(14) nâşî bu mişüllü ğarâ'ib etvâr-ı nâ-pesend ve 'acâyib

9b'deki 7. satırın son kelimesi ile 8. satırın ilk 6
kelimesine kadar olan bölüm A'da bulunmamaktadır.

9b,14 havâtır: havâşır T

10a,5 vaşldan: vuşıldan T

esmâr-ı (15) eblehbendi kaleme getürmek 'ârından 'adem-i ihtirâz mutlakâ

(i-10b)

(1) şân-fezâ hat-nişân Hebennekiyyü'l-'üvnânına kenâren 'ala 'alem bir özge (2) nişân u 'alem olduğunu ba'de'l-i'tirâf hıyaż-ı riyâż-ı (3) i'tizârdan iqtirâf (T-7a) iktizâ itmez hâlbuki tenzih-i zât-ı (4) bâri mezheb-i i'tizâlde bir emr-i mustahyil ve bu da'vâya taşaddi (5) şâh-râh-ı ser'den tahtaṭṭi vü ta'addiyi mücib bi-hûde bir (6) kâl u kîl olduğunda iştibâh yok ve mü'ellif-i 'ibârenüñ (7) ötedenberü böyle (F-10b) mübâhasât-ı nefsü'l-emriyyeye karnı (8) tok idigüni bilürken 'ibâresinüñ serhine endek (9) ü bisyâr havâle-i zihn ü şu'ûr itmek edâ-yı şa'irânedden (10) 'addolunamaz ve halt u müzahref kelimât-ı lâğıyeye (11) rağbet huşûşunda haḡ budur ki bu zât-ı turfe-edâtuñ (12) 'âlem-i kevn ü fesâdda mişli bulunamaz ba'zılar (13) dimişler ki Fl-a'câm min devâhiyyi'l-âcâm⁽⁸⁾ ya'ni tavâ'if-i (14) havâ'if-i 'Acem'de ba'zı kimesneler ve ol kimesnelerde 'adem-i (15) ittılâ' ve kaşr-ı bâğa dâ'ir nice nice 'acib ü ğarib nesnelere

(i-11a)

(1) vardur ki hall-i tikke-i beyânından Selmân-ı Fârisi 'âciz ve beyân (2) vâkı' me'âl-i maḡâline halkuñ sülûsi belki nişfı nâ-fâ'izdür ammâ (3) bizüm gibi bi-hûde-kârlık ve bi-hîde (A-69a) gûyâne cânsipârlık (4) ser-kâr-ı leyl ü nehârı olan aşhâb-ı merâka bu maḡûle (5) maḡâlât-ı mücibetü'l-kîl ve'l-kâli gördükden sonra şabr (6) müşkil ve serh-i me'âni-i daḡıka ve başt-ı muhtaşarât-ı 'ibârât-ı (7) daḡıkasına ihtimâm itmemek zâtında bir hayâl-i 'atıl olmağın (8) derd-mend kalemüñ kanına ve zihn-i perişânüñ (E-11a) dâhil-i hayta-i (9) hânümânına bi'z-żarûre girmek ve ol 'aziz-i bi-

10b'deki 2. satırın son iki kelimesiyle 3. satırın ilk iki kelimesi A'da bulunmamaktadır.

temfizüñ (10) me'âl-i maqâl-ı bî-me'âline hâh u nâ-hâh irmek
e'azz-i muṭâlib (11) ve etemm-i me'arib idigüni lede't-
te'emmül şimdilik bu kadarca (12) taqdim-i muḳaddemat-ı şerḫ
ü beyâna müsâra'at olundu (13) cenâb-ı Haḫ ecelden emân ve
mü'ellif-i mezkûruñ (T-7b) sıḫlet-i (14) nâ-be-câsından necât
iḫsân ider ise inşâ'allahu te'âla (15) 'aziz müsârün ileyhüñ⁹
süḫan-ı sâmi'a-fersâsına ḫaddine münâsib

(f-11b)

(1) ḫaftânlar biçilür ve 'aşkına niçe zemânlar şerâb-ı hezl ü
mizâḫ (2) içilür ḫad temmete'l-muḫaddimetu elleti küntü
eradtü temhidehu ve avredtu mâ yuḫtâcu ileyhi keşfü tilkel
aḫide⁽¹⁰⁾ (4) mübârek ve mes'ûd vücûd-ı pür-cûd merâḫim ü
'inâyet-âlûd (5) lâzımü'l-mevcûd-ı 'arifâne mü'ellif-i
'ibâre-i bî-sitâre (6) ötedenberü ḫıtır vâdilerinde devân u
nûyân ve şerḫ-i (7) şudûr ehâli-i 'irfânı cûyân oldığını
bi'l-cümle e'azze-i (8) ehâli-i divân ve belki verâ-yı kille-
i ḫafâda (A-69b) devân olan (9) ecinne ve divân dahı münker
olmamaḫla 'ale'd-devâm maḫâlât-ı (10) ḫâtır-ḫırâşi (E-11b)
ḫadse-i ḫavâtır-ı 'irfâniyânı müstelzim (11) ve ittılâ'
mezâyâ-yı nûket daḫdaḫa-efzâsı ḡâ'ile-baḫşâ-yı (12) ḫulûb-ı
e'âli vü e'âzım idigüne faḫır-i faḫidü'n-naḫır nev'en (13)
muṭṭali' olmuşiken bî-hûde-nüvislik ve divân herze-derâyi
(14) ve maḫlaṫa-pîrâyide re'islik sevdâsına yigirmi otuz
seneden (15) berü dil-dâde ve bu bâbda vehm ü vesvese ve
cimâl-i müstaḫbeḫetü'l-cemâl

(f-12a)

(1) şaḫâri-i hezl ü hezeyâna besbese misüllü ḫaṫar-nâk
nesnelere (2) çendân 'atf-ı lihâza-i i'tibâr itmemeḫ 'âdet-i
müstemirre-i (3) ḫadimemizden oldığına binâen biḫamdihi
subḫâneḫü⁽¹¹⁾ 'izz ü cell bu emr-i (4) ecel ve mâdde-i
muḫarrebetü'l-ecelde her ne ṫarafdan su'âl teveccüh (5)
iderse ni'am ve ecel lafzından ḡayrı bintü's-sefeye
taşaddiden (6) iḫtirâz pîşine kâr-ı zihn-i safsaṫa-perdâzımız
idigini mü'ellif-i (7) müsârün ileyhe ba'de'l-ifâde

kendüsinden dahı meyl-i tām (8) u rükûn-ı bî-melâm vukû'ına ba'de'l-vukûf hâme-i (T-8a) sûtürde-ser (9) ve kilik-i müşğîn-i pür-lisânına câri olan ve midâd-ı 'anberîn- (10) sevâdınuñ mizâc-ı bâhirü'l-ibtihâcına yol bulan her ne ise (11) kelimât-ı muhteviyetü'l-âfâtuñ rûy-ı hâtıra şüyende mer'i ve muhaşşır (E-12a) (12) olan lekke vü lise ve bu bâbda nâ-çâr ihtiyâr olunması (A-70a) mühimm (13) ve muhteza olan emr-i hasise bakılmayarak yarı kara yarı (14) aq tesvîd-i şahâyif serh ü beyâna teberrüken ü teyemmünen başlanqıç (15) ve berin 'ihârât-ı berî'asına başlanqıç 'addolunan

(t-12b)

(1) ebniye-i mütenâsibe ve esniye-i mütenâsıkayı bu fıkra-i celîlenüñ (2) serhinde harc ve gül-gûn-hâme-i rengîn-câmeye ez-ser-i nev izâfe-i (3) 'inân u serc olunmuşdur mü'ellif-i 'ibârenüñ ta'bîrât-ı (4) 'abîr-âmîzi sâ'ir rü'seâ-yı fenn-i inşânuñ şaded-i kelimât-ı (5) berî'alarına kıyâs olunmayup harf-be-harf mütâla'asına (6) diqqat ve giceler tâ-be-şabaq iktibâs-ı envâr-ı âşâr-ı bedî'alarına (7) şarf-ı miyâh-ı çeşme-sâr rıkkıyyet kılınmaq ehemmi ü elzem olmağın (8) beyne'n-nâs meşûr ve müsta'mel oldığı vechle beyân-ı (9) 'ihâre-i hafıyyetü'l-me'ânisinde vücûh-ı icmâl ve ihtimâlât-ı (10) digere şarf-ı zihn ve harîr-pâre-i terâkib-i 'âlem-pesendine 'ilâve-i (11) peşm ü 'ihn kılınaraq şeytân-ı 'aleyhi'l-la'ne ve ileyhi külli't- (12) ta'nenüñ (12) hâtırina gelmedik ve kimesnenüñ şimâh-ı (13) sâmi'asın delmedik (F-12b) ma'nâlar virilmek vâcib belki farzdur (14) anuñcün mübârek lafzında cümlenüñ müttefağun 'aleyhi (13) olan (15) bereket ü meymenet ma'nâsına i'tibâr münâsib görülmeyüp

(i-13a)

(1) 'azîz-i nâ-temîzüñ kendü zihninde kurdığı ve ötedenberü hayâl-i kec (2) ve zihn-i mu'avveci gûş-ı (A-70b) bî-hûşın burdığı me'âni-i mu'avvece (3) ve ma'âmîn-i (T-8b) gayr-ı muhtacce ile tefsîr olunmaq 'inde'l-'uqalâ memdûh (4) u müstehab olduğında ben şekk itsem 'iyâzen bi'llahi te'âla (14)

cümle (5) erbâb-ı 'irfânuñ maṭ'ûn-ı ṭa'ne-i kilik ü zebânları ve mezmûm-ı (6) dehân-ı ḡussiyyü'l-bünyânları olacağını bilmek değil oynarum (7) ve eğer bu vâdide şerhine mübâşeret itmesem aralıkda mehtâba (8) çıkmış ḡulâmpâre gibi ḡaynarum ḡulâṣatü'l-ḡulâṣa⁽¹⁵⁾ bu 'ibâre-i (9) bedf'ada 'ilâve-i fıḡra-i pîşîn ve izâfe-i terkîb-i temkîn (10) ḡılınan mübârek lafzı evvelâ ben aṣladığum ve ḡilâfını her kimden (11) işitmek ihtimâlüm olur ise taṣladığum ve 'inâd ider (12) olur ise yüzine enkeru eşvâtin⁽¹⁶⁾ 'Allâme-pesend ile (13) baṣladığum ve belki rîş-i pür-teşvîş ü be-rûb-ı bed-rîşine (14) ṣaṣladığum ḡüyâ bu vech üzre pirâye-i ser-i saṭr şerḡ ü beyân (E-13a) (15) ḡılınur ki mübârek demekden murâd 'azîz-i nâ-temîz böreklenmiş

(f-13b)

(1) ve bir rivâyetde 'Acemâne böklenmiş demek murâdları ola (2) ammâ 'Allâme-i taftâ-lûṭi ki ṣâni-i fehhâme-i süyûṭi olduḡı (3) hem-rûtbe-i Keşşâf ve Zemaḡşeri ve hem-tâ-yı Nazṣâm Tafri olan (4) uli'l-elbâb 'indlerinde 'Urvîz-denik (?) iştibâh ile ḡâbil-i (5) taḡayyür ü inkisâf ve mâhiyyet-i ḡamer-hey'eti muḡâbele-i şümûs-ı (6) faẓâ'il aṣḡâb-ı intibâh ile müsta'idd 'ârîza-i inḡisâf (7) olmak ḡâletlerinden münezzeḡ ü berîdür bu maḡâmda bu vechle (8) niḡâb-endâz-ı ruḡsâre-i ḡüsn-i taḡrîr olmuşlar ki işbu (9) 'Allâme-i lâbisü'l-lâmenüñ levvâme-i (A-71a) nefis-i ḡabâṣet 'Allâmesi (10) ba'zen evhâm-ı ḡayr-ı mesbûḡatü'l-emsâl ve vesâvis-i (11) 'adîmetü'l-iḡtimâle zehâbla itmeyeceḡi ḡalt kelâm (12) olmadıḡını inkâra mecâl maḡâll ü muḡâl ḡalaṭ-ı 'avâmda (13) çendân şifâh-i büleḡâ ḡândân (T-9a) ve o maḡûle ḡalaṭât-ı (14) fâḡiṣe maḡbûl-ı ṭıbâ'-ı zümre-i süḡandan olmayacağını (15) kendü daḡı bi't-teba'a ve ḡâḡ ḡürmeten li'l-mütebba' taṣṡiḡuhu⁽¹⁷⁾ imâle-i

13a,3 ḡayr-ı: T'de yok.

13a,6 bünyânları: beyânları E

13a,9 temkîn: nemḡin A

13b,3 ve: E'de yok.

13b,9 'Allâme: 'Allâme-i E

13b,12 maḡâll ü muḡâl: muḡâl ü maḡâll T

(İ-14a)

(1) zihn-i fetret-me'âl idegeldigi şâ'ibe-i kizb ü iftirâdan
 (2) müberrâ (E-13b) bir ka'ziyye-i şa'bü'l-menâl iken mübârek
 lafzının evvel-emirde (3) hûn-ı nâ-hak'kını ibâhe ve ğayret-i
 şân-ı büleğâyı tab'-ı fażâhat (4) neb'-i Sâmiri-pesendinden
 izâha buyurarak bârî vü râyi (5) saır-i nühümnide irâda
 tenezzül buyurmaması ğâlibâ silsile-i (6) seniyye-i ğayr-ı
 sünniyeleri i'câm-ı mülteffetü'l-âcâme müntheî (7) ve mağz-ı
 ser-i surh-pûşları ğâ'ile-i hûş-ı ğayb-pûşdan (8) tehî
 olmağın esfâr-ı sâbıka 'akabinde mensûhü'l-isti'mâl (9)
 olması bâbında evâmir-i 'aliyye şudûrı bi'z-żarûre farz-ı
 (10) 'ayn derecelerine irtikâ ve muhammeretü'l-'aşabât ve
 münakkaşatü'l- (11) havâşi bir tarz ser-pûş-ı ğaribü'l-
 üslûbuñ fark-ı 'adimü'l- (12) farklarına zib-âver olması
 takrîbiyle nash-ı nusah-ı (13) isti'mâline mebd'-i evvel
 'add olunduğı esmâ'-ı 'âlem'yanı (14) şadef-i le'âli-i
 meserrât-ı lâ-tuḡşâ iden levend bôrki ta'bîr (15) olunur
 bôrkuñ madde-i ism-i 'acîbü'r-resminden me'hûz olmasına

(İ-14b)

(1) işâreti mü'ellif müşârün ileyhüñ surh-ser ve ol tâ'ife-i
 (2) hâ'ifenüñ âhûr-ı sengîn terbiyet-i nâ-be-hencâlarında (A-
 71b) perverde (3) olmuş bir (F-14a) dûşize-i nâ-besâmândan
 mütevellid olmasını derece-i (4) taşrihe takrîb ve surh-ser
 olmamak mülâhazasını (5) hakkında bir sebeble muqaddemâ hüsn
 zann itmiş bulunan (6) e'azze-i 'azîzetü'l-ecnâsuñ ferâh-nâ-
 yı sevâd-ı zamîrlerinden (7) teng-nâ-yı feyzâ-yı metrûkiyyete
 tağrîbi emrinüñ muqaddemâtını (8) inşâ'allâhu te'âla aḡsen-i
 vechle tertîb itmek gerekdür (9) ammâ bôrke (T-9b) lafzından
 me'hûzdur dinilse 'azîz müşârün (10) ileyhüñ miyâh-ı 'uzbe-i
 'aḡiyye-i ğâh ü hî-ğâha leb-teşne (11) ve o mişillü menâhil-i

14a,4 râyi: arî T

14a,6 seniyye-i: E'de yok.

14a,14 lâ-tuḡşâ: lâ-yuḡşâ T

müste'azebeden def'-i 'aṭṣ ve reṣf-i (12) reṣṣa ve reṣṣ idememek ihtimâli ma'âza'llahu te'âla(18) sine-i (13) dağ-dârına zehr-âb-ı nâ-kâmi ve helâhil-i bed-güvâri ve telhikâmi (14) âbdâde bir deşne idügi lede'l-lübbü'l-kâmil jengâr-ı (15) reyb ü rîvden şâf ve levn-i tedlîs ü telbîsden mişâl

(f-15a)

(1) âyine-i cilâ-dâde pâk u şeffâf olmağın murâd-ı bî-i'tidâdları (2) bu ma'nâ-yı ra'nâ ve kâmet-i bâlâ-yı merâm-ı bî-mesâsına berîde (3) olan işbu dîbâ-yı zîbâ idigi dağ vechden kalmaz (4) ve ecânibden ya'ni 'azîz müşârün (E-14b) ileyhüñ tab'-ı şahâfet neb'ine (5) itṭıla'ı olmayan e'azze-i 'azîzetü'l-mutâlebden birinüñ (6) i'tirâzıyla ez-każâ ol te'vil ü tevcîh-i berî'a kaṭ'en (7) tomuz çalmaz lâkin bürümeden bir ma'nâ dağ işbu şahş-ı (8) mestûr ya'ni kâni-i bî-destûruñ hâṭır-ı fâtirine huṭûr (9) ve żarûrî tesvîd-i ruhsâre-i şahâyif ü suṭûr ider ki (10) memâlik-i Anadolı'da maskıt-ı re'sim ve hengâm-ı şâhâvetde devâhi-i (11) ye's ü be'sim olan Tokâd-ı feyż-âbâduñ havâtîn-i 'işmet- (12) güzîni (A-72a) âsitâne-i 'işmet-sitân-ı sekenesinden olan (13) rabbâtü'l-ḥicâl-i havrâ himâl-i ferâce tesmiye eyledikleri pûşişüñ (14) nâ'ib-i menâbi olan pûside-i endâm-ı Türkânelerine bürük (15) deyü nâm ve miyâne-i sûk u bâzârda 'âdetleri üzre

(f-15b)

(1) kavânîn-i 'iffet ve 'işmetlerine anuñ verâ-yı cilbâb-ı himâyetinde (2) ihtimâ ile niżâm u kıvâm viregeldikleri perde-i bâz-gûneyi (3) Bitlîs-i iblîs-maḳarrdan cânib-i âsitâne-i hezâr-dâstâna 'azîmeti (4) eṣnâsında ḡâlibâ ol belde-i (T-10a) hemçün hulde 'urûk-ı riyâzet-kârâna (5) hulûl ile nezd-i mel'anet-müzd 'azâzîl-i 'aleyhi'l-la'nede(19) (E-15a) izhâr-ı (6) tebahtur ve delâl iden dîv hayû gibi duḡûl

15a,15 sûk: esvâk T

15b,4 hulda: hulda-i T

15b,5 mel'anet-müzd: mel'anetimüz ve A

15b,5 izhâr-ı: A'da yok.

ve kibâr-ı beldeden (7) ba'zı bu maqûle masâhire-i ümmet ve uzhûke-i ehl-i zimmetüñ (8) çend daqıka muşâhabetini şad-sâle mu'âşeret-i 'urefâ-yı (9) bâridetü'l-edâya mu'âdil tutmayan zürefânüñ meclis-i şetâret (10) enislerine ke'l mesâviki'l-mecfûfeti(20) musûli helde-i mezkûre (11) ricâlinüñ belge-miyâne-i râh ve hilâl-i maḥallât-ı behişt-eşbâhda (12) ittifaḳan teşâdüf eylediği nisvân u duḡterânüñ edevât-ı (13) elbise ve setrelerine ittılâ'ı müstevcib olmağın ḡâtırında (14) ḳalup zihn-i nâzik-teri elfâz-ı müteḡâlife-i luğât-ı müteşettiteyi (15) ta'riban ve tefrişen ve tetricen ve gerek kıyâsen ve semâ'en ve tevliden*

(İ-16a)

(1) taşarrufda yed-i tûlâları mübârek lafzınıñ zikr olunan bürük (2) lafzından iştikâkına zehâbla Ahfeş ve Sibeveyh ve Halîl (3) ve sâ'ir rahmetu'llahi 'aleyhümüñ(21) niçe sâl (A-72b) u mâh vizriş-i cân-gâh (4) ve gûşis-gâh u bi-gâhla icâd ve ihtirâ' ve her bir maddesinüñ (5) ma'nâ-yı bikrini kuvvet-i rücûliyyet-i 'ilm ü fazlile iftirâ' eyledikleri (6) ḳavâ'id ü ḳavânin ve mesâ'il-i müteferri'a-i ḡoş- (E-15b) âyini işbu ḡabîs (7) gerek baḡi ve gerek ḡaşis taḡbîs ve telvîşe bezl-i vûs' ü miknet (8) itmiş ola ḡayyebehullahu ve cealehu mimmen lem yetelezzez bi'l-'ilmi vemâ ḡavahu (9) ve lem yeḳif ḳaḡḡun ḡabâyâ zalike'l-'ilm ve feḡvahu ḡasbinallahu (10) ve ni'me'l-vekil ve ileyhi'l-müştekâ fi-küllü ḡaḡbin celîl(22) ḳaldı ki (11) lisân-ı Fârisi'de varaq ma'nâsına

*İ-15b'de sayfa kenarında "ḡirmen-i ḡaḡa" başlığı altında "ḡayû" kelimesiyle ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir: "Luğat-ı ḡaliẓat-ı Aramine'den oldığı ma'lumum lâkin Fârisi olduğına ittılâ' fakir ma'dûm olmağla lisân-ı Ehrimentiyân'da mecnûn ma'nâsına oldığı bu maḡalle işâret olundu luğat-ı Fârisi'de daḡı olmak ihtimâli nev'en taḡdiş-i derûndan ḡâlî olmamağla luğat-ı A'câme zafer-yâb olduğumuzda anda daḡı bu ma'nâya yâḡûd ma'nâ-yı âḡire bu lafz bi-'aynihi mezkûr ise inşâa'llahu te'âla bu maḡalle ḡebt ü tezyil olunur ve mina'llahi't-tevfik" Bu bilgiler T'de ise 11a varâğında bulunmaktadır.

yâhûd sâz ve selb ve behre (12) ve zâd ve kât ma'nâsına (T-10b) müsta'mel olan berg lafzından (13) istikâkını gül-i şad-berg-i gülzâr-ı ma'rifetle âmiziş şeker-pâre-i (14) leṭâ'ifi revâ ve cevvi-i semâ'-yı hüsni-ṭabî'atde gülberg-i nâ-çide-i (15) bâğ u belâğı ber-hevâ görenler revâ gördükleri şüretde

(i-16h)

(1) bu ma'nânun te'yîdi mağz-ı nağz esrâr-ı mizâha bî-dağdağa
 (2) zerķ ü riyâ ittılâ'ından âbâ-yı tecvîz itmeyen tavâ'if-i
 (3) mahmiyyü'l-leṭâ'ifün ol çâşni-i çeşen-ârâ-yı zevķ-i bezîrû'l-
 (4) benc ta'aşşûb ve taşallüba 'adem-i terciḥlerine tevakkuf ider hâlâ (5) bu dâ'i-i meşkürü'l-mesâ'i kendü zu'm-ı müstelzimü'n-ni'amum üzre dirmeye (6) gonçe-lebân-ı hıyâbân-ı zarâfetün gâh ü bî-gâh ḥande-i zîr-leb birle (7) hey'et-i nâ-ma'hûd (E-16a) engüşt-be-leb ira'esine âşüfte ve esnâ-i (8) muşâhabetde irtikâb şive-i 'aceb ve i'tinâ birle ezhân-ı sâde- (9) levḥân pür-şimâḥ ve ef'ide-i ḥod nâ-şinâsân (A-73a) safsaṭiyyü's-şarâḥe (10) ilkâ-yı dehşet-i ğarâbet itmek desîsesine âlüfte olan (11) zürefâ-yı etrâk ve 'urefâ-yı bî-pâkûñ meşelâ filân kimesne madde-i (12) filânide kemer-i ğayret-i berg ve belki ol emr-i emerrün ḥuşûlı (13) emrinde ihtiyâr-ı hücnat-i merg eyledi didikleri elfâz-ı cespide (14) ve kelimât-ı deyr-şinîdeden ahz iderek ol lafz-ı nerm ü nâziki (15) saht u kavî-ter ma'nâlarında isti'mâl idüp mü'ellif müşârün ileyhün

(i-17a)

(1) 'ibâre-i nâ-hem-vâresinde olan mübârek lafzını kavî ve ğâyet (2) şa'bü'l-menâl ma'nâlarında isti'mâl itmesi dahı tecvîz olunsa (3) mü'ellifün şânına düşmez ve zü-şâb şâbire-reng fikr-i fâsidine (4) siñek uşmaz degildür hele bu kadarca ile (T-11a) bu lafz-ı mübârekün (5) ğâ'ile-i şerḥ ü beyânı netice-yâb ve bu bâb şimden soñra (6) mesdûdü'l-bâb olsa mü'ellifün zihn-i nâ-mübâreki kem-düş (7) görmüş ve naḥḥ-ı şatranc-ı (E-16b) ḥayâl-i bâṭılında nâ-becâ piyâde sürmüş (8) olmaz ammâ aşḥâb-ı ḥakâyıkdan ba'zıları mü'ellif-i (9) muma ileyhün bu ma'nâlardan kaṭ'en ḥaberi ve fikr-i fâsidinde

(10) Latîfe

(11) hâlâ Yeniköy'de yalı kenârında vâkı' harâbe-zâruñ vasatında (12) âşiyâne-i bûm u ğurâbdan nümüne-nümâ olan kulle-i düşvâr- (13) ğüşâduñ orta şuffesinüñ pâk yerinde cenâbetlü cebânetlü (14) habâsetlü hıyânetlü mel'ânetlü kerâhetlü kabâhatlü fazâhatlü (15) necâsetlü zaratâtlı kelâbiyyetlü tomuziyyetlü kuduziyyetlü şeytânetlü

(f-17b)

(1) herze-vekîl-i ka'inat ve vaşıyy-i her emvât ences-i maḥlûkât (2) enḥas-ı mevcûdât aḥbes-i ḥabısât esfehu külli zâhibin vâtin (3) aḳbeḥ-i berâya efzâḥ-ı sükâra kefîl-i her medyûn mu'in-i her mescûn (4) 'umdetü'l-ekleti'l-muḥtine zübdetü'r-rezileti'l-müfattineti ma'denü'l-ḥabâ'îsi'n- (5) nefsâniyye maḥzenü'l-hevâcisi's-şeytâniyye ḥâmilu elviyeti'l- (6) füsûki ve'r-refsi (A-23b) ğâşıbu ekfâni ehli'l-cedesi menba'ü (7) cemî'il-ḥabesi ve'l-ḥadesi mecma'u muḳaddemâti (E-17a) külli 'abesin muşliḥu (8) mâ-efsedehu's-şer'u müfsidu meşâliḥi külli aşlin ve fer'in e'l-kâmilu (9) mükemmelu fi'l-'ulûmi'l-fâside ve'l-fâzılı'l-mufaẓẓalu fi'l-fünûni'l-(10) kâside camî'ü'l-ḳuvâyi'l-ḥâsidedeti'l-muẓırrati şâḥibü't-tıbâ' i'l- (11) 'anîdeti'l-muşırrati mürebbiyyü'l-apâ-şettetü'l-muḥanneṣeti müsevvilü'l- (12) aḳâḥibeti'l-mülevveṣeti efzâlü'l-cühelâi'l-mu'annîdin ekmelü'l- (T-11b) aḡbiyâi'l- (13) mütemerridin memdûḥü'l-esâkıfeti ve'l-batâriḳ maḳbûlü'l- (14) erâcifeti ve'z-zenâdik nedîmü'l-ebâliseti'l-'azâzîliyyet (15) sehîmü'r-reḥâbîni'l-isrâ'iliyyet râviu cemî'i'l-ekâzîb ve muşaddikihâ

(f-18a)

(1) ve ḥâkiyu cümleti'l-ebâḫîli ve müsevviḳuhâ âkilü'l-berâḫîli ve'r-reşâ (2) câhilu mâ-yuẓmeru ve mâ-yuḡsa sultânü's-süfehâ bürhânü'l- (3) bülehâ ḳudvetu'l-fessâḳ ve's-şeytânın sâkatü'l-kehâribeti'l- (4) melâ'in ibnâni fitne re'îsu külli ibne(23) şer işlerin peyki (5) anasını s.k.d.güm köpegi kâ'im-makâm ḥazret-i Şeyḫ Necdi (6) ḥânkâh-ı

mel'ânetüñ pîr-i pür-vecdi mazarrü'l-li'l-'ubbâd muşırrun
 'ale'l-inâdi (7) e'l-mahfûfi bi-envâ'i'l-habâseti'l-mahşûşi
 bi-aqsâmi'r-resâseti(24) (8) cenâb-ı hâce fesâd kaşşara'llahu
 'ömrehu ve hayyeha emrehu(25) hâzretlerinüñ (9) kitâbe-i (F-
 17b) pîşânî-i şeytânî-şi'ar ve ser-levhâ-i külle-i (A-24a)
 (10) bi-devlet-i müfsidet disârlarına vaz' olunmak için (11)
 bu rakîme-i sakîme-i mekkâre-âlûd tahrîr olunmuşdur

(12) Mektûb

(13) fazîletlü semâhatlü nezâhatlü mekrimetlü peder-i vâlâ-
 şânım (14) sultânım Fl-hac Kâtib efendi efendimizüñ meclis-i
 nefis-i (15) melâ'ik-celîslerine hezâr ta'zîm u i'zâz ve bî-
 şümâr tevķîr

(İ-18b)

(1) ve ihtizâz ile berg-i sebz-i dervîşâne-i du'â ve
 destâviz-i (2) fakîrâne-i senâ ithâf u ihdâ olunup mûlahhâş-ı
 nüshâ-i fazl (3) ve me'ârif ve müntehab-ı mecmû'a-i nevâdir ü
 letâif olan tab'-ı (4) pür-zarâyifleri 'ala vechi'l-ahra(26)
 tefahhüş u istikşâ olunur (5) hemîşe sâye-i gül-nahl-i 'avn-ı
 bâri ve sâha-i gülşen-serây-ı (6) şavn-ı kirdgâride maşûn u
 mahrûs olalar ve Edrine refîkimiz sa'âdetlü siyâdetlü Es-
 seyid Süleymân Ağa (8) birâderimize tuhfe-i du'â ve nuhbe-i
 senâ 'arz u ihdâ olunup (9) mübârek hâtır-ı feyz-i
 muzâhirleri tefakkud u istinhâ olunur (10) ol tarafda (T-12a)
 bilür ve bilmez ve görmüş ve görmemiş ve işitmiş (11) ve
 işitmemiş (F-18a) ve su'âl itmiş ve itmemiş her ne kadar (12)
 destâr-ı sühtegân-ı encümen-i derd ü 'anâ ve fetîle-i
 efrûhtegân-ı (13) kandil-i şafâ ve pervânegân-ı şem' -i (A-
 24b) şebistân-ı vefâ ve gûşe-(14) nişinân-ı 'uzletgede-i
 ihtifâ ve halvet-güzinân-ı hânkâh-ı tecrîd (15) ve hûşe-
 cînân-ı hîrmen-i tevķîd ve cezbe-dârân-ı halkâ-i zîkr

(İ-19a)

(1) ve hayâl-bâzân-ı şu'bedegâh-ı fikr turfe-gûyân-ı kaķķaha-
 fermâ ve mashâregân-ı (2) uzhûke-nümâ ve gün-dâdegân-ı mâder-

be-**hâfâ** ve fındıkcıyân-ı keç-a'sa (3) ve mağlata-ârâyân-ı vazâ'yif-i âdâb ve safsaşa-pîrâyân-ı (4) taqlîdât-ı aḥbâb ve perende-bâzân-ı sîm-perest ve hoşka-bâzân-ı (5) çâpûk-dest ve sikem-**hârân**-ı gürisne-çeşm ve 'abâ-pûşân-ı (6) şûf-peşm ve evbâsân-ı **hûn-hâr** ve nebbâsân-ı şeb-i (7) zinde-dâr ve düzdân-ı şeb-rev ve kimyâ-gerân-ı bî-hûde-rev (8) ve yekkesüvârân-ı mîzmâr-ı **hıyel** ve herze-gerdân-ı bâdiye-i emel (9) girîve-gîrân-ı bîşe-zâr-ı rîv ve pîşe-kârân-ı şanâyi'-i dîv (10) ve şahbâ-keşân-ı deryâ-nûş ve bût-perestân-ı girân-gûş (11) ve bengiyân-ı bî-hûş ve bekriyân-ı sebû-be-dûş ve şûfiyân-ı (12) ezrâk-pûş ve siyeh-mestân-ı (E-18b) pür-cûş ve nîm-mestân-ı (13) pür-hurûş ve firiftegân-ı **hâb**-ı **har**-gûş ve mutaa'sşîbân-ı (14) dîrâz-gûş ve hoş-nisînân-ı her-âgûş ve felaket-zedegân-ı (15) **hâmûş** ve mut.'ibbdân-ı bisyâr-gûş ve gav-meşrebân-ı

(î-19h)

(1) bî-idrâk ve dünbe-be-dûşân-ı nâ-pâk ve tefsîde-lebân-ı sine-çâk (2) ve 'ayyârân-ı çâlâk ve dil-dâdegân-ı **has** (A-25a) u **hâşâk** ve zen-perestân-ı (3) herze-gû ve maḥbûb-ı dûstân-ı nîk-**hû** ve surḥ-dendânân-ı siyeh-rû (4) ve kebûd-çeşmân-ı sepîde-mû ve tenbâku-keşân-ı (T-12b) **hoş**-nihâd (5) ve 'arbede-cûyân-ı her fesâd ve hâdiye-neverdân-ı bî-ser ü pâ (6) ve bî-kârân-ı bî-nevâ ve sâ'ir herze-vekil-i kâ'inât ve kefil-i (7) mühimmât-ı maḥlûkât ve vaşîyy-i eytâm u emvât ve miyânci-i (8) medyûn ve ğarîm ve maḡbûn ve bu maḡûle her ne kadar zevât-ı (9) u'cûbe-şîfât var ise 'aşk u niyâz olunur ve **hâfîrları** (10) su'âl olunur benüm sultânüm bu mertebe küstâhâne letâyif (11) tahrîri ile itlâk-ı zimâm-ı kalem ve irhâ-i 'inân-ı raḡâm ancak (12) 'afv-ı cemîl ve şafḥ-ı cazîllerine ve sevk ve i'timâdum ve letâyif (13) olmak üzere nemek-i mâ'ide-i meveddet olacagina vukûf (E-19a) (14) ve istinâdum ḥasebiyle olup küstâhlıgımız 'afv buyurulmak mercûdur

19a,2 keç-a'sa: keç-'aşa TE

19a,8 hıyel: hayel T

(i-20a)

(1) Mektûb

(2) benüm devletlü 'inâyetlü sa'âdetlü semâhatlü mürüvvetlü re'fetlü (3) dâder-i kerîmü's-şiyem sultânüm ağa-yı celîlü's-şân hazretleri (4) hemâre cenâb-ı feyyâz-ı muṭlak 'azze şânehu hazretlerinüñ mazhar-ı (5) tevfiḳ ü te'yîdi olarak zâhiren ve bâtinen mücellâ-yı şuver-i (6) taḳḳik olmaları da'vâtı taḳdîminden soñra hezâr-sevḳ-i (7) müzeyyelü'l-tavḳ ile bu gûne tezyîn-i ruḥsâre-i şâhid-i maḳâl (8) kıılınur ki bundan aḳdem vesâṭet-i hazret-i pûye ile ibtidâ (9) Ruscuḳ'dan (A-25b) bir kıṭ'a tercümetü's-sevḳ me'âlini muḥtevi kâime-i (10) dil-ârâmları resîde-i dest-i vuşûl ve ba'dehu nefes-i Bükreş'den (11) yine pûye-i mesfûr yediyle bir kıṭ'a gencîne-i râz-ı mesâ'ilini (12) müstemil bir kıṭ'a resâ'il-i dil-pezfîri bedi'ü'l-insicâmları ki (13) her satrı mis'ar-ı kânûn-ı gûn-â-gûn ve her ḥarfî micmer-i meclîs-i (14) aşḫâb-ı derûn olmağa şâyân idi tarḥ-ı tarz-ı 'âdi (15) ve isâle-i sirişk-i şâdi birle peymûde-i nazâre-i me'mûl olup

(i-20b)

(1) esnâ-yı müṭâla'ada serâ-perde- (F-19b) nişînân-ı 'âlem-kümûn olan (2) şevâhid-i (T-13a) maḳşûre-i buṭûn ki rûḥ ve ḳalb ve 'aḳl ve bunlara (3) tâbi' ḥavâss-ı 'aşere-i zâhire ve bâtınadur birbiriyle teḳâbül-i (4) merâyâ-yı cemâle niḳâm virüp ḥafiyyeten bir meclîs-i ünsâ-üns-i (5) rûhâni tertîb olunmuşdur ki mezâyâsına ancak kâşifât-ı (6) esrâr-ı yevm-i tebliyyü's-serâ'ir vâşıl olabilürler ve'l-hâsıl (7) ol meclîs dahı ḥitâm bulup der-ḥîn-i 'aḳab-i sûrda (8) olan fütûr gibi süsti-i ba'd ve mufâraḳatı târi olduḳda (9) gelem şadede diyüp pûye-i mersûmdan zâhir-i ḥâl-i cenâb-ı

20b,5 olunmuşdur ki: olmuşdur ki E

20b,5 kâşifât: kâşifân E

20b,9 cenâb-ı: A'da yok.

(10) melekiyyü'l-hıŝâlüñizi istikşâfa âğâz eyledik şıhhat u 'âfiyetiñüz (11) peyâmından mesrûr ve mahzûz ve memnûn olduĝ min-tarafu'llah⁽²⁷⁾ (12) zuhûra gelen muĝâsât-ı ŝedâid ile muŝâb ve mûmtehin (13) olduĝuñuzdan melûl u mahzûn (A-26a) olduĝ hoş imdi mâni' (14) deĝil aĝ aĝce ĝara ĝün içindür ĝiden mâl olsun me'âl olmasun (15) Çelebi Aĝa oĝluñuzuñ ve ordunuñ ĝâli mesm'umuz olduĝda çok

(i-21a)

(1) kederini çekmiŝidüm lâkin

Mısra'

Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lün

Elimizden ne gelür ĝayr du'âdan ĝayrı

(2) hele elĝamdüli'llahi te'âla⁽²⁸⁾ ŝâĝ u sâlim kendüleri çıĝmıŝlar bundan (3) a'lâ (E-20a) kerem olmaz

Mısra'

Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lün

Var mıdur devlet cihânda bir nefes şıhhat gibi

(4) bundan fikr iĝtizâ itmez ŝükr lâzımdur kem ŝiddeten tarakat (5) cünĝa'z-zulâmi ve mâ teneffese's-ŝubĝu ĝatta ferraca'llahu⁽²⁹⁾ müdâvemet (6) olunsa pek iyidür yevmiye on sekiz cemi'yyet ĝılup (7) ĝulûŝ-kârân bir ĝicecik biñ kerre oĝunsa kifâyet ider (8) efendimle mülâkâtımız ĝuŝûŝı ve bu tarafuñ ĝâl ü keyfiyyeti (9) müşâhede eylediĝi üzre su'âl olunur ise ve takrîr-i (10) aĝzı mûmkün ise ma'lûm-ı

20b,11 mahzûz: mahfûz T

20b'deki 13. satırın son kelimesiyle 14. satırın ilk 6 kelimesi T'de bulunmamaktadır.

devletleri olur bir kerre didigimiz (11) vakt ele geçse hiç bunlara hâcet kalmazdı ah ah ah kılanuñ (12) hâli (T-13b) şimdi görseñüz hele bir eyüce şoruñ

Mısra'

Mef' ü lü / Me fâ i lün / Mef' ü lü / Me fâ i lün

(13) Allah görelim neyler neylerse güzel eyler

ol tarafda 'atîk ü cedîd (14) muğlimin-i bî-'aql ve bekriyân-ı tavîlü'n-naql ve bengiyân-ı meslûbü's-şu'ûr (15) ve mecânin-i muhtellü's-şudûr ve zen-pâregân-ı kûs-kâri ve ibnegân-ı

(i-21b)

(1) şikeste- (A-26b) kûn vâpâste-i zû-fünûn ve germâbe-i turfa-nümûn hıznîrâtına (2) başka başka du'â-i 'aleyhimizi tebliğ buyurmañuz mercûdur (E-20b)

(A-64a) (3) Mektûb-ı Nâkışdur

(4) benüm çerâğ-efrûz-ı bâşıra-i ümmîdüm ve sebel-sûz-ı hadâka-i çeşm-i sefidüm (5) sultânüm hazretleri beynimizde tarh-ı tekellûf ve bast-ı besât-ı (6) te'ellûf olunduğı günden bu ana gelince şavb-ı saâdete (7) irsâl olunan gül-nahl-i selâm ve nihâl-i nev-resîde-i peyâmdan (8) bir bağçe-i irem-nümûd tertib olunmak kâbildür lâkin ol havâlide (9) herze dü-bâdiye-i keslân ve tîz-rev-i vâdi-i hizy ü hizlân (10) olan 'aceze-i bî-ser ü pâdan kimesneye kaç'en bir tuhfemiz irsâl (11) ve selâm-ı sâdemiz dahı işâl olunmamış olmağla hatır-ı (12) fâtire kemâl-mertebe te'essûf irâs itmişidi bu def'a (13) bu câniblerde selâm u kelâm mişüllü tuhaf rahîşenüñ (14) kesreti olmağla gürûh-ı derd-mendânüñ

dağı hisse-mend (15) olmaları münâsib görüldü lâkin tebliği
huşûşunda sa'y-ı

(i-22a)

(1) belîğ buyurursız evvelâ zümre-i sühtegândan kesret taşşîl
(2) ve vefret talebiyle ifnâ-i 'ömr ve a'mâl-i deff ve dümi
eyleyen (3) şâhib-i çömez müşâhib-i duht-i rez bî-gâne-i
kitâb (4) müsteħak-ı 'itâb mübtelâ-yı âmed şüd (E-21a) harîş-
i tecemmu' u taħaşşüd (5) zû ümmi kirâm ve ba'dehu e'imme-i
vesi'atü'l-ekmâm (A-64b) mülteffetü'l-'amâyim (6) ve
ğassâlân-ı turfa-endâm kesîretü'z-zemâyim ve fużûlân-ı (7)
ziyâfât ve relâ'im ellezine lâ-yehâfune levmetü'l-laim⁽³⁰⁾
hâzerâtına (T-14a) (8) ve müft-hâran-ı şikem-deride ve
nemîme-kârân-ı zebân-ı beride (9) ve tüccârân-ı bî-inşâf ve
sûkiyân-ı sülûfiyyü'l-evşâf (10) ve bi'l-cümle tiryâkiyân-ı
perîşân-destâr ve bengiyân-ı mekşûfü'l- (11) estâr ve
bekriyân-ı girye-nâk ve sermestân-ı bî-bâk (12) ve nev-
âmühtegân-ı nîm-mest ve nîm-hâran-ı dünbe-be-dest (13) ve
pirân-ı hurde-ğir ü civânân-ı güşâde-zamîr ve pâk-dâmenân-ı
(14) beyzü'l-cibâh ve şâf-meşrebân-ı* hamrû's-sifâh ve
muğlimân-ı kûn-ı ferâh (15) ve nâ-hurdegân-ı mü'essîrû's-
şarâh ta'yin-bahşân-ı fukarâ-yı kûn

(i-22b)

(1) ve dâmen-efşânân-ı 'acibetü's-su'ûn ve âlüftegân-ı süh-
meşreb (2) ve âlüdegân-ı hoş-mezheb ve zarta-bâzân-ı
kesîrû'r-riyâh (3) ve şafir-zenân-ı mütemeshirü'z-zubâh
şavtü's-su'ûb ve dil-dâdegân-ı kûs-i bî-mû (4) ve şiftegân-ı
nağş-ı süm-i âhû ve muğanna'a-bendân-ı hacle-i 'işmet (5) ve

* 22a'da 14. satırdaki şâf-meşrebân kelimesi yerine şâfi
şûrbân kelimesi nüsha farkı olarak verilmiştir.

22b,3 şavtü's-su'ûb: E ve A'da yok.

(14) ihtimâmı bu gûne berk ideriz ki bu def'a luţfen ve mürüvveten (15) it'âb-ı yerâ'a-i bedîü'l-berâ'a birle bu 'abd-ı kem-bazâ'alarını

(i-23b)

(1) tenşîţ (A-27a) ü taltîfe vesîle ittiḥâz buyurdukları kâ'ime-i (2) 'inâyet-i 'allâmeleri işbu mâh-ı receb ki şehru'llahu'l-aşemm (3) lakab-ı pakîzesiyle mülakḳabdur yedinci yevm-i işneynde ba'fidü'z- (4) zuhr ve kabîlü'l-'aşr râḥe-zîb-i ta'zîm ve mefâhim-i (5) feraḥ-engîz-i leṭâfet-âmîzi neş'e-efzâ-yı derûn-ı ḥasret (6) nedîmüm olmuşdur cenâb-ı devletiñizüñ perîşân-maḳâlum buyurdıḡuñuz zülf-i perîşân-ḥûbândan ve turrehât-ı Rektâşiyâne (8) diyü lakab virdiḡiñüz turrehâ-yı duḡterândan ziyâde dil-keş (9) ve dil-güşâ ve dil-âviz ve dil-rübâ idüḡi yalnız bu tenük- (F-22b) mâye-i (10) 'irfân olan Bekr oḡlân-nâm nâ-tüvânuñ deḡil cemâhîr-i (11) eḡibbâ-yı me'ârif-güzîn ve ḥazâfîr-i elibbâ-yı leṭâ'if-âferinüñ (T-15a) (12) bi'l-cümle müsellemler tıbbâ'-ı zarâyif rehînleridür nerede kaldı ki (13) i'tirâz ma'nâsına deḡildür diyü kesir-hâ ve izâfe-i bâ (14) ile eymân-ı ḡâlîze irâdına muhtâc olasız bizüm (15) maḳşûdımız ancak vesîle-i neşât ve zeri'a-i inbisât.

(i-24a)

(1) olacak bir iki saṭr ziyâde taḥrîrine bir ser-rişte aramaḳdur (2) lâ-ḡayr hele teşrif buyuruñ olmaya ilâ-âḡîr kaldı ki (3) bu kadar bi-hûde kelimât taḥrîri ile taşdi'e ne ḥâcet (4) idi diyü su'âl vârid olur ise

Mısra'

İṭnâb (5) der mükâleme-i dost ḥoş-ter-est⁽³¹⁾

23b,1 buyurdukları: buyrukları T

24a,2 ilâ-âḡîr: illâ ḡayr A

24a,2 kaldıḡı: kaldı ki A

mısrâ'ı ma'lûm-ı (A-27b) devletiñüzdür (6) eger muhâbbet
huşûşı tecessüs buyurılır ise

Mısra'

Fâ' i lâ tün / Fâ' i lâ tün / Fâ' i lâ tün / Fâ' i lün

Kimsenüñ (7) destinde yok râğıb zimâm-ı ihtiyâr

bunda ne sizüñ eliñüz (8) ve ne bizüm medhâlimüz vardır
li'llah fi'llah⁽³²⁾ oldığı delîl ü bürhâna (9) muhtâc
degıldür zifrâ muhâbbet-i muşanna'a ve meveddet-i muzî'adan
(10) cenâb-ı fâliķu'l ħabbe ve'n-nevâ ve ħâliķu'l ħubbe ve'n-
neva⁽³³⁾ (11) ħazretlerine şıgındıķ sevmeyen elbette (E-23a)
innehu leküm 'adüvvün mübîn⁽³⁴⁾ (12) kerîmesi ile 'adâveti
taĥķiķ u te'kîd buyurılan gürûh-ı (13) mel'anet-şükûhdan olup
anası s.k.lm.k huşûşunda (14) size ve bize ħâcet yokdur
cenâbına tabâşîr-i meserret (15) ira'et olunduķda bir miķdâr
ibtihâc gösterüp ba'dehu yine

(f-24b)

(1) mümtedd olduķca def'-i ħumâr-ı firķat için Akyazılı (2)
ħazretlerinüñ himmetine muhtâc oluyor ya'ni şimdi (3)
teşrîfiñüze irtikâb ile pek inķılâb ve pîç ü tâbdadır (4)
ma'cûn-ı mübârekin leyâlî-i şerîfede zîrinden tenâvülüne (5)
kemâl-i iştihâ vü iştiyâķı olup bir dürlü tekâsüli
olmayacağından (6) başķa

Mısra'

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün

Uçardım bulsam ammâ neyleyüm bâl ü perüm yokdur

(7) neşîdesi kitâbe-i pîşânisinden okunur ħekîm (T-15b)
olduğunda (8) şühbe yok lâkin ħekîmbaşısı olmak

iddi'asındadır (9) Allahu te'âla taşdıķ eyleye âmin muķâta'ası (A-28a) mültezimi (10) Köskös-zâde (?) ģazretlerine şâb bahâsından baķıyye ķalan (11) meblağı ģarif virmiş ve vaktine tesâdüf itmiş olmağla (12) kemâl-i mertebe mesrûr olmuş zîrâ pek teng vaktimdür diyü (13) söylemiş mürekkebizüñ rengi hep şaba çekiyordu bu def'a (14) üslûb-ı ģakîmâne üzre ģarîķini ta'lîm buyurdıñuz inşâa'llâhu (15) te'âla (E-23b) bu ģarafa teşrîfiñüze ķadar niżâmı virilür

(İ-25a)

(1) bu eşnâlarda ķuyudan su çıkarmak dağı müşkil bir ma'nâdur (2) ammâ yümn-i himmetiñüzle ya tulumbadan ya inbîķden çekdirilüp (3) sâde şuya dağı ķuyu şuyı keyfiyyeti taşşıl itdirmek ķâbildür (4) bu ķâ'ide ķıyâmete ķadar 'indümde düstûrû'l-'amel tutilur (5) toğrısı bir şadaķa-i câriyyeye muvaffaķ olmuşsañuz ķavliñüz (6) ma'mûl ve nuşhuñuz maķbûlümdür tamlâ-be-tamlâ göl olur añla (7) sözüm çekme melâli şü ķadar ki b.ķ yemiş ve yalan dimiş (8) biz anuñ söķüģin diker ve b.ķluguna göre bostan eker (9) ve bûnķasınuñ öñine diz çöker ve burût b.ķlu atına zârta (10) çeker ve mâder-i muģteremesini ş.k.riz zîrâ okuyan biz degil (11) idik ve ol gün belki maģall-i ma'hûda dağı varmamışidik (12) mizâcsızlığımız ģasebiyle okumak gerek lâkin Kuzucu Meģmed* Ağa ģazretlerinüñ (13) tenâvül buyurduķları (A-28b) anuñ tenâvül buyurduğından yüz yigirmi (14) toğuz kerte aşadıdur tafşıl-i cürûb-ı mütenevvi'a ve tekmil-i (15) şütüm-ı müteferri'a bu ģarîķa-i kem-ķadr ve şaģife-i zıyyıķu's-şâdrda

(İ-25b)

(1) dil-ģâh üzre niżâm virilmek müte'assir olmađla inşâ'llâhu (2) te'âla ģîn-i (E-24a) teşrîfiñüzde bi'l-ma'ıyye (T-16a)

* Metinde Mehmed kelimesi şeddeli "ha" ile yazılmıştır.

25a,9 bûnķasınuñ: pomniķasınuñ E

25a,9 burût: burût ve A

25a,12 Kuzucu Meģmed Ağa: E'de yok.

çekirdeğin çıkarırız (3) ve elbette bulaşık yalaşık itmeziz
 erbâ'ın dağı yakındur (4) şimden şofra metin ü müstahkem
 zemherir zühür ideceğinde (5) istibâh yokdur ve bizüm
 ardımızdan dilleyenün ve g.t. virmege (6) göñli var yoğiken
 ç.k.müzi elleyenün işi b.ğdur pek (7) pişkin cerebler ve
 metin darblar ihdâsına kudretimiz vardur (8) pek de çig
 âdemler ve hâ-m-çama' hem-demler degilüz pişmiş ve (9)
 kıtarılmışlardañız tatarısına hâcet yokdur hem istanbul'da
 (10) olmak takrîbiyle zanniderüm ki tatarısına karnı tokdur
 (11) ziyâde ekşi yogurt süzici kendiliginden söz düzici (12)
 bildiği bilmediği sohbele tudağ büzici erbâ'inde üzüm (13)
 yermisin diyü haste üzücü eliyle komadığı çıkınıñ (14) ağzın
 çözüci ya'ni hâzret mektûb-ı şetâret (15) mazmûnı dağı vâsıl
 ve ter-sine ekl ü bel' eylediği halıyyâta

(İ-26a)

(1) nâ-çâr ittilâ'ımız hâşıl olmuşdur 'âfiyet olsun (A-29a)
 bâz-gûne (2) tahrîrât-ı mel'anet-gûnesini gûyâ biz 'an-aşıl
 vâkıf degilüz (3) yollu ta'rif ü tefhîm zîmnında puşula
 tahrîriçün efendime (E-24b) (4) virdiği sıkletden bir mertebe
 infi'âl hâşıl olmuşdur ki (5) toğrı sözden ters tamğa ve eğri
 bıcağdan ters hançer (6) didikleri bî-nevâ ol kadar münfa'il
 olmazdı biz anı bir toğrı (7) sözlü şâdıku'l-kavl
 müstakîmü'l-'akıl bir zât-ı şâhîhü'n- (8) nakıl zanniderken bu
 rütbe terslediği toğrısı hâzma (9) gelmez eğri mi diyem toğrı
 mı ya bunu gelür bu tarafda (10) toğrıldur yahûd biz gelür
 toğrısını söyleriz (11) siz dağı toğrısını söyleñ eğri
 oturalum (T-16b) toğrı (12) söyleyelüm ya benüm de bir
 tersligüm vaktine râst gelse (13) işi b.ğ itsem iyü olur mı
 güneşe karşı tutmak (14) ne hâcet biz anuñ ardını çevirmeden
 ve hat-ı hatâsına (15) göz degirmeden dağı okuyup me'âl-i
 bî-mâlına vâkıf olmak

25b,14 ya'ni hâzret: A'da yok.

26a,13 tutmak: tonmak T

26a,15 degirmeden: degmeden T

(f-26b)

(1) mümkündür çarh-ı devvârûñ bu huşûşda günâhı yokdur sen
 (2) kendi kendüñe hañt-ı tersâyı taqlid idüp felekden yine
 (3) Müslümânca hareket ümmîdinde olmak 'aqla mülâyim degildür
 (4) ak koyun kendi hâlinde olup ağıldan taşra çıkmasa (5) ve
 Karamân koyunu gibi kıyruk şalmasa ve ağıl (A-29b) öfine
 geldüm (E-25a) (6) hayâliyle saqqa bârgîri gibi her kapuya
 talmasa ve şîr-i mâderini (7) zihn-i nâzik-terinden istismâmı
 kâbil bir sūd kuzıcığı iken (8) kurbanlık kınalı koç gibi
 karın kasık şalmasa sâde- (9) levhân-ı zemâne âteş-i sâ mân-
 sūz-ı mekr ü firfîne yanmaz ve anı (10) gören içi tolu yağ
 şanmazdı akûñ adı ve karanuñ dadı (11) var ammâ ebnâ-yı
 zemâne ününe değıl önüne mâ'illerdür Ak (12) yazıda güsiste-
 mahâr halî'ü'l-'izâr gezmek ve 'uşşâk-ı (13) dil-şiftenüñ
 bağırını ezmek ve vefret-i nâz ve keşret-i niyâz (14) ile bi-
 çâreler canlarından bezmek ve perîşâni-i 'aql-ı bi- (15)
 temkinleri irâdesiyle turre-i girih-der-girih-i 'âlem-bendini
 çözmek

(f-27a)

(1) tehlike-i tarîk-i muhabbetden 'adem-i mübalât ile rakîb-i
 rû-siyeh (?) (2) ve bunuñ emsâli erbâb-ı sefehle hem-dem ü
 hem-reh olduğından (3) nâşi dil-dâdegân-ı dâ'imü'l-veleh ve
 üftâdegân-ı bahirü's-şerehleri (4) havşala-i inkâr u kitmâna
 şığmaz niçe evzâ'-ı nâ-pesendini (5) sezme ne dimekdür ne
 çâre bizüm de bu bağda 'aysımız (6) ve bu gedikte taşımız ve
 bu seferde yoldaşımız ve bu (T-17a) ma'rekede (7) perhâşımız
 ve bu mahâlde oynaşımız ve bu günleri göreceğ (E-25b) (8) (A-
 30a) kara yazılı başımız var imiş ne cür'etle bu kadar
 harekât-ı (9) nâ-me'mûluñ kendiden şudûrını tecvîz ve

26b,8 kınalı: kınalı A

26b,9 zamâne: zamânenin E

27a,4 havşala: havşala-i A

şukka-i direfs-i (10) fitneyi tehziz ider taşhîh ve temyizden 'âciz kaldık (11) şimdilik zâhir hâlde izhâr-ı nahvet ü ceberûta medâr (12) ve 'akıbetinde şâyân-ı sem'-i i'tibâr olacak bir i'tizâra (13) dahı dest-res mümkün olmayacağı zâhir ü aşikâr olup (14) kuzucılıktan gayrı bâ'is-i iftihâr ve sebeb-i istihârı (15) yoğiken ve kesb ü kârûñ dahı aña mahşûş u münhaşır iken

(f-27b)

(1) bu havâdis-i tâze-zuhûruñ te'vîl ü tevcîhi bir dürlü kâbil (2) degildür gerçi kuzuculuk insana 'ayb degil ve it sûri de (3) akça kazan dimişler ammâ yine herkes hîrfetinüñ ve mâlik (4) olduğı şan'at ve ma'rifetinüñ beyne'n-nâs müstehir olan (5) kâdr ü i'tibârına göre hareket itmek lâzımdur çobana (6) dâ'iyeye-i sultânî şeytâna sevdâ-yı rahmânî bir vechle (7) münâsib görölmez bu miyânede cümleden kat'-ı nazâr-ı bî-te'emmül (8) kelimât-ı lâğiyya ve 'ibârât-ı tağiyye ile kendi hakkıñuzda ihâm-ı (9) kabîhi müstelzim olarak bir kışsa-i pür-hişşeye telmîh idüp (10) 'an-cehl nefsüñi (E-26a) bir varça-i hevî-nâke ilkâ ve dümbe- (A-30b) be-düşân (11) kûy-ı hazlandan bir alay seq-menişân-ı kec-fehm ve hıyre-tab'uñ (12) kemâl-i humk ve cehâletlerinden nâşi sebķ iden hüsn-i zannlarını (13) ilğâ eyledik

Mısra'

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün

Şecâ'at 'arz iderken merd-i kıbtî sirkatin söyler

(14) tafşîli budur ki sevâlif-i ezmânda el-elkâbu tenezzelü mine's- (15) semâ'i⁽³⁵⁾ mażharı olmuş Eşek Hasan nâmında bir kimesne te'ehhül

(f-28a)

(1) idüp dâhil-i firâş-ı izdivâci (T-17b) olduğu ehli-i zevcinüñ (2) lakab-ı mekrûhından hazz itmeyüp cem'iyet-gâh-ı nisvân olan (3) germâbe ve sûrda harf-girân-ı zenân-ı şehrüñ bu lakab-ı kâsiru't- (4) tarabı kendüye vesîle-i ta'n u teşnî' itdüklerinden nâşi (5) ta'essür ve infi'âli sebebiyle gayret-i zevciyyet hurûsa gelüp bir gün (6) zevc-i mülakqabı ile bast-ı besât-ı meşveret ve bu dâ'-ı 'uzâl (7) ve lakab-ı müstevcibü'l-melâlüñ def'ine hakîmâne tedbîre mübâşeret (8) birle kabûl-ı ta'n u teşnî' ve icâb-ı tevbiñ ü takri' itmeyecek (9) bir lakab-ı müstaşsene tebdîl için ehâli-i maħalleye bir 'âli (10) ziyâfet tertîb ve bu belâdan cümle ma'rifetiyle rehâ-yâb olmak (11) emrini taşvîb itdiler ba'dehu şavâb-dîd re'y-i hasenleri (F-26b) (12) üzre 'aynü'l-a'yân-ı maħalle kör (A-31a) Hızır Ağa'yı ve kethüdâsı (13) Mecnûnzâde Kaysi Çelebi'yi ve hazinedâr-ı pür-ıdbârı (14) Müfliszâde Mendebur Beg'i ve mührdârı Tahvîlî efendi'yi (15) ve imâmı Ebu Cehl mollâyı ve dâmâd-ı bî-zih ü zâdı 'Inninzâde

(f-28b)

(1) Hadım Ağa'yı ve kâtib-i ka'bet nişanı Çolak Monla Halîl'i (2) ve nedîmi Kulaksız 'Abdu'l-kâdiri hocası Ümmi efendi'yi (3) ve aşçıbaşısı aç Da'vâcızâde Ramazân beşeyi (4) ve sakqâsı Kırıçesmeli 'Atşân beşeyi ve sâysis (5) başısı Atöldirenoğlu Hacı Cân bâz'ı ve harem kethüdâsı (6) Burnâz Muştafa Çelebi'yi ve eşnâf tâ'ifesinden (7) Tursııcı Ekşioğlu Mollâ Turğud'ı ve bedestâni Hacı (8) Kepşordı ve cân bâz Manqafa Bayrâkdâr'ı ve kazzâz Muştafa (9) 'Alemdâr'ı ve bakqâl Fındık beşeyi ve tuğcı Hacı Tahta (10) şakal'ı (T-18a) ve şırma bıyık Rüstem beşeyi ve Cıkkıçcıoğlu Tek (11) t.s.k. 'Abdu'l-aħad beşeyi ve

28a,1 ehli-i: ehli AE

28a,1 zevcinüñ: A'da yok.

28a,11 itdiler: eylediler T

28a,12 maħalleyi: maħalle EA

28b,8 manqafa: mangafa A

Yırnaksızoğlu Altıparmak (12) Çelebi'yi Kılıccızâde Şunđur Mollâ'yı ve Kuşkaldıranlı (13) Saķankor efendiyi (E-27a) ve oķcı Yek-çeşm Mollâ'yı ve heķim Batlamyus (14) efendiyi ve kalemtırâşcı Keskin Usta'yı ve Eşekçekemezoğlu (15) ĥammâl Mużaffer'i ve dellâk Fażlı beşeyi (A-31b) ve maĥalle-i mezbûrede sâkin

(t-29a)

(1) dü-kevn fużûli ve maĥalle muzîsi ve belâ bizlengeci ve ordu (2) segi ve kaftân kalıbı ve a'yânlık tâlîbi cân şıķındısı (3) yürek burundusu moloz dökündisi herze-vekîl kâ'inât-ı (4) dirînüñ vekîli ölünüñ vaşîsi borclunuñ kefîli yalancınıñ (5) şâhidi dolandırıcı deñizi bulandırıcı fitnenüñ miyâncısı (6) kızıl kurd şancısı muşîbet dellâlî gıybet ĥammâlî kahvehâne (7) remmâlî bayrâm cemâlî boşda yilici yüze gülici yedi maĥalle (8) sürgünü ser-i cemi'yyet-i erbâb-ı şikâk ve revnaķ-ı meclîs-i aşĥâb-ı (9) nifâķ vazîfe-ĥârân-ı ıskât-ı şalat târik-i şalat (10) fâsık-ı bî-fırşat müfsid-i bî-ruĥsat 'inâdına muşîrr ĥasbi (11) muşîrr külhâni-i denî ĥâ'in-i gerden-zedeni kâbûs-ı a'zâm belâ-yı (12) mübrim şerrîr-i mel'anet-âferin müzevvir-i şeytânîet-ķarîn laķlaķa- (13) kârân-ı herze-meres mađlaķa-gûyân-ı kende-nefes (E-27b) zurefâ-yı (14) bü'l-heves var ise cümlesini bir bir da'vet ve merâsim-i (15) miĥmândâriye kemâl-i mertebe ri'âyet eyleyüp her birlerinin

(t-29b)

(1) rütbe ve isti'dâdlarına göre ikrâm u 'izzet eyledikten (T-18b) soñra (2) zübbü'l-maĥalle ve eyri'l-mecâlis mîr-i süĥan erbâb-ı menâĥîs Ĥacı (3) taĥta şaķal gerdiş-i (A-32a) çeşm-i meĥûl ve cünbîş-i ebrû-yı meftûl (4) ile feth-i kelâm

28b,12 şunđur: şunķur A

29a,1 bizlengeci: bezginliği A

29b,2 eyri'l: irâü'l T

ve cem'iyet-i mezkûreden muhâşşalü'l-merâm ne idüğün (5) cümleye ifhâm eyledikde hod-pesendân-ı maħallenüñ her biri (6) müntehâ-yı mebâliğ-i 'aql-ı nâkışa göre tîz-fehmlîk dâ'iyesine (7) düşüp kimi fil kimi gergedân kimi deve söylediler âhirü'l- (8) emr ittifâk-ârâ ile bî-çâre Eşek Hasan ba'de'l-yevm laķab-ı (9) müstehabbını Şıpa Hasan olmak üzere nizâm ve du'â vü senâ ile (10) meclîse hitâm virdiler ba'dehu şâhib-i laķab kesret-sürûr (11) ve vefret-ħubûr ile izhâr-ı şûr ve sa'b iderek hânesine (12) varup ehli derd-mend hâtuna tebsîr ve lafz-ı eşek şıpaya (13) tebdîl olundığını taķrîr idicek 'avrat bir âh-ı sûz-nâk (14) çeküp evvelâ ziyâfet için şarf olınan (E-28a) naķdiyyesinüñ (15) 'arza-i telef olduğına te'essüf

Mısra'

Mef û lü / Me fâ î lü / Me fâ î lü / Fe û lün

Bî-çâre kaķır müfte şatıldı (1) semeriyle

(İ-30a)

diyerek sînesini çâk ve sâniyen tebdîl-i laķab bir fâ'ideyi (2) müntic olmayup hemân tecdîd-i ħimâriyyet itmiş olmağla

(3) * Sen yine eski ħar eski palan
Kaķan âdem olacaķsın ħayvân

(4) diyerek çeşm-i ħasret-dîdesini girye-nâk eylemiş ve dimiş ki (5) ey ħar-ı lâ-yefhem bu 'aql-ı kalîl ve bu uzun (A-32b) tavîl seni eşeklik (6) değil dahı bundan bedter niçe varta-i hevî-nâke ilķâ vü iķâ' (7) ideceğinde kaķ'en istibâh u şübhem kalmadı bunu idrâk (8) itmedüñ mi ki şıpa didikleri ħar-beççe

29b,3 gerdîş: gerdüş T

29b,6 mebâliğ: T'de yok.

29b,7 gergedân: gerdân T

29b,11 sa'b: şeğab T

* T'de burada mısranın kısaltması olan ayın harfi vardır.

refte refte peder-i dırâz- (9) gûş ve mâder-i hırâşide dü-
 seng (T-19a) hayrû'l-halefi ve kendüden (10) evvel ârâyış-i
 handek-i helâk olan eslâf-ı mü'essirü's-şehmetinüñ (11) mâye-
 i şân u şerefi olup hiç olmazsa anlar ile hem-rütbe (12) vü
 hem-nâm olmak derecesine vuşülle eşek eşek olacağı (13) delîl
 ü beyâna hâcet midür iki seneden soñra yine Eşek (14) Hasan
 yine Eşek Hasan diyü hatm-i kelâm itdigimizi efsâne-gûyân-ı
 (15) e'âcib-i dehr nüvişte-i kitâbe-i hâfıza eylemişlerdür

(t-30b)

(1) Mektûb

(2) hazretleri hemîşe sâye-nişîn-i dûha-i ikbâl ve küşe-
 güzîn-i (3) kâşâne-i kemâl olmaları da'vâtı taqdimiyle
 'arîza-i ihlâşkâr-ı (4) bî-merâları oldur ki cenâb-ı
 mekrûmet-nisâblarına 'an-żahrü'l-ğayb (5) ser-zede olan
 'alâka-i bî-reyb lâzimesince taşfih-i nüsha-i (6) mihr ü
 vedâd ve tenkîh-i 'ibârât risâle-i elf ve ittihâda vesîle (7)
 olacak mutâyebat-ı lâübâliyâne ve mülâtafât-ı müstâkâne (8)
 taħrîrine vesîle-hâh iken bu def'a (A-33a) sa'âdetlü 'Ömer
 efendi (9) birâderimize firistâde buyurulan kâ'ime-i dil-ârâm
 bedî'ü'n-(10) nizâmuñ 'ibârât-ı faşîha latîfû'l-encâmında
 muma ileyhüñ (11) çârûb-keşi oldığı ma'bed-gâh-ı çelipâ-
 penâhuñ ism ü şöhretiyle (12) ta'yîn ü taşfiş buyurulmadığı
 'ala-ţarîkü'l-istifsâr (13) imâ vü is'âr buyurulmuş kendüleri
 müzaheme-i tullâbdan nâşi (14) ta'yîn vechiyle taħrîrden
 imtinâ' eylediler lâkin bu şübhenüñ (15) indifâ'ı ancak
 tarafımızdan işâret olunmağa muhtâc olmağla (E-29a)

(t-31a)

(1) küstâhâne tafşîl ü beyâna âğâz olundu hülâşa-i (T-19b)

30a,12 hem-nâm: hem-'inân T

30b,1 mektûb: diger A

30b,4 nüsha: nüsha-i T

kelâm (2) oldur ki efendi-i muma ileyh 'ind-i erbâbü'l-elbâb i'ânet (3) ü müzahârete şâyân bir zât-ı 'adimü'l-aqrân olmağla (4) hîn-i teşriflerinde merâm-ı mâfi'z-zamîrleri olan ma'hûd (5) çârûb-keşliğı mutâlebe zımnında tarafımıza ilticâ ve bizler dağı (6) şanâdîd-i 'abda aşnâm u 'arânın merve-i keşirü'l-âşâmdan (7) mes'ûlüne müsâ'ade olacak vechile münâsib bir mağalle (8) ta'yfın olunmasını istid'â eyledigimizde cümle rehâbın ü kıssıs (9) ve gâşiye-dârân-ı iblis cemi'yyet-gâhları olan mağalle cem' (10) ve 'âdet-i kadîme üzre her birleri ikâd-ı şem' eyleyüp (11) re'fs-i mel'anet-enîsleri olan pîr-i siyeh-zamîre tebşîr (12) şûretinde hulâşa-i madde-i ma'hûdeyi 'arz eylediler ol (13) hinde hezâr (A-33b) şûr u şegâb ve bî-şûmâr sürûr-ı tarab birle (14) muma ileyhe bir mahall-i mu'ayyen tedârik olınmasıçün emr (15) eyledigine binâ'en hademe-i kamâmeden bağıyye bir bölük burnus-pûş-ı

(i-31b)

(1) şeytânet-be-düş esvâk u mağallâtı kûşe-be-kûşe geşt (2) ü güzâr ve münâsib mağlûl istifsâr (E-29b) eylediler tedâriki kâbil (3) olmadı ahîrü'l-emr derûn-ı kaşaba-i Bükreş'den kaş'-ı ümmîd (4) ve hâric-i kaşabada vâkı' meşhûreye irsâl-i berîd olunup (5) nişf sâ'at mesâfe olan Mâriğöçe manastırını (6) çârûb-keşliğı karîbü'l-'ahdde mağlûl olmuş bulunmağla (7) mîr-i muhteşem dostlarına haber virilüp tatyîben-leh⁽³⁶⁾ (8) istid'âsına ve istid'âmıza müsâ'ade olınmışidi lâkin (9) hîdmet-i mezkûrenüñ miqdâr-ı kifâye vazîfesi ve hâricden (10) gelecek varidât-ı mu'ayyenesi olmamağla manastır-ı mezkûre (11) kurbünde vâkı' üsvete yanına Liman Manastırınıñ (T-20a).

31a,2 erbâbü'l-elbâb: erbâbü'l-bâb T

31a,6 'abda: 'abda-i T

31a,10 kadîme: kadîm T

31a,13 şegâb: şa'b E

31a,13 sürûr: sürûr u E

ta'limhânesinde (12) muḳaddemâ mu'allim-i şıbyân-ı nuşşâri olan Işkal Penâyet- (13) nâm tersâ bu esnâda telvîs-i derekât-ı 'ukba eylemek ḥasebiyle (14) ḥayrû'l-ḥalef olmak üzere efendi-i muma ileyhe⁽³⁷⁾ tevcih-i (15) vezâyif-i mu'ayyenesi behersene kıraçon (?) hilâlinde bilâ-

(i-32a)

(1) muḥâlefetin edâ olunmasıçün manastır-ı mezkûr ḡomnüslerine (?) (2) tenbih ve efendi-i (A-34a) muma ileyh dahı şart-ı vâkıf üzere (3) her ne kadar kavli-i muḥâlif var ise şıbyân-ı naşâraya (4) tefhîm ü ta'limden soñra (E-30a) taḥrîf-kerde-i buḥanna ve testûr (5) olan 'ala za'mehûm⁽³⁸⁾ incillerini ve butûn-ı isna-'aşer ta'bîr (6) olunan âşâr-ı ḥavâriyyûnı tadrîs ve ifâde eylemek üzere (7) nizâm virilmişidi bu miyânede muḳaddemâ me'mûr olduğı (8) muşâlihini ikmâl ile ol ṭarafa 'azîmet iktizâ eyleyüp (9) ḥizmet-i mezkûre elyevm mu'aṭṭal kalmağla inşa'llâhu te'âla (10) a'zâm-ı a'yâd-ı ervâm olan beyze-i surḥdan muḳaddemce (11) ḥizmet-i lâzimesine kıyâm eylemek üzere yine bu ṭarafa i'âdesine (12) himmetleri mercûdur zirâ bu ṭarafda ṭâlibi çokdur ihtimaldür ki (13) terk-i ḥizmetinden âhere vireler bundan böyle dahı ṭaraf-ı (14) senâ-verânemizi mübârek ṭab'-ı şerif ve ḥâtır-ı laṭifden dûr (15) u ihrâc buyurmamaları tevaḳku'-kerde-i ḥâlisânemizdür

(i-32b)

(1) Şerḥ-i İn Beyt-i Meşûr*

Me fâ i lün / Fe i lâ tün / Me fâ i lün / Fe i lün

32b,1 şerḥ-i in beyt-i meşûr: diger A

* Bu başlığın yanında sayfa kenarında T'de "Şevket merḥûm kaşidesinde esnâ-yı teğazzülde buyurdukları beytün kemâletlü Kanî Efendi hezî-âmiz olarak şerḥ eylediğı bir ṭakım türrehâtun şüretidür." açıklaması yer al maktadır.

(2) Keşide gevher-i hürşid-râ be-târ-ı kemer
Nihâde mühr zi-'anher be-hırmen-i kâfûr

(3) ya'ni ol memdûhası olan maḥbûbe gevher-i hürşidi kemerine
(4) çekmiş murâd kuşağınun üzerinde olan taşı âfitâb-ı
(E-30b) (5) 'âlem-tâba teşbîhdür ikinci mısra'da me'âl oldur
ki ol (6) maḥbûbe hırmen-i kâfûra 'anberden mühr komuş
(A-34b) şahnelerün (7) çeç ta'bir olunur buğday yığınınına mühr
urdukları (T-20b) gibi (8) ammâ şaded bunda değil maḥşad
'anberden mühr ile kâfûrdan (9) hırmen ol dûşize-i gül-
pirehenün ten-i yâsemen-bûy ve beden-i (10) sünbül-mûyında
olan a'zâ-yı şehvet-fezâ ve eczâ-yı (11) ferâḥ-baḥşâsınun
kaḡısına ıtlâk olunmak câ'izdür (12) anı taḥkîk itmekdür
fenn-i hüsnde mehâreti ve bu makûle mesâ'il-i (13) müşkileyi
keş ü tedkîke kemâl-i liyâkâtı zâhir ü bâhir (14) olan
ekâbir-i fużalâ-yı selimetü't-tıbâ'un ba'zısından (15) gûyâ
'anberden mühr nâfe-i müşk-bârı ve kâfûrdan hırmen

(İ-33a)

(1) şikem-i beyzâ-yı bâhirü'l-envârıdur diyü mesmû'umuz
olmuşidi (2) bu tevcihde hırmen-i kâfûr ol şanemün şikem-i
billûrı (3) olmada mahzûr yokdur lâkin şa'irâne dikkat ve
nâzikâne (4) tedkîkine şarf-ı kudret olunsa 'anberden mühr
nâfe-i şâf (5) ve sürre-i seffâfına göre ḥaḡ ta'bir degildür
zîrâ nâfede gerçi (6) mûhre teşbîh olunmak (E-31a) 'alâyimi
mevcûd lâkin 'anbere hem-renk (7) olması ṭab'-ı selîme
mülâyim degildür bu taḡdırce erbâb-ı (8) diḡkâtün kem-behre
ve aşḡab-ı kudretün bi-zehresi kâni-i (9) nâ-tüvân-ı za'ifü'l
bünyenün zihn-i saḡif ü ṭab'-ı keşfine (10) bir tevcih-i
âḡer ve te'vîl-i diḡer ḡuṭûr itmesi iḡtizâ itdi (11) tafşîli
budur ki hırmen-i kâfûrdan murâd dürr-i şâh-vâr-ı (A-35a)
(12) vücûd-ı insâninün dürci ve dürr-e-i tâb-dâr-ı rûḡ-ı
ḡayvâninün (13) burcı olan muḡḡa-i beyzâ-yı şâdef-gûn ki
küss-i nu'ûmet-nümûndan ibâretdür ol ḡam-pâre (?)
maḡrutıyyü's-şekl olup (15) ve 'anberin mûhrden maḡşûd
sereyân-ı mâ'ü'l-ḡayât-ı insâni

(i-33b)

(1) ve tuğyân-ı âb-ı zülâl-i ser-çeşme-i hayvânî birle ol muğğa-i (2) beyzânûñ üzerinde demide olan (T-21a) sebze-i rengin ya'ni mûy-ı (3) müşğın olmağla şâ'irüñ hayâl-i rengini heder olmamış (4) olur ve ma'nâ gereği gibi yerini bulur bâlâda zıkr olunduğı (5) üzre hırmen-i kâfûrdan şikem murâd olınsa pek tevcih-i (6) ba'id değil lâkin 'anbere teşbîh olınacak mûy-ı (7) müşğından hâli olmağla (E-31b) şâ'irâne olmuş olmaz (8) bizüm tevcihimizde bu mahzûr yokdur hem şahnelerüñ hırmen (9) mührledikleri mührde mevzû'-ı ma'hûde kemâl-i müşâbehet vardur (10) te'emmel tefehhem vefekena'llahu ve iyyâküm litaḥkîki mişli haze'l-makâmi (11) ve tefhimihî lizevi'l-efhâmi⁽³⁹⁾ benüm cânım Kuzucı Meḥmed Ağa (12) ḥazretleri ol pûze-venk kürside neye şurudursa (13) şurutsun annesini s.k.yüm ve ocağına incir ağacı (14) dikeyüm lâkin buna ḥayretdeyüm ki bize niçün tulum düdük (15) çalmaz buna bir cevâb kâbil ise zû-fünûn olan

(i-34a)

(1) rû'seâ-yı aşḥâb-ı cünûndan (A-35b) su'âl ile def'-i zunûn (2) buyurmaları mercûdur ol tarafda nebîre-i kıtmîr ve sülâle-i (3) benî kelîb olan segicce-i sagîre hezâr lu'b u temeshur ile (4) 'arz-ı üstüḥân-pâre-i ḥulûş olunur hemîşe kendüden (5) büyük kilâb-ı menî'ü'l-menâl ve şuvâri-i fil-misâl ile (6) revârev ve iḥsâs-ı eşvât eyledikçe şavt-ı a'lâ ile (7) 'av'avdan hâli olmayalar âmin ve yine ol tarafda duzahî (8) vü behîstî mescidî vü küniştî tıfl-ı geh-vâre merd-i âvâre muḥaddere-i (E-32a) (9) ḥacle-nişîn mestûre-i 'uzlet-güzîn duḥter-i 'işve-ger püser-i ḥûb- (10) manzar pîr-i 'ateh-reside civân-ı kadd-keşide âhû-yı dâm-cesté (11) tîhû-yı kafes-şikeste nev-ḥattân-ı şîrin-kâr sâde- (T-21b) rûyân-ı (12) rengin-'izâr muğlimân-ı kîr-be-dest zenpâregân-ı kûs-perest (13) lâübâliyân-ı 'âlem-i cünûn ḡavṭa-ḥârân-ı ḡulzüm-i zunûn vâsıtâğân-ı (14) kâr-âzmûde ülfetgân-ı dil-rübûde perf-veşân-ı melek-ḥû ḡonçe- (15) lebân-ı sünbül-mû mühtelâyân-ı berş ü beng vîrân-künân-ı nâm u neng

(i-34b)

(1) destâr-ı süh-tegân-ı afyon-hâr siyeh-sitâregân-ı 'âlem-i
 (2) idbâr mesâha-girân-ı mesâfât-ı sûk-ı bâzâr devr-i
 üftâdegân-ı (3) sâha-i dâr u diyâr nîm-mestân-ı süh u şeng
 siyeh-mestân-ı (4) lök ü lenk gündâdegân-ı kec-'atâ hîle-
 girân-ı mâder-be-hatâ (5) 'arbede-künân-ı (A-36a) bed-mest
 şu'bede-bâzân-ı tîz-dest hayâl-bâzân-ı (6) hayme-i tezvîr
 tılsım-güşâyân-ı dahme-i tedbîr dem-sâzân-ı (7) terâne-i
 hidâc fıkra-âşinâyân-ı lâsimânpâc (?) nazâret-güzînân-ı (8)
 ma'den-i şâb hâtîr-nüvâzân-ı şeyh ü şâbb ihyâ-künân-ı (9)
 leyâli-i tıvâl (E-32b) ve sah-sûyân-ı mağlaça-i kıl ü kâl
 nev-tırâşân-ı (10) 'anberîn-hat hasret-keşân-ı beyzâ-i bat
 her ne kadar var ise (11) yegân yegân 'aşk u niyâz olunup
 hâtîr-ı şerîfleri su'âl olunur (12) tebliğî himmetüñize
 menûtdur ve yine ol tarafda bunlardan (13) mâ'adâ şâtîr
 eteklü ayva göbeklü tatlu sözlü güler (14) yüzlü kara gözlü
 tuşi dillü ince bellü kalem parmaqlı (15) gümüş tırnaqlı
 melek huylu uzun boylu çifte beñlü

(i-35a)

(1) hemân o deñlü orta yaşlu hilâl kaşlu göñül eglencesi (2)
 kasık dîflencesi öni lezzetlü ardı firkatlü eli uz (3) ağız
 düz mürşid-i kâmillere ve 'âlim-i fâzîllara derûn-ı dilden
 (4) ve cân-ı göñülden selâmlar olunup havâtîr-ı şerîfleri (5)
 isti'lâm olunur ve şâhibü'l-kılıkeyni'l-mu'azzameyn (T-22a)
 (6) ve'l-kulakeyni'l-mücessemeyn mâlikü'l-eñseti ve'l-kafâ-i
 ve'l-kelle (7) nâ'il-i kılık ve'l-kıyâfe ve'z-zülle çavuşeyn-
 i dırâz-güşeyn⁽⁴⁰⁾ (8) hażerâtına kûh u hâmûnda demîde olan
 yonca otundan (A-36b) (9) ziyâde selâmlar olunup hâtîrları
 su'âl olunur bende-i Kâni (10) Fbûbekir el-merhûm (E-33a)*

34b,9 tıvâl: sıvâl T.

* Burada diğ er metine geçilmeden önce E'de "mektup", A'da ise
 "diğ er" başlığına yer verilmiştir.

(11) h azretleri hem-v are millet-i beyz a-yı Mu ammedi
miy anesinde

Beyt

(12) Beyz 'l-v c hi kerimet n a s b h m
 umm 'l-un fi mine't-t r zi'l-evveli(41)

(13) medf esine  ayan g r h-ı p r- uk hla hem-z n -y   lfet
olup

Beyt

(14) S d 'l-v c hi lei'met n ens b h m
Futs 'l-un fi mine't-t r zi'l- hiri(42)

(15) g r h-ı mekr h-ı  eyt net- uk hu  keyd   hiyel  ayz  
bu z

(f-35b)

(1) ve za allarımdan cen b-ı b ri 'izz   cell h zretlerine
em net (2) olalar  m n bundan mu addem irs l buyurulan
m la t ifa-i s m  (3) ve kerem-n me-i gir mileri r he-n v z-ı
dest-i tekr m ve mef him-i (4) ta amm l-s zı s m n-fers -y 
der n-ı h sret nedim m (5) olup z b-i su  r mekr met-n  ur 
olan e k fe-i (6) t ze-zuh r n z u niy z ve p  ide-i  a ife-i
ni ar  kılınan (7)  er re-i h kister-p   s z u g d zdan h ne-
i k hne-bin -y  (8) v c da bir h let elvirmişd r ki  er  n-
h ne-i heft (9) cah m a a nisbet tarh-ı l le-z r g l en-i
ba -ı na'im g rin r (10) efendim ma d rum olan h dmet  yle
tursun (E-33b) ma d rum (11) olmayanı (A-37a) da ı r tbe-i
imk na belki um r-ı mu ayyile-i bi'l-kuvveyi (12) hayy z
bi'l-fi'le takr b itmege sa'y ider m tav iyeye h cet (13)

35a,13 g r h-ı p r- uk hla: E'de yok.

35a,15  uk hu :  uk hunu  T

35b,1 za allarımdan: da allarımdan E

yoğdur hemân cenâb-ı bâri veledü'l-livâta şerrinden (14) hıfz
eyleye âmîn hâyidacılar eslâf-ı kirâmlarından (15) ziyâde (T-
22b) tarab-efzâ oldukları fi'l-ıhâkıka taşdıķ olunsa da

(f-36a)

(1) câiz lâkin derûn-ı hâli başkadur eyyâm-ı vişâlde her ne
kadar (2) hazîn ü sûz-nâk nağme-i cân-güdâz mesmû' olsa sâki-
i (3) sîmîn-sâķ vuslat-ı pey-der-peyi işrâb-ı zülâl-i
tesliyetden (4) hâli olmamağla eyyâm-ı hicrânda olan te'sîr
ķâbil degildür (5) dostluk ķanķar ile alış veriş mişķâl ile
dirler (6) yine bakup görüp tã'ife-i mezbûrenüñ bey' ü
şirâlarına (7) ve dirhem ü terâzûlarına bi't-terâzi niżâm
virmege himmet buyurular (8) ķâ'im-makâm Corci olan kemâninüñ
tîr-i hevâyiye hedef (9) olacak derece isti'dâdı var ise
mâni' degil şevķler (10) ziyâde safâlar âmâde diller gândan
âzâde güzeller mâ'il (11) fütâde olsun bizler du'âda olalum
bu tarafda bizüm (12) ahvâlimüzden su'âl buyurılır ise bir
keder-i zâhiri yoğdur (E-34a) (13) lâkin 'âzâb-ı rûhâni ve
ezâ-yı vicdâniden hâli olmayacağımız (14) beyâna muhtâc
degildür bu güfte-i nev-zuhûr (A-37b) hasbihâl gibi vâķı'
olmuşdur

Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lün

(15) Düşmenân b.ķ ya kaçacdur ikiden hâli degil
Aşlı sırça (1) ya topacdur ikiden hâli degil

(f-36b)

Saňa yaltaklansa kuyruk (2) şallasa itme i'timâd
Ya şusuzdur it ya acdur ikiden hâli degil
(3) Düşmenüñ envâ' u ecnâsı katı çokdur velf
Gâh pey-rev gâh yamacdur (4) ikiden hâli degil
Şimdilük eglencemüz Kâni bu miñnethânede
(5) Lafz-ı haydac (?) ya bulamacdur ikiden hâli
degil

benüm efendim gerçi (6) insân gâfil ve tabî'at 'ale'd-devâm batâlet ü keslâna (7) mâ'ildür lâkin merd-i ma'nevi ve dilîr-i kavîye lâyıķ olan (T-23a) (8) nefsini hâline komayup a'mâl ve nuķûd-ı vücûdı isti'mâl (9) ve erbâh ve taḥşîl-i re'sü'l-mâl-i kemâl itmekdür bu muķaddimeden (10) murâd nedür diyü su'âl buyurılır ise aşlı budur ki (11) bunca eyyâmdan berü üzerine düşüp gıceyi gündüze (12) katarak taḥşiline sa'y buyurduğunuz dersi ferâğat (13) itmişsiñüz diyü mesmû' oldu gerçi sultânuma nuşḥ u (14) pend (E-34b) ḥaddüm degil ammâ cevher komaz bu deñlü şıdķ u ḥulûş ki (15) bende vardur söylememek olmaz kerem buyurup ders-i mezkûrı

(i-37a)

(1) terk buyurmayup (A-38a) e'd-dersü ḥarfün ve't-tekrâru elfun⁽⁴³⁾ maẓmûnıyla 'âmil (2) olmağa himmet buyurasız Kitâbu'l-heyk fi-ilmü'n-neyk ism-i şerîfiyle (3) müsemmâ kitâb-ı müdevvende taşriḥ buyurıldığı üzre bir risâle-i (4) muḥaşşâya mâlik olmuşsiñüz ki metni kenârından muğni ve kenârı (5) metninden müstağni imiş kerem idüp böyle şahîḥ nüşḥa elde (6) iken taḥşîl-i 'ulûm ve tekmîl-i mevâdda diķķat buyurasız risâle-i (7) mezkûre âlet tarafına dâ'ir müfid ve muḥtaşar bir risâle olduğu (8) Ebu'z-zeb ileyhi'l-'Aysûni ve Ümmi'l-eyri el-ye'l-'âmiden menķûldür (9) Allah teshîl eyleye âmin çeşm-i bigâneden maḥfuz tutulması (10) ensebdür zîrâ kitâb kısmı kimesneye virilmege gelmez

Beyt

(11) Fe-maḥbûbî mine'd-dünyâ kitâbî
Fehel ebşarte maḥbûben yu'âru⁽⁴⁴⁾

(12) bu beytün ma'nâ-yı ra'nâsı ḥod ma'lûmuñuzdur bu şüretde (13) i'âre vü isti'âreye gelmez 'âriyeti ata binen tiz iner dirlar (14) Beyâzi efendizâdeye olan memhûr mektûb ve hediye-i (15) behiyyeleri kendi dest-i (E-35a) emânet-peyvestümle teslim ve bi'l-müşâfehe

(t-37b)

(1) mührini bozup hediyeyhüzi irâ'et eyledik (T-23b) ba'de'l-kabûl (2) bir âh-ı serd-i cân-güdâz ile mânende-i sâye-i serv hâke üftâde (3) oldu (A-38b) der-'akâb mübârek dest-i nu'ûmet-peyvestlerinden (4) tutup kaldırdım ah kuzucuğum diyerek kâmet-i dil-keş-hırâmına (5) 'arż-ı kıyâm ve 'âcebâ ne vaqt geleceklerdür diyü benden (6) isti'lâm ve ben dahı inşâ'allahu te'âla yakında geleceklerdür (7) diyü semt-i teselliye hırâm ve anlar dahı kerem idüp yine (8) benden selâm tahrîr eyle diyü ibrâm ve eşk-i hây hây-ı (9) şâd-mâni ile dest-mâl-i şerifi sûde-i çeşm-i bâdâm (10) eylediler ba'dehu ma'plûbuñuz olan dest-âvizi söyledim (11) baş üstine tedârik idelüm gönderelüm lâkin anlara lâyıq (12) ne ola ki irsâl idelüm didikde biz dahı matlab bu degildür (13) diyüp hakikat-i hâl ne idigini tekrâr tefhîm eyledigümde (14) başka bir hâlet el virüp girye-i gelû-sûza âğâz eyledigünde (15) 'adem-i tahammülden nâşi ben dahı aña mûmâşât itmek lâzım geldi

(t-38a)

(1) oradan vedâ' ve der-'akâb bu şahîfeyi (E-35b) tahrîr ve idâ' eyledüm (2) bundan soñra iktizâ iden haber ve hediyeye yine tahrîr olunur (3) ve eşkâl-i erba'adan mantıkiyyün tafsil eyledikleri üzre (4) tahrîr olunup bir şûreti irsâl olunması işâret buyurulmuş (5) karîben aña dahı bir şûret virüp taşvîr-i mes'ele iderek (6) tarafıñuza (A-39a) irsâl iderüz re'îsü'l-kefereti'l-hâcidin enîsü'l- (7) hanâziri ve'l-mu'ânidin düşmen-i dîn hâ'in-i ehl-i yakîn⁽⁴⁵⁾ B.klı (8) Yavan didikleri yalçavan ne ma'ûle müdâvât-ı güriziyeye ve (9) mu'âlecât-ı çariziyeye müdâvimdür diyü su'âl vârid olmasun (10) mesfûruñ yemedigi b.k yokdur ve şimden soñra dahı (11) yiyecegi çokdur mâdâm ki (T-24a) mütevellî-i encâs müsâ'ade ider (12) ol kâfirde iştihâ-yı kelbiyye böyle gider çonce-i

bâğ-ı letâfet (13) efendi hazretleri şimdi enis-i celisdür
hulûsunuñ (14) devamı me'mûldür muqaddema calkı iş ve
karağoyı kış (15) idenlerüñ kizbleri âşikâr oldığı baña bir
mertebe sürûr virmişdür ki

(f-38b)

(1) bir âdem defîne yâhûd rü'yâda hazîneye mâlik olsa ol
kadar (2) mesrûr olurdu cenâb-ı bâri şafâlar ihsân eyleye
âmin (3) Akovalı merhûmuñ mürîdlerinden (E-36a) Bektâşi-şûret
Beyzâvi-(4) sîret bir zât Akyazılı tarafından bu tarafa
gelmişler idi (5) yed-i beyzâlarını bûs ve 'aşk u niyâz
iderüm

(6) Mektûb

(7) hazretleri hem-vâre imtañânât-ı ilahiden soñra fevka (8)
mâ yeteşavverehu'l-evhâme⁽⁴⁶⁾ nâ'il-i füyûzât-ı nâ-mütenâhi
olmaları (A-39b) (9) da'vâtı tekmiiliyle hâme-i 'anberîn-câme
sebze-zâr-ı sahîfe-i (10) merâma bu gûne benefşe-rîz-i hûsn-i
beyân olur ki Abdül-vehâb (11) bin şâb hazretlerinüñ kitâb-ı
müşgîn-nikâb-ı bâhirü's- (12) şavâbları bir vakt neş'e-mend
ve zemân-ı dil-pesendde (13) râhe-nüvâz-ı dest 'abd-ı
müstedîmleri olup dîbâceler (14) başında bir miqdâr sitem
şûretinde nâz u niyâz tahrîr buyurulmuş (15) lâkin maqşad-ı
izhâr sûz u güdâz oldığı ma'lûmdur yoñsa

(f-39a)

(1) zümre-i 'uşşâkda bâ-huşûş bizüm gibi divâne-i derbeder ve
gümgeşte-i (2) şahrâ-yı 'aşk olmuş merd-i bi-haberde vefâ
olmamaq mutaşavver (3) degildür biz sizi unutmak semm-i
helâhil yutmak ve destinde ahker- (4) pâre tutmak ve timûr-ı

38b,6 mektûb: diger A

39a,1 divâne-1: A'da yok.

39a,3 semm: hem T

darrâbi ağzında şoğıtmaq ve leyâli-i şitâda (5) henüz süst ü şû kılinmış pireheni (T-24b) kurutmaqdan (E-36b) aş'ab (6) bir ma'nâ idügi erbâb-ı başfirete hafî degildür hele bizüm (7) sizi göreceğüm degil görenlere g.t. vireceğüm geliyor ammâ (8) çi-fâide el-'abdu yüdebbiru vallahu yukaddiru⁽⁴⁷⁾ zimâm-ı umûr-ı zâhir (9) ü bâtın serfire-dân-ı bâr-ı zû-kâmın olan cenâb-ı hudâvend-i (10) lâ-yezâlûñ dest-i irâdet-i ezeliyyesine müsellemler bir ma'nâdur (11) esta'izü bi'llâhi 'asâ en tuhibbû şey'en ve hüve şerrün leküm (A-40a) ve 'asâ (12) en tekrehû şey'en ve hüve hayrun leküm⁽⁴⁸⁾ âyet-i kerîmesinde hağ (13) te'âla hazretlerinüñ imâ buyurdukları rumûzât-ı tesliyyet-(14) simâta ittılâ'imuz vardır

Mısra'

Külbe-i ahzân şevêd rûzi (15) gülîstân-ı ğam mahûr⁽⁴⁹⁾

F's-şabru miftâhü'l-ferec⁽⁵⁰⁾ zuhûr-ı şubh-ı şâdığ

(i-39b)

(1) karîbdür 'aceleden hazer ve 'inân-ı irâdeti teslim-i dest-i kader (2) buyurmak iktizâ ider bi-kadri'l-kederi* tüktesebü'l-me'âli⁽⁵¹⁾ bu (3) sıkletler çok müddet şafâ-yı bâl ile istirâhatlara ve bu miñnetler (4) niçe zemânlar ikbâl ü sa'âdetlere delîl idügi delâ'il-i (5) vâziha ile zâhir ü mübeyyen olan umurdandır hulef-i va'd (6) bizlerde inşâ'allah olmaz pûdü'l-dûmuna (?) degil mâ-verâyü'n- (7) nehre dek gidilse ancak hızımız geçer hemân cenâb-ı (E-37a) bâri (8) 'azze şânehu mevâni' ü 'avâyıqdan hıfz eyleye âmin * (9) ta'ûn havfından firâr itmiş (10) kimesne yokdur sağ sâlimdür 'akîdesi pâkdür lâkin (11) âsitâneye giden karalaş (?) ile bir iş ü alış virişe

* T'de buraya sayfa kenarında "ta'b u meşakkat" kelimeleri eklenmiştir.

* i'de 39b'de 9. satırdan önceki 4-5 satırlık bir bölüm karalanmıştır. Diğer nüshalarda karalanmış herhangi bir yer bulunmamaktadır.

(f-40a)

(1) nizâm virdikleri mesmû'um olmadı ğayrısı ile dahı bilmem
 (2) lâkin muhtemel ammâ fâ'ide yokdur elbette tecâhül idüp
 sen (3) böyle iş itmezsün ve dâne sezmediğün dâmuñ tarafına
 (4) gitmezsün diyerek ser-rişte-i muhabbete inkıta' (T-25a)
 (A-40b) virmemek (5) şûret-i ahşendür zifrâ çâre yok lâ-
 mazlûme illâ zebûn⁽⁵²⁾ (6) hâyidacılara nizâm elbette virilür
 Sefâtâni (?) zemânında (7) bendeñüz bir miqdâr açmazdan
 ihâmlar itdüm cümleten inkâr (8) ve girye-i gelû-süz ile âh-ı
 derd-nâke karar virüp aman (9) kerem it tenevvür-i muhabbet
 serd ve mir'ât-ı meveddet âlûde-gerd olacak (10) bir şey
 yazmaya diyü vâfir niyâz ve 'arz-ı süz u güdâz eyledi (11)
 her ne ise ne lâkin tarafuñıza cümleden ziyâde ser-germ-i
 sevk (12) ve muhabbet oldığı zâhirdür ğayrı kabâhatleri
 'akreb ile (13) kaplubâđanuñ mâcerâsı gibi tabi'atleridür ne
 yapsunlar (14) yohsa nokşân-ı muhabbetden ve nisyân-ı haqq-ı
 (E-37b) ni'metden degildür (15) ol rüsûmı bilürler hemân
 evlâsı tecâhüldür murâdum

(f-40b)

(1) şâhib çıkup cümle 'uyûbını setr ma'nâsına cemî' (2)
 şadâkat ve istikâmeti aña haşr degildür lâkin işlâh-ı (3)
 zâtü'l-beyn hoş-edâdur nuş u pendiñüz üzre mânende-i (4)
 buruk (?) şâğ ve haçve-endâz-ı dâğ u zâğ ve velvele-ârâ-yı
 (5) gülşen-dimâğ olup kılıclara zâğ ve sine-i a'dâya münâsib
 (6) dâğ virerek geşt ü güzâr idecek midür inşâ'allâhu te'âla
 (7) ta'ûn ve hummâ ve bunuñ emsâli 'ilel ü emrâza ser-rişte
 (8) virmem ve degme bir hâl ile (A-41a) gebermem himmetiñüz
 hâzır olsun (9) Kevsire'ye dahı himmet ideceğüm 'aleykümü's-
 selâm mizâcum 'anber (10) ve elüm ruhsâre-nüvâz-ı dil-ber ve
 bâzicemüz küss-i duhter ve 'âlem-i (11) ma'nâdan müşâhede

40b, 4 şâğ: zâğ T

40b, 11 ma'nâdan: ma'nâda T

eyledigüm hayr haberdür kürside kaz gibi (12) şurudur degil
gübrelikde b.ķ gibi dağı oturamaz (13) b.ķı yedi anasını
s.kdigimüñ eşek gidisini hiç hâtıra getürmemek evlâdur o yar
it ammâ bir kemüğe muhtâcdur (T-25b) (15) zifrâ acdur bu sırrı
izhârda mahz-ı tevfiķe mazhar olmuşsuñuzdur

(f-41a)

(1) pûdü'l-dûmuna (?) da (E-38a) çıkmak gerek ammâ bulursak
inşâ'allah (2) buluruz gündüz hâb gece 'âlem-i âba cevâz
vardur bu bâbda (3) ba'zı serâ'ir-şinâs olan muhakkiķin cevâz
virürler nerede (4) kaldı 'âlim-i şâbb hâzır kâfiyelere
inşâ'allahu te'âla (5) nizâm virilür lâkin şimdi müsâ'ade-i
vaķt yokdur fıskâ-i (6) şerifenüñ beyzâ-i nazîfesi şimdi
te'sîr-i tâb-ı iştiyâkla (7) 'arûsañ şekline girdiği ma'lûm
lâkin tahrîr buyuruldığı (8) üzre şadef-âsâ taşşîl-i rû-
sefidi eylemesi hâşîye-i (9) imâm-ı zen-dostide mezkûr
olmağın nizâma mübâderet (10) ideceklerdür hemân ser-i zâğ-ı
siyeh-bâl-gîre kuvvet-i tayrân (11) frâs idecek hâlâtuñ
taşşîliçün (A-41b) biraz edviye ve âlât (12) tedârik buyurup
serî'an ve 'âcilen gelesiz ben hele ni'mete (13) münkir
olamam Allah berekât virsün küss-i nâ'im ve ist-i (14)
mülâyim ve şahbâ-yı şâf ve sağâr-ı seffâf şükrine kâdir (15)
degilüm lâkin er oldığumda bir miķdâr şübhem vardur zifrâ

(f-41b)

(1) ben bilirüm tabâyi'-i felekiyyenüñ bu esnâda bir miķdâr
incimâda (E-38b) (2) meyli ğâlib yahûd 'ayyâr-ı şîrin-kâr-ı
zemâne ilzâm-ı haşm-ı (3) câhid zımnında bir müddet sükûna
tâlib olmak ihtimâli (4) der-kâr olmağla mâ'i-seri'ü'l-

41a,6 iştiyâkla: iştiyâk ile A

41a,14 şâf: şafâf T

41b,3 sükûna: sükûta T

cereyân ser-çeşme-i havâdise (5) külliyyen tonmak lâzım geldi kâşif-i esrâr-ı dîn ser-defter-i (6) zümre-i mücâhidîn kâti'-i i'râk-ı mu'annidîn imâm-ı muhâfızu'd- (7) dîn efendi hâzretlerine selâmlar olup zîb-i ser süfre-i (8) rindân re'is-i küss-perestân-ı zemân (T-26a) Süleymân Ağa'ya şive-i (9) hûbândan ve şad herze-gûyandan efzûn selâmlar olup (10) hâtır-ı şerifleri istikşâ olunur filân bëndeleriyle lutfen (11) ve keremen ib'âs u irsâl buyurulan kerem-nâme-i sâmilere (12) bir vakt firûz-ı meymenet-endûzda râhe-zîb-i ta'zîm (13) ve mefâhim-i letâfet mersûmı karîn-i iz'ân mahlaş-ı müstedîmleri (14) olup tahrîr-i cevâbında dem-beste-i hayret olmuşuzdur bir kaç (15) gün 'ukûl-i mücerrede-i ruhâniyye ile istişâre (A-42a) ve bir kaç gice

(t-42a)

(1) dahı istihâreden soñra hikmeti ne olduğı tahrîr olunur (2) hemân cenâb-ı bâri karîben hâk-pây-i tûtüyâ-peymâlarıyla tekhîl-i (3) dîde-i hasret âfitâb-ı didâr-ı bâhirü'l-envârları maşrık-ı (4) âmâlimizden tulû' (E-39a) birle tekmil-i şâm-ı firkat eyleyüp merkez-i 'ubûdiyyetde (5) mânende-i nokta sâbit-kadem ve perde-i huşûşiyetde misâl-i ney (6) kemer-beste ve râsih-dem olmamız müyesser bâ-huşûş erbâb-ı (7) ğaraż ellezîne fi-kulûbihim maraz⁽⁵³⁾ hâzerât-ı hînzîrâtınıñ (8) kemâl-i tahayyürlerinden ne b.ķ yiyeceklerin bilmeyüp zâhiren (9) izhâr-ı beşâset ü şadmâni ve bâtinen izmâr-ı 'adâvet-i (10) şeytâni iderler Kâni efendi dir ki şakınup tahrîratda olan kuşûra nazâr buyurulmaya zirâ bir hâldedür ki Mecnûn aña nisbetle Felâţûn-ı hûm-nişîn ve mevc-i deryâ aña nazaran mâye-dâr-ı (13) şive-i temkîndür sübhânallah⁽⁵⁴⁾ zihî hâlet-i râhat-fersâ ki (14) bir nebzesi kûh-ı kâfa işâbet itse mânende-i kâf-ı kûfi (15) pür-şikâf olurdu levhâşallah⁽⁵⁵⁾ 'acîb-i ğarâm pür-melâm ki (T-26b)

41b,7 olunup: olunur E

41b,13 karîn-i iz'ân: iz'ân karîn TE

41b,15 istişâre: ihtişâre T

(f-42b)

(1) bir şereri dereke-i cahîme düşse ahker-pâre-i mücrim-sûzını (2) tecrübe için vaż'-ı engüşt-i imtiḥân idenler te'sîr-i yah-pâre-i (3) zemheriri mevcûd bulurdu e'âzeküm Allahu te'âla (4) min misli⁽⁵⁶⁾ du'aya muhtâcdur (E-39b)

(A-42b) (5) Mektûb

(6) ḥazretleri şeb-i tâ-be-seḥer istimâ'-ı naḡamât âyüñ ile (7) ferâmûşken renciş ü ba'ûz ve kepek ulumaları da'vâtı (8) taḡdîmiyle bu iki kâfiyenüñ üçüncisi olan kâfiye-i (9) vâfiyenüñ telezzüzünden ya'ni ḥâce-i müşkil-güşâ-yı 'âlem-i (10) cem'ü'l-cem olan zevât-ı keşîretü'l-ḥüsnîyyâtuñ ders-ḥâne-i (11) rûḥâniyyet-i âşîyânelerinde ta'allüm ü telemmüzden ḥâlî olmamaları (12) istid'âsı dahı tekmi'l ü tetmîm olundukdan soñra 'arż-ı ḥâl-i (13) 'abd-ı ḥarîk ve câker-i ḡarîkleri oldur ki

Beyt

Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lün

(14) Du'am odur ki hemîşe seni şafâda görem
Seni şafâda vü bed-ḥâhuñı cefâda görem

(15) mışdâkıncâ tezâyüd-i esbâb-ı cemî'yet ve tevâfûr-i edevât-ı

(f-43a)

(1) meserretîñüz aḡdem mercûvvât-ı şâdıḡânem idügi şevâ'ib-i (2) iştibâhdan şâfdur hemân cenâb-ı ḡaḡ zât-ı mükârem- (3) simâtıñuzı 'illetden ve ṭab'-ı vekḡâdıñuzı ḡasretten dûr (4) eyleye âmin gelemüm ḡâl-i dil-i nâlâna egerçi zâhîren seḡ-i (5) dünbe-be-düş-ı kûçe-i herze-girdi gibi şaḡ u sâlim (6) ve ṭavâmîz-i kûhi-mişâl maḡâm-ı istikâmetde kâ'im olup (7) lâkin

42b,5 mektûb: diger A

43a,4 seḡ-i: T'de yok.

bâtinînen kâlib-ı bî-rûh ve şûret-i (E-40a) bî-rûh idigüm
serfire-(8) şinâsân-ı 'âlem-i derûna rûşen (A-43a) ü
hüveydâdur cenâb-ı (9) devletiñüze 'ârız olan şevk bizde dahı
derkâr ammâ çi-fâ'ide

(10) Mısra'

Üftâdegâh men be-meyân-ı dü kehrübâ(57)

(T-27a) ya'ni benüm şamânum iki (11) kehrübâ arasında
kalmışdur zâhirde her ne kadar âsâyiş (12) talebinde olursam
ol kadar ıztırâb çekmekdeyim

(13) Mısra'

Belâ-yı derd-mendân ez-der ü divâr mi âyed(58)

her şâm nâle- (14) hâ-yı ğaribâne derkâr ve her şubhğâh
sirîşk-i hûn-bâr-ı (15) müştâkâne ile şahn-ı sine reşk-i
lâle-zâr olmağdan

(f-43b)

(1) hâlî degildür müşkil budur ki ne keşf-i serâ-perde-i râz
idecek (2) bir mahrem ve ne itfâ'-ı nâ'ire-i sûz u güdâz
eyleyecek bir (3) hem-dem var

Beyt

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün

Ya destâviz-i miñnetle gelür ya tuhfe-i ğamla

(4) Uşandum hâşılı âmed şüd-i ley1 ü nehârumdan

tahrîr buyuruldığı (5) vech üzre kemâfi's-sâbık b.mb.k
oldığımızda şübhe (6) yok lâkin izhârı güç setri müşkil
tahrîri (7) sâmân-sûz tahrîri ciğer-düz bir âteş-i düzah-

43a,10 Üftâdegâh: Üftâdegân E

43a,10 şamânum: şamâni T

güdâzdayum ki (8) aña nisbet ahker-i la'l-fâm külhân-gede-i cahîm yah-pâre-i zem-herîrdîr

(9) Mısra'

Kûh-râ Ferhâd kend ve la'l-râ Pervîz yâft.⁽⁵⁹⁾

ya'ni tağı (10) Ferhâd deldi (E-40b) la'li Hüsrev-i pervîz buldı durûb-ı (11) A'câmiyyedendür bu maqûle ve bu (A-43b) mertebede sille-i mağz-şikâf (12) ve çille-i cân-gâh görülmüş degildür bâde-i deh-sâle gibi bizde (13) olan sevğler gitdikce tîz ve âteşin olmağa başladı

(14) Mısra'

Yâ ğıyâse'l-müstâğîsîne el-ğıyâs.⁽⁶⁰⁾

sizün on kat (15) buyurdıđıñuzda ihâm-ı eflâki var idügi ma'lumumuz olmuşdur

(i-44a)

(1) âşinâ gütmeze haml buyurılmamağıcün işâret olundı Türki (2) olmak üzere dahı ma'nâ-yı şahîhdür zirâ sultânımuñ (3) bir tarafından var ise bir tarafından yok bir tarafından olmaz (4) ise bir tarafından tesliyet tedârîki kâbildür bizüm bu dahı (5) kâbil olmadığı cihetden her tarafımız mesdûd olmağla (6) on kat (T-27b) çille-keşligimiz tahakkuk ider her ne ise sultân-ı (7) serâ-perde-i lâhût 'azze şânehu hazretleri qarîben dil-hâhları (8) ve dil-hâhımız üzere bu leyâli-i zulmâniyi eyyâm-ı nurâniye (9) tebdîl ve bu merâret-i hicrânı zevk-i vuşlat ve şâd-mâniye (10) tahvîl eyleye âmîn Esfec ve Bâni şıhhat üzere oldukları (11) zâhir lâkin sâninüñ zâhirde vücûdı meşhûd olmayup (12) rûvât-ı ehadîs-i (E-41a) kuskusiyyenüñ (?) ba'zılarından mesmû' (13) olmadadır Esfec'e selâm teblîğ ve mevâ'îz-i müstahseneñüz (14) tezkîr olunup (A-44a) du'âda

43b,9 kûh-râ: cevher-râ A

44a,9 şâd-mâniye: şâd-mâni T

kuşûrı yokdur ve 'alenen kendüden (15) bir vaż'-ı nâ-sezâ şudûr itmediği mütayakkındur sırran bilmeyüz

(f-44b)

(1) el-'ilmu 'indallahi nañnû nañkümu bi'z-zâhir⁽⁶¹⁾ ah ol günü görürmüyüz ki (2) raķaben külliyyen⁽⁶²⁾ hâlik ve 'uşşâķ-ı zâr-meslek evveline sâlik (3) olup

Beyt

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün

Kesüp aqyârı bezm-i yârdan kaç'-ı nizâ' itdi
(4) Meyâncılık umulmazdı bu deñlü gerçi hañçerden

maẓmûnıyla (5) terennüm-sâz-ı nâz ü niyâz olalar naşrun min-allahi ve fetħun qarîbun (6) inşâ'allâhu te'âla⁽⁶³⁾ şubħ-ı vişâl 'an-ķarîb âteş-endâz-ı (7) hırmen-i şeb-i hicrân ve müddet-i ħasret reside-i pâyân olacağında (8) istibâh yokdur ğalebe-i sevdâ ve merâķ ile ħalî'ü'l-'izâr (9) ve ğüsiste-mehâr geşt ü ğüzârdan efendime taħrîr-i niyâz- (10) nâmede gerçi kuşûrum çok lâķin perîşâni-i ŧabi'atden (11) nâşi taħrîr olan maķâlât-ı rekîk ile taşdi' ser-i nâzik- (12) terlerinden daħı ihtirâz ider oldum (E-41b) ğayrı ğüne fikr ü ħayâl (13) ile maħzâ tekâsülüme ħaml buyurulmaya ħuzuķı Mehmed-nâm (14) şekâvet-pîşenüñ bûsis-i dest-i fakîrden murâdı n'idüģi (15) henüz ma'lûm olmadıģından bize 'azîm infi'âl irâs eylemişdür

(f-45a)

(1) muķaddemâ eki ü bel' eyledüģi maħşûl-ı tevliyeti edâya (T-28a) ħudreti (2) yoğiken tekrâr tenâvül-i emvâl-i ğayr ile teķsîr-i düyûna taşaddi' (3) itmesi kemâl-i cehâlet ve ħamaķâtını (A-44b) beyândan ğayrı neyi (4) müfiddür bilmem

44b,1 görürmüyüz: görmeyiz T

45a,2 emvâl-i: E'de yok.

Mısra'

Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lün

Ğam-ı zincir-i belâyı kırılınca çekelüm

(5) didiği ğâlibâ tomuz kırımına kadar va'deyi fhâm etmek (6) gerek eğer hummâ anı dağı deftere kayd etmiş ise bir iki (7) ay kadar dağı mihmândârlığına bezl-i kudret eyleyüp (8) şalivirmesün zirâ bu tarafa geleceği eyyâm mehleke-i 'azîme-i (9) hük-tıynetân olan kıraçon (?) vaktine teşâdüf etmekle (10) bu takrib ol mehlekeden tahliş-i nefis etmiş olur (11) ma'lûmdur ki sellâhlar renc için hayvânıñ semiz ü semînini intihâb iderler yok eğer mani' degildür

Beyt.

Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lün

O bütüñ hançer-i (12) pür-hûnuna kurbân olayum
Mevsîm-i 'ıyd-ı kıraçonına (?) kurbân olayum

(E-42a) (14) diyü fedâ-yı nefis eylemeğe râğîb ve tahşîl-i rızâya tâlib (15) olunur ise zirde tafşîl olunacak ma'cûnı şabâh

(f-45b)

(1) ahsâm tenâvül buyurup ve ol vakte kadar isti'dâd tahşîl (2) eylesün evvelâ üç dirhem bevî-i peskopos ve on dirhem (3) 'arâk-ı ğomnos (?) ve sekiz dirhem dübb-i ğontobu'n-nağz (?) birbirine (4) hâlt ve Sinte Mariye günü mer'â-yı hanâzîr olan mekân-ı (5) mülevvesde kurıldıduktan sonra bir miqdâr rûh-ı b.kluk (6) izâfe ve üç beş sâ'at bir küss-i münten-i müstakbehte (A-45a) tartîb (7) olunup yedişer dirhem ahsâm şabâh tenâvül buyurular (8) bundan a'lâ 'ilâc-ı şâfi olmaz zirâ kendünün mizâcı bir (9) miqdâr bârid olmağla edviye-i hârreye muhtâcdur

Beyt

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Fe û lün

(10) Esed ger mişelikden olsa gâ'ib
Esedlik da'visin eyler şa'alib

(11) ya'ni dilküler bizüm dahı şerze-şîr 'aql (T-28b) u idrâkimüz târâç-kerde-i (12) yağma-ger-i 'aşk olalı şânına lâyıq tahrîrâta kudret-yâb (13) olamadığımız ma'lûmlarıdur ol rubâh-ı mel'anet-penâh (14) kendüsini nerre-şîr-i bîşe-zâr-ı belâğat oldum (E-42b) şanur (15) gûn-â-gûn evzâ'-ı bâride izhârına başladı

(İ-46a)

(1) hoş imdi mâni' değil kendüyi âdem yerine komadığımızı hiç
(2) kocunmasuñ zîrâ sebbete'l-'arşe sümme enkaşe⁽⁶⁴⁾ didiği gibi ibtidâ yirini bulsuñ soñra biz de kendüyi ol maħalle vaz' idelüm (4) benüm efendim ve'l-hâşıl zihnüm perîşân ve hâlüm kıl ü kâlümden (5) nümâyân olmağla ibtidâen 'afv ve sâniyen kuzucı Mehmed'e olan (6) ilâcımızı tebliğ ve sâlisen bundan soñra hakk vaşfla zât-ı (7) 'âlîleri tavşif olunup kuzuculukta kesb eylediği (8) şân u şerefüñ cümleye işâ'at u i'lân olunacağını (9) tebşîr buyurmaları (A-45b) a'zam niyâz-ı 'acizânemdür hem du'âya (10) muhtâcum bu gice üç def'a cenâb-ı sa'âdetlerin rû'yâda (11) gördüm me'âl-i vişâle dâldur şübhem yok ammâ (12) müddeti ma'lûmum değil ah ah ah*

Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lün

Bezm-i 'aşk içre rakîb oturmasun b.klar gibi
(13) B.k karışdurmasun ol meclisde tavuklar gibi
Pâre pâre birbiri ardınca s.k.lür ç.k.mde
(14) Ceyb-i küsden tirkeşüñ içindeki oklar gibi

* A'da buraya "kılan" kelimesi eklenmiştir.

nihâd-ı 'irâfet- (E-43a) ibtidâ'ına kurbân (15) ve nejâd-ı
 letâfet-ihtirâ'ına hayrân oldığum hüner-perver-i
 me'ârif-güster

(i-46b)

(1) ser-i defter-i hayl-i sühân-ver ve her fende er oğlı er
 efendim sultânım (2) Zîver efendiye selâm ve du'âlar olunur
 (A-7b) (3) Zileli 'Abdu'llah efendi-nâm şahş-ı muta'aşşıb ve
 câhil va'iz (4) ve naşihat. tarîkiyle Niş'e varup fi'l-aşl
 Zileli ve bir müddet (5) Niş'de mütemekkin 'Abdu'l-kâdir
 efendi nâm hem-şehrisiyle (6) cümleden ziyâde (T-29a) hüsn
 ülfet itmek iktizâ ider iken kemâl-i (7) cehâletinden muma
 ileyh 'Abdu'l-kâdir efendiye izhâr-ı (8) 'adâvet. idüp bir gün
 hilâf-ı şer'-i şerif bi-cârenüñ (9) bir kulagını kat' itdiği
 ol vakt. Niş müftisi olan (10) 'Abdu'r-rahman efendinüñ
 mesmu'ı olduğda muta'aşşıb merķûma (11) ta'zir-âmiz bir
 tezkire tahrîr itmekle tezkire-i mezkûreyi Kâni (12) efendi
 dahı hu vechle şerh itmişdür (13) *fażiletü* Allahu a'lem⁽⁶⁵⁾
 münşi-i Nergisi-nihâd Veysi-nejâd beyne'l-'ulemâ (14)
 müte'ârif olan fażileti murâd itmeyüp fużûl lafzınıñ (E-43b)
 (15) ma'nâ-yı mefzûlunı yâhûd def'-i tabî'i kuvveti ve hâvi-i
 esâmi-i

(i-47a)

(1) müfredât-ı câmi'ü'l-elķâb-ı ma'âcin ve mürekkebât olan
 (2) kütüb-i câmi'a-i tıbda mestûr eczâ-yı müşhileden
 sakmûniyâ (3) ve şabr-ı aşfer ve habbü's-selâtin ve habb-i
 şâh-tere ve senâmekki (4) ve habb-ı kükÿâ (?) ve hıyâr-şenbe
 ve habb-ı nevri ve bunuñ emsâli (5) edviye-i dâfi'ü'l-
 inkıbâzuñ i'âneti ile telvîs-i şalvâr (6) ve serâvil ve
 tencis-i haftân ve serâbil iden fużalât (7) ma'nâsını murâd
 itmek gerek zirâ fażilet. ıstılâhı ki (8) e'imme-i 'ulemâ'-i
 a'lâm ve ezimme-i fużalâ-yı vâcibü'l-ihtirâmdan (9) bir

gürûh-ı nahârîr-i Zemaşser-şükûh ve muzâhir-i lâ-ya'rifu
ze'l-fa'zî (10) illâ-zevûhu⁽⁶⁶⁾ haklarında itlâk
olunagelmışdür bu maqûle (11) maqûlî olan kavî-i nâ-makbûl ve
lafz-ı nâ-ma'kûluñ me'âl-i (12) muhaşşal ma'nâ-yı bî-mezesini
tefhimde ser-halka-i gürûh-ı 'aceze olan (13) nâ-dân ve nâ-
ehl bir zât-ı kâmilü'l-cehlüñ hakkında itlâk (14) olunmasını
fu'âlâ-yı zû-fünûn değil cühelâ-yı bâhirü'l-cünûn dağı (15)
münâsib görmeyecekleri zâhirdür münşi-i zarâfet-âferinüñ (E-
44a) (T-29b) tab'-ı

(t-47b)

(1) bârîk-bînine hezâr âferin lillahi derruhu lâ-şelle
aşruhu⁽⁶⁷⁾ siyâdetlü (2) hazâ mahmûlün 'ala-za'min mürselün
ileyhi li-zuhûri 'ademi liyâkatihî inde'l- (3) mursili bi's-
siyâdeti'l-hakîkiyyeti iz-lâ-yaşduru şanî'uhu e's-şenî'u (4)
mine's-sâdâti bel mine'l-evgâdi ev mahmûlün ale't-tahakkümi
ve'l-istihzâ'i (A-8b) (5) ve kıyle'l-murâdu min-irâdi
lafzi's-siyâdeti fi-hâze'l-makâmi (6) eş'ârun bi-ennehu
irtakebe mâ-lem-yertekibhu el-ecânibu ma'a vücûdi'l- (7)
cinsiyyeti lâkinne haze'l-kavlu merdûdun li-ennehu yaқтаđı
işbâtu (8) e's-siyâdeti lehu ve hüve hilâfu'l-murâdi⁽⁶⁸⁾
biraderüm tıynen li-ennehu uhuvvetuhu (9) lâ-yelîku bi-emsâli
el-müşâru ileyhi a'nî e'l-fâdil el-münşî⁽⁶⁹⁾ (10) es-seyyid
kad sebeka tafşilü'l-merâm fi-tevcîhi lafzu's-siyâdeti⁽⁷⁰⁾
(11) 'Abdu'llah münşi-i nâdire-gû bu nâm-ı bî-gûyı ol müfsid-
i (12) bed-hûnuñ 'alem-i mahşûsı olmak üzre zikr itmeyüp (13)
mühtedi ma'nasını murâd eylediklerine zırde bast olunacak
(14) fazâyiğ-i taḥammül-sûz rûşen-i delîl-i müdde'â-efrûzdur
zîrâ (15) bendegi-i hakka makarr olan kimesne müstereklerini
âzâr

(t-48a)

(1) ve işâli-ı ğadr ü hasar ile bîzâr itmez

Beyt

Fe i lâ tûn / Fe i lâ tûn / Fe i lâ tûn / Fe i lûn

Yine hem-cinsi (2) çeker birbirinüñ ğayretini
Zahm-ı mıkraza ider (F-44b) sûzen anuñcün merhem.

(3) mışdâkıncı izâfet-i şuveri ve i'tibârât-ı zâhiri (4) muktezâsınca birbirlerine hem-kâr ü hem-hâl olan bir (5) alay pûç-magzân-ı herze-gerd ki dest-i mekkâre-peyvestlerinüñ (6) piş ü pesini farkdan â'ciz kesret-i humk u cehâlet vefret-i (7) büleh ü belâdetleri temyiz-i sevâd u beyâz ve tefriķ-i miyâne-i (8) cevâhir ü a'râza mâni' ü hâcizdür şûriş-kede-i 'âlem-i kevn (9) ü fesâdda 'âlem-i bâlâdan istirâķ-ı sem' iden ebâlise-i (10) Ateş-nejâduñ izhâr-ı 'aciz eylediği müfâsid-i cihân-sûzı (11) icrâya kâdirler iken ifâzât-ı 'ârıza (T-30a) ile iddi'â eyledikleri (12) cinsiyete i'tibâren içlerinden birinüñ âhirüñ (A-9a) ta'arruzı sebebiyle (13) ru'âf-bîni-i şikestenisi çehre-pirâ-yı ruh-sâre-i nâ-şüstenisi (14) olmak lâzım gelse ta'arruz iden kimesnenüñ ğablü'l-verîd-i (15) ğayâtı kat' olunmadıkça râbıta-i rişte-i huşûmet münhâll

(1-48b)

(1) olmamak üzere ğalkâ-bend-i ittifâķ olup ğamiyyet-i câhiliyyelerini (2) icrâya maḡşûl-ı malikâne-i mukadderetlerini şarf iderler (3) bu şûretde merķûmuñ iddi'â-yı 'ubûdiyyeti Müseylemetü'l-kezzâbuñ (4) da'vâ-yı nübüvvetden ve rahmânü'l-yemâmenüñ (F-45a) rahmâniyyetinden dûn (5) degildür aya rûz-ı maḡşerde 'ibâd-ı ḡaş ḡarîm-i kurb olan (6) nûrâniyân-ı tâhirü't-tirb bu ism-i sâmi ve bu nâm-ı nâmiyi (7) bu makûle giriftâr-ı telle-i ḡâmi olan câhil ve 'âminüñ kılâde-i (8) gerden-i bî-endâmı eyleyen kimesnenün giribânın çâk-zede-i dest-i (9) huşûmet eyleyüp fermân-fermâ-

yı memâlik-i hudûs ve kıdem (10) ve nesak-bahşâ-yı menâzım
 iklîm-i vücûd ve 'adem 'azze şânehu (11) hâzretlerinüñ divân-
 ı ulûhiyyet-'ünvânında da'vâya mübâderet (12) eylediklerinde
 ne gûne a'zâr-ı vâhiye irâd idecekdür ve ne yüz (13) ile ol
 gürûh-ı kerûbi-şükûha cevap virecekdür *efendi* (14) Allahu
 'alem(71)

Beyt.

Fa'zı u kemâl rûm buved der mücevveze
 (15) Dâniş-i mu'akkadest. be-destâr-ı şad keze(72)

me'âli üzre bu cehl-i merķûmuñ

(f-49a)

(1) taklîd-i zî-'ulemâ ile başına giydiği günbed-i vaj-gûne
 ve ferrâce-i (2) sûrah-be-sûrah ve şalvâr-ı ezrâk-fâm ve
 misvâk-ı ser-şikeste (3) ve sâ'ir âlât-ı riyâsı kendüyi
 (T-30b) zâhiren ol gürûha hem-reng (4) itmiş olmağla anlara
 (A-9b) i'tibâren efendi ta'biri ile kat'-ı pâyeye (5) itmesi
 revâ görülmüş yohsa kıbtîyü'l-aşl (E-45b) olan merd-i (6) rû-
 siyeh fakat iştirâk-ı levn ile sülâle-i neçâşidenüm diyü (7)
 dem urisa kimesne aşğâ itmez *huzûrlarına ad'îye-i lâyıkâ* (8)
edâsıyla müfâdımız budur ki murâd du'âün 'aleyh idigine (9)
 liyâkatli tavşifi karînedür *nâsuñ beyninde olan kıf ü kâlden*
 (10) *mesmû'umuz oldu ki ha'zı ahâd* senüñ bi'l-muvâcehe
 istimâ'ına (11) liyâkatüñ ve her vechle bi-muhabâ ta'n u
 teşnî'a hedef olmağa (12) kabiliyyetüñ var iken yine murdâra
 müdârâ diyüp kemâl-i hîmlerinden (13) nâşî *ğıyabuñızda*
itdügi ğıybeti sebheke men bellağake(61) (14) li-enne fi-
 tebliğî's-sebbi ve emsâlihi fesâden 'azîmen(73) *ma'nâsından*
 (15) *haberdâr olmayanlar cenâbuñıza haber virdiklerinden nâşî*

48b,11 hâzretlerinüñ: A'da yok.

49a,12 müdârâ: medâr T

49a,12 kemâl-i: kemâ T

(f-49b)

(1) *ba'zılarını gûyâ* ya'ni tefevvüh eylediğüñ kelâm ancak (2) senüñ teşebbüh eylediğüñ 'ulemâ'-i a'lâmdan şâdır olmağa (3) muhtâcdur sen kemâl-i gılzet ve bî-hayâlığından nâsî gerçi (4) biraz herze-gûluk vâdilerin tutmuşsın lâkin ol sen (5) degilsin dimekdür zîrâ teşbih muğâyeretî müstelzimdür (6) *va'izde tekfir* ve küfri mûcib olur (E-46a) birinden kavî ü fi'l (7) şâdır olmayup mübelliğüñ şıdk u kizbî nâ-ma'lûm bir emr-i mevhûm (8) iken taşdıki ile sû'i zanna tabi'iyetüñizden mâ'adâ yalnız (9) merķûmını dârü'n-nedve-i muğtâbına idhâl ile kanâ'at (10) itmeyüp küfrlerine rızâ birle hod-be-hod (A-10a) vücûd-ı hod (11) nidâñızı ke'l-bâhîsi an-hatfihi bi-zulfihi(74) dahîl dereke-i (12) be'isü'l-maşîr(75) eylediğüñüz beyne'n-nâs (T-31a) güft ü gûya hâ'is olmuş

Beyt

(13) Fesâdun kebîrun 'âlimun mütehettik
Ve ekheru minhu câhilun mütenessik(76)

(14) *okur yazar zümresi birbirine ecnebi gibi olmayup* (15) belî zümre-i mezkûreye dâhîl olanlaruñ hâlleri budur

(f-50a)

(1) ammâ duhûluñ in'idâmı ecnebi olmasını elbette iktizâ ider (2) münşi-i nezâket-perver-i vâkıf dakîka-i 'ilm-i hanefi ve 'arif tarîka-i (3) hilm-i ahnefi olmak hasebiyle dâ'imâ cânib-i itrâ ve âgrâya mâ'il (4) olup kavî-i leyyin ve lafz-ı heyvin ile haşmı gayrete getürüp (5) 'ark-ı 'arağ-ı hicâb itmek ister yoğsa bu gûne merd-i muhayyel (6) gürûh-ı 'ulemâya ecnebi olmamak emr-i müstahîldür *e'd-dinü naşihatün*(77) (7) bu elmâs-pâre-i kân-ı nübüvvet dürçü'l- (E-46b)

cevâhir-i risâletden müsellesü's- (8) şekli zühûr itmiş bir cevher-i kem-yâb-ı kevneyn bahâdur *mefhûmunca* (9) *her hâlde birbirini münkirâtdan ve kubhîyâtdan şıyânet ve ikâz* (10) *lâzıme-i zimmet-i diyânet olduğına binâen tahfır-i tezkireye bâdi* (11) *olmuşdur* hayf ol gevher-i şâf-ı şadefçe-i ma'nâya ki (12) mezbele-i fevâhişü'l-kelim olan gûş-ı bî-hûşa ilkâ ile (13) 'arza-i telef ola zîrâ taraf-ı münşi-i nâdire-sencden hasbeten (14) lillahi te'âla⁽⁷⁸⁾ (A-10b) vâki' olan nuş u pendi müfsid-i mezkûr zîb-i (15) binâgûş kabûl itmek bir vechle mutaşavver degildir bu şûretde

(İ-50b)

(1) kendi ğayra naşihat eylediği ta'zîb-i hayvân bilâ-fâ'idedür (2) *Ataltü bi'n-nuşhi kavli innemâ misli kemisli vaşifi tıbbin ve hüve zû-'ilelin⁽⁷⁹⁾* (3) sakımden âhire müstakim olmak tarafını ta'lîme salâhiyyeti olmadığı zâhirdür farzâ kendünüñ hâline nazar olunmayup (5) lâ-tanzur ilâ men-kâle ve unzur ilâ mâ-kâle⁽⁸⁰⁾ mazmûnı üzre (6) 'amel olunsa ve deliden uşlu haber diyerek (T-31b) te'sîrine (7) vücûd virilse dahı bu makûle muzırr-ı hasebi ve müfsid-i kesbi (8) ekârib ü ecânibden ğayruñ degil (F-47a) kendünüñ dahı behremend (9) ve feyz-yâb olduğundan münfa'il ü müte'essir olmağla bir kimesneye (10) hayrı müntec olur kavli ü fi'lden dâ'imâ mücânebet üzredür (11) meger ğafletle ola yâhûd şûret-i hakda irâ'et-i tarîk-i savâb (12) eyleyüp sevk eylediği kimesneyi nihâyetinde bir ser-i câh ve leb-i (13) bâma işâl ile meğâk-ı varta-i hevl-nâke düşürmek (14) mülâhazasıyla vuku' bula hafî olmaya ki eger murâd mürselün ileyh olan muğill u mağzûbün 'ileyhüñ 'indinde madde-i âtiyenüñ

(İ-51a)

(1) hafî olmaması ise kalem-i nâsıhden sehve haml olunur (2)

50b,1 ta'zîb-i hayvân: ta'zîbü'l-hayvân A

50b,10 fi'lden: fi'linden T

50b,15 'ileyhüñ: 'aleyhüñ E

ğabâvet-i haqîkiyye mazharı bir har-ı bād-serüñ eşher-i (A-11a) bedfihiyyâtdan (3) olan emr izhârı verâ-yı perde-i hafâdan ihrâca kudreti (4) yoğiken girih-i 'ukde-i müşkil-ğüşâdı nâhun-ı saht-bün-i ictihâd (5) ile münhall olmağa muhtâc mu'zilât-ı umûrı nice idrâk ider (6) *ğıyâbda söylenen söz mücib-i ta'zir olmayup ğıybet* (7) *hükümünde olmağla ğünâhı ancak mütekellem râci'dür* eger var ise (8) hele bu 'abd-ı kem-bidâ'a i'ânet-i yerâ'a-i kelîlü'l-berâ'a ile (9) bād u bîd tahrîr eylediğüm güft (E-47b) ü şenîdi rûz-ı cezâda dahı (10) *eser-i kâtib-i yemin olan defterde mestûr u muqayyed bulmaq* (11) ümmîdindeyüm gerçi ğıybet akbah-ı cerâiydendür lâkin merkûmuñ (12) haqqında degıldür

Beyt

Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lün

Dost medhinden ne aşşı zemm-i (13) *düşmenden ne ğam*
Fâriğ ü âzâdeyüm birdür yanumda medh ü zemm

(14) *me'âliyle deryâ-dil ü fâriğü'l-bâl olmak lâzime-i*
diyânetdür (15) bu makâm-ı muntehâ-yı makâmât-ı'ârifin olmağla bu misillü

(i-51b)

(1) kem-zarf ve süst-tab' ve zâhir- (T-32a) bînden ol vaz'-ı hüdâ-pesendi (2) me'mûl itmek terkîb-i cünûn-ı şırf ile teşhîz-i zihn ve takviyet-i (3) zekâya müdâvâ itmek gibidür *farzâ bir kimesne bi'l-muvâcehe* (4) *zemmitse dahı tevâzu'an 'afv olunmaq takvâya akrebdür* (5) ben hele merkûmdan şadr-ı akvâya geçen kavlı-i za'ifden (A-11b) (6) hezâr fersah ba'id vaz'-ı dahı ümmîd itmeme muvâcehede olanı (7) 'afvından çokdan

51a,4 ictihâd: ichâd T

51a,6 söylenen: söylenilen A

51a,7 mütekellem: mütekelleme

51a,8 hele: A'da yok.

51a,15 makâmât: makâm A

me'yûsum lâkin merkûm ğıybetde olan (8) zemmi muvâcehede olan kadha tefevvuk itdirdikden sonra (9) aña dahı kanâ'ât itmeyüp bir kimesneye sen rahm-ı mâderde (10) iken ben vâlideñe esnâ-yı râhda ducâr olmuşidim baña (11) kıyâm (E-48a) itmedüñ diyü 'adâvet izhâr ve bî-zebân-ı mâder-zâda lisânen (12) selâm virmege irtikâb itmeyüp Ahfeş'üñ keçisi gibi (13) başuñla işâret eyledüñ diyü huşûmet-i küllisini iş'âr (14) ve sermâye-i başardan tehi-dest olan a'mâya sen niçün (15) baña nazar-ı i'tibâr itmedüñ diyü maqđûrı olsa başar-ı başîretini

(İ-52a)

(1) dahı i'mâya ısrâr ve hem-civâr olan bî-çârelere haftada (2) bir olsun sen baña bu gece rü'yâda şetm ü âzâr eyledüñ (3) diyü intikâma ibtidâr iden aşhâb-ı ğayz u ğaraż (4) ellezîne fi-kulûbehüm maraż⁽⁸¹⁾ hażerâtınıñ ser-levha-i encümen-i 'azâzîl-(5) pesendleridür

Beyt.

Bahîl-i sitâyiş-i ferâce meşev

(6) CÜ Hâtem-i Aşemm bâş u ğıybet senev⁽⁸²⁾

şâ'ibe-i müdâhane ve riyâdan (7) şâf olan sitâyiş gerçekden hurde-şinâsân-ı 'irfânı (8) rîsmân-ı iğtirâr ile hâne-ğî-i bün-i çâh-ı hizlân olmak (9) rütbesine takrîb ider nerede kaldı böyle tenük-zarf (10) bir alay kem-havşala-i (A-12a) bî-idrâk bunları derd-i hezl (T-32b) ü istihzâ (11) ile memlû bir kadeh mey-i nâ-hoş-güvâr-ı sitâyiş ile meğâk-ı (12) ka'r-nâk-ı helâke ilkâ mümkündür (E-48b) zîrâ zemânımızda ba'zı (13) ârâyiş-i girihân-ı şûf ve tezyîn-i 'amâyim ve tevsî'-i ikmâm (14) ve terşî'-i 'asâ ve tahlîl-i rîş ü burût ve bunıñ emsâli (15) tanzîm-i eshâb-ı ceberût ile hıttâ-i pehnâ-yı nâsûta

51b,7 olan: A'da yok.

51b,15 maqđûrı: mağđûrı T

(t-52b)

(1) belki *każâ-yı bî-intihâ-yı melekûta şıgmaz sâde-levhler*
 (2) vardır ki *halkuñ dâ'imâ evşâf-ı hasene ile kendüleri* (3)
 tavsîflerine ser-rişte arayup *dûr-â-dûr muşâhabetler* (4) ile
 kışşayı *dırâz ve pey-â-pey münâsebât-ı bâride irâdıyla* (5)
 dervâze-i herze-gûyiyi bâz iderek *każârâ birinden* (6) medh ü
 sitâyışı mutazammın velev bir lafz-ı *muraḥḥam ve ḥarf-i*
muḥaḥḥam (7) istimâ'ına *dest-yâb-ı fırsat* olur ise *muḥîṭ-i*
mevc- (8) *der-mevc şûf-ı ḥadrâsı mânende-i Baḥr-i Aḥḍar-ı*
pür-talâtum-ı (9) 'azamet olup *dâmen-i şahrâ-yı lâhûta itâle-*
i dest-i (10) *ta'arruz* için *'asâkir-i ḥizlân mezâhir-i*
vesâves-i şeytânî (11) ve *âlât-ı neberd âyât-ı desâyis-i*
nefsâniyi an-ğayr-ı münkasımda (12) *şahn-ı feżâ-yı*
müteḥayyileden semt-i sâha-i fi'le sevk (13) ve tasyîr
 idebilür *bâ-ḥuşûş herkese ḥüsn-i zann idüp* (F-49a) (14) ve
a'lem ennehu lâ-yüftâ bi-tekfîri (A-12b) *müslimin emkene*
ḥamle kelâmihi 'ala maḥmeli (15) *ḥasenin ev-kâne fi-küfrihi*
hilâfun⁽⁸³⁾ *kemâ vaka'a fi-zarâyifi'l-eş'âri*

(t-53a)

(1) ve *letâyifi'l-aḥbâri*⁽⁸⁴⁾ *velev kâne zâlike rivâyeten*
za'ifeten (2) *kemâ ḥarreruhu fi'l-haberi* ve *'azâhu fi'l-*
eşbâhi ile's-şıgari⁽⁸⁵⁾ *Allahu a'lem*⁽⁸⁶⁾ (3) *muşannifüñ bu*
 rivâyeti za'fla takyîdinden murâdı tehdiddür (4) ve *fi'd-*
düreri ve *ğayrihi izâ kâne fi'l-mes'eleti vücûhun tûcibu'l-*
 (5) *küfre* ve *vâhidun yemna'uhu fe'ale'l-müfti el-meyle li-mâ-*
yemna'uhu⁽⁸⁷⁾ (6) *li-enne selbe'l-* (T-33a) *küfri evla min*
 selbi'l-imâni ve'l veledu yetba'u (7) *eşrefe ebeveyhi*⁽⁸⁸⁾
şümme lev beyyenehu zalike femuslimun ve illâ lem yenfa'hu
 (8) *ḥamle'l-müfti 'ala hilâfihi*⁽⁸⁹⁾ *li-rizâ'ihî*⁽⁹⁰⁾ *Dürrü'l-*
muḥtar tenvîrû'l-(9) *ehşâr mes'elesiyle 'amel-i vâcibe-i*
ḥâldür ehl-i kıble (10) *ḥod tekfir olmadıḡı zâhirdür kütüb-i*
mu'teberede manzûrîñuz (11) *olmak gerekdür* belî kütüb-i
 mu'teberenüñ cild-i esvedî ve ser-levḥa-i (12) müzehhebi ve
 evrâk-ı muşaykalı ve tesâvi-i sutûr ve tenâssuk-ı (13) ḥurûfı

ve mufâşıl-da midâd-ı surhla nüvişte ebvâb (14) ve fużûl-ı ve bâb-ı incâsuñ külliyyen me'âl ve maḥşûl-ı (15) ve nevâkıż-ı vûżû'nuñ fûrû' ve (E-49b) uşûl-ı ve bâb-ı zekât

(İ-53b)

(1) ve faşl-ı şadakâtuñ irâdatı ve kitâb-ı cinâyât ve şehâdetüñ (2) mażmûnı ve bâb-ı sirkanuñ mefhûm ve maḳtu'ı ve (A-13a) bâb-ı (3) bey'-i fâsidüñ mesâ'il-i mütenevvi'ası ve kitâb-ı muḥarremât (4) ve ribânuñ meḳâşid-ı müteferri'ası tamâmen manzûrı oldığına (5) benüm daḫı 'ilmüm muḫitdür lâkin şuver-i müstaḫsene-i ma'nâ (6) biḫamdihi subhanehu ve te'âla anuñ zaḫm-ḫurde-i 'aynü'l-kemâli (7) olmaḫdan maşûn oldığı daḫı ma'lûmumdur manzûrıñuz (8) olmaḫ gerek ta'biri hezl ü istihzâ idügi hüveydâdur (9) *emr-i ma'rûf ve nehy 'ani'l-münker⁹¹ fitneye bâ'is olmamak* (10) ve *'adem-i tecessüs ile meşrutdur iza ḫadara's-şerrâni* (11) *feḫtarr ehvenehümâ⁹¹* ser-levḫa-i kütüb-i âsmâni ve câmi'i esrâr-ı (12) nihâni olan kitâb-ı lâ-reybde şarâḫaten ve'l-fitnetu ekberu (13) mine'l-ḫatli⁹² buyurılup ve 'adem-i tecessüs bâbında daḫı (14) ya eyyühe'l-lezine âmenu ictenibu keşiren mine'z-zânni inne ba'de'z- (15) zânni ismün ve lâ-tecessüsü⁹³ âyet-i kerîmesi ârâyiş-i şaḫife-i

(İ-54a)

(T-33b) (1) Kur'ani olmuşdur ve mevâkıfuñ muvaḫḫıf-ı sâdisinde yazar (2) vallahi mavḫıf-ı sâdis şöyle ḫursun perde-i zücâci-i (3) dîde-i (E-50a) remed dîdesinde nüvişte olsa yine ḫulaşa-i (4) me'âl-i ḫikmet istimâline vâkıf olması emr-i muḫâldür (5) *ve bu daḫı nümâyândur ki 'unf ile mela'-i nâsda emr-i* (6) *ma'rûf ve nehy 'ani'l-münker 'adem-i ḫabûl ve ḫazâba bâ'isdür* (7) zemânede âmiziş ḫande-i dil-âşûb ve

53a,13 mufâşıl-da: mufâşıl-ıñ T

53b,4 ribânuñ: ribâtuñ E

53b'deki 13. satır A'da bulunmamaktadır.

güşâyiş-i pişâni-i (8) beşâset-i maşhûb (A-13b) ile âhû-yı rem-hûrdeyi râm ve tihû-yı (9) dâm-cesteyi giriftâr-ı dâm itmege müsta'idd-i kelimât-ı leyyine-i (10) laţfû't-terkib ü 'ibârât-ı heyyine-i sâmi'-firîbi biñde (11) bir kimse zîb-i sem' kabûl itmez iken sen telaţam-ı 'unf (12) ve terâţam-ı enf ile tercümân-ı nefsi-hevâ-perest ve taraf-dâr-ı (13) hiddet-i hancer-be-dest olarak seng-i hârâdan saht-ter (14) bir alay kelimât-ı bî-eser ile qar'-ı dervâze-i esmâ' eylediğünde (15) müşâhede-i eser-i kabûl ne vechle me'mûldur fekeyfe ki sell-i seyf(94)

(f-54b)

(1) hiddet birle bî-çârelerüñ revâc-gâh-ı emti'a-i iftihârları (2) olan hândân-ı dîn ü imânlarını seylâb-zede-i küfr-i küfrân (3) itmege sa'y idesin imân didikleri cevher-i 'âlem-bahâ senüñ (4) mevhibe-i dest-i keremüñ olmadığı zâhir iken ne vechle (5) ğaţabına bî-mûcib itâle-i dest-i tağallüb idersin yine (E-50b) anlar (6) munşif ve kemâl-i hilm ile muttaşif şabûr u ğayûr kimesnelerdür (7) yoğsa âb-ı şemsîr-i każâ te'sîr-i zebân-ı âteşin ile itfâ'-ı (8) nâ'ire-i tehevürîñe nizâm virdikden soñra hedef rûy-ı (9) bî-âbuñı nişân-gâh-ı sihâm-ı düşünâm ve ğırbâl-i sine-i pür-kineñi (10) azmâyiş-gâh-ı rimâh-ı semhariyye-i (T-34a) ta'n u melâm iderek (11) rûsvâ-yı 'âmm eylemek bir emri sehdür belki dârû-yı hûş-rübâ-yı (12) merg ismâmıyla bir kadem-i aqdem seni esîr-i firâş-ı 'adem (13) itmege eñ ednâsı ehdür (A-14a) lâkin ne çâre deli 'arlanmaz (14) ıssı 'arlanur dirler cism-i habâset alûduñda mübtelâ-yı dâ'-ı (15) esîr olan zî müste'âr elbette bizlere icâb-ı neng ü 'âr ider

(f-55a)

(1) seni ol ğürûh-ı fażâ'il-şükûha idhâlle zî 'ulemâyı (2) taḥkîre her kim sebep olmuş ise rûz-ı rüstâ-hîzde (3) libâs-ı râhatdan 'üryân ve bu kebîreyi irtikâbı içün nâlân (4) u

giryân olarak dūş-ı bî-liyâkatüñden hil'anı niyâz itse (5) gerekdür ammâ ci-fâ'ide lâkin benüm 'aqlum kesdiği ol vakte (6) kalmayup ve hil'ay için zebâniyân-ı dūzağa zaḥmet virmeyüp (7) bu 'âlem-i mükâfâtta bir ehl-i himmet ve şâhib-i ğayretüñ (E-51a) dest-yâri-i (8) ḥamiyyet-i dilîrânesiyle karîben nizâm bulmağdur vallahu'l-muvaffik⁽⁹⁵⁾ (9) *meğer ki rıfk u mülâyemetle yâhûd tenhâda ola* (10) *Hak celle ve a'lâ ḥazret-i Mûsa ile Hârûn 'aleyhümâ* (11) *e's-şalatu ve's-selâmı* (96) *fir'avuna irsâl buyurup feḳula lehu* (12) *ḳavlen leyyinen*⁽⁹⁷⁾ *ile emr buyurup ḥazret-i faḥr-ı 'âlem* (13) *ve resûl-ı muḥterem şalallahu te'âla 'aleyhi ve's-sellem*⁹⁸ *efendimiz* (14) *ḥazretlerine dahı velev künte fezzan ğalîze'l-ḳalbi lâ-nefuẓzu* (15) *min ḥavlike*⁽⁹⁹⁾ ve âḫir maḥalde fezekkir innemâ ente muzekkirun leste

(i-55b)

(1) 'aleyhim bi-musaytir⁽¹⁰⁰⁾ *buyurulduğundan münfehimdür* inşâf ki (2) fir'avn-ı bî-'avn-ı cehennemiyü'l-levn menfûr-ı cümle-i kevn olup (3) istidrâcen (A-14b) mânende-i iblis imhâl ü inzâr olunmuş bir kâfir-i (4) bî-dîn iken ve rabbe'l-'âlemin⁽¹⁰¹⁾ ḥazretleri bu mişûllü mel'ûna (5) ḳavl-i leyyin ile (T-34b) teblîğ-i da'vet-i ilahi buyurulmasını o levâ'l-ğaramdan (6) ḥazret-i Mûsa gibi bir peygamber-i zî-şân ve ḥazret-i Hârûn (7) mânend bir nebiyyü'n-nebiye bedi'ü'l-beyâna emr ü tenbih buyurulmuşiken (8) sen zümre-i müselmânân sülle-i dervişâna bu gûne ğılzet (9) ü huşûnet (E-51b) izhâr iderek pend-i bî-esere mübâderetüñden başka (10) küfrlerine zâhib olduğun bir mezḥebde girive-ğîr-i cevâz (11) olmadığı cümle-i şığâr u kibâr ve ehâli-i cibâl u ḳufârüñ (12) ma'lûmlarıdur cümleden ḳat'-ı naẓar ṭarîḳ-i sa'âdet refîḳ-i ehlu'llahı inkârda ısrâr ile 'ala ṭarîḳü't-tecâzûb (14) ve't-tevâcüd⁽¹⁰²⁾ ol e'azze-i kirâm ve ecille-i a'zâmı taḳlîd iden (15) erbâb-ı tevḥîd ve aşḫâb-ı terk ü tecridi ikfâr ḳanğı

(i-56a)

(1) kitâbda görülmüş ve kanğı mezhebde fetvâ virilmiştir mükallidüñ (2) imanı şahih ve tevâcüd ü tecâzüb câ'iz olduğına 'ulemâ-i zuhûr (3) u butûn ittifâk eylemişlerdür eger cezbe-i rahmâni zuhûriyle (4) olursa anda hiç şekk ü istibâh yokdur ba'zî fetâvada (5) tehdîdâtı hâvî görülen şûretler bu gürûh-ı kerâmet- (6) şükûh haklarında olmayup zindika ve mülâhîde haklarında (7) olduğu ta'birâtlarından (A-15a) zâhirdür zirâ sâlik-i râh-ı fakr u (8) fenâ olan mürîd ü mürşidden bu güne hefevât şâdir (9) olmaz meger kim hâlet-i istiğrâk u insilâhda ola 'âlem-i (10) cünûnda olan hâlât gibi bunlar dahı şöyle tursun (11) sen zâhirde bilürüm iddi'âsında (E-52a) olduğun ba'zî 'ulûm-ı (12) zâhireyi 'alâ mâ-hiye 'aleyh tedkik ü tahkîkten⁽¹⁰³⁾ 'âciz belki (13) sevâd-hânlık derecesine vuşûle nâ-fâ'iz iken erbâb-ı (14) keşf ve aşhâb-ı hakîkâtüñ mahz-ı (T-35a) füyûzât-ı rûhânî (15) ile vâsıl oldukları esrâr-ı rahmâniye vâkıf olmak

(i-56b)

(1) senüñ ne haddüñ ve bu şûretde recmen bi'l-ğayb⁽¹⁰⁴⁾ anlarun tarîka-i (2) ğarrâlarına sâlik olan zümre-i 'uşşâka harf-endâzlık (3) itmek ne vazîfeñ sen kimsüñ senüñ zâ'ika-i bî-idrâküñ (4) ol halâvetden zevk-yâb olmak hun-fesâ didikleri kirm-i (5) mülevves-dimâğun ihsâs-ı lezzet-i kand-i nâb itmesine mevķûfdur (6) saña lâzım olan bu levş-i cismânî ve revş-i nefsanîden (7) tankıye-i zuhûr u butûn ile ibtidâ kendîni temyîz ve sâniyen mi'de-i (8) hakîkâti ihlâle bâ'is olur ağdiyye-i reddiye-i ğalîze (9) tenâvülünden perhîz idüp bu bârgirân ve haml-i sakılden (10) tahlîş-i cân ile bir mikdâr hıffet-peydâ ve i'tidâl-i emzice (11) ve takvîyet-i kuvvâya mu'în olacak edviye-i (A-15b) nâfî'a-i rûhâniyye (12) ile pervâz-ı 'âlem-i bâlâ itmekdür yoħsa dereke-i süflâ-yı

56a, 5 bu: bir T

56b, 3 senüñ: E'de yok.

56b, 8 reddiye-i A'da yok.

(13) şirk-i (F-52b) hafide ebedü'l-abâd muhalledun fi'n-nâri⁽¹⁰⁵⁾ olacağı (14) ve bir varta-i hevl-nâk zühûruyla bahr-ı âteşin-i mevc-i hasret (15) ve nedâmeti boylayacağı emr-i mukarrerdür nâsı tekfîr ü tekdîr

(t-57a)

(1) *burûdet ü nefretten gayrıyı müntic degıldür* 'âdeten lâkin şer'ân (2) bir kimsenüñ küfrine delîl-i zâhîrî yoğiken ikfâr iden (3) kimesne kendü ol vartaya dücâr olup nihâyetü'l- (4) emr kendünüñ küfrini müntic olur bu netîceyi vireceğine (5) bir emârât dahı budur ki men eħabbe şey'en eksera zikrehu¹⁰⁶ (6) müfâdınca şeb u rûz lafz-ı müstehcen küfri mübârek (7) dehân-ı bed-bûylarından çıkarmazlar ve'l-belâun mü'ekkelün (8) bi'l-mantıķ⁽¹⁰⁷⁾ bir gün nuķları rûh bulup murâdına irse (T-35b) (9) gerekdür

Beyt

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün

Behey vâ'iz niçün ikfâr idersin ehl-i islâmı
(10) Müselmânsın nedür ağzunda bu küfre yakın elfâz

utanmazmısın (11) behey pâzeng-i zengî-sîret ve rûmi-şûret erbâb-ı dil (12) aşhâb-ı 'aķl u kâmil 'indlerinde sen kûh-ı remmâl yahûd (13) defkeş-i u'cûbe-i ihmâl olmakdan gayrı münâsib bir hıdmet (14) yoğiken bu 'azamet (E-53a) ü ceberût ile imâm Vasıti ve Kelbi gibi (A-16a) sâhte-'üvnân ne kâruğdur *bu hod-nişân 'ulemâya düşmez*

(f-57b)

(1) âmennâ sebbete'l-'arşe sümme enķaşe⁽¹⁰⁸⁾ böyle muķallidüñ şânına düşer ki (2) oynar bile *men 'azübe lisânuhu kesura ihvanuhu⁽¹⁰⁹⁾* 'unşur-ı ħâkisi (3) Süleymâniden ve âbîsi zehr-i

mâr âbîden ve hevâyisi rih-i semûmdan (4) ve âteşisi ahker-i 'od pâre-i bādâm-ı telhden mürekkeb hançal-mezâk (5) ve ef'i nihâd sôm-bûy başal-haşlet ve turs-rûy-ı telh-gûy (6) dürüst-mûy helâhil-hûy 'akreb-hûy râhat-şûy (7) merdüm-i şu'bede-kâr-ı 'arbede-cûydan 'uzûbet-i lisân ümmidin (8) itmek tîr-i mârı ney-şeker zannıyla hâyide-i dendân-ı iştihâ (9) itmeden lâ-farkdur müfâdıncâ ülfet ü sohbetle âsûde-hâl (10) olmak kâbil iken münâferet ü mühâ'adeti mûcib olacak (11) hâlet revâ degıldür ma'âzallah(110) bunuñ gibi müfrit ü muta'aşşıbla (12) bast-ı besât-ı ülfet itmekden ise şahn-ı külhân-gede-i cahîme (13) vaz'-ı kâlice-i ikâmet eyleyüp ehl-i dil-i cühelâdan ba'zı (14) ma'âşi birle dâhil-i nâr olmuş sâde-dil mü'min ü 'âlim (15) dünyâda (E-53b) ehl-i islâm ile kesret ihtilâtından nâşi

(i-58a)

(1) muharrik (T-36a) silsile-i neşât ve müheyyc müvecceh zâr-ı inbisât olacak (2) garâ'ib-i ahbâr u esmâr ve 'acâib-i letâif ü âsâra (A-16b) vâkıf (3) ehl-i zimmet ve kürsi-i memâlik-i islâmiyyede ta'lim-i kânûn-ı (4) mûsiqi ve tahşil-i şanâ'at-ı hunyâ-geri ve âzâhik-i (5) mulhiyeyi mutazammın bâzıçe-i şu'bede-kârı ve hayâl-bâzı (6) ve bunuñ emsâli tensit-i kulûb idecek âlât u edevâtı (7) tekmil eyleyüp sermâye-i imândan tehî-dest olmağla (8) muhalledun fi'n-nâri(111) olan Musevî ile bir vâkt hem-bezm-i ünsiyet (9) idüp ba'dehu 'azm-ı dârü'n-na'im behişt-i câvid eylemek ehven-i (10) şerrindür zifrâ bunlar gerçi bâ-emr-i ilahi dâhil-i dereke-i nâr (11) olmuşlar lâkin kimesnenüñ itfâ'-ı nûr-ı bâşiresine ve izâle-i (12) kuvvet-i sâmi'asına ve imrâr-ı kuvvet-i zâi'kasına ve ihlâl-ı (13) kuvvet-i şammesine ve i'dâm-ı kuvvet-i lâmisesine dâ'ir mazarrata (14) cesâret itmezler

57b,12 cahîme: cahîme-i T

58a,3 islâmiyyede: islâmiyyeden T

58a,9 idüp: olup T

Mısra'

Me fâ i lün / Fe i lâ tün / Me fâ i lün / Fe i lün

Hilâf-ı cinsle ülfet belâ degil de nedür

(15) Beyt

Fetvâ-i pîr-i muğân dârem ve kavlist kadîm

(f-58b)

(1) Ruḥ-râ şohbet-i nâ-cins (E-54a) 'azabist elim(112)

sühûlet ü nu'ûmetle (2) taḥşîl olunan hâlet celâlet ü huşûnetle müyesser ve maḳdûr (3) degildür gürûh-ı 'acezenüñ cumhûr-ı müteğallibîne galebesi bu şûretle (4) emr-i sehldür

Beyt

Be-nermiye bâde deştân mi tavân sâht.

(5) Zebân-ı hem-hâne-i dendân ezân şud(113)

bâ-huşûş 'aleyküm (A-17a) bi'l-müdârâ(114) (6) emr-i nebevîsi ile me'mûruz ḥazret-i ser-defter-i enbiyâ 'aleyhi mine't- (7) taḥiyyâti(115) innemâhâya(116) ḥitâben şâdir olan menşûr-ı (T-36b) lâhûtiyyü's-(8) şudûr-ı Kur'ânî ve fermân-ı nâsûtiyyü'z-zuhûr-ı âsmânîñ (9) netâyic-i ma'ânî-i nûrânîyyü'l-mebânîsi ekseriyyâ bu maẓmûn-ı ḥikmet (10) meşûn ve bu ma'nâ-yı ra'nâyı müfiddür ḡavvâş-ı buḥûr-ı tefsîr (11) olan naḥârîr-i Zemaḥşeri-nazîrüñ ma'lûmlarıdur lâkin (12) şûret-perestân-ı zemâne bu ma'nâyâ niğâh-endâz-ı i'tibâr (13) olmayup zâhir-i ḥâlde 'aczi meşûd olanlara irâ'et-i vaż'-ı (14) girân ve izhâr-ı ceberût u şân eyleyüp taşallüb ü teğallübi (15) meşûr olanlara nâ-çâr 'arz-ı 'ubûdiyyet ü ihlâş birle

58b,2 hâlet: hâlet ve A

58b,8 fermân: fermân-sûz-i A

58b,10 tefsîr: tefsîr AET

(f-59a)

- (1) elbette dil-beste-i şeref-i izâfi oldukların i'lân ider
 (2) insâf olunsa Hâce Hâfız merhûmuñ

Mısra'

- (3) Asâyiş-i dü-gîfî (E-54b) tefsîr-i in dü-ḥarfest
 Bâ-düstân telâttuf (4) bâ-düşmenân-ı müdârâ(117)

neşide-i nâ-şinîdesinde ve büleğânüñ (5) dâruhum mâ-dümte fi-
 dâruhum ve arḍuhum mâ-dümte fi-arḍuhum(118) (6) ferîde-i nâ-
 ferîdesinde derc buyurılan naşâyih ile 'amel (7) münâsibdür
raculün 'alime enne fülânen yeta'âtâ mine'l-münkeri hel lehu
 (8) *en yektube illâ ebîhi bi-zâlike kâlû in-kâne ya'lemu*
 (A-17b) *ennehu lev ketebe* (9) *ila ebîhi yemna'uhu e'l-ebu*
'an-zâlike ve yukaddiru 'aleyhi yaḥillu lehu en (10) *yektûbe*
ve illâ felâ yektubu li'ellâ yeka'e'l-'adâvetü bi-
heynehümâ(119) li-enne (11) *'ademe'l-ḳudreti yûrisu'l-*
'adâvete e'l-mektûmete fi'l-aḥşâ'i(120) (12) ve kezalike fi-
mâ beyne'r-raculeyni ve beyne's-selâṭini ve'r-ra'iyyeti (13)
ve'l-ḥişmu innemâ yecibu'l-emra bi'l-ma'rufi izâ 'ulime
ennehüm semî'üne (14) *dürerun fi-kitâbi'l-kerâheti ve'l-*
istihsâni(121) ezvâḳ-ı ḥafîyye-i (15) hikmet-i 'ameliyyeyi
 mutazammın olan mesâ'il-i şer'iyye bu makûle

(f-59b)

- (1) ḡultâ-yı dürüst-liḳânüñ şaḫîfe-i idrâkinden ebḫâs-ı
 şerîfe (2) şavm u şalât gibi şüste-i şâbun (T-37a) ḡaflet ü
 nisyan (3) olagelmışdür ammâ kâlâ-yı kem-ḫarîd-i tezvîri
 tervîc için (4) istihrâcına kâdir olsa ebvâb-ı (F-55a)
 mu'âmelâtı ezber ve mezâliḳ-i (5) aḳdâm ve mecâhil-i ifhâm
 olan aḳvâl-ı za'ifeyi mecmû'a-i (6) âşâr-ı şeyṭâni olan sine-
 i bî-sekînesine defter idardi (7) fe-eyne's-süreyyâ min-
 yedi'l-mütenâvili¹²² *bundan eşna' ḫâlet-i ḡarîbe* (8) *şudur ki*

59b,1 şerîfe: şerîfe-i AE

59b,6 bî-sekînesine: bî-kînesine T

hemşehriñüz ve şerkiñüz olan E's-seyid 'Abdu'l-kâdir (9) efendi ile beyniñüzde zuhûr iden nağş-ı nâ-me'mûl bir (10) vechle şân-ı 'ulemâdan olmayup cehele beyninde dahı misli (11) sebkat itmîş degil bir hâlet olmağla hâlâ 'ulemâdan (12) zuhûr itmegin ah işte pañladan bizi bu ağız otıdur (A-18a) (13) didiği gibi benüm tâc-ı târîk-i mübahâtum sultânım efendi-i (14) vâlâ-şân hazretleri böyle nüsha-i sakimü't-terkîb zihni (15) âlûde-i nişâne-i haht ü haṭâ olan velîd-i mâder-be-haṭâya

(i-60a)

(1) 'ulemâ dinsic diyü yed-i ra'se-dârına seyf-i meslûl virmeden (2) ne fâ'ide vardır

Mısra'

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün

Gerekdür kendüzin bilmezlere kendüyi bildirmek

(3) fehvâsınca mir'at-i maḳâl-ı şıdk iştimaliñüzden mâhiyyet (4) şûret-i bî-nûrını kendüye irâ'et buyursañuz şuveri (5) vü ma'nevî cenâb-ı faẓâ'il-simâtuñıza havf u haṭar melhûzdur (6) bu bâbda sultânuma pek niyâz iderüm zîrâ bu güne ḳakîmâne (7) ta'bîrâtuñız manzûr olduḳca (E-55b) ceyb ü girîbânım çâk-ḳûrde-i (8) dest-i ğayret olmadan ḳâlî degildür bundan mâ'adâ (9) e'z-zulmü vaẓ'ü's-sey'-i fi-ğayri maḳallihî(123) me'âli üzre ol lafz-ı (10) şerife tecvîz-i zulm ü ğadr buyurmuş olursuz vâẓî'-ı (11) ḳakîki 'azze şânehu hazretlerinüñ bu huşûş için (12) muḳâsebeye irâde-i 'aliyyeleri (T-37b) ta'alluk ider ise 'arak-rîz-i (13) şerm ü ḳicâb olmañuz der-kârdur zîrâ sizlerden bu vaẓ'ı (14) müşâhede eyledikde feẓâ'-ı melâ'-ı a'la kendüye teng olup (15) nefsi hevâ-süvârını hemîşe ḳalâda görmege başlar gerçek

(t-60b)

- (1) müfsid-i merķûmuñ zi-i zâhirîsi ihâm-ı cinsiyettden hâli
 (2) olmamağla sâ'irden (A-18b) ziyâde mûcib-i neng ü 'âr olur

Beyt.

Mef ü lü / Fâ i lâ tû / Me fâ i lü / Fâ i lün

- (3) Bâtıl hemfise bātıl u bî-hûdedür velî
 Müşkil budur ki şûret-i (4) hağdan zuhûr ide

nâsdan hicâb ider olduk meselâ mûcib-i ta'zir olacak bir nesneyi bi'l-muvâcehe söylemiş (6) ise ve ikâmetü't-ta'zir ale'l-imâm zirâ imâm naşb olunmak (7) huşûsı 'an-aşl-ı izhâr-ı şân u şöhret için olmayup (8) ancak himâyet-i himâ-yı dîn ve kat'-ı eyâdi-i mu'ânnidîn için (9) olmağla elbette bu mağûle mevâdd anlaruñ emr ü re'yleriyle (10) kat' olunmağa muhtâcdur bu umûrı dahı hamle-i hırka (E-56a) (11) ve ridâ ve nakale-i misvâk ve 'aşâ olan va'âz u zühhâd (12) rü'yet eyledikleri sûretde ulû'l-emr vesâ'ir vûkelâsına (13) iş kalmaz imâmuñ hizmetini cemâ'at göremez hürşidüñ (14) hükmini sâye viremez

Hubbû'r-riyâseti dâ'un lâ-devâ'u lehu

(15) Ve қалlemâ tecidü'r-râzîne bi'l-kısamî(124)

ğâlibâ bu divâne hevâ-yı

(t-61a)

- (1) riyâsete düşüp tarîk-i Ahirle nizâmından 'âciz olmağla
 (2) hod-be-hod icrâ-yı kânûn-ı siyâset itmeden ğayrı çâre (3)
 yokdur diyü tarîka-i ziyyika-i mütesallitînîn ve isr-i mechûl
 zümre-i (4) müteferri'anîne iktifâ eylemiş sübhân Allah(125)
 zihî u'cûbe-i hayret- (5) efzâ ve uzhûke-i kahkaha-fermâ (A-
 19a) lâ havle velâ kuvvete illâ billâh(126) (6) 'aceb sevdâ-

yı hām ve dā'iye-i bî-encām ki bir nîzesi (T-38a) silsile-
 (7) hāyân-ı ma'reke-i cünûna takrîr olunsa ğulġule-hānde-i
 (8) istihzâyı resîde-i bâlâ-yı kâhkâha eyleyüp kendülerinüñ
 nokşân-ı (9) cünûnlarına i'tirâf ile merķûmuñ kemâl-i bî-
 zevâline meftûn (10) olurlardı 'inde ebi Hanîfe ve ebi Yusuf
 ve Muhammed ve's-şâfi'i (11) rahmehümu'llahu te'âla kınyâ
 mes'elesiyle 'amel olunup (12) mûcibince hâkim ü zâbiṭe
 ma'rifetleriyle te'dîbi kâbil idi (13) gerçek kâbil (E-56b)
 idi ammâ zümre-i hâricüñ hâkim ü zâbiṭe (14) mürâca'atları
 şikest-âver ferr ü haşmetleri olan ma'nâ-yı (15)
 mel'ûniyyetini mutazammın bir hâlet olmak mülâhazasıyla
 kat'en

(f-61b)

(1) ol cânibe 'atf-ı niġâh-ı i'tibâr itmezler ma'lûmdur ki
 hâsâ (2) bu ğüne cehl-i mürekkebüñ şahîfe-i şahîfe-i hâtır-ı
 ğabâvet-i (3) müzâhirinde ma'lûmâtdan bir harf buluna ğuzât-ı
 İslâm (4) dârü'l-harhde harbi kefereye ba'de'z-zâfer kat'-ı
 a'zâ ile (5) mes'ele itmek câ'iz olmayup menhi idüġi kütüb-i
 mu'teberenüñ (6) kitâb-ı cihâdında muşarrihdür ser-levha-i
 vahy-i âsmâni olan (7) âyât-ı Kur'ân'iyreden insân söyle
 tursun hayvânuñ (8) dahı kat'-ı a'zâ ve tabtîk-i izânlarıyla
 izâ (A-19b) olunmak kat'en (9) nehy olunmuşdur kânde kaldı ki
 ehl-i İslâm'dan bâ-huşûş (10) şürefâ vü 'ulemâdan olan
 kimesnenüñ bilâ-cerem kulaġını (11) kesmek keenne cürmi
 olduġı vaḳt kat'ı icâb ider (12) demek istersinüz lâkin
 murâdıñuz kat'-ı ma'nevîdür ne dimekdür (13) ve ne b.k
 yimekdür sen ğayrınıñ kulaġını keseceġüne kendi (14) kulaġını
 kesüp arduña bıraksañ ve haḳķında tefevvüh olunan (T-38b)
 (15) mu'âyyeb-i lâ-yuhşâyı ğûş-ı cân ile (E-57a) asġâ itseñ
 olmaz mı

(f-62a)

(1) istimâ'-ı haḳķda aşemm olup akvâl-ı lâġiyye istimâ'ına
 ser-â-pâ (2) ğûş olmakdasın utanmaz mısın toġrısı bu vaz'-ı

(3) iblîs-pesendüñe kulağ çekilü lâkin erbâb-ı ğayretten bu
 (4) keyfiyetüñ ittılâ'ına ihâle-i sem'-i i'tibâr ider bir zât
 (5) zühûr ider ise anañ s.k.l.r ve kulağın tolusı (6) şütüm-ı
 ğalîze ve cürûb-ı seni'aya hâzır ol iftağ (7) 'ayneke vehrüs
 enfeka(127) bundan sonra cühelâya söyleyecek (8) sözümüz
 kalmaz ve kimsenüñ yüzine bakacak hâlimiz olmaz (9) bu
 huşûşda söyleyecek söz çok hemân tahrik-i 'ırk-ı (10)
 hamîyyet-i cühelâ ile nîm dakıkada nizâmını virirseñüz (11)
 lâyıq olan dağı budur Allah hayra tahvîl eyleye âmîn (12) bu
 maddenüñ hayra tahvîli ibtidâ kışâşdur sâniyen nizâm-ı (13)
 'âleme binâ idüp (A-20a) siyâseten katıldür sâlisen haşmını
 ırzâ (14) birle 'afv itdirdikden sonra nefy-i ebeddür lâ-
 ğayra innemâ (15) fihü'l-hayru(128) ehl-i belde âsûde-hâl
 iken yüziñüzden

(f-62b)

(1) müslimîn beyninde kîl ü kâl olmağı revâ görmeyesiz (2)
 sultânüm kerem buyruñ bî-çâre müfsid ne yapsun 'akreb (3)
 kışşası gibi kendünüñ bu vaz'-ı nâ-pesend hâsse-i lâzimesidür
 (4) yoğsa izrâr-ı müslimîn maqşûdı degildür mecbûrdur hûy (5)
 cân altındadır (E-57b) dirler hemân izâle-i rûhı habîsine
 himmet (6) buyurup kendüyi dağı tahlîş idüñ nuş u pendüñ
 fâ'idesi (7) yokdur

Mısra'

Pend-i peder nâfe' ne şod rüsvâ-yı mâder-zâd-râ(129)

(8) ve biz dağı (T-39a) lâyıq görmeyüz kıyâs-ı nefis buyurup
 bu gûne (9) müfsid ile hem-'ayârlık fhâm ider kelâmıñuza
 rencide-hâtır (10) oldum ve şiddik ü 'âkil olanlar dağı sezâ
 görmezler elbette (11) ammâ kötüyê kendi kötülüğü yeter çarb-
 ı meşeldür bu tağdırce (12) cezâ-yı sezâsı olmuş olur ve
 rızâmız dağı yokdur (13) rızâñız izrâr-ı müslimine yokdur
 yoğsa merķûmuñ fesâdına (14) degil zirâ tahvîli muhâl olan

62b,5 habîse: habîsine E

T'de 62b'deki 13. satırın ilk dört kelimesi bulunmamaktadır.

nesne 'adem-i rızâ ile tebdil-i (15) mâhiyyet itmez kimsenüñ kimseye be-ğayr-ı hâk ta'arruzuna rızâ

(f-63a)

(1) mutasavvir degildir lakin ne çâre def'i dahı (A-20b) kâbil degil eger olmuş (2) olaydı şimdiye degin çokdan kürsinişin-i 'adem olmuşidi (3) ve zebân-ı ğayret-keşândan

Mısra'

İla haysü elkat rahlehâ ümmü Kaş'amin(130)

(4) mısra'-ı bercestesi işidilmişidi ammâ çî-fâ'ide hayf (5) şad hayf ki hilm-i nâ-becâ ile derd-mendüñ reh-zen-i (6) merâmı olmuşlar *ka'inen mâ-kâne ve keyfe mâ-kâne*(131) *nâ-meşrû'* (7) *harekete şahib çıkmayuz geçen gün ziyaretimüze geldiğiñüzde* (8) ya'ni ferş-i nazîf-i hücre-i laţîfimüzi mess-i vücûd-ı nâ-ţahîrûñle (9) muhtâc-ı şüst (E-58a) ü şü eylediğiñüzde *nizâ'uñ aşlından* (10) *ve sebebinden sizden lisânen su'âl ideyüm didüm* (11) aşlı ta'aşşub-ı bî-sebeb ve in'idâm-ı resm-i edeb ve da'vâ-yı (12) teferrüd ve inkâr-ı ehl-i tecerrüd ve icrâ-yı havâşş-ı tıynet ve ifâ-yı (13) hâk-ı mel'anedür

Müf te i lün / Me fâ i lün / Müf te i lün / Me fâ i lün

Al haberüñ şahîhini söyleyeyüm şarîhini
Gerçi gürûh-ı 'âşıkân söylediler faşîhini

biz yine te'eddüb (15) idüp bu kadarca hâkimâne söyledik bundan soñra bir ehl-i

(f-63b)

(1) himmet zuhûr ve müfsid-i merkûmuñ evşâf-ı nâ-mübârekesini (2) 'ala mâ-hüve 'aleyhi(132) ta'rif ü tavşif ile (T-39b) mazhar-ı ücûr-i nâ-mahşûr (3) olur

Mısra'

Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lün

Flimüzden ne gelür şetm ü sitemden ğayrı

(4) *meclisde zümre-i âhirden ecnebi bulunmağıla* bundan iyü (A-21a) (5) ecnebi vahşet-âbâd diyâr-ı 'ademde dahı bulunmaz meger bu (6) zümre-i âhire ecnebi ola yoğsa anlar buña ecnebi degillerdür (7) *hicâbumdan* kemâl-i ğazabumdan ve tûde-i encâsa seng-endâz (8) olmak 'ârından ictinâbumdan dinse münâsib idi (9) *anlaruñ yanında böyle zikri müstehcen huşûşuñ zikri* (10) *münâsib görölmedi* ya'ni seni şiyânetümden degil meclisde (11) bulunan müslimîn-i tâhirü'z-zeyli işâbet-i zifosın müneccesüñden (12) şiyâneten dimekdür *lâkin bu mertebe şüyü' bulmuş ki* (E-58b) *setri* (13) *hadd-i imkânda degil* elbette miyâne-i sûk-ı maḥallâtde kârîz (14) yolları muntakâz olup hutûn-ı g.t.ñde olan encâs-ı (15) mütenevvi'ayı mürde câdû lâşesi gibi taşra atsa

(f-64a)

(1) iḥrâk-ı 'ûd-ı 'anber ve istişmâm-ı nesterin ü 'abherle bûy-ı (2) dimâğ-şikâfını def' muḥâldür *Allah ıslâh eyleye âmin* (3) bunuñ ıslâhı vakti güzerân ideli çok hem-ḥâl ü hem-ḥâşşesi (4) nühüfte-i ḥâşâk helâk olmuşdur bu şeytân gibi (5) kendüyi bir takrîb zümre-i manzarına ilḥâkla şimdiye kadar (6) telvîs-i câme-i müste'âr-ı hayât itmekdedür

Mısra'

Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lün

(7) Bestedür bâb-ı kerem bir ehl-i himmet kalmadı

inşâ'allâhu te'âla (8) karîben sermâye-i sanî'-i sanî'üñ kat- (A-21b) ender-kat kabz-ı (9) riḥ ü riḥâsıyla şeyḥ-bender-i diyâr-ı servet ü yesâr olur

(10) Sevfe tera izâ incele'l-ğubâru
E feresun tahteke em himârun(133)

(11) du'âda kuşûr ve senâda fütûr itmeyüz zann olunur lâkin
(12) be-ğasbi'l-beşeriyye takşir olunmamak dahı kâbil
degıldür (13) 'afvını (T-40a) niyâz iderüm siz dahı ricâ
iderseñüz bu kadarca (14) şarf-ı nakdine-i iktidâr idebildik
cenâb-ı bâri (15) ruşsat virirse haqq midhatle tavşif-i zât-ı
keşif ve ta'rîf-i

(f-64b)

(1) tab'-ı sahîflerine bezl-i (E-59a) mâ-melek ideriz ma'zûr
tutsunlar (2) ħasbinallah ve ni'me'l-vekîl ve ileyhi'l-
müştaka ve'l-mefze'u karîben(134) (3) bu du'ânun te'sirine
müteraqqıb ve mâ 'aleynâ ille'l-belağ(135) (4) ve in lem
tukbel fe'l-ferâğ li enne şanî'ake'l-müstakzera lâ-yusâğ(136)
(5) ve tükhete mâ-fa'altahu lâ-yestatibuhâ e'd-dimag(137)
cezakeallahu cezâ'e (6) fir'avne ve Hâmâne ve agrağke fi-
bahri'n-nâri me'a Fbi Cehlin (7) ve şeytâne(138) du'â ile ħatm-
i kelâm beyne'l-büleğâ resm-i dirîn (8) olmağla anlarun eser-
i girâmîlerine iktifâ münâsib görüldi (9) ve vakt-i teng ve
pây-ı mukaddirat leng olmağın

Reyt.

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün

Ne manî'ler ne sözler mündericdür şafha-i dilde
Egerçi şuret-i (11) zâhirde ħamuşum kitâb-âsâ

müfâdıncı tafsîlen şerhine (12) niyyet olunmuşiken bi'z-
zarûre (A-22a) bu kadarca ile ħitâm (13) virildi hefevât-ı
kalem ve sakatât-ı raqam ħâme-i 'afv ile (14) taşhîh
buyurulmak mercûdur minküm ercû da'veten(137) inni ekünü ħine

64b,3 te'sirine: te'sirine yine A

64b'deki 9. satır A'da bulunmamaktadır.

(15) temsûne ve hîne tuşbihûne ve âhîri da'vâne¹³⁸⁾
eni'l-ḥamdü lillahi

(i-65a)

(1) rabbi'l-'âlemîn⁽¹³⁹⁾ bende e'l-kâtib Kâfi e'l-merḥûm
şariḥü'r-(2) risâle e'l-mümeyyiz sâbiḳan bi-medreseti'l-
ḥarâbâti (3) ve'l-müfti ba'dehu fi-kaşabati'l-'ademi ve's-
şâtemi ḥâlâ li-ehli't- (4) ta'aşşub ve'l-'udvân 'affa
'anhu⁽¹⁴⁰⁾

(A-53b) (E-59b) (5) Mektûb

(6) benüm nûr-ı süveydâ-yı ibtihâcum tebâşîr-i şabâḥü'l-ḥayr-
ı beşere-i (7) imtizâcum kuvvet-i rûh-ı revânum kuvvet-i
bâzû-yı dil-i (A-54a) nâ-tüvânüm (8) berḳ-i ḥîrmen endişem
(T-40b) bir hemzen-i perîşâni-i 'aḳl-ı hezâr- (9) pîšem
selvet-i sine-i bî-sekînem âsâyiş-gâh-ı âb-gîne-i (10) dil-i
bî-kînem şu'le-i cevval-e-i sâḡar-ı ümmîdüm sebep-i siyeh-
kâri-i (11) çeşm-i sefidüm ma'rifetlü nezâketlü nezâhatlü
leṭâfetlü (12) nezâfetlü dâd-res-i berâberüm birâder-i
ferḥunde-aḥterüm sultânüm a'tâhullahu mâ-lâ-yuḥşâ mine'l-
meḡânimi⁽¹⁴¹⁾ ḥâzretlerinüñ (14) cûşîş-gâh-ı muḥîṭ-i me'ârif-
i ilâhi ve cilve-cây-ı şevâhidü'l- (15) üns-i leṭâ'if-i nâ-
mütenâhi olan bezm-i dil-nişîn

(i-65b)

(1) ve encümen-i ber-güzînlerine gül-zemîn-i derûn-ı ḥulûş-
meşḥûnda (2) rîziş-i bârân-ı feyz-i ḳadîm ile şiküfte ve
nümâ-yâfte bâḡçe-i (3) nâz bûy-ı 'aşḳ u niyâz ve lâle-i dâḡ-
dâr-ı sûz u ḡudâz ithâf (4) u ihdâ ve maḡzen-i sırr-ı nâsût
ve mekmeni remz-i lâhût olan (5) zamîr-i şafvet-mesîrleri

65a,9 âb-gîne-i: âbgînem T

T'de 65a'daki 10. satırın ilk üç kelimesi bulunmamaktadır.

65b,5 şafvet-mesîrleri: şafvet-semîrleri TE

nüvâhte-i râhe-i hüsn istikşâ (6) kılınur hem-vâre hâ'iz-i rütbe-i câh ve dîn ve fâ'iz-i mesûbât-ı derece-i (7) mücâhidin olup memâlik ve seyyi'atü'l-mesâlik fakr u fenâ (8) zîr-i nigîn-i istiğnâ ve şedâ'id-i cân-gâh-ı taḥammül renc (E-60a) ü 'ana bâ'ig (9) taẓâ'uf-ı ribḥ ü dînâları olmak da'vâtı zîb-i kitâbe-i (10) icâbet-hâne-i cenâb-ı kibriyâ kıılındığı verâsında mâverâ-yı (11) 'arş-ı derûn u bîrûn fersḥ-i berûz u gümûnda (A-54b) ḥayme-zen-i (12) ikâmet ü sükûn olan muḥabbet-i ezeliyye ve mevâcîd-i ḥafiyye (13) vü celiyye tezelzül-i 'ıraşât imkân ve müzâhir ve taẓâ'zu'-ı (14) esâs-ı çâr-erkân 'anâşır ile pezîrâ-yı maḥv u fenâ olmayup (15) her rûz tarz-ı âḥir ve her an şân-ı diğlerle cilve-nümâ olmağın

(t-66a)

(1) muḥaşata (?) izḥârı mâ-'ulime ve te'kîdi mâ-fuhime(142) irâdesini ḥâvî (2) ve dâd-nâme-i seciyyetü'l-feḥâvî taḥrîrine mübâderet olundu (3) zîmnet-i müştâkânemize teqâfûl ü nisyan (T-41a) 'azvi fi'l-ḥaḳîka (4) inne ba'du'z-zânni ismün(143) kerîmesi mantûḳı üzre sultânımı (5) vartâ-i hevî-nâk-ı güneḥ-kâriye ilkâ itmegin zât-ı pâkiñüzi (6) bu naḳışadan tebri'e vü tenzih vâcibe-i zîmnetdür zâhir-bîn (7) ḥod-sitâ bir alay firind rûstânıñ ḥîred-i kendüm-cû (8) ve cû-sitânına icâle-i nazar-ı i'tibâr buyurulmaya zîrâ kûr-ı (9) mâder-zâda teşḥîş-i miyâne-i elvân ve aşemm-i fıṭriyye (10) izâka-i çâşnî-i naḳamât u elḥân ne kadar müşkil ise sultânımla (11) miyânemüzde müşeyyed olan bünyân-ı mihr ü meveddetüñ (12) raşânetini ve te'âti olunan (E-60b) aḳdâḥ-ı ser-şâr-ı üns ü ülfetüñ (13) neşve vü keyfiyyetini ol gürûh-ı pûc-mağz-ı kûrdil ve tâ'ife-i (14) herze-gird-i pâdergile tefhîm ol kadar belki daḥı ziyâde (15) müşkil-ender-müşkildür mâder-i herze-güyân-râ mi-gâyed(144) (A-55a)

(i-66b)

Mısra'

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün

(1) Geçerken sîm-tenler âh u feryâd eylemiş ağıyar

bu bir eski meseldür (2) kim it ürmüş kârvân geçmiş ba'zî nâ-
sinâs-ı nâ-kes (3) rîze hîssi-i hâk-dân havâdişe heves
eyleyüp zarf-ı (4) sâmi'a-i hazef misâli ihâta-i hadîsü'n-
nefs ve istîmâl-i (5) mezâyâ-yı gûft ü gûy herkese müsâ'id
olmamağla âlûde-i (6) revş ü necis bir alay hâr ü hass dürûğ-
ı bî-fürûğına (7) revnağ virmegiçün 'av'av-ı nâ-becâ ve
niyâh-ı bî-hûde-i ârâm-fersâ (8) ile mânende-i seq-i herze-
meres pâşide-i pîş ü pes (9) eyledikde sultânuma lâyıķ ve
tarîķa-i ğarrâ-yı erbâb-ı hâle muvâfıķ (10) olan ira'et-i
şîve-i nemġin ile vaz'-ı şîrîn-i 'ârifâneyi (11) temkîn ve
kürâz-ı kâbi bâd-pây-ı himmetle mîzân-ı mu'tedilü'l-keffeyn
(12) rezânet ü vakârı sengîn eylemekdür (T-41b) ve'l-hâşıl
eṭrâf (13) u havâşinüñ ya'ni mer'âun lezîzû'l-irtî'a'i(145)
ve zerhum ye'kulû (14) ve yetemette'û(146) da bî-cûn-ı çirâ
ra'i vü çirâ eyleyen eşnâf-ı mevâşinüñ (15) kelîmât-ı lâğıyye
ve müzahrefât-ı tâğıyyelerine itlâf-ı kuvvet-i

(i-67a)

(1) sâmi'a (E-61a) ve it'âb-ı karîha-i lâmi'a buyurmayup
niṭâķ-ı (2) vişâķ-ı muḥabbeti 'ale'd-devâm zîb-i miyân ve
âyende vukû'unda (3) 'anede-i müteşettetü'l-evhâm ve 'abede-i
eşnâm-ı müteḥaccirü'l- (4) ecsâmuñ raġm-ı enf-i 'anîf ve
kesr-i dimâġ hemçü (5) kenîfleri zîmnında 'avâyıķ-ı şûriyye
(A-55b) ve ğavâ'il-i zârûriyyeden (6) rehâ-yâb oldukça 'inân-
ı yerâ'a-i Seḥbâniyyü'l-berâ'ay (7) imâle-i füşat-kede-i

66b,3 hîssi-i: çini-i E

66b,10 olan: A'da yok.

67a,4 raġm: zaġm T

beyâbân-ı beyân buyurmaları niyâzumdur (8) bu def'a vürûdî güşâyış-i ezhâr-ı neşâta bâdi (9) ve müçâla'ası nümâyış-i âşâr-ı inbisâta müedda olan (10) ve dâd-nâme-i letâfet 'allâmeleri sâyide-i ruḥ-ı zerd (11) ve mâlîde-i çeşm-i cihân-gerd kılinarak cemâl-i bâ-kemâl 'ibârât-ı (12) bedî'ü'l-me'âlinden ref'-i bürka'-i ğumûz ve işkâl ve eskâl (13) şabîhatü't-timsâl me'âni-i menî'ü'l-menâlınden ḥali' kına'-ı (14) ibhâm u ihtimâl kılındıkda zevâyâ-yı maķâşîr-i mezâyâsında (15) ser-be-bâlin tevriye vü fhâm olan şevâhid-i rızvân-

(f-67b)

(1) firîb nikât-ı mermûzenüñ leb-i ḥâmûş ve çeşm-i ğuyâları
 (2) bâ'is-i cüşiş-i selsebil-i meserret ü şâdi ve mezâyâ-yı
 (3) dil-ârâsında ḥarf-endâz-ı kinâyât-ı mecâz olan mahâbib-i
 (4) ḥâtır-rübâ-yı mütemâsilü'l-'ukûsuñ işârât-ı nühüfte-i ğamze-i
 (5) seḥḥâr ve beşârât-ı nâ-şinîde-i ḥâcib perğârları
 (E-61b) bâdi-i cûb (6) nesîm-i feraḥ-ĝâh ve dil-âbâdı olup
 tarḥ-ı reyḥân-zâr-ı 'abher (7) ve câri olan ḥilâl-i sûtûr-ı
 letâfet istimalinde (8) istismâm (T-42a) eyledigüm râyiḥa-i
 lâķaydı ve ser-âzâdı bu dil-dâde-i (9) sâde-levḥi tarîķa-i
 'ârif-nüvâz-ı mülâtafa vü muḥâyebeye (10) ḥâdi olmaĝla 'ala-
 ķadri'l-imkân⁽¹⁴⁷⁾ 'ibârât-ı ĝâmîza (A-56a) (11) ve işârât u
 imzasınuñ şerḥ ü tavziḥ ve kinâyât-ı (12) şâride ve ta'rifât-
 ı vâridesinüñ telvîḥ ü taşriḥine ibtidâ (13) vü ibtidâr ve
 neşr-i fevâ'id-i 'âliyesine şarf-ı mâ-ḥaşal vasi' (14) ve
 iktidâr olundu ve min-allahi't-tevfîk ve biyedihi ezimmetü't-
 taḥķîķ⁽¹⁴⁸⁾ (15) ya ḥâzret-i Morina 'ala-tarîķi'l-istiĝâse
 muḥâtab

(f-68a)

(1) ve münâdi olan mâhi-i mezkûruñ mebde'-i vücûd ve menşe'-i
 (2) bûd u nümûdı biķâ'-ı meskûna ve ârâzi-i mavḥûnede (3)

67a,7 beyân: E'de yok.

67a,13 ḥali': ḥilla' AE

67b,4 rübâ-yı: riyâ-yı A

Ṭuna ismiyle müştehir ve kesret-i menâfi' ve vefret-i 'avâ'idle (4) beyne'l-emsâl mübâhi vü müftehîr bir nehr-i 'adimü'n-nehr ve buhfire-i (5) zahîdü'l-ķahr olup fi'l-ķaķika mense'i efrâd-ı nev'-i (6) mücebü'r-rev'inden a'zam ve atması olduğu gibi (7) kendi dağı âhâd-ı cins-i lâzımü'l-insinüñ irbah u inmâsı (8) olmağla cümle sâhil-nişinânüñ 'ale'l-ķuşûş nehr-i (9) mezkûra ittisâl-i tâmmı olan Niğbolu ve Kalle ve Ruscuķ (E-62a) (10) ve Yerköyi ve sâ'ir müdün ve ķaşabât ve ķura ve ribâ'ide sâkin (11) zümre-i râciye-i islâmiyân ve fırķa-i nâciye-i ehl-i a'yânüñ (12) her vechle mültecâ ve müsteğâsları olmağla şâyân bir semek-i (13) cesimü'l-ķadr-i 'azimü's-sândur binâen'aleyh münşi-i deryâ- (14) dil şadr-ı kitâbda zikri ile teberrük ve istiğâse ve (15) istimdâda ikdâm u tehâlük buyurmuşlardır hu hu hu tekerrüri

(i-68b)

(1) te'ķid ve mażmün-ı (A-56b) emr-i istiğâseyi te'yîd olmak iķtizâ (2) ider taķdir-i kelâm ve hülâsa-i merâm merâminâ ev maṭlûbinâ (3) ev müsteğâsinâ⁽¹⁴⁹⁾ hu hu hu demek olur (T-42b) eger bâlâsına (4) rabṭı irâde olunmayup cümle-i mu'terize ihtimâli olur (5) ise âyin-i mübâreke-i ķalenderân üzre âşinâlık (6) ve dil-rübâlık ifâde ider bir tarz-ı nağz ve bir remz-i pür-mağzdur ki (7) ehâli-i muķaddesetü'l-ervâhı beyninde ma'lûm ve meşûrdur (8) sellemekümü'llahu te'âla du'âun lehu⁽¹⁵⁰⁾ idügi beyn-i erbâbü'l-veleh (9) ma'lûm olup lâkin veķâkümü'llah ve 'afakümü'llah⁽¹⁵¹⁾ ve bunuñ (10) emsâli ta'bîrât-ı sâ'ire irâdından 'udûl ile bu (11) 'ibâret-i pür-beşâreti ihtiyâr buyurdıkları dağı ânifen (12) zikri sebķ iden gürûh-ı rûhânî-şükûh ķalenderânüñ (13) iştîlâh-ı müstevcibü's-salâh ve isti'mâl-i müstelzimü'l- (14) felâhların iltizâm eylediklerini mü'eyyiddür zirâ teslim (15) ve tevekkül bu tã'ife-i 'aliyyenüñ a'zam mu'tekidât-ı ilâhiyelerindendür

68a,11 a'yânüñ: imânüñ T

68b,2 taķdir-i: taķrîr-i E

68b,4 mu'terize: mu'terize olmak T

(t-69a)

(E-62b) (1) *bi'n-nehr* ey el-füyûzâti'l-câriye ve'l-bürüzâti'l-müncezibe (2) e's-sâriye ve yecûzu en yekûne'ne-hru bi-ma'na'l-men'u ve'd-def'u vah (3) yekûnu el-ma'nâ sellemekümü'llahu te'âlâ bi-sebebi men'i sâ'ili'l- (4) ehviyeti'n-nefsâniyye ve zecri t̄alibi el-emziceti's-sehvâniyye (5) el-cismâniyye mahâfeten en yekûne nevâleten li-takviyeti'l-âlât. (6) el-ḥavârici'l-ḥayvâniyye ve tenmiyeti desâyisi el-ḥavârici's-seyṭâniyye⁽¹⁵²⁾ (7) ve'l-burqa' ey bi-sebebi ihtiyâri el-'uzleti ve't-tesettûri ve't-teberku'i (8) bi-buraka'il-vahdeti ve't-teneffûri li-enne'l-'uzlete aḥsenu etvâri ehli's- (9) sülûki ve akrebu vesâ'ili'l-ḳarabati beyne t̄â'ifetin ve laḳad (10) aḥsene men ḳâle ve tenebbehe men lezime'l-'uzlete fe'l-'uzleḥ (11) ve fi-ḳavlihi te'âlâ fefirru ilallah emrun ve taṣriḥun fe'l-yetenebbehu (12) el-mütenebbihûn ve fistihâni'l-'uzleti ve'stiḥbâbihâ t̄aleti'l- (13) eḥâdisu ve'l-âsâr seyyeme maḳâlâtu'l- (T-43a) kibâr mine'l-muḳarrabîn (14) ve'l-ebrâr ve'l-ḥâşilu men erâde en yeteḳarrebe ve yeskuru ve (15) yeteṭarrabe ve yanseriḥa sadruhu ve yete'âlâ ḳadrahu ve yefuzu bimâ fâza bihi

(t-69b)

(1) el-fâ'izûne ve yehûzu bimâ ḥâza bihi'l-ḥâ'izûne ve ye'nesu bimâ ânise (2) bihi el-mûnisûne ve yetenâfesu fi-mâ tenâfese fihi el-mütenâfisune (3) felya'tezil 'ammâ sivallahi vel'yenḳatı' 'ammâ 'adâhu lienne e'n-nedâmî (4) e'z-zâhiretu'l-cismâniyye lâ-büdde lehum en yeḳûlû ḥine ra'av e's-şavâhib (5) (E-63a) e'r-rûḥâniyye min ba'fdin yâleytenâ künnâ me'akum fenefûzu fevzen (6) 'azîmen ve'n-nedâmî el-bâtıne e'r-raḥmâniyye min şânihim en (7) yuzallilu bi-zilâli'l-beḳâ'i'l-ebediyyi's-şarûcine lâ-yezûku (8) el-mütenâdimûne bi'z-zevâhiri berden velâ şerâben illâ ḥamîmen (9) e'azenallahu ve iyyâküm mine'l-inḥizâ'i bi-muvâneseti e'n-nedâmî (10) el-fâniyye ve yusattirunâ ve iyyâküm münâdemete men lâ yendemu min (11) münâdimihi'l-bâḳiyye⁽¹⁵³⁾ ve'l-biḥâru ey bi'l-'ulûmi'l-rabbâniyye (12) el-icemliyye ve't-taṣliyye ve'l-istiḡrâḳât. el-yakîniyye (13) el-muḥayyere ve'l-insilâḥâti'l-meḥviyye bi'l-fena'i'l-mahd (14)

el-mufdi ile'l-bekâ'i's-şırf(154) *el-kulak* bedelun mine'l-
(15) bihâr ve fâ'idetuhu i'tirâfu 'ademi ihâţati'l-'ukûli

(f-70a)

(1) el-beşeriyye bi-cemfi'i el-ma'lûmâti'l-ilâhiyye ve fi'l-
hakîkati (2) mâ hevâhu'l-'ukûlü'l-beşeriyetü mine'l-
'ulûmi'z-zâhîreti (3) ve'l-bâtıneti zerretün min şümûsi
'âlemi'l-hakîkati ve katretun min (4) bihâri el-hadarâti el-
ğaybiyye velev kânet tilke'l-'ukûlu (5) meşeffâtun an-
revâcisi'l-heyûlâ ve's-şûre ve ma'arrâtun (6) an-hevâcisi'l-
cevâhiri ve'l-a'râzi ve(155) *hafazakümü'llahu te'âla* (7) ve
fihi işâretün ila enne'l-insâne velev bezele cahdehu (T-43b)
ve ecâde (8) ciddehu fi-muḥâfazati nefsihi ve muḥâreseti
kalbihi lâ-yakdiru 'ala (9) def'i mâ hâne 'aleyhi bi-
ḥasebi'z-zâhiri siyyema mâ sakule 'aleyhi (10) mine'l-umûri
e'd-dâhiyeti'l-mu'assireti fi'l-ekbâd (E-63b) ve's-su'ûni
(11) el-mûci'ati el-muttali'ati 'alâ ef'ideti'l-'ibâd(156)
bi'z-zehri ey (12) bi-inkişâfi mâ batıne mine'l-işârâti'l-
meknûne fi-hizâneti (13) el-haviyyeti e's-sâriyye(157) ve'n-
nehât ta'mîmun ba'de taḥşîşin(158) (14) ve's-şayd yurıdu bihi
e't-tereşşudâtu'l-vârîde beyne'l-celâli (15) ve'l-cemâli
ve'l-fütûḫâti el-mutavârîde beyne'l-kabzi ve'l-bast.

(f-70b)

(1) ve'l-keşfi ve'l-ḥicâbi(159) ve'l-ḥolḫatü (?) ve't-ṭokmak
eyyil-âlâtü'l- (2) cismâniyye e'l-mus'ire fi'l-iştıyâdi'l-
ma'neviyyi'l-mezkûr(160) (3) *emmâ ba'd eḫâne* ve *şadîkunâ*
dinen ve mezheben ve meşreben (4) ve tarîkaten ve hakîkaten
lâ-tıynen ve cismen ve ḫayvâniyyeten(161) (5) ve *sur ḫasrunâ*
ey lâ-yübâli bimâ şânehu ve mâzânehu velâ (6) yağummü bi-
levmeti lâ'imîn ve(162) *zînete ekliîli mefârikinâ* ve *hazâ* (7)
el-lafzu tetehâtabu bihi el-melâmiyyün li-irâdeti e't-
tesettüri ve'l-iḫticâbi(163) (8) *lâ-taḫrucu min ḫatırîke*
tarâfü'l-uşkumriyye ve'd-darran (9) el-uşkumriyyu ismu
semekin ma'rûfin ve'l-uşkumriyye mebniyyun (10) 'ala mâ
iştalahnâ fi-beldeti Ruscuk ve kışşatihu meşûretun (11)
beyne'l-aḫillâ'i'l-maḫşûseti el-muḫtârihi ve'l-esdikâ'i (12)
el-muntahabatı'l-müsteşâreti min ehâliyyi'l-beldeti'l-

mezkûreti(164) (13) ve *fekkir ahvâla'l-polâtiqati ve'l-cartân* el-polâtiqatü ve (14) el-cartân ismâ semekeyn meshûreyn beyne's-sevâhili'n-nehri (15) el-müsemma bi-Ṭuna evrede hümâ murâ'âten li'n-nazîr ve taqlîṭan (E-64a)

(f-71a)

(1) lilkışşati'l-meshûreti'l-mezkûreti ânifen ve'l-murâdü fi'l-hakîqati (2) tahrîşun 'ala mâ-tüfekkiru mâ-ustıfıza mine'l-'ulûmi'l-ilâhiyyeti'l- (3) müstahîleti ehâṭahâ(165) *benüm sa'âdetlü* (T-44a) *hakîkatlü sultânüm* (4) *efendi* hazihi ri'âyetün li-merâsimi ehli'l-edeb ve'l-inşâ' (5) ve iktifâ'ün *israhüm*(166) (A-58b) *ṭaraf-ı ḥâtırdan bizi ferâmûs buyurmayasız* (6) nâz u niyâza mahmûl-ı ma'sûkâne bir edâ-yı pür-sûz u güdâzdur (7) yoḥsa ḥâtırdan ihrâcına ve nihân-hâne-i derûndan (8) iz'âcına bu fakîrûñ yarâ-yı iktidârı olmadığı münşi-i ḥakâyık-şinâsuñ ma'lûmıdır zîrâ kazâ-'i maḥtûm (10) ve mübrem bir vechle taḡayyür kabûl itmez bir şem'i ḥak yandura (11) bir vechle sönmez *bâri bir mektûb yazup vâlide-i* (12) *'azfeme sehb* (?) *eyleseñ* ya'ni ümmü'l-envâr olan (13) bâriḳa-i ezeli ve lami'a-i lem-yezeli ki zımn-ı süveydâ-yı (14) derûnda münketim ve mütevâri olup nîrû-yı kâhire-i (15) isti'dâd-ı mâder-zâd ile pertev-feşân-ı sâḫa-i

(f-71b)

(1) zuhûr olagelmışdür murâd bir nefḫa-i rûḫânî ile ol (2) nûr-ı muḥtefi ve kenz-i ḥaffiyi izḫâr ve inâre eyleseñüz dimekdür (3) *beyne'n-nâs* cehele-i a'vâmi ke'l-huvâm ve ḥumurun(167) müstenfire-i (4) nâ-râmı murâd ider zîrâ havâşş-ı enâm ve 'ârif-i bi'llah (5) olan erbâb-ı elbâb ve efhâm-ı esrâr-ı nüḥüfte ve âsâr-ı (6) nâ-şüküfteyi bu vechle (E-64b) taḫşîl ve isti'lâma muḥtâc (7) degillerdür râz-ı ser-der-küm şaḫîfe-i ferdâyı âyîne-i (8) dūr-nümâ-yı imrozdan müşâhede ve ḥabâya-yı zâmiri (9) heyâkil-i mer'iyeden ziyâde bâşıra-ârâyı ittılâ' iderler (10) *şâyi' olurdu ki* ya'ni ol nuruñ ziyâsı merḳûmunuñ (11) başar-ı bî-eserlerini ḫatf ve berg ü bâr-ı başîret (12) ü iḳânlarını (A-59a) külliyyen ḫatf eyleyüp

nazara-i humekâ-yı (13) ölüleri reside-i hedef-i hâbt u hâfâ oldığını (14) yakinen bilüp ikrâr ve i'tirâf iderler **karındaşlığı** (15) *mektûb göndermiş diyü* ya'ni (T-44b) tecessüs-i rûhânî ile

(t-72a)

(1) teftîş-i memâlik-i 'âlem-i derûn eylemiş diyü demek ister
 (2) *şimdi halâyık-ı âl (?) karındaşlığını* ya'ni ba'zı pîs (3) ü pesini farkdan 'âciz ve zûnûn-ı reddiyenüñ derece-i (4) 'ulyâsına fâ'iz-i har-zarîfân-ı hod-pesend hurde- (5) gîrlik zu'mıyla nefis-i habs-âlûdın mû-şikâfân-ı (6) me'ârif-i ma'neviyyeden 'add ve şadr-ı kahve-hânede (7) emsâl-i u'cûbe eşkâline resm-âşinâlık ve (8) kühen-sâllik ve kâr-âzmûdegi ve bisyâr-didelik (9) izhârıyla ta'yin-i hadd eyleyüp bir alay ebâlihe-i (10) dırâz-rîş ve hırâşide-bürût dahı tarafdârlığını (11) iltizâm ve kavî-i kalbolına (?) ma'âza'llahu te'âla fetvâ-yı (12) şerîfe ve huccet-i şer'iyreden ziyâde (E-65a) i'timâd u i'tikâd (13) ve gıyâbında rivâyet olunan maqûlât-ı müzahrefe sen (14) hâk budur böyle gerekdür ve 'aleyhi'l-fetvâ⁽¹⁶⁸⁾ diyü taşdîk (15) eyleyerek uçurma virdikce ekâzîb-i Müseylemiyye

(t-72b)

(1) ve ebâtil-ı 'Alkâmiyya'sına evvelkiden beter zîb ü fer
 (2) virüp 'indinde 'aql-ı Felâtûn mağz-ı cünûn (3) ve taşavvuf ve hâkîkat-i va'd-i kûmûn maqûlesi olmağın (4) bu mu'âmelât-ı rûhânîyye ve mülâtafât-ı vicdâniyyeye (5) kat'en tahşîl ittîlâ' idemeyüp muhâbbet-i hâkîkiyye (6) ve câzibe-i (A-59b) ma'neviyye didikleri ancak müdâhane-i mütedâvele (7) ve iğrâkât-ı mütenâveleyi hâvî şûret-i şıdğda biraz (8) dürûğ-i muşanna' hîz'abîl-i muhterî'i bir şâhîfeye (9) nakş eyleyüp mürâselât-ı muhibbâne ve mükâtebât-ı (10) dostâne siyâkıında yekdigere irsâl ü inhâ ile (11) kâ'ide-i riv ü reybe revnağ u zîb virmekden 'ibâretdür (12) zann ve i'tikâdında olduklarından nâşi dînen (T-45a) ve tıynen (13)

72a, 5 âlûduñ: âlûdların E

72a, 8 âzmûdegi: Amûzdegi E

muhâlefet-i külliyesi olan merd-i mürîd-i yezidiyyü'n-neseb (14) ve şahş-ı merdûd-ı Nemrûdiyyü'l-hasebûñ cursûme-i 'ulviyye-i (15) 'aleviyye hakkında cesâret itmediği kelâm-ı bî-meze-i iblîs-

(f-73a)

(1) pesend (E-65b) ve harf-i bî-me'âl-i mel'anet-peyvendi tefevvüh birle hâşâ (2) sümme hâşâ⁽¹⁶⁹⁾ Meryem ve 'îsa kışşasını istimâ'idan (3) Yehûd-ı cehûd menkûşü'l-'uhûde taklîd ü teşebbüh iderler (4) ve dirler ki bu dervîş ve kalender nâmıyla beyne'n- (5) nâs ihtirâ'-ı tarîk-i âher eyleyen torlaqlar sermâye-i (6) dîn ü imânı telef ve keşf ü kerâmât şahibiyüz (7) diyü eyva'llah menzilesine tenezzül ile cerri (8) kendülere vesîle-i tahşîl-i nân u 'alef eyleyüp (9) birbirlerine dûcâr olduklarında kava'id-i meşrû'a-i (10) tahîyyet ü selâmı nesyen ü mensiyyen⁽¹⁷⁰⁾ terk ve hu yâhu (11) ve erenler ve nazareke ve fakîr ve bunuñ emsâli ta'bir (12) ile âşinâlık ve şeyh ve pîş-kadem ve halife nâmıyla (13) tâc ve ridâ ve muşt ve 'aşâ ve gîsû-yı jûlîde ve dîde-i (14) sürme-keşide ve rîş-i derfide (A-60a) ve bürût-ı nâ-tırâşide (15) ve çeşm-i nem-nâk ve dil-i bî-bâk ve sühân-ı nerm ve sîne-i germ

(f-73b)

(1) şahibi bir gürûh-ı müflîs-i bî-i'tibârı gördüklerinde (2) a'yân-ı şehîr ve eşrâf-ı mahalle ve kâdı-i belde ve nevvâb-ı (3) mahkeme ve aq şakal kara şakal hacı ve hocalar ki her (4) biri mâl u servet ve şavlet ve devlet ve tafra ve sûret (5) ve şân u şöhet ve biķâ' ve ziyâ' riyâz u ribâ' (6) ve hıyâz-ı memlû ve 'uyûn-ı (E-66a) dil-cû ve baķķâr ve aġnâm ve hayvânât (7) ve in'âm ve cemel ve hamel ve feres ve baġal ve har-ı musahhar (8) ve gürbe-i muvaķķar ve kilâb-ı mâde ve ner ve kîse (T-45b) kîse sîm (9) ü zer ve gûne gûne şecer ü semer

73a,3 'uhûde: 'ahdde T

73a,12 halife: halile T

73b,7 musahhar: müsteħîr T

73b,8 kîse: A'da yok. 2. kîse ise kîse-i şeklinde yazılmış.

ve hânût-ı pür-kâlâ ve hânât-ı (10) mebzûlâtü'l-âlâ ve hânât-ı müte'addidü'l-hücerât ve 'akâr-ı (11) dâ'im ve cihât-ı mülâyim ve vazâyif-i mu'ayyene ve 'ulûfe-i (12) muğannene ve beyne'n-nâs cevdet-libâs ve kesret (13) istînâs ve ferve-i sincâb ve semmûr ve 'imâme-i beyzâ-yı (14) lâmi'ü'n-nûr ve cem'iyet-i hadem ü haşem ve vefret 'atâ (15) ve kerem ve ta'âzzud ekârib ve mağârim ve te'avün-i

(i-74a)

(1) e'âzim ü ekârim bâ-huşûş be-her sene işâr-ı şadakât (2) u zekât ve nişâr-ı bedel-i ıskât-ı şalât ve ramazâna (3) mahşûş it'âm ve ezyâf ve kendi nefesine münhaşır (4) merhamet ve inşâf ve nûrânî çehre ve gâzanferi zehre (5) ve riş-i şâne-zede ve bürût-ı nîm-tırâşide ve leb-i (6) cünbân-ı estağfiru'llah-gû(171) ve dehân-ı ser-be-mühr-i inâbet- (7) cû sâhibleridür bunlara (A-60b) irtikâb itmedikleri (8) ta'zîm ü tevķiri ol şıñarları süfle-nihâd (9) felâket-zedelere eylediklerinden başka rükû' u sücûd (10) mişillü perestîş-i itâ'atla hâşâ sümme hâşâ(172) kâfir (E-66b) (11) olduklarında istibâhimuz yokdur katlleri helâl ve (12) irâka-i demleri mübâhdur ah ne fâ'ide bunları (13) tecessüs ider zâbitü ve kimi da'vâcı ve kimi şâhid (14) olacak müslim-i murâbitü kalmamış memleketimizi zındık (15) başdı zıkr ü tevķid ve terk-i tecrid ne dimekdür

(i-74b)

(1) anamızdan babamızdan işitmediğimiz kelimâtı ve memleketimizde (2) muğaddemâ filân senelerde hacı Turğud ve molla (3) Kepşoruduñ vaktinde görmediğimiz harekâtı şimdi (4) gördük ne günlere kaldık böyle kalursa başımuza (5) taş yağar bunlaruñ rüsûm-ı zâhiriyyeyi selbden (6) murâdları ancak cerr ü celb ve 'ayâr-ı zerde (T-46a) irâ'e (7) eyledikleri nukûd-ı zühd ü zerķ-i nâ-sere vü kalbdur (8) uçsalar inanmam ve kütüb-i erba'ayı ezber okusalar (9) kanmam ve'l-hâşıl kendim gibi müselmân şanmam diyü (10) herze-gülük vâdilerinde eyledikleri halt u haşânıñ (11) gâyet ü nihâyeti yokdur hemân şâfi şüfi ve mü'min-i (12) haķiki olanlar bu maķûle ta'ife-i ta'aşşub-âzmâ ile (13) ülfetden ihtirâz ve kazârâ râst gelindikde

selâm (14) ve âşinâlıktan dağı ittikâ eylemek lâzımdur ve bu dağı (15) tağva (A-61a) cinsindendir

Mısra'

Eger ħâhi selâmet der-kenârest.(173)

(İ-75a)

(E-67a) (1) dervîşân ve ehlu'llahı ikfâr iden kendüsi (2) ihtiyâr-ı küfr itmiş olur ne mâni' kendi düşen (3) ağlamaz allahümme innî es'elüke en lâ eküne mimmen ifterâ (4) 'ale'llahi keziben vecteri 'alâ evliyai'llahi ve 'alâ sâi'ri'l-(5) muĥibbine fela'netu'llahi 'ale'l-kâfirine(174) *bađ saña mektûb* (6) *yazdımı diyü ta'n iderler hazâ* beyânün limâ-kâlehu (7) e't-ı-tâ'ifetü'l-menkûsetü'l-mezkûretü ve'l-cumhürü'l-ma'kûsetü'l (8) menfûretü likemâli cehlihîm ve 'adem-i ittılâ'ihîm 'ala ahvâli'l- (9) müteĥâbbine li'llahi ve etvâri's-sâlikîn el-mücâhidîne (10) fi-sebîli'llahi(175) *ĥoş imdi siz bilürsünüz* (11) bundan murâd bu fakîrün ĥâlât-ı ehlu'llaha ve keyfiyyât-ı (12) merdân-ı dil-âgâha bir nebze vukûfum olduğı münşi-i (13) mağâlenün ma'lûmı olmağla rûsûmât-ı zâhiriyyeye (14) 'adem-i mübâlâtımız ne vechle olduğını yakînen fehm' (15) eyledigidür allahümme innâ ne'üzü bike min sûi'z-zanni

(İ-75b)

(1) ve ibtâli's-şadağâti bi'l-ezâ'i ve'l menni ve işğâ'i mâ tefevvehu'l- (2) câhilüne ve temevvehu bihi'z-zâhilüne ve'l-meylû ile'l-bâtılı (3) ve temennâ neyli'l emâni bi's-sebebi'l- (T-46b) 'atılı ve senestevhibu (4) minke 'atâ'en yenâlu ve ĥatâ'en yukâlu ve temkînen (5) fi-mâ kıle ve yukâlu ve rahmeten vâsı'aten(176) * rabbenâ 'aleyke tevekkelnâ ve ileyke'l-maşîr rabbenâ lâ-tac'alna fitneten lillezîne keferü vağfirlenâ rabbenâ inneke ente'l-'azîzü'l-ĥakîm ve âhiru da'vâne eni'l-ĥamdüli'llahi rabbi'l-'âlemîn(177)

74b,15 tağva: tağavvi T

* Duanın son 4 satırlık bölümü sayfa kenarına yazılmıştır.

(A-45b) (6) Mektûb

(7) benüm sultânüm maqâlid-i semevât ve ressam-ı (?) hitâm-ı
 (8) hazâ'in-i arzeyn-i mebsûtât yed-i kudretinde olan (9)
 cenâb-ı hâlikü'l-külliyât ve'l-cüz'iyâta⁽¹⁷⁸⁾ sevgend-i
 hülenî (10) ve yemin-i şadâkat-peyvend ile dâmen-i arzını
 levş (11) ve töhmet-i nâ-kerdeden tenzih ve tebri'e eyleyen
 mü'min-i (12) şâf-ıyneti ira'et-i 'adem-i taşdiğ ile kendi
 (13) zu'm-ı fâsidi ve zann-ı kâsidüñi taḥkîke işrâr u 'inâd
 (14) ve mükâbere vü istikbâr-ı müzilü'l-vedâduñ evvelâ sende

(t-76a)

(1) sened-i dîn ü imân ve bürhân-ı 'ilm-i iḳân olacak (2)
 mâye-i Muhammedî'den eser olmadığını ifade (A-46a) ve şâniyen
 bu mişillü (3) eymân-ı galîzeye edyân-ı ilahinüñ küllisinde
 i'tibâr (4) olunup aḥkâm-ı şer'iyye ve nevâmîs-i mer'iyye
 cemî' (5) de'âvi ve muṭâlebâtta andıñ üzerine müretteb (6)
 iken senüñ 'adem-i i'tibâr ve i'tiyâduñ kütüb-i ilahiyye (7)
 ve şerâyi'-i semâviyyeyi (E-67b) külliye inkâr ile
 ma'azallahu (8) te'âla⁽¹⁷⁹⁾ mehleke-i 'azîme-i küfr ve işrâka
 felsefiyyûn (9) ve hâvâricüñ dûcâr oldukları varta-i elîme-i
 hevî-nâke giriftâr olduḡuñı imâ ve iş'âr ider (11) yok eger
 benüm i'timâd u i'tibârüm var ve bu töhmetden (12) beriyyü's-
 sâḥe olduḡuña i'tikâdum der-kârdur (13) lâkin benüm bu vaz'-ı
 mütecâhilâneyi ibrâz ile murâdum (14) ancak seni töhmet-i
 mezkûre ile müttehim idüp şive-i (15) serhengâne ve lehce-i
 cerrârâne ile ihâfe vü icâs

(t-76b)

(1) veyâhûd bir miqdâr hediye (T-47a) ve 'ubûdiyyet nâmıyla
 celb-i (2) ḥuṭâm-ı dünyâ zımnında kâmet-i dil-ârâyı şıdk-ı
 (3) maḥza cebren câme-i bed-reng kizb ü iftirâyı (4) ilbâsdur

75b,6 mektûb: diger A

76b,2 şıdk-ı: şıdk u T

dimek ise bu dağı şân-ı islâm ve şeref-i (5) şerâyi' ve aḥkâma bir dürlü cesbân degıldür evvelâ (6) bu fikr-i daḳıḳ senüñ pirâmen-gerd-i ṭab'-ı raḳıḳüñ olmaz mı ki (7) isnâd-ı töhmet eylediğüñ zât-ı vâlâ-nehmet her vechle (8) senden eslem ü eşref oldığından mâ'adâ şeref-i (9) izâfisi ile teşerrüf eylediğüñ ṭarîḳüñde dağı (10) senden erfâ' u erḳa * ve eşḩa idigi vechen mine'l-vücûh⁽¹⁸⁰⁾ (11) senden bîm ü hirâs ve ümmîd (E-68b) (A-46b) ü niyâzı olmayup (12) vaḳten mine'l-evḳât⁽¹⁸¹⁾ üzerine çekilmek cârî ve (13) işâl-i mażarrat u meberrat ihtimâli senüñ cevher-i bî-fer-i (14) ḳudret-i ḳuvvetüñe 'arîz u ṭâri olmayacağı bedîhi (15) vü bedîdâr iken ol zât-ı ferḩunde-şîfât farażâ

(i-77a)

(1) ol töhmeti irtikâb itmiş olsa dağı neticesi (2) bî-hûde ve bî-mağz bir ḳıl ü ḳâlden 'ibâret olan (3) cerîme-i şaḡîre-i vehmiyeyi niçün inkâr ider ve inkâr-ı (4) sâdeyi irtikâb buyurduḳları şûretde zıkr ıtlâḳ (5) ve yemîn bi'llahi'l-ḩâllâḳi⁽¹⁸²⁾ ne diyü ider sende ḩamîr-i mâye-i (6) insâniyyetden eser ve fıṭrat-ı selîme-i müslümâniden ḩaber (7) yokmıdur bu rûtbe ta'aşşub ve tecellüd ve ta'annüd ve temerrüd ḳanḡı (8) dînde mu'teber ve ḳanḡı âyinde ma'mûlün bihdür⁽¹⁸³⁾ iddi'a-yı (9) insânî ve müslümâniden başḳa münâdemet-i gürûh-ı 'urefâ (10) ve beyne'r-ricâl-i âzmâyiş ümûr ve naḳd-ı evzâ'-ı şühûr (11) u dühûr eyleyerek ve bu ḳadar mâh u sâl e'âzım-ı (12) ricâl (T-47b) beyinde ḩıdemât-ı mütenevvi'a ve ümûr-ı mütferri'ada (13) istiḩdâm u isti'mâl olunarak tebyîz-i liḩye (14) ve bürût ve tesvîd-i mehce-i mütezelzilü's-sübût eylemişdür (15) diyü mecâlis ü maḩâfilde izḩâr-ı şîve-i ṭarz-ı ḳudemâ (E-69a)

(i-77b)

(1) ve tabertâma-i enf ve ta'azzum-ı 'unf ile maḳâle-pîrâ-yı

76b,5 şerâyi': şâyi' T

* 76b'deki 10. satıra E'de "ve bezl-i mevâ'id-i ni'am ve beşat-ı nevâl ve keremle emḡâlûñden ekrem" kelimeleri eklenmiştir.

hüsn- (2) edâ eyledigüñ bu vaz'-ı şenî' ve fi'le-i fezi'aña nazaran (3) mahz'-ı lâf ve hod-sitâyı (A-47a) ve taşallüf ü pür-tekellüf (4) riyâidür hiç şek ü şübhemiz kalmadı imdi (5) bundan böyle saña lâyıķ ve zihn-i ğabâvet-âlûd (6) ve fehmi belâhet-endûdıña muvâfık olan sermâye-i (7) riyâ ve edhânı dîde-i seyl-i pûşideñden ve âlâyiş-i (8) cirk ve kizb ve ifki ğüfte-i nâ-refte-i ğaţţ-ı keşideñden (9) imhâ vü itrâb ve emsâlüñ ve gerek sâ'ir firifte-i ğışâl (10) mezemmet-ittişâlüñ olan ahibbâ vü aĥillañ ile nifâķâne (11) eyledigüñ makâlât-ı dürûğ-âmizi ilğâ eyleyüp (12) bâ-ĥuşûş zümre-i 'urefâ ve cümle-i zurefâyı zu'muñca tekdîr (13) dâ'iyesiyle irtikâb itdigüñ ğabt u ğalt (14) ve ğatâdan perhîz ile Nâbî efendi merĥûmuñ (15) Mûsis-nâm (?) müteşâ'ir-i rekâket-enîsüñ fesâd

(t-78a)

(1) dimâğı ve ihtilâl-i emzice-i müzahrefât-ı bî-mesâğını def' (2) için tertîb eyledikleri tedbîri icrâ ve 'aķâķiri (3) dükkânçe mutatabbibîn ve kâr-ĥâne-i müteĥâzzikînden (4) tedârik ve istirâ ve üslûb-ı ĥakîm üzre ta'cîn (5) ve ta'fîn eyledikten (E-69b) şoñra şâm u bâmdâd tenâvül (6) ve isti'mâlini i'tiyâd ve i'yâd-ı meşûre-i naşârâdan (7) kıraçon (?) ve beyze-i surĥ ğünlerinde eyyâm-ı sâ'ireden (8) ziyâdece tenâvül ve fi'l-ĥaķıķa ma'cûn-ı mezkûruñ (9) dirhemini yiyen (T-48a) misl-i meşûruñ müfid ve nâţıķ (10) olduğı üzre menâfi'-i keşîre ve fevâ'id-i vefîresini (11) müşâhede (A-47b) itmeleriyle sen dahı ĥayâl-ĥâne-i derûnuñı (12) taţhîr ve 'azîmet ve niyyetüñi taşfiye ve tenķîr iderek (13) isticlâb te'sîr ve menfa'atine bu vechle tevessül (14) buyurup ve'l-ĥaşıl ta'cîz-i ehâli-i 'irfân ve tekdîr-i (15) aşĥâb-ı 'izz ü şândan ziyâde ĥazer ve mücânebet

77b, 11 ilğâ: ilğâ T

78a, 2 icrâ: ve eczâ E

78a, 3 dükkânçe: dükkânçe-i T

78a, 9 meşûruñ: meşûrı E

78a, 11 müşâhede: şahid T

(i-78b)

(1) ve merhûm ve mağfûrûn leh Hâşmet dil-âgâhuñ bir (2) kaşîde-i müzahrefesinde âzâr-ı bâşıra-i ehl-i inşâf (3) eyleyen mısra'-ı tehevür-engîz ü ta'zîr-âmîzi ya'ni (4) dilüñi şok g.t.ñe bilmedügüñ b.kı yeme me'âl-i helâhil-rîzi (5) ile 'amel eylesün ve eger bu naşâyîh-i mu'tebere ve mevâ'iz-i (6) mustatîre ile 'âmil olmayup tekrâr herze-gûlık (7) ve zîhn-i derîdelik tarîkine zâhib ve muma ileyhümden¹⁸⁴ (8) birine âtâle-i zebân-ı müstehcenü'l-beyânüñ ile (9) zu'muñca kâlâ-yı a'râz mümteni'atü'l-a'vâzlarını nâhib (10) olmak sevdâsında (F-70a) olduğıñ cünbiş-i seretâni-i (11) bed-nümüdüñdan yâhûd levş-i şöbet-i nâşirü'l-revsüñ (12) ile âlûde dehân olan sürh-dendânlaruñ (13) cerîde-i takrîr nemîme-pezirlerinden ihsâs ve (14) isticlâb olunmak lâzım gelürse şemsîr-i zebân-ı (15) Şehbâniyyü'l-beyân-ı şu'arâ-yı devrân ve müşt-i dürüş-t-i

(i-79a)

(1) ta'ne-i dil-âverân-ı ma'reke-i 'irfândan tahlîş-i giribân (2) dâ'imü'l-ittisâh ve tancîh-i kafeş-i âbdân-ı lâzımü'l-ensâh (A-48a) (3) idemeyeceğı ve elbette vartâ-i cân-gâh-ı hevî ü helâkdan (4) rehyâb-ı fevz ü felâh olamayacağıñı muhakkak bilüp (5) aña göre hadd ü miqdârüñı tecâvüzden ve hâric-i (6) hayta-i edeb bir hatve ta'addi ve tahattiden kemâl (7) tevakkî ve mübâ'adet eylesün

(A-67a) (T-48b) (8) Fıkra

(9) sevâlif-i eyyâmda ramazân-ı şerîfde nehâren iftâr (10) ve bilâ-'özü semâ' 'adimü'l-fütûr şer'-i kavîmi (11) müsta'idd iniftâr itmek töhmetiyle bir kimesneyi maħalle (12) mürebbîlerinden ve küce-bend mütenebbîlerinden hâcî (13) Vartân ve âcî Vartâbet ve hâcî Tahta Şakal (14) ve kaffâl 'Ali ve hortlak Mehmed ve yırtlaz Hasan (15) ve köse Memî ve kanbûr Fazlı ve Ermeni'den bozma (E-70b)

(i-79b)

(1) Gürciyyü'l-laqâb Yahûdiyyü'l-haseb Râfıziyyü'n-neseb hoca
 (2) Şalamon-nâm kimesneler aḥz ve kâdıya götürüp (3) efendim
 bu Allah'dan korkmaz ve peyğamberden utanmaz (4) ve bizüm
 gibi zevât-ı Hırvât-simâtdan 'ırz u dînini (5) kôrutmaz
 'alenen ramazân-ı şerîfdeki iş bu gün (6) ol gündür nehâren
 hetk-i nâmûs-ı şerî'at (7) ve rûze-i firûze encâmı bilâ-
 te'vîl hadî'at-ı (8) eşkesti itmekle şehâdet-i ḥaḳḳı bi'l-
 iztırâr (9) 'uhdelerimize vefî'at itdi işte bu gözler (10)
 âşikâre gördi öyle degilmi ḥâcî Yanḳaboz (11) ne dirsın usta
 Lanḳaroz beri gel ḳoca (12) Kebşarod siz hep bile müşâhede
 itdiñüz bu gün (13) dünyâ yarın âḫiret öbür gün cehennem
 didikde feryâd-ı (14) şeğâd-pesend ile her birleri zubbü'l-
 maḥalle ve zubbü'l- (15) meclis taşdıḳ ve zımnî tezkîye ile
 şehâdetlerini

(i-80a)

(1) te'yîd ü taḥḳîḳ eyledikten soñra (A-67b)

(A-48a) (2) Mektûb

(3) ya 'Allâme inni laḳad vecedtüke vâfiyen limen lâ-yûfa (4)
 ve ḡayri vâfin limen yûfa ve ḥaḫḫı usratike'l-muḫtalifati (5)
 bi's-şecceḫi'l-ma'hûdeti (T-49a) ke'l-ḥaḫḫi'l-kûfi (E-71a)
 fevallahî mâ ene (6) bizâ'îḡin velâ ente mine'llezîne zâḡet
 ḳulübühüm ve emme'l-ḫâletü'l- (7) mu'terizâtü beynenâ ve
 beyneke ke'l-câliseti'l-müteḫallileti beyne'l- (8) miyâhi
 ve'l-emvâci⁽¹⁸⁵⁾ bu 'Arabcası söyle ḫursuñ (9) cenâb-ı
 sa'âdetüñ aña muḫâyakası olmadıḡını bilürüm (10) ve ke'l
 ceriḫati'l-vâḳi'ati 'alâ ketfike ḫîne tüşâriḳu ḫatfeke⁽¹⁸⁶⁾
 (11) gördüm oḡlan 'Allâme senüñ bi-vefâlıḡuña (12) bakmayup
 ve ḡayz ü ḡazabuña hiç ip taḳmayup pey-der-pey (13) mektûb
 taḫrîr idecek iken bir vaḳt inḫirâf-ı (14) mizâc ve bir
 müddet ihtilâf-ı ehviye-i bî-gâne ile

79b,14 zubbü'l: rabbü'l T

80a,2 mektûb: diger A

80a,9 bilürüm: bilür E

80a,11 gördüm: görürüm E

(f-80b)

(1) 'adem-i imtizâc mâni' oldu el-hâletü hazihi⁽¹⁸⁷⁾ Silistre'ye (2) duhûlümüzde sultânımuñ işâbet-i bendeka-i zındık- (3) şiken ile mecrûh oldukları mahalleri re'ye'l-'ayn⁽¹⁸⁸⁾ (4) müşâhede ve işâbet-i hûn-senger fekûnuñuzla (?) hem-reng-i (5) kûh-ı bedâhşân olan şuhûr-ı şumm-şalâbi şehîdler (6) mezârı gibi ziyâret ve ref'-i eyâdi-i huzû' ve meskenetle (7) istid'â-yı icâbet eyledik ba'dehu sâvisbaşî hâcî (8) Şünbel'üñ cenâb-ı cerâhat-nişâba (A-48b) merhameten hezâr (9) ta'ab u naşbla sizi bir bârgîre süvâr ve verâsından (10) darb-ı tâziyâne-i ğayret iderek ol bârgîr-i (11) per-dâr (E-71b) ve ğiri hem-cünbiş-i esb-i reh-vâr itdiği (12) mahalli ki yarım sâ'atden ziyâde ve ğarâzum sultânımuñ (13) gereği gibi bi-tâb ve firâra 'adem-i iktidâr ile (14) pür-ıztırâb olmuş idiğüñüzi ifâdedür anı (15) dahı gördüm ba'dehu konakda ârâm u istirâhat.

(f-81a)

(1) dâ'iyesiyle beyne'l-bâb ve'l-a'tâb⁽¹⁸⁹⁾ ıztıcâ'at-ı (2) şehîdân ile ol gürûh-ı rahmet- (T-49b) şükûhı taklîd (3) iderken bir gülle birkaç humpâre gelüp bârgîrlerüñ (4) butûn-ı muhtelifü's-sü'ununda olan irvâs-ı nâ-puhteyi (5) su'le-i neft-âmîz gibi etrâfa perîşân eylediginden (6) soñra kazâ-i nâgehâniden kendüñizi (7) ve hasretüñizle ciger-hûn olan aḥbâbuñızı şıyânet (8) zımında kârgîrden bir aḥûr-ı kadime girüp bâlâ-yı (9) kûbbe-i kûh-endâmından güzerân iden şavâ'ik-i (10) âteş-bâruñ şadâsıyla iktifâ ve keennehu⁽¹⁹⁰⁾ nâzikâne (11) ihtifâ buyurduğunuz mahalleri hep teberrûken ziyâret (12) ve rûḥâniyyetüñizden istid'â-yı himmet eyledik (13) Allah senden râzî olsun fi'l-aşl Silistre'de (14) müşâhid-i şühedâ ve merâķid-i evliyâya bu kadar rağbet (15) yoğiken cenâb-ı sa'âdetüñ (E-72a) ittîşâl-i hûn-ı mübârekiyle

80b,9 ve: A'da yok.

81a,15 sa'âdetüñ: sa'âdet A

(f-81b)

(1) her tarafı şimdi ziyâretgâh olmuşdur diyelüm (2) hataçalarımıza estağfuru'llah⁽¹⁹¹⁾ oğlan vallah görecegüm (3) geldi hâlî itme şu tarıldığūñ aşlı ne söyle (4) vallah tarılmak degil (A-49a) sögmek ile dahı seni (5) boşar erbâbdan degilüm

(A-52b) (6) Dîbâce-i Vakfiyye Der-vaşf-ı 'Allâme

(7) Vakfû'l-'Allâmeti'l kerîhetti'l-evşâfû'n-necîseti'l
 (8) etrâfi'l-ğasîseti'l- a'tâfi'l-ğabîseti'l-eşnâfû'l- (9)
 bahîseti'l-inşâfi'l- mel'ûneti'l- enşâfi'l- (10)
 müstahceneti'l-ekyâfi'l- müstahbeseti'l-eslâfi'l- (11)
 müstencîseti'l-ağlâfi merci'u külli eclâfin (12) nuru başari
 külli şallâfin ħiffu erculu külli ħaffâfin (13) uffi külli
 kalbin şâfi deffi külli deffâfin ħâmilu (14) serâ'iri külli
 'arrâfin mumâşşitu lihyeti şarrafın muzîbu kebdî (15) külli
 nüfûsin zirâfin a'da adüvvin külli (T-50a) danâ'ini tîrâfin

(f-82a)

(1) câlisu a'la e'âli'l-a'râfi mâhi rüsûmi külli 'işmetin (2)
 ve 'afâfin sâriku ħadri'l-keffâfi mine'n-nüfûsi'l-'affâfi (3)
 şâni şeceri'l-ğilâfi dâ'imu ekeleti'l-'alâfi (E-72b)
 ħâşibu'l- (4) ħılâfi min-ğaşfeti'l-ağlâfi yusirru 'ale'l-
 ħilâfi (5) ve yudîrrü'l-ağlâfe yudîmu'l-eşrâfe ve yuini (6)
 ehle'l-isrâfi yutîu külle ħallâfin (A-53a) ve yestahmidu'l-
 'allâfe (7) lâ-yufferriku beyne's-sîni ve'l-kâfi ve lâ-
 yumeyyizu el-keffe (8) mine'l-kâfi şâhibu miğvelin laflâfin
 ve mi'velin (9) ke's-sefâfi ħalbuhu cafcâfin ve 'ağduhu
 refrâfun bakbakun (10) lâ-yeteğâşa 'an-lağlâkin lağlakun
 yetalahlahu ke'l-ebvâki (11) mişşâkun lâ-yensâku ila ħayri
 zi-essağın ila yevmi (12) yukşefu 'an-sağın lehu lağâlîku lâ-
 tağlu 'an- vağvakın (13) keennehu şeceri'l-vağvaği ħirâkun
 veterâğraku ħîne ihrâkin (14) keennehu bevlun muğrakun em
 ħâ'itîn uğtibise feğara'e lehu'l- (15) intîlâka mütezevvicun

leyse lehu talakun velâ lehu livaḥidetin

(f-82b)

(1) i'tilakun Ḥâtimu Tai'yyun fi-bezli'l-ekussi li'l-âfâki
 (2) mecnunun ğayra mufâkin veffâkun lâ-yufaffiķu li-
 tılsımihi'l- (3) evfâki ve'l-ḥalu ennehu lâ-yübâli bi-sey'in
 afâku (4) 'aleyhi em-fâķe fe-ekâme 'ala feylâki's-sa'âli
 ḥududu (5) el-fussâki yuti'muhum min-zakkumin ve yervihim
 min-ġassâkin (6) yeterâ'a keennehu mine'l-'ușșâki velakinnehu
 ila külli 'ușșin şakun (7) lâ-yümeyyizü'l-yehude mine'l-
 kabâti ve'le's-semudi mine'n-nebâti (8) yaḥmi külli ḥâtin (E-
 73a) ve yaḥtu me'a külli ḥâtin yekulu lâ'iti (9) raculün lâti
 ev ḥabrun belâti ev şihnetun melâti felâ (10) tıbeli velâti
 maṭiyyeti yetemetṭa leytehu mutalâti (11) ezannu ennehu ğayru
 mutavaṭi ev eyrun mutahâti yesilu min- (12) mimihi ma'kusu
 (T-50b) mâ-keennehu muḥâti ve mimi muṭavvaķun (13) bi-
 esviratin müsavvirhu keennehu maṭrakatun müdevvirihu ev
 maḥrakatun (14) mukavvirihi em-sabbetin (A-53b) musavvirihi
 em-hey'etün müzeviruhu ve hey'etün (15) muṭavvirihu em-
 henimetun mugavvirihu em-mâ-dübetün mufevviru tıbâ'un

(i-83a)

(1) muhavvirihu ve ziyâ'uhu ğayrı musavvirihi ve lakinnehu
 nefsehu e'l-mubteliyetu bi'l-kerfisi (2) numurun musavvirihu
 surun lakinnehu leyse bi-isrâfili ezannu enne sahibehu (3)
 iza serâfili ve fe'ala 'aleyye kefili ve fâli mücessemun
 kefili (4) velakinna tecessimuhu yaştu 'aleyye iza 'âyene
 tesfili yâ-leyteni (5) küntü ecri e'âķilun bedri em-râfilun
 mâ-yenşeriḥu (6) bihi şadri ve yenşeriḥu ileyhi ķadri feheli
 tedri (7) ķadara nedri em-lâ-tedri maḥbahete cedriyyin em-
 (8) mâ-raeyte ḥadri ḥine ahdertu hadri (9) li-enne lâ-nedri
 heli'llahu a'la ķadri em-daķa (10) bimâ farratṭu fi-cenbihi
 şadri em-lâ-tete'âyenu şadri (11) ḥine ramavni bi-medri
 li-enne'l-kâfe min- (12) lafzihi ķadri meta ṭulaffiķu bihi
 bi'z-zâli yutâyedri (13) men-lem yera'azri (E-73b) yâ ķadri
 emâ ente ta'rifu (14) ķadri em-lâ tûmeyyizu bera'ati min-
 ķadri lâ-ya'rifune (15) ķadri ve'l-ḥâlu inni lev temesakutu
 lessumuni ķadri

(t-83b)

(1) ahen li-ahibbetin lev-ayenuni mu'ayenete'l-kudiri (2) letakkabadat enfusuhum veltenkudiri(192)

(E-74a) (A-52a) (3) Şûret-i Temessükdür

(4) vech-i telvîs-i şaḥife oldur ki işbu biñ yüz (5) elli sekiz senesi mâh-ı martuñ ibtidâsından (6) şubâtı ḡâyetine deḡiñ (T-51a) dârende-i kîr-i ḡulâmpâregân (7) koyun sa'âti nâm ḥîz-i mâder-be-ḡatâ nâdânuñ (8) yed-i ḡabâset-âlûdundan üç kıt'a küss-i muntin karz-ı 'örfî (9) olmak üzere aldım ki nışfı birbuçuk (10) yırtık yamalu .m ider va'desi tamâmında (11) vârişi olan vâlîde-i kâfiresine edâ olunduḡda (12) yedinde olan kîr-i muḡallakımız tahlîş oluna (13) mine'l-fakîr elli sekizüñ oḡa (14) başısı

(i-84a)

(A-52a) (1) 'Ünvân-ı Kâ'ime

(2) hemîşe mişe-zâr-ı vücûd-ı bilâdet-nümûdları (3) beçcegân-ı hırs-ı hırs ile reşk-i zâviye-i (4) maḡâre-i kûhistân-ı ḡamâkat ve 'imâme-i ser-be-ḡamâme-i (5) hâme-i müseddesü's-seklleri lâne-i ḡurâbü'l-beyn (6) ve âşiyâne-i (E-74a) hâme-i meş'ûmü'l-eyn gibi (7) maskatü'r-re's-i tûveysi-nejâdân-ı kabîle-i nuḡûset (8) olmak da'vâtı ḡurûf-ı zulmâniyye ve kelimât-ı (9) nâriyye-i buḡrâniyyeden mürekkeb 'ibârât-ı nâ-müretteb (10) ve işârât-ı ḡayr-ı mühezzzeble rik'a-i levs- (11) âlûdlıḡın ve nefrîn ve hırka-i revs-endûd-ı (12) kerâhet eqin üzere resm ü taşvîr olunduḡdan (13) soñra beddu'â-yı

yetimân-ı hûnîn-dil ve âh-ı (14) âteş-nâk-ı derd-mendân
pâ-der-gil-âsâ mü'eddeb (15) 'abede-i Tâgût ve müretteb-i
cezâ-yı 'avene-i Câlut

(f-84b)

(1) olan hazene-i ahdiyyü'l-kibr ve sedene-i âteş-gede-i (2)
seâsliküm sakara⁽¹⁹³⁾ 'arz u teblîğ (3) olunduğı (4)
siyâkında

(A-49a) (5) Mektûb

(6) sultânım Nökerzâde Feyzû'llah Ağa hazretlerinüñ resk-i
(7) gülşen-i râz ve naqs-ı encümen-i niyâz olan meclis-i ünsâ
üns-i şevk- (8) bahşâlarına va'iz-i ma'rifetüñ leyle-i
dâmında izhâr itdiği (9) me'ârif-i hafiyyesinden nâzik-ter-i
kelimât-ı nükte-âmiz-i şetâret- (10) fermâ ve mûlaţafât-ı
şevk-engîz-i beşâret-nümâ ithâf u ihdâ (11) ve Seyyid
merhûmuñ türbedârı 'Ömer ile mülâzım makbete-i (12) Üsküdâr
oldığı âhyânda âhîretdeñ gelürcesine vârid-i (13) ba'de'l-
vefât olan mektûb-ı hurkat âyâtıyla ke'l-kibriti 'ani'n-
nâri⁽¹⁹⁴⁾ (14) müte'essir ü dâğ-dâr olan tab'-ı vefâ-perver
ve hâtır-ı nâzik-terleri 'ala vechi'l- (15) ahra⁽¹⁹⁵⁾ dest-
nûvâz-ı şahid-i istikşâ kılınur hemîşe sâha-i (16) hayâtları
âlâyis-i hâşâk-ı şumûmdan pâk ve selsâl-i ser-çeşme-i (17)
neşâtları hem hâşşe-i nebîre-i tâk olup rûşenâ-yı başîret ve
(18) şafvet-i serîretiyle mazhar-ı hüsn-i mükâfât-ı cenâb-ı
mâlikü'l- (19) mülk olalar eyâ oğlan Feyzû'llah sen
zannidersüñ ki (20) bu Kâni didikleri âdem Tokâd-ı behîst-
âbâdda âdem imiş (21) pâ-nihâde-i Serendib ğurbet olduğu gibi
başı ğâ'ilesine düşüp (22) âhbâbı külliyyen ferâmûş eyleye
lâkin öyle degildür perîşânî-i ğurbet (23) işidenlerden ırak
bir derd-i pür-ihtirâkdur ki başını farkdan

(A-49b) (i-85a)

(1) 'Aciz olmaqla bir kimesne ol derdden rehâ-yâb olsa (2) serpûşını pür-tâb-ı semt-i saḡâ-i âfitâb ider nerede kaldı ki (3) başı ḡâ'ilesine düşe zifrâ ḡâ'ile ile iştiḡâl başını (4) farkdan soñra olur der-hâne kesest yek harf besest.(196)

Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lün

(5) Dâne-çin olmak idi maḡsadımız ḡurbetden
Dâne-i ḡâlûñi gördükde (6) tutulduk kaldık

didigi gibi biz daḡı seyr-i ḡül-geşt-i riyâz-ı (7) İstânbul me'muluyla mürḡ-i nâ-âzmûde-misâli hevâlandık amma

(8) Mısra'

Mürḡe zîrek çün be-dâm üfted taḡammül bâyedîş.(197)

mısra'ını henüz (9) saḡâ-i ḡıyâbân-ı behîşt nişânına ḡonmadan kulaḡımıza ḡoydılar

(10) Mısra'

Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lün

O ḡidişdür ki ḡider daḡı ḡider daḡı ḡider

ḡoş imdi (11) cenâb-ı nihâyet-baḡş her müşkilât-keşide olan metâ'ib (12) ü müḡasâta müḡafât itmez degildür ve her kim itmez dir ise (13) zümre-i ḡânıtındandır sülle-i ḡânitinden olamaz sözi mesmû' (14) ve bir kaḡıyyeye mevzû' olamaz Allah ḡorelüm neyler neylerse ḡüzel (15) eyler ol ḡarafda bildiklerden kim var ise ve muḡabbet erbâbı (16) var ise selâm ve 'aşḡ u niyâzımızı iblâḡ ḡalıbına ifrâḡ (17) idesiz ve illâ ḡadir bilmez ve ḡod-nâ-şinâs bir alay nüdemâ-yı vesvâsa (18) bî-hûde yere selâm u senâmuzı itlâf u izâ'ât itmeyesiz (19) zifrâ selâm bir tuḡfe-i lâhûtîdür ki cenâb-ı ḡaḡ (A-50a) ḡayr-ı ümmeti ol (20) hediye ile birbirlerine müncezibü'l-ḡulûb eylemişdür behre-i 'ademiyyet (21)

nidüğinden âgâh olmayanlara işâr u esbâğı lâyıķ degildür (22) illâ bi'l-iztırâr hulâşa şâdıķu'l-ķavl ve şâf-sîret ehl-i sünnet (23) ve'l-cemâ'at dinmege şâyân olan zevât-ı nezâhet-simâta selâm (24) iderüz ve nezâhet didigimüz yalķuz taḥîr-i 'imâme ve tanzîf-i libâs (25) ve ķaşş-ı şârib ve temşîḫ-i liḫye ve tekhîl-i 'ayn ve 'ânenen 'ibâret (26) olup havâss-ı bâtınası zehârif-i nefsâniyye ile çirk-âb- (27) pür-çirk-âb olmak degildür ve's-selâm bundan bu ķadarcası (28) el virür gelemüm bâd-i hevâ taḫiyye-i müstağribâneye ol ḫarafda ne ķadar

(f-85b)

(1) dellâl ḫammâl baķķâl dellâķ 'allâķ fellâḫ mellâḫ sellâḫ
 (2) nemmâm zemmâm ḫammâr ḫummâr mufarriḫ müğâzzeb mühmel müfsid mülhîd (3) 'arrâf kühhân remmâl neccâm alcı falcı göz açıcı gül şaçıcı (4) âyineci papacı ḫokķa-bâz ḫakķa-bâz ḫile-bâz şîşe-bâz (5) nerd-bâz dağal-bâz sehḫâr fahḫâr düzd-şûret var ise (6) cümlesine bizden selâm ider ḫâtırlarını su'âl idersün (7) bu daḫı ḫarîķ-i âḫerdür sırrını dūrât-ı seb'adan soḫra ḫuyarsın (8) ba'dehu ne ķadar ḫîz-i mâder-zâd ve muğlim-i bâd-be-dest ve ibne-i ķîr-nüvâz (9) var ise bunlara daḫı başķaca bir âyîn-i maḫşûş üzre (10) bizden (A-50b) resm-i âşinâyı işâl idersiz ba'dehu gice bağçeler arasında (11) kış günü berf 'âlemi ğarķ-ı kâfûr ve dîde-i âdemiyânî âbisten-i nûr eylediği âḫyânda Fefezzâde'ye râst gelüp dâmen-i bî-miyân (13) 'arâķ-çekân-ı devân u pûyân olduğı ḫâlde eḫaşş-ı havâşşdan (14) olduğına i'tibâren zümre-i sâbıkadan ziyâdece i'tibârlı bir âşinâlıkçık işâl ve merâsim-i ḫüsn tavassuḫı isticlâb himmetleriyle (15) ikmâl buyurursız 'Acem ḫacı 'Ali'nüñ bağçesi dîvârı üstinde (16) oğlı Meḫmed'üñ sâdece 'antaricek cilvesi o ânı yâd dâşt (17) zamîrleri olursa

85a,27 ve's-selâm: e's-selâm A

85b'deki ilk beş satırda bulunan kelimeler arasında A'da "ve" bağlacı kullanılmıştır.

85b,13 devân: revân A

85b,14 ziyâdece: ziyâdeye A

Mısra'

Mef û lü / Fâ i lâ tû / Me fâ î lü / Fâ i lün

Demler o demler idi zemân ol zemân idi

(18) mısra'ını tekrâr buyurursız hıdırlık kenârında rûz-ı serbesti-i (19) 'Abdu'r-rahmân'î de lisân-ı muhteliğü'l-beyânından yevme tebyezzü vücûhun (20) ve tesveddü vücûhun¹⁹⁸ kerimesi zu'munca iktibâs şuyunda ceryân itmişidi (21) ol vakti tezekküre zamîr-i nâziklerinde yârâ-yı iktidârı var ise (22) Mecîd efendi havz kenârında mürde lâşe-i mûş kendideyi (23) aḥbâbdan birinüñ safḥa-i rûyına endâhte eyledikleri dahı (24) pîrâmen-gerd-i hâtır-ı 'âtır olmak gerekdür sözi âteş-nihâd kemer kavağı (25) altında sâye-güzün olup

Mef û lü / Fâ i lâ tû / Me fâ î lü / Fâ i lün

Var mı şorar yürekde olan (26) fikr-i fâsidi
İbrik-i mey gibi göbeginden işer gidi

diyerek (27) icâle-i akdâh-ı meşveret eyledikleri hâtırda mıdur (A-51a) 'acebâ sultânım

(f-86a)

(1) o kuzucağum monla anda mıdur yoḥsa bir ḡayr-ı mekânda mıdur (2) bilemem hele anda olduğı taḡdırce dünyâlar âḡiretler maḡserler kıyâmetler (3) ḡadimler ḡaddler ḡâmetler ezânlar (?) ikâmetler şahbâlar ḡumlar serler demler (4) ibrikler ḡüḡümler ḡadar selâm ve senâlar idersiz ol ḡarafda akrabâ ve (5) 'amucazâdelerimüze cümlesine ve bir bir molla Muştâfa ḡarındaşımıza (6) ve Keşr 'Ömer'e ve Amîr 'Ali oḡlına selâmlar olunup hâtırları (7) su'âl olunur ve Beḡobası'nda ḡalalarımıza ve Ümmi Gülsüm ve Fâtıma (8) ve Ümmühân ve sâ'irlerinden ḡayâtda olanların cümlesine selâmlar (9) olunur

bu selâm senüñ vazifeñ degil oğlan bunı (10) pederine girü virürsün maḥalline işâl ider oğlan göñülden (11) çıkarma zîrâ sizüñle ḥukûk göñülden çıkacak rütbelerde degildür (12) görelüm Allah neyler neylerse güzel eyler

(13) Bir Ahir Mektûbuñ Kenârıdur*

(14) ol tarafda hedef-i tîr-i muvaşalat olan beçcegân-ı Moğul ve Çerkesân-ı müşğın-merğûl (15) ve yağma-gerân-ı kâlâ-yı 'ukûl ve dilberân-ı şa'bû'l-vüşûl ve dâ'iyye-i (16) visâlleriyle herze-gerd-i kûçe-bend-i bâd-peymâyi olan şûfiyân-ı (17) mürâyi ve muğlimân-ı bî-pervâ ve suḥtegân-ı bî-nevâ ve derd-mendân-ı (18) müte'azzirü'r-revâ ve şavma'a nişinân-ı çille-güzin ve meşâyiḥ-i (19) ḥaḳîkat-âyin ve dervişân-ı dilrişân ve 'aşıkân-ı (20) perişân-şân ve felek-zedegân-ı (A-52a) bî-nâm u nişân (21) ve fużûlân-ı sûr ve bengiyân-ı bî-su'ûr ve siyeh-mestân-ı (22) sepîd-rest ve tiryâkiyân-ı afyon-perest ve şeker-lebân-ı mışr (23) nîk-ḥûyi ve ḥanzâl-meşrebân bâdiye-i bed-ḥûyi ve sâ'ir ma'lûm (24) ve mechûl ve merdûd ve maḳbûl dostân-ı nîk-dâstân (25) ve dilberân-ı bülend-âstân ve müselmân ve mü'minân ve 'aşıkâna (26) 'aşk u niyâz olunur

(A-65a) (f-86b)

(1) revnaḳ-ı gülbağçe-i neşâtum şerer-i 'alev-pâre-i şevk ü inbisâtum ḥürmetlü rağbetlü rutûbetlü nezâketlü dost-ı hulûş-peyvestüm (2) cenâb-ı me'ârif-nişâb letâyif-intişâb zarâyif-perver tarâyif-güster ya'ni nehr-i Meric-i zülâl-i ḥayâl meyve-i şîrin-i bûstânum (3) kemâl-i Mıgırdıc-ı behicü'l-edâ şayrefi-i dükkânçe-i ma'na 'ammerehu el-eşvâşu'l-mu'abbheru 'anhu beyne'l-ervâmi bi'l-ḥıristus ve beyne'l-yehûdu (4)

86a,10 virürsün: virsen A

* A'da bu başlığın yerinde "diger" kelimesi bulunmaktadır.

A'da 86a'daki 17. satırın son üç kelimesiyle 18. satırın ilk iki kelimesi bulunmamaktadır.

86a,23 bâdiye-i: A'da yok.

A'da 86b'nin başlangıcında "diger nâkış" başlığı vardır.

bi'l-eyl ve beyne'l-eflâkiyyin bi-devr-i monteryu(199) sûy-ı dil-cûylarına top geliküp hummuş ve bakla ve cevin mukle-i mısr (5) nâdirü'l-'aşr gibi çâşni-fezâ-yı a'diye-i perhiziyye ve revnak-bahşâ-yı mâse-i Erzincâniyye olan be-ğavl-i tâze-peres eşvâk-ı (6) rûz-efzûn ve makûl hızru'l-elvân-ı gûn-â-gûn ithâf u ihdâ ve lâle-i bûstân-efrûz-ı gûlistân-ı mihr ü vefâ olan (7) mizâc-ı nezâket imtizâc-ı dostâneleri ber-nehc-i veddûvü'l-isti'lâm ve istinbâ kılinur hemfise neş'e-i dü-bâlâ-yı şahbâ-yı (8) ittihâd ve ünsiyyet ve cilve-i rûh-nüvâz sâki-i bezm-i neşât-ı cem'iiyyetle vâreste-i derd-i humâr-ı işneyniyyet olasız minhâ-yı (9) muhibbi oldur ki sizi ğâyet görecegüm ol rütbede ki dest-i müş'abid şakk-ı mülâkâtıñuz başumdan takye-i şu'ûrumı (A-65b) çaldı (10) belki hayâl-timsâl rûy-ı hâtıra şuyıñuz gelincek şıçan gibi divâr-ı hücre-i derûnumı tâverâ-yı dülâb-ı kalb pür şevk ve inkılâba varınca (11) deldi ammâ zannitme ki bu kadar şevk arzû ve 'arz-ı gûft ü gûy-ı yek-dil-i yek-rûya sebep sizüñ servet-i sâmanuñız yâhûd şarrâflık (12) münâsebetiyle vâkten mine'l-evkât istidâne ve iştikrâz vâdisinde tolandırıcılık fikrinde olmamıza ve hiç olmazsa (13) hâce Mıgırdıc bunda mıdur diyerek sizi ta'ciz ve hum-ı iddihârda nefsiñüz için şakladığıñuz şerâb-ı nâb ve 'anberiiyye-i pür-âb-ı tâbuñızı (14) tâbeñlü nûş itmekle dahı kanâ'at itmeyüp canum hâce Mıgırdıc şundan baña üçyüz ğuruş karz-ı aqçe vir (15) murâbahasını vireyüm diyerek sizi dülâba düşürdükdên soñra meselâ üç ay vâde ile temessük tahrîr itmişiken bir sene geçüp (16) 'Allâme'nüñ ba'zı kimesnelere itdiği gibi size tamam aqçeden ve murâbahadan geçdüm bir miqdârını olsun edâ it bâkisini (17) beyze-i surhda edâ idecegüm zekevâta tutayum didirdikden soñra yine virmeyüp aqçeyi istemek şûretinde ba'zı telmihâtını (18) hezl ü istihzâya haml baña Mıgırdıc setm itdi islâm ğayreti yok mı diyü bir alay ahvâl-ı 'âlem ve tihâ'-ı beni âdemden (19) âġâh olmayan bî-şu'ûrlara sizi faşl ve gûn-â-gûn iftirâlarla dahı kelâm-ı mûrisü'l-melâmını vaşl iden kimesnelere (20) kıyâsla bizi dahı halk beyninde meşhûr ve müte'ârif olan kapıcılar zümresinden olmamıza zâhib olmak fikrinde (21) olursañuz (A-66a) size hâtırum kalur ammâ dünyâ hâli farazâ vaktiyle hâlimüze göre bir işimüz düşse ve sizden

kalîl ü kesîr (22) bir miqdâr akçe istikrâz yahûd murâbağa ile istidâne itmemüz lâzım gelse muqavelemüz şurûṭını be-her-hâl fi'le (23) getürürüz va'desinden evvel edâya sa'y iderüz behic olmazsa va'de hulûlünde mûmâtale itmeyüz

(A-61b) (f-87a)

(1) sa'âdetlü semâhatlü faẓîletlü sultânüm hazretlerinüñ e'ârib-i suhen-zîb-i (?) (2) melîhü'l-edâları terâkîb-i harekât-ı nev-nihâde-i hatṭ-ı hûbân ve nukât-ı kühen-zâde-i şâme-i (3) maḥbûbân gibi ârayış-i suṭûr-ı şahâyif-i hûsn ü ân ve nümâyış-i hutûṭ-ı muşâḥife-i (4) bedî' ü beyân olmak da'vâtı ma'rûz pîş-gâh-ı rıẓvân-menişân behîst (5) icâbet kılındığı hitâmında 'arıza-i senâkâr-ı ihlâş-şi'ârları oldur ki öte (6) denberü cerîde-i bendegân ve rem-harîdelerinde mazbutü'l-ism olup rakîme-i (7) saqîme-i vücûdum mânend-i harf-i zâ'id müfredât-ı esâmi-i iltifât-dîde ki'anda (8) müsbet ve nokta-i mevḥûme-i bûd u nübûdum erḳâm-ı icmâl-i fezleke-i hulûş- (9) kârîde mânend-i şıfr ma'kûs çâk-refte-i mertebe-i ḥayşiyet olmağla dârü'l- (10) muḥâsebe-i şeref-nisbetde kendümi bi'l-münâsebe mutaşarrıf mâlikâne-i (11) mefharet 'add iderek ta'dâd-ı nukûd-ı mu'accele-i maḥmidetlerine imâle-i enmile-i şevḳ (12) ve sür'at eyledigümi haẓm itmeyen kem-havşalağân sebük-mağzuñ lâübâliyâne (13) hezeyân-ı hezl-âmizleri egerçi nemek-pâş-ı cerâḥât-ı derûn (A-62a) olmakdan (14) hâlî degil lâkin şurûṭ ser-be-niyet mukâta'a-i ittişâl ve ittiḥâd kayd (15) te'bîd ve ḥayât ile muqayyed olmakdan nâşi esâs 'adîmü'l-(16) ender ismine ve hunne ve ḥalel ṭardını (?) muḥâlâtdan ma'dûd oldığını gerek (17) bu mültezim şıḥḥat da'vâ-yı muḥabbetleri frâd eyledigüm berâhîn-i

(f-87b)

(1) maktû'dan ve gerek tahrîrât-ı 'inâyetlerinde pîrâye-i

ber-i vuhûş dūşize-i (2) i'tibâr olan kalâ'idü'l-
 'ibârât-ı maşnû'adan taḥkîk itdîkce (3) her birinüñ ser-nâme-
 i maẓbaṭa-i ğayz u buğzı ki kelimât-ı zâminnetü'l-
 mülemmâtınunñ (4) en müstesnâ ve müstemlihi Ğayûr-ı Baġdâdiye
 ismâ' olunsa tâbiş-i tennûr-ı ğayretle (5) kebâb ve maẓmûn u
 nûkte kabîlinden olmak zu'muyla müzahrefât-ı elfâz-ı rekîk
 (6) ğayr-ı mu'teber ve maḥviyyât-ı ta'birât mühmile-i nâdir-
 berâberlerine mezc eyledikleri isti'ârât-ı (7) mechuletü'l-
 karâ'in ve kinâyât-ı ḥabbiyetü'l-kenâ'inden istinbât olunan
 eşbâḥ-ı (8) dūr-nümâ-yı bâşıra-i âzâr-ı ḥayâlât-ı fâşiḥa ve
 eskâl-i vahşet-zâ-yı 'ibârât-ı ğayr-ı (9) vâzıḥa takrîr ü
 beyân ve 'arza-i miḥekk kavâ'id-i tehekkümiyye-i beyân
 kılınmağ (10) lâzım gelse bir faşlı ebvâb-ı fuşûl fenn-i faşlı
 ve mezemmetlerini ḥâvi (11) ve her cüz'-i-i ebḥâs ğâmîza-i
 şana'ât kem-behregî ve mezelletlerini râvi (12) bir kitâb-ı
 endek-yâb olurdu ancak bu misillü behâyim-i ḥâmetü'l-elbâbuñ
 (13) düşvâr-ğüşâd medḥ ü senâlarını taġlîk için baḥs-i
 ḥodġâmi (14) ve ḥadis-i bed-nâmilerin 'uhde-i kalem bedü'r-
 rakama taḥmîl ü ta'lîk eylemek (15) taşdî'-i ser-devletlerine
 bilâ-mûcib bir vesîle-i (A-62b) fużûlâne tedârik ve se'âmet
 (16) zikr-i vesâmet fikr-i zâhirü'n-nekri ma'lûm çehre-
 pîrâyân-ı me'âni-i bîkr olan (17) każıyye-i ğayr-ı marziyye
 ile küstâḥâne ve câhilâne teyemmün ü teberrük itmiş olmak
 (18) gibi bir vaz'-ı nâ-pesendüñ irtikâbı nezd-i çâkerîde
 cendân şâyeste-i (19) isticâb ve sezâvâr-ı istiḥsân olmamağla
 isticât-ı tıbbâyi' diyü

(f-88a)

(1) nihâdân-ı ḥod-nidân ile taḥdîş-i sâmi'a-i melek-nejâdânı
 revâ görmeyüp (2) şûret-i kerfhe-i ebḥâs-ı müntaḥabetü'l-
 kerfhelerini kavâlib-i ta'birât-ı rû-pûşâna (3) ve ta'rizât-ı
 mestûre-i nâzikâneye ifrâğ ve istimâ' eḥâdis-i müstelzimü'l-
 (4) ḥadesleriyle hem-râh-ı nüzhetġâh esmâ' aşḥâb-ı nezâhet
 müstevdi' (5) ḥâr u ḥaşâk ḥâr ḥâr cevr ü eziyet olmamağ için
 tercüme-i ahvâl müstatbıkâtü'l-ehvâllerin (6) ḥüsn ta'bîrü'l-
 mezâmını derece-i akşâü'l-medâric belağâta iblâğ iderek
 nuḳûd-ı nâ-sere-i (7) i'tirâz-ı necâselerin tezyîf ve tenkîde

ber-cîde-dâmân ve hâr-ı ezrâk-nâkda (8) i'tizârlarına menâfiz-i şimâh-ı sâmi'amı nişângâh 'add itdike dest-efrâz letâyifü'l-hayl-i (9) şâ'irâne ile semt-i hedef-i binâgûş-ı ahibbâ gelişümden cihet-i senâya-yı (10) müteşa'be-i ihtimâlât-ı 'adîdeye şarf emrinde haylice bî-tâb u tûvân olmuşidüm (11) ammâ himmet-i câlâk ve teveccüh-i kalb-i pâkleri nâgâh-reslik menzilesinde ruhâniyyet (A-63a) (12) e'azze-i mışr ma'nâya murafakat ve tarîk-i vahşetnâk intikâm-ı ma'nevîde (13) râh-nümâlık vâdilerine meyl ü rağbetleri meczûm bende-i bî-kes ü meshûd çâker-i bü'l- (14) hevesleri olduğundan kaç'a mübâli ve müteellim olmayup cânib-i aḫadiyyet-(15) penâh ve âmürzis-fermân cümle-i cürm ü günâh 'azze şânehu 'ani'l-endâd vâlâ-sibâhuñ (16) aḫlâk-ı ilâhiyyesiyle taḫalluk ve te'sir-i nefsân ve dâ'iyye-i icrâ-yı mezâk-ı (17) şehvân ile vartâ-i tefrika ve teşvîşe dûcâr olmak ḡavâilinden (18) meslek-i pâk-ḫab'ân maḫmûdetü'l-avâ'ili ve'l-evâhiri(200) kaç'-ı ser-riste-i (19) ta'alluk birle maḫâm-ı şabr u taḫammül ve merkez-i şufû (?) ve tecemmülde irâ'et-i harf-i vücûd-ı

(i-88b)

(1) vücûd ve isbât-ı vücûd nokḫa-i bûd u nübûda sür'at ve tesâbuk olandan (2) biḫamdihi'l-melikü'l-mennân(201) ḫâleti daḡdaḡa-i müdafa'a-i dost ve düşmen ve maḡlaḫa-i (3) muḫâḫse-i nev ü kühenden dest-şûy-ı ferâḡ olup ḫuzûr-ı ḫâtîr didikleri (4) divâne-i mecmû'ü'l-ḫâtîr ve ferzâne-i perîşân-ı zâhirüñe rûz u şeb nedîm-i bezm-i ḫâşü'l- (5) ḫâş 'ilm ü edeb ve şâhid-i sırîn-ḡüftâr-ı nâḫıka ile dâ'imâ rû-be-rû ve leb- (6) ber-leb olduğu müselleme merden leb (?) ve meshûd-ı dîde-i erbâb-ı sa'y u talebdür (7) bir sâ'at yanumdan ve 'aks-i cemâl-i dil-ârâsını nîm-daḫıka serâce-i (8) şîş-ḫâne-i mukle-i cânumdan ba'id görürsem kâlib-ı bî-rûḫ teşâvir-i celîpâ (9) ve heybet-i bî-rûḫ-ı fersûde dest ü pâ gibi kudret ḫâsit (?) ve neşet (10) ve isti'dâd-ı temyiz-i pîş ü pes ve idrâk-ı tefrika-i bülend (A-63b) ü pastden 'âciz olduğumı (11) merreten ba'de uḫrâyı(202) müşâhededen ḫâli olmamaḡla

Mısra'

Dahhâk-râ (12) be-zahmet.-i mârân güzâştım(203)

diyüp hezâr bâr-ı güzîde-i enyâb (?) vehm (13) ve irtiyâb ve ânen-fe-ânen²⁰⁴ zâhm-hûrde-i tesliyet-i nâ-becâ-yı mekîdet-i ihtilâbları (14) oldıgum kem-fursatân-ı mâr-haşletüñ dûzah-ı enâniyyet-i ka'r-ı çâh-ı kubh-siretde (15) mu'azzab olmaları kendülere yeter biz dahı kayd-ı intikâm ile anlara müşâreket (16) silsilesine intizâmdan mübâ'adet ve şu'ûnât müte'âkıbe-i ilâhîden (17) hâli hayret-me'âlîme münâsib olan âsâr-ı celîlenüñ ânen-fe-ânen⁽²⁰⁵⁾ verâ-yı merâyâ-yı (18) a'mâl ü âmâlde cilve-ger olmasını istid'â birle ğayrıdan çeşm-pûş-ı (19) rağbet ve dest-keş-i ferâğat oldıgum ve dîde-i şu'ûrum sâha-i minâ-(20) serâ-yı serâ'ir-i umûra nâzır ve sem'-i i'tibârum cümle mesmû'ât-ı lisân-ı tercümân-ı

(İ-89a)*

(1) aşfarü'l-levnden şafrâyı ve hârü'l-mizâcınıñ eşheri ve âteşî tabi'âtuñ eşerri nâr-ı muharrikü'l-demden hummâyı ve kayd-ı sincâb-ı derûn (2) ve zincîr-i iztîrâb-ı cünûna beste dūd-ı siyâhdan sevdâyı izâleye kâdir ve ğam-nümûde-i pister-i 'ilel-i mütenevvi'a olan şifâ-cüyânuñ (3) nezd-i pür-iztîrâblarında istirahat-ı şeheri gibi vürüd u isti'lâm çökünki-i (?) mizâcları için cânib-i nabz-ı munkabızü'l-harekâtlarına (4) tahrik-i sebâbe-i illet-nümûd itse de bir (5) 'ilel-i vâfire ve emrâz-ı vâride nücûm-ı sâ'ire (6) gibi 'indinde bâhire belki beşere-i beşer munkatı'ü'l- (7) abhere imâle-i başar-ı beşâret ile mizâc-ı (8) sağâmet imtizâcına (7) 'urûz iden 'ârıza-i (9) bâride şems-i bari'â-veş nezdinde

* A'da 89a, "kenâr-ı mektûb" başlığından sonra - (1) pişgâh-ı me'âlîlerine irsâl olunan tabib bir hekim-i (2) câlinûs-perverdür ki hâce Naşre'd-din-i Hüsniyat - cümlesiyle başlar.

zâhir olup (10) li-küllî dâ'in devâ'un⁽²⁰⁶⁾ mefhûmı üzre şifâ-hâne-i kudret-i (11) ilâhiyyede 'illetine âmâde olan devâ-yı seri'ü't- (12) te'sir ile bazen Allahu te'âla çâr dîvâr-ı (13) mütezelzilü'l-esâs 'anâşır-ı erba'aya istiḥkâm ve (14) ḥâzıkâne tedbir kamer tenvîr ile ta'mîr-i tâm idüp (15) 'ömr-i ṭabî'iyeye resîde oluncaya dek ḥâne-i çâr (16) dervâze-i ṭabî'atleri raḥne-dâr olmayacağı (17) bî-iştibâhdur *

(1) ğaybdan sâmi' olmağın hemân ol 'amîde-i Ṭagût ve 'avene-i Câlût (2) ile beynimizde sebḳ iden ta'arruz u tenâkusuñ icmâlen keyfiyyeti ma'lûm-ı (3) devletleri olup âyîn-i siper-endâzın ve kânûn-ı âstîn-efsânı üzre her bir (4) mubâḥasede bu kulları dest ü girîbân yerine el arkası yerde (5) ve 'arz-ı cümûh ve selb-i müdârâ ile ma'reke-ârâlık mevzu'unda düm-i fûrû-beste (6) ve ser-be-zânû bürde oldıgum ma'lûm-ı devletleri buyurılduğda terḳib-i zuhûr (7) u sünûḫıyla ḥalka bîrûn-ı der olan (A-64a) dîde-i ümmîdüm müṭâla'a-i sevâd-ı (8) müşkîn-midâd mecra-i belâğat-âşinâlarıyla münevver ü rûşenâ buyurılmak (9) bâbında emr ü kerem semâḫatlı ḥâzretlerinüñdür

(10) ğâlîba kendi şeyḫi olan bir Mevlevî şeyḫine taḥrîr eyledikleri mektûb (11) kendü ḫatlarından nâḫış olarak böyle menḳûldür

(12) 'inâyetlü semâḫatlı kerâmetlü himmetlü velî ni'met-i bî-minnetüm efendim sultânüm (13) efâzallahu 'aleyna min-füyûzâtihi'l-cezîle ve'r-revânâ min-'ayni 'inâyetihi'l-celîle⁽²⁰⁷⁾ (14) ḥâzretlerinüñ rûh-ı kimyâ-yı ḥaḳîḳat ve lübb-i ekber-i ṭarîḳat olan ḥâk-i pâ-yı (15) tûtîyâ-peymâ ve ğubâr-ı kudûm-ı felek-fersâlarına ser-â-ser kumâş-ı nâşîyye-i 'ubûdiyyet ve (16) niyâz ve ḥarîr-pâre-i şaḫîfe-i ruḫsâre-i

* Metnin bundan sonraki bölümü çerçeve içine alınmıştır. İlk 17 satırlık bölüm ise çerçeve dışında kalan sayfa kenarına yazılmıştır. Bu nedenle birbirinden ayrılan metinlerin karışmasını önlemek için metinlere ayrı ayrı satır numarası verdik.

pür süz u güdâz ve pây-endâz kılınup (17) sâye-i feyz-mâye-i rûhânî-eser ve himâye-i 'âtıfet-vâye-i velâyet-i müstekırları (18) bu hâk-i kadem-i dervîşân ve pesmânde-i kâfile-i dil-rişân üzerlerinde düz (19) ve dirîğ buyurılmamak du'â-yı bî-riyâsı vâsıtaü'l-'ıkd-ı cevâhir-i kevneyn-bahâ-yı

(İ-89b)

(1) ed'ıye-i icâbet güzîn âb u renk şu'â-yı şeb-çerâğ-âyn ve (2) mukârenet-i yâkût-pâre-i rûhâniyyet Hazret-i Monla Celâle'd-dîn (3) terşî' ü tezyîh kılındığı siyâkıında eger bu mesnevi-hân-ı hânkâh-ı midhât ve (4) pây-mâl-i hayret-me'âl kudûm-ı pür-meymenetleri ahvâlıinden istikşâfa rağbet (5) ve serv-kâr (A-66b) leyl ü nehâr ve keyfiyet-i âmed şüd-i mütehâlifü'l-edvârımdan (6) istiknâh ve istiş'âre himmet buyırılursa elhamdülillahî'l-meliki'l-'ulâ e'l-birr(208) (7) kerâmetlü himmetlü veliyyü'n-ni'met-i cismâniyyet ü ruhâniyyetüm mâlik-i nâşıye-i übüvvet-i (8) hakîkiyye-i ser-i nübüvvetüm secdegâh-ı veche-i teslim ve irâdetüm mihrâb-ı beytü'l-ma'mûr-ı (9) nûrâniyyü'l-cemâ'atüm muktedâ-yı e'imme-i 'aşere-i havâş zuhûr u butûn ve imâm-ı (10) hücre (?) hezâr kabîle-i 'avâlim-i berûz ve kemûnum (?) pîrüm dest-gîrüm efendimüñ du'â-yı (11) icâbet-bedûsı mürşidâne ve tevcihât-ı feyz-fürûş-ı 'ârifâneleri (12) berekâtıyla henüz hırka-i 'âfiyet der-be-rû sikke-i şıhhat u selâmet (13) bir sır olup devletlü 'inâyetlü ağa efendimizüñ zir-i cenâh-ı 'âfiyet (14) ve sâye-i re'fet-vâye-i himâyetlerinde be-her-hâl memnûnü'l-bâl ve mürfetü'l-hâl ve her (15) dem ü ân inbişât-ı tâm ve neşât-ı tamâm ile bâlâ-hâne-i burcu'l-hamâm-ı beden (16) ve bâm-ı muşanna'a bârû-yı hişâr-beççe-i tende vâkı' nevbet-hâne-i bî-nişâne-i (17) müseddesü'r-resm ve 'ammâtgede-i lâhutıyyü'l-vesm dilde geh hitâb-ı şamedıyyet

(İ-90a)

(1) nişâbun entüm el-fukarâ'u ila'l-lâhi te'âlâ(209) mıstar-ı

âyât-ı hâl-i hayret-penâh ve mübîn-i (2) da'vâ-yı rûşen-gû ehlleri olduğı erbâb-ı intibâh ve merdân-ı zâmir-âgâh 'indlerinde (3) maşûn dağdağa-i istibâhdur mürîdân-ı serdân hücêrât-ı dahîliyye ve muhibbân-ı (4) niğâh-bânı 'urefât-ı hâriciyye ile ağız birliğı ve gönül dirliğı ve nefes (5) uyğunluğı ve nefis şoygunluğı iderek devr-i revân-ı nağamât-ı da'vât-ı (A-67a) (6) hayret-âyinleri uşûl-ı üzre mânend-i kebûter-i dem-keş-i dem-güzâr-ı eyyâm (7) ve leyl ü nehâr olup hâk-bûsi-i âsitâne-i vilâyet-medâr ve gül-çini-i ravza-i (8) pür-envârı didârlarından ğayrı zâviye-i derûnda devrân ider ârzû-yı (9) dil-i nâ-râmum ve isticlâb-ı fütûhât şihhât u şafâlarından mâ'adâ (10) ser-levha-i evrâd-ı şubh u şâmun olmadığı bün-pâre-i kalem-i şûh-sitâremüñ (11) zebân-ı işkeste-beyân-ı hezâr-pâresinden semâ'a mevķûf degildür

(12) Reşnev ez-ney çün hikâyet mikuned
Ez-cudâyiha şikâyet mikuned(210)

(13) perde-i nühüftesinde maķâlât-ı zer ü zir-i ser-engüşt kavvâl-ı serâfil- (14) dem ve zâviye-i sûrah kaçab-ı (?) sükkeri-i nağamda mânend-i 'alev-i âh-ı bî-nevâyân (15) dâmen-sûz-ı çenber-i sipihr-gerdân olan şuver-i bî-heyûlâ-yı eşvât-ı (16) mütenâsibü's-su'b vezzenât-ı haysûmiye-i terennümât-ı vâhibü's- (17) şeqab ile derûn u bîrûn-ı cezbe-dârâna şan'at-âmûz-ı (18) teslim-hâne-i seyr-i âheng-i nâz u niyâz olduğını (19) inkâra kimesne râh-yâb olamaz ve bu ma'nânuñ yalnız şûreti degil (20) cevher-i heyûlâ-yı sîret ü serireti dahı âyine-i sır-nümâ-yı haķâyık

(t-90b)

(1) ve cevher-i âb-dâr-ı gencine-i daķâyık olan

MFTİNDE GEÇEN ARAPÇA, FARŞA BEYİTLERİN, İBARELERİN, AYET VE

HADİSLERİN TÜRKÇE KARŞILIKLARI

- 1- İkiyüzlü ve midesine (kursâğına) düşkün insanların örneği, sapıtmış ve dinden çıkmış insanların desteği, kötü ahlâklılıkların fazlalığı, son derece adi meclislerin seçkini, kaba düşünce sahibi, hayasız (ar perdesi kalkmış), yiyip içmesi farkın, istek ve arzuları çeşitli.
- 2- Çok arzulu, tamahkâr ve kadın düşkünü.
- 3- Kötülerin kötüsünün kaba olanı.
- 4- Allah'a tabi olan kimseye selâm olsun.
- 5- Allahu te'âlâyı tesbih ederek (dua ederek).
- 6- Bkz. 5. not.
- 7- Sanki bir süre sonra.
- 8- Kalelerin felaketlerinden korkan Acemler.
- 9- Kendisine işaret edilenin.
- 10- Girişini yazdığım mukaddime tamamlandı. Bu inancın ortaya çıkmasını gerektiren şeyi ifade ettim.
- 11- Allah'a hamd ediyor ve onu övüyorum.
- 12- Allah'ın lanet ve kınamasını alan şeytan.
- 13- Fikir birliği olan.
- 14- Allahu te'âlâya sığıınarak.
- 15- Özün özü.
- 16- Seslerin en çirkini, anırtı.
- 17- Kendisine uyulana hürmeten onu tasdik etmektir.
- 18- Allah esirgesin (korusun).
- 19- Lanetlenmiş olan şeytan.
- 20- Kuru misvaklar gibi.
- 21- Allah'ın rahmeti üzerine olanların.
- 22- Allah onu (ilimden) mahrum etsin ve ilmin tadını alamayanlardan eylesin, ona (ilme) sahip olmasın, (Allah) asla bu ilim hazinelerini (ona) vermesin. Onun anlamı budur. Bütün yüce durumlarda Allah bize yeter ve en güzel vekil de O'dur. Şikâyet mercii Allah'tır.
- 23- Bütün gelmiş ve geçmişlerin en rezili, aşırı yemek yiyenlerin kaynağı, bozgunculuk yapanların aslı, nefsanî kötülüklerin kaynağı, şaytanî düşüncelerin saklandığı

yer, sapıklık ve kötülük bayraklarını taşıyan, kabir halkının kefenlerini soyan, bütün kötülük ve çirkinliklerin kaynağı, bütün boş saçma şeyleri bir araya getiren, şeriatın bozduğunu düzelter (Şeriatın tersine hareket eden), her asıl ve ikinci derecede olan güzellikleri, iyilikleri bozan, kötü ilimlerde tam ve mükemmel olan, değersiz ilimlerde üstün olan faziletli kimse, zararlı, bozguncu kuvvetleri toplayan, inadında ısrar eden, inat v.b. (kötü) huyların sahibi, kadın gibi terbiye edilmiş, kötü ve pis kadınları kandıran, inatçı cahillerin en faziletlisi, dik kafalı ahmakların en olgunu, papazların ve patriklerin övgüsüne lâyık olan, zındıklardan ve kötü kimselerden kabul edilen, şeytanların dostu, uydurma, boş söz söyleyen rahiplerin ortağı, bütün yalanları, yalanları onaylayanları da aktaran, bütün batıl şeyleri ve bunları teşvik edenleri hikâye eden, anlatan; çok rüşvet yiyici, örtülü ve kapalı şeyleri bilmez, sefihlerin sultanı, ahmakların delili, fasıkların ve şeytanların önderi, kötü akımları yönlendiren fitnenin dölü (soyu), bütün kötü insanların reisi.

- 24- İbadet edenlere zarar veren, inadında ısrar eden, her türlü eski ve yeni kötülükle çevrelenmiş (kişi)...
- 25- Allah onun ömrünü kısaltсын, işlerini boşa çıkarsın (işleri ters gitsin)
- 26- Daha uygun olan şekliyle.
- 27- Allah tarafından.
- 28- Allah'a hamd olsun.
- 29- Nice güçlükler sıkıntılar vardır ki geceleyin gelir, Allah o sıkıntıyı giderene kadar sabah olmaz.
- 30- Kur'ân, Sûre 5, Mâide, Ayet 54, "Kınayanın kınamasından korkmazlar."
- 31- Dost sözü ne kadar uzun olsa da hoş gelir.
- 32- Allah için Allah'ta.
- 33- Tohumu çekirdeği yaran, sevgiyi ve niyeti yaratan (Allahu Te'âlâ)
- 34- Kur'ân, Sûre 36, Yasin, Ayet 60, "O (şeytan) sizin için apaçık bir düşmandır".
- 35- Gökten indirilen lakaplar.
- 36- Ona iyi davranarak.

- 37- Yukarıda adı geçen.
- 38- Kendi iddialarına göre.
- 39- Düşün ve anla. Bu makamın benzerini yapmak ve anlayış sahiplerine anlatmak için, Allah bizi ve sizleri muvaffak eylesin.
- 40- İki büyük kılıklı, iki büyük kulaklı, ense sahibi (ensesi kalın), koca kafalı, kılık ve kıyafet sahibi, değersiz, ahlâksız.
- 41- Beyaz yüzler ve asil soyları (da) güzeldir. Son derece gururlu ve kibirli kişilerdir.
- 42- Siyah yüzler ve aşağı soyları (da) kötüdür. Son derece gurusuz, kibirsiz ve aşağı kişilerdir.
- 43- Ders bir harftir, tekrar etmek bin harftir.
- 44- Benim dünyadaki sevgilim kitabımdır. Sen onun yerini tutacak bir sevgili gösterebilir misin?
- 45- İnatçı domuzların dostu, kâfirlerin başkanı.
- 46- Tasavvur edilen vehimlerin üstünde.
- 47- Kul tedbir alır, Allah takdir eder.
- 48- Allah'a sığınırım. Kur'ân, Sûre 2, Bakara, Ayet 216, "Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür."
- 49- Sabır ferahlığın anahtarıdır. Gerçek aydınlığın doğuşu yakındır.
- 50- Keder mikdarınca yücelikler kazanılır.
- 51- Zulme uğrayan aptallardır.
- 52- Selâm sizin üzerinize olsun.
- 53- Kur'ân, Sûre 9, Tevbe, Ayet 125, "Kalplerinde hastalık (münafıklık, kâfirlik) olanlar.."
- 54- Allah'ı her türlü eksikliklerden tenzih ederim.
- 55- Allah vahşet vermesin. (Allah göstermesin)
- 56- Allah sizi benim gibi olmaktan, bana benzemekten korusun, muhafaza etsin.
- 57- Benim varlığım iki kehrübâ arasında kalmıştır.
- 58- Dertli insanın başına her yandan bela yağar.
- 59- Dağı Ferhat deldi, la'li Hüsrev-i Perviz buldu.
- 60- Ey bolluk isteyenlere bol veren Allah'ım bolluk ver.
- 61- İlim Allah katındadır. Biz görünene göre hüküm veririz.
- 62- Tam anlamıyla görerek.
- 63- Kur'ân, Sûre 61, Saf, Ayet 13, "Allah'tan yardım ve yakın

bir fetih (vardır)", Allah izin verirse.

64- Arşı sabit kıldı sonra da onu süsledi.

65- Allah bilir.

66- Fazilet sahibini faziletli olanlar bilir.

67- Maşaallah, aferin. Başarısı Allah'tandır. Elleri dert görmesin.

68- Siyadetlû: İddiaya göre bu atıf gerçek efendiliğin, gönderene göre kendisine gönderilenin liyakatsizliğini ortaya çıkarmak için gönderilmiştir. Zira bu söz gerçek yüce kimselerce söylenmez. Bilâkis aşağı kimselerce söylenir (onlardan) duyulur. Siyâdetlû sözü tahakküm ve alay için kullanılmıştır. Denildiğine göre burada siyadet sözünü söylemekten maksat, kendi milleti arasında yabancıların yapmadığı bir şeyi onun yaptığını hissettirmektir. Lâkin bu görüş reddedilmiştir. Çünkü o siyadetin kendisi için olduğunun isbatını gerektirir. Bu istenilenin aksidir.

69- Biraderim: Çünkü onun kardeşliği yaradılış olarak kendisine işaret edilenlerin benzerlerine yakışmaz. Faziletli nesir yazarını kastediyorum.

70- Esseyid: (Efendi) Seyyid sözünün açıklaması, siyadet sözünün açıklama kısmında geçmiştir.

71- Bkz. 65. not.

72- Sarık sarmada Anadolu'nun en âlim, bilgili kişisidir. Sarık sarmanın yüz türlüünü bilir. (Kaynaklarda verilen bilgilere göre bu beyitte sözü edilen "mücevveze" tepesi geniş alt tarafı dar bir tür başlık olup 17. yüzyıl sonlarına kadar bu başlığı vezir-i âzamlar da giymiştir. (Mücevveze ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı, TTK. Bas. Ank. 1965, s.138) Yazar, aslında sarık sarma konusunda ya da sarıklar konusunda usta olmaktan bahsetmekle mecazî anlamda, sadece sarıklar konusunda bilgi sahibi olduğunu söylediği kişiyle alay etmektedir. Beyitten sonraki bölümde de söz konusu beyitin söylendiği kişinin âlimlerin kıyafetini taklit ederek onlara benzemeye çalıştığından söz edilmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak yazarın amacının sadece dış görünüşle ilgilenen, görüntüsüyle âlimlere benzemeye çalışan ya da âlimlerin sadece giyimiyle ilgilenen insanlarla alay

- ettiği amacının tehzil ve tıhçiv olduğu düşünülebilir.)
- 73- Sana bu sözü ulaştıran sana sövdü. Çünkü sövgü v.b. kötü şeylerin söylenmesinde büyük bir bozgunculuk vardır.
- 74- Tırnağı ile mezarını kazan (ölümüne susamış).
- 75- Ne kadar kötü bir son.
- 76- Utanmaz âlim büyük bir bozguncudur. İtaat eden câhil ise ondan daha büyüktür.
- 77- Din nasihattir. (Hadis, Müslim, Sahih I,74; Sünen IV,286)
- 78- Allah rızası için.
- 79- Sözü uzattım. Benim sözüm ancak şudur: Ben hasta olduğu halde tıbbı övenlere benzerim.
- 80- Söyleyene değil de söylediğine bak.
- 81- Bkz. 53. not.
- 82- Dış görünüşe övgü yağdırma. Hatem-i Asemm gibi ol, dedikoduları dinle.
- 83- Bil ki, sözü iyiliğe (güzelliğe), yorumlanma imkânı olan veya kâfirliğinde şüphe olan Müslüman'ın kâfirliğine fetva verilmez.
- 84- Zârâifü'l-Eş'âr ve Letâifü'l-Ahbâr'da olduğu gibi.
- 85- Zayıf bir rivayet olsa da E'l-Haber adlı eser de onu yazmış ve (onu) E'l-Eşbâh ile's-Sıgar adlı esere de dayandırmıştır.
- 86- Bkz. 65. not.
- 87- Dürer ve başka eserlerde de bu konuda çeşitli görüşler vardır. Küfrü gerektiren ve onun küfrüne hükmetmekten men eden görüşler olunca, müftünün kendisini men edene yönelmesi gerekir.
- 88- Çünkü küfürden uzaklaştırmak imandan uzaklaştırmaktan daha iyidir. Çocuk anne ve babasının şerefli yoluna tâbi olur.
- 89- Sonra ona Müslüman biri müftünün söylediğinin aksine bu durumu açıkladığında (?)
- 90- Onun rızası için.
- 91- İki kötü kişi geldiğinde ikisinden daha az zararlı olanı seç.
- 92- Kur'ân, Sûre 2, Bakara, Ayet 217, "Fitne de adam öldürmekten daha büyük bir günahdır."
- 93- Kur'ân, Sûre 49, Hucurât, Ayet 12, "Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçınınız. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayınız."

- 94- Nasıl ki kılıç çekti.
- 95- Muvaffak kılan Allah'tır.
- 96- Selâm o ikisine olsun.
- 97- Kur'ân, Sûre 20, Tâ Hâ, Ayet 44, "Ona yumuşak söz söyleyin."
- 98- Allahu Te'âlâ ona dua buyursun ve selâmet versin.
- 99- Kur'ân, Sûre 3, Al-i İmrân, Ayet 159, "Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi."
- 100- Kur'ân, Sûre 88, Gâşiye, Ayet 21-22, "O halde (Resûlüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin."
- 101- Alemlerin Rabbi Allah.
- 102- Sevgi ve ilgi duyanların yolu üzere olsun.
- 103- Üzerinde olan şeye.
- 104- Atıp tutmak.
- 105- sonsuza kadar cehennemde kalacak.
- 106- Kim bir şeyi severse onu çok hatırlatır.
- 107- Bela konuşmakla ortadan kaldırılır.
- 108- İnandık ki, arşı sabit kıldı sonra onu süsledi.
- 109- Kimin dili tatlı olursa arkadaşı çok olur.
- 110- Bkz. 18. not.
- 111- Ebediyyen cehennemdedir.
- 112- Meyhanecinin eski bir söz olan fetvasını biliyorum ve bu fetva şudur; kötü insanla sohbet etmek ruh için büyük bir azaptır.
- 113- Dil ve dışın birarada bulunması sonucu ses ortaya çıkar. Bunlar arasında uyum sağlanırsa, vahadaki rüzgârın yumuşak sesine benzer bir ses elde edilir.
- 114- Sizin üzerinize idare gerekir.
- 115- Selâmlar, iyilikler kendisi üzerine olsun.
- 116- Muhakkak ki onlara hitaben.
- 117- İki dünyadaki düzen ve huzur iki cümleyle açıklanabilir: Dostlarla iyi ilişkiler içinde olmak, düşmanları da idare etmek.
- 118- Evlerinde bulunduğu sürece evleri evin, yurtlarında (topraklarında) bulunduğu sürece yurtları yurdundur.
- 119- Bir adam bir kimsenin kötülük yaptığını bildiğinde bunu onun babasına bildirmesi gerekir mi? Dediler ki, bu durumu babasına bildirdiğinde babası onu bu kötülüğten

vazgeçirebilecekse ona bu olayı bildirmesi uygundur. Eğer babası onu vazgeçiremeyecekse aralarında düşmanlık olmaması için bildirmez.

- 120- Çünkü güçsüzlük yörelere has düşmanlıkları getirir.
- 121- İki kişi arasındaki, sultanlar veya halk arasındaki durum da böyledir. Onların söz dinleyeceği bilindiğinde güç, iyiliği emretmeyi gerektirir.
- 122- Süreyyâ yıldızı nerde onun eli nerde? (Birbirinden çok uzakta).
- 123- Zulüm birşeyi yerinden başka bir yere koymaktır.
- 124- Başkanlık sevgisi çaresiz bir hastalıktır ve kismetine razı olan ne kadar da azdır.
- 125- Bkz. 54. not.
- 126- Allah'ın gücü ve kuvvetinden başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur.
- 127- Gözünü aç ve burnunu koru (Dikkatli ol).
- 128- Ondan başkasında hayır yoktur.
- 129- Anadan doğma rüsva için babanın öğüdünün faydası yoktur.
- 130- Ümmü Kaş'am'ın konakladığı (göç ettiği) yere. (Cehennem dibine git).
- 131- Olduğu gibi olsun. Nasıl olursa olsun.
- 132- Onun üzerinde olan şeye.
- 133- Toz ortadan kalkınca altındakinin at mı esek mi olduğunu göreceksin.
- 134- Allah vekil olarak bize kâfidir. Şikâyetler onadır ve yakın olarak korkulan odur.
- 135- Kur'ân, Sûre 36, Yâsin, Ayet 17, "Bizim vazifemiz (açık bir şekilde) Allah'ın buyruklarını size tebliğ etmekten başka bir şey değildir" dediler.
- 136- Şayet kabul edilmezse boşa gitmiş olur. Senin yaptığın bu pis iş hiç bir kalıba sığmaz. Senin nefesini onun bunun yüzüne üfleme (sözle sataşmanı) akıl kabul etmez. Allah seni Firavun ve Haman gibi cezalandırsın. Ateş denizinde şeytan ve Ebu Cehil'le boğsun.
- 137- Sizden dua istiyorum. ben Ailah'ı zikrediyorum.
- 138- Kur'ân, Sûre 30, Rûm, Ayet 17, "Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin.
- 139- Duamızın sonu alemlerin Rabbi olan Allah'a hamddır.

- 140- Geçen risaleyi açıklayan ve şerheden, harabat medresesinde müftü, ondan sonra yokluk kasabasında düşmanlara ve taassup ehline hâlâ küfreden merhum kâtip Kâfî. Allah onu bağışlasın.
- 141- Allah ona sayılamayacak kadar nimet versin.
- 142- Bilinenin açıklanması ve desteklenmesi, anlaşılan şeyin de pekiştirilmesi.
- 143- Kur'ân, Sûre 49, Hucûrat, Ayet 12, "Çünkü zannın bir kısmı gûnahtır."
- 144- Boş söz söyleyenlerin annesine küfretmek gibi. (Argo)
- 145- Otlakta otlamak güzeldir.
- 146- Kur'ân, Sûre 15, Hicr, Ayet 3, "Onları bırak yesinler, eğlensinler.."
- 147- Olabildiği kadar.
- 148- Başarı Allah'tandır ve gerçekleştirme yetkisi onun elindedir.
- 149- Bizim isteğimiz, bizim arzumuz, bizim sığınağımız.
- 150- Allah sizi selâmete, esenliğe erdirdi, dua onadır.
- 151- Allah sizi korusun ve Allah sizi affetsin.
- 152- Bi'n-nehr: Yani akıp giden bereketler, iyilikler ve hızla giden güzel şeyler. Nehrin men etmek, def etmek, uzaklaştırmak anlamına gelmesi uygundur. Anlam şu şekilde olur: Nefsânî heveslerin peşinde koşanı engellemek, hayvânî arzularla beslenmiş bir yiyecek olmaktan korkarak, bedensel arzularla karışmış istekleri geri çevirmesi ve şeytânî hilelerin güçlenmesini engellemek sebebiyle Allahu Te'âlâ sizi kurtarsın.
- 153- Ve'l-burku': Yani uzleti, tesettürü ve örtünmeyi seçme sebebiyle olur. Birlik ve beraberlik örtüsüdür. Çünkü, uzlet halk arasında tasavvuf ehlinin davranışlarının en güzeli, Allah'a yaklaştıran ibadetlerin de en iyisidir. Şeref ve yüceliğin kendisine ait olduğu Allah, uzlete ihtiyacı olanı, uyanan ve söyleyen kişi için ne güzel yapmıştır. Uzlet, Allahu Te'âlâ'nın şu sözünde de ifade edilmiştir: Kur'ân, Sûre 51, Zâriyât, Ayet 50, "O halde Allah'a koşun". Bu bir emir ve açıklamadır. Bundan dolayı uyanmak isteyenler uyansınlar. Uzleti güzel ve sevimli bulma konusunda pek çok söz ve haber vardır. Özellikle de iyilik sahibi ve ibadeti bol olan kimselerin önde gelenlerinden pek çok söz vardır. Özetle

söylemek gerekirse yakınlık duymayı, sarhoş olmayı ve kalbinin coşmasını, yüreğinin ferahlamasını, kıymetinin yücelmesini, kendisini kurtaranların kurtuldukları şeyle kurtulmayı, kendisini koruyanların korundukları şeyle korunmayı, dostluk içinde olan kimselerin dostluk yaptıkları şeyle dostluk yapmayı, yarışanların yarıştıkları şeyle yarışıp kazanmayı isteyen kişidir. Allah'ın dışındakilerden uzak olsunlar ve onun dışındaki şeylerle ilişkilerini kessinler. Çünkü görünen cismânî pişmanlıklar sebebiyle, uzaktan ruhsal hastalıkları tedavi ettiklerini söyleyenlere şu sözü söylemeleri gerekir: Kur'ân, Sûre 4, Nisâ', Ayet 73, "Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım" Onların şanından olan Rahmânî iç pişmanlığın ebedî, kalıcı, gölgelerle gölgelenmesi gerekir. Dış görünüşüyle pişman olanlar, Kur'ân, Sûre 78 Nebe', Ayet 24-25, "Orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tatmazlar." Allah bizleri ve sizleri geçici pişmanlığın dostluğundan korusun ve gizlesin. Kalıcı pişmanlığından pişman olmayan kimsenin durumuna düşmekten bizi ve sizi saklasın.

- 154- **Ve'l-bihâru:** Yani genel, ilâhî, ayrıntılı, kesin ve kesin olmayan, derin ve sırf ebediliğe götüren saf yokluğu içine alan soyut ilimlerdir.
- 155- **F'l-kulak:** F'l-bihârdan bedeldir. Onun faydası insanın aklının bütün ilâhî bilgileri içine alamamasını itiraf etmektir. Gerçekte insan aklının gizli ve açık ilimlerden alabilecekleri hakikat âleminin ışıklarından bir zerre, gayb denizlerinin hazinelerinden bir damladır. Şayet bu akıllar gerçek ve hayal bulutlarından temizlenmiş, doğuştan ve sonradan olan kuşku ve endişelerden arınmış olsa bile.
- 156- Allah sizi korusun. Burada insana işaret vardır. Şayet nefsinin ve kalbini korumada çaba gösterip işini ciddi yapsa bile, dış görünüş itibariyle kendisine kolay geleni def etmeye güç yetiremez. Özellikle de insana ağır gelen üzücü ve etkileyici durumlardır.
- 157- **Bi'z-zehar:** Yani kaynayan kuyunun hazinesindeki gizli işaretlerin açığa çıkmasıyla.
- 158- **Ve'n-nebât:** Özelleştirdikten sonra genelleştirmektir.

- 159- **Ve's-sayd**: Büyüklük ve güzellik arasında olan gözlemleri ve tutmakla bırakma, açığa çıkarmakla gizleme arasındaki açılımları kastediyor.
- 160- **Ve'l-holtatü (?) ve't-tokmak**: Yani zikredilen manevî avda yakıcı cismânî aletler.
- 161- **Şimdi kardeşim ve arkadaşım**, cismânî ve hayvânî olarak değil de din, mezhep, meşrep, tarikat ve hakikat olarak.
- 162- **Ve serre hasrûna**: Yani onun ayıplamasına süslemesine aldırılmaz ve Kur'ân, Sûre 5, Mâide, Ayet 54, "Kınayanın kınamasından korkmazlar."
- 163- Bu söz örtünme ve gizlenmeyi isteyen Melâmîler arasında söylenir.
- 164- **Uskumriyye ve Darrân tarafını aklından çıkarma**: Uskumru bilinen bir balık ismidir. Uskumriyye ise, daha önce ifade ettiğimiz üzere Rusçuk beldesinde kurulmuş bir yerdir. Hikâyesi seçkin, özel dostlarla sözü geçen belde halkının ileri gelenleriyle, değerli arkadaşlar arasında bilinmektedir.
- 165- **Polatikanın (?) ve Cartanın durumlarını düşün**: Polatika ve Cartan Tuna diye isimlendirilen nehir kıyısında bilinen iki balık ismidir. O ikisi birbirine benzediği için daha önce adı geçen meşhur hikâyeyi, hikâyenin yanlış olduğunu göstermek için anlattı. Asıl anlatılmak istenen onu çevreleyen geniş ilâhî ilimlerden faydalanmayı düşünmeye teşvik etmektir.
- 166- Bu edebiyat ve yazı erbabının prensiplerine riayet etmek ve onların izinden gitmektir.
- 167- Halkın cahilleri nefret edilen sarhoşlar ve kendini kaybetmiş insanlar gibidir.
- 168- Fetva onu gerektirir.
- 169- Allah göstermesin, bizden uzak olsun.
- 170- Büsbütün unutulmuş.
- 171- Allah'tan af dilerim.
- 172- Bkz. 169. not.
- 173- Eğer selâmet istiyorsan (selâmet) kıyıdadır.
- 174- Allah'ım senden Kur'ân, Sûre 6, En'am, Ayet 21, "Yalan sözlerle Allah'a iftira edenden veya O'nun ayetlerini yalanlayandan" olmamamı istiyorum. Beni Allah'ın veli kullarıyla ve diğer sevdikleriyle beraber et. Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerine olsun.

- 175- Bu açıklama daha önce sözü edilen uğursuz grubun, kötü ve nefret edilen topluluğun çok câhil olduklarını, Allah'ı sevenlerin hallerini, Allah yolunda giden ve cihat edenlerin tavırlarını bilmeyenleri söylemesidir.
- 176- Allah'ım kötü zandan, eziyet etmek ve başa kalkmak nedeniyle sadakaların boşa gitmesinden, câhillerin söylediğini dinlemekten, gafillerin hakkı batıla karıştırmalarından, batıla meyletmekten sana sığınırım ve boş şeyler elde etmek için yardım istemekten bağışlamayı, senden sana ulaştıracak ihsanlarda bulunmanı, dedikodulara karşı dayanma gücü vermeni istiyoruz.
- 177- Geniş bir merhamet vermeni diliyoruz. Ey Rabbimiz sana güveniyoruz ve dönüş sanadır. Ey Rabbimiz bizi küfredenler grubundan eyleme ve bizi bağışla. Ey Rabbimiz sen muhakkak ki, yüce ve hikmet sahibisin, dualarımızın sonu alemlerin Rabbi olan Allah'a hamddir.
- 178- Coğun ve azın yaratıcısı Allah.
- 179- Bkz. 18. not.
- 180- Hiçbir şekilde.
- 181- Günlerden bir gün.
- 182- Yaratıcı olan Allah'a yemin olsun ki.
- 183- Kendisiyle amel edilen, yürürlükte olan.
- 184- Adı geçenler.
- 185- Ben seni vefalı olmayana vefalı, vefalı olana da vefasız davranır buldum. Senin ailenin izlediği yol, Kûfi yazı gibi karışık ve tuhaf bir yoldur. Allah'a yemin olsun ki ben meyletmedim. Sen de kalpleri kayanlardan değilsin. Seninle benim aramdaki çelişkili duruma gelince bu durum durgun su ile dalagalar arasında oturan ve onlarla ilgisi olmayanın hali gibidir.
- 186- Ölümünü gördüğün zaman senin omuzunda var olan yara gibidir. (?)
- 187- Bugünkü durumda, bu durumda.
- 188- Kendi gözüyle görerek.
- 189- Kapı ile eşik arasında.
- 190- Sanki, güya.
- 191- Bkz. 171. not.
- 192- Dîbâce-i Vakfiyye Der-Vasf-ı 'Allâme: 'Allâme'nin vakfı, özellikleri kötü, çevresi pis, şefkati, merhameti az.

kötü kaliteli, adaleti eksik, lânetlenmiş, istekleri, arzuları müstehcen, önceki yaptıkları pis, geride bıraktıkları da pis, bütün rezillerin başvurduğu makamdır. Kendini beğenmişlerin gözünün nuru, bütün ayakkabıcıların ayaklarının numarası, temiz her kalbin sıkıntısıdır. Her tefçinin tefi, her bilginin sırlarının taşıyıcısı, kuyumcunun sakalının tarağı, zarif her canın ciğerinin eriticisi, güzel cimri kadınların düşmanının en büyük düşmanı, yükseklerin yükseğinin en yükseğine oturandır. Her günahsızlığın ve namusluluğun resminin yok edicisidir. Temiz gönüllerin rızk kabının hırsızıdır. ihtilâf ağacının ikincisidir. (Şeytandan sonra yeryüzündeki en büyük ikinci bozguncudur.) Hayvan yemi yiyicilerinin başıdır. ihtilâfta ısrar eder. Geride kalanlara zarar verir. Soylu kimselere zulmeder. İsrâf ehline yardım eder. Her çok yemin edene itaat eder. Yem satana hamd eder. Küfürü dilinden düşürmez. (Sürekli küfreder.) Arapça'daki el anlamına gelen "kef" kelimesiyle "kef" harfini birbirinden ayıramayacak kadar cahildir. Rüzgârın önünde uçup giden toz gibi değersiz ve geveze dillidir. Sözleri durmadan değişir. Ne dediği ya da ne diyeceği belli olmaz. Güzel konuşamayan, boru gibi ses çıkaran ördeğe benzer. Leylek gibidir. (Yazar burada hayvan seslerini taklit ederek ya da 'Allâme'yi özellikleri dolayısıyla çeşitli hayvanlara benzeterek eleştirmektedir.)
 Sanki o ('Allâme) dökülmüş sidik veya tutulup da sıkışınca dışarı atılması akla gelen pislik gibidir. O evlidir ama onun için boşanmak diye bir şey yoktur. Onun hiç kimseye sevgisi yoktur. Başkaları da onu sevmez. Boş yere hayvan kurban etmekte Hatemi Tai gibidir. (Yazar burada alay etmek için 'Allâme'yi Hatemi Tai'ye benzetiyor. Hatemi Tai cömertliğiyle tanınmıştır. Fakat 'Allâme cömert değildir. Onun cömertliği işe yaramaz, boş yere yapılmış, amaçsız bir davranıştır.) 'Allâme kendine gelmesi mümkün olmayan bir deli, mecnundur. Çok başarılıdır fakat kendi yaptığı en basit büyüyü bile çözemez. (Yazar başarılı sözcüğünü de alay etmek için kullanmıştır.) Durum şu ki, o hiç bir şeye aldırılmaz. Ona galip mi geldiler yoksa o galip gelip

bozguncular sınırında cadılar ordusunu harekete mi geçirdi? O onlara zakkum yediriyor, pis kokulu sular içiriyor, sanki onları seviyormuş gibi onları himaye eder görünüyor. (Onlarla kastedilen bozguncular, insanlar arasında fitne çıkaranlar olabilir.) Fakat o her yuvayı yıkar, Yahudileri Kıptilerden, Semutluları da Nebatlılardan ayırmaz. Her hata yapanı korur ve her hata yapanla yürür..... (Metnin Türkçe karşılığını vermeye çalıştığımız Arapça bölümün tamamının çevirisini yapmak mümkün olmadı. Çünkü daha sonraki bölümde daha çok argo kelimelere ve küfüre yer verilmiş. Ayrıca çeviri yapamayışımızın bir başka nedeni de kelimelerin büyük bir bölümünün gerçek anlamı dışında kullanılması ve asıl anlatılmak istenenin açıkça anlaşılabilmesi. Ancak, genel olarak metni değerlendirdiğimizde 'Allâme'ye ve vakfına ait özelliklere yönelik hiciv öğeleriyle ağır küfürler içerdiğini söylemek yanlış olmaz. Biz açıklamalardan sonra tam olarak çevirisini yapamadığımız metnin orjinal biçimini de vereceğiz.)

- 193- Sizi cehennemde yakacak.
- 194- Ateşten bir kibrit gibi.
- 195- Daha uygun olmak üzere.
- 196- Evde bir kişi varsa (onun varlığını göstermek için) tek bir söz yeter.
- 197- Uyanık kuş tuzağa düşünce bu duruma katlanmalıdır.
- 198- Kur'ân, Sûre 3, Al-i İmrân, Ayet 106, "Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün)".
- 199- Açıkça ifade edildiği şekilde Yunan Ortodoks kilisesi bağlıları Hıristos ile Yahudi Eylül ve Eflaklılardan Monterey devri arasında cimriliklerin ömrü uzasın.(?)
- 200- Öncekileri ve sonrakileri överek.
- 201- Melik ve mennân olan Allah'a hamd olsun.
- 202- Tekrar yeniden.
- 203- Dahhak yüzünden yılanların eziyeti gibi eziyet çektik.
- 204- Devamlı, sürekli.
- 205- Bkz. 204. not.
- 206- Her derdin bir devâsı vardır.
- 207- Allah bol, bereketli nimetlerinden bize versin, yüce pınarından bizim susuzluğumuzu gidersin.
- 208- iyilik sahibi olan kudretli yüce Allah'a hamd olsun.

209- Kur'ân, Sûre 35, Fâtır, Ayet 15, "Allah'a muhtaç olan sizsiniz."

210- Dinle neyden hikâyet etmede, ayrılıklardan şikâyet etmede.

بالبر اى القيوضات الجارية والبروزات المتخربة
 السارية ويجوز ان يكون التهم بمعنى المنع والدفع . وح
 يكون المعنى سلمكم الله تعالى بسبب منع سائل على
 الدهوية التفسانية وزجر طالبى الازمنة الشهوانية
 للجسمانية مخافة ان يكون نواله لتقوية الازوت
 المولج الحيوانية وتنمية دسائس الخواج الشيطانية
 ويزيد اى بسبب اختيار العزلة والتسرى والتبقيع
 يبراق الوحش والتفرود ان العزلة احسن لطوار اهل
 السلوك واقرب وسائل القرباب بين طائفة ولقد
 احسن من قال وتنبه من زهر العزلة فالعزله
 وفى قوله تعالى ففرق الله امره فصيح فلينبه
 المنبهون وفى استحسان العزلة واستجبابها طالت
 الاحاديث والآثار سيما مقالات الجارم من القربين
 والابهار ولما صلب من اراد ان يقرب ويسكر و
 تطرب وينشج مسدده وينعالي قدوه ويفوز بما فازه

الفائزون ويجوز بما حاذ به الخائزون وانسج الناس
 به الموانسون ويتنافس فيما تنافس فيه المتنافسون
 فليعتزل عما سوى الله وليقطع عما عداه لان التذامى
 الظاهر الجسمانية لا بد لهم ان يقولوا صين والاصوا
 الروحانية من بعيد بالبتنا كما معكم فنغفر فوزاً
 عظيماً والتذامى الباطنة الرحمانية من شأنهم ان
 يظلو بظلال البقاء الابدى الصريحين لا يدورف
 المتادمون بالظواهر مردداً ولو شجراً بالاحمسيما
 اعادوا الله واتكم من الوجود بموانسة التذامى
 القانية ويسرنا واتكم من ادم من اديدم من
 منادمه الباقية وانجس اى بالعلوم الربانية
 الاجمالية والتقصيلية والوسطفات اليقينية
 الحيرة والانسلاخات المحوية بالفتاء المحض
 المفضى الى البقاء الصريف التورق بدل من
 الجار و قائلته اعتراف عديم احمالة العقول

156-164. no tlar

والكسف

70 a

البشرية بجميع المعلومات الالهية وفي الحقيقة
ما حواه العقول البشرية من العلوم الظاهرة
والباطنة ذرة من شمس عالم الحقيقة وقطر من
بحار الحضرات الغيبية ولو كانت تلو العقول
مصفاة عن رواجس الهيولى والصورة ومغارة
عن هواجس الجواهر والاعراض وحفظكم الله تعالى
وفيه اشارة الى ان الانسان ولو بذل مهلك واجاد
جده في محاقلة نفسه ومحارسة قلبه ليقدر على
دفع ما هان عليه بحسب الظاهر سيمًا ما نقل عليه
من الامور الداهية المؤثرة في الابدان والشؤون
الموجعة المقلعة على اقدار العباد بالضرر الح
بالكتاف ما يظن من الوشارات المكنونة في خزانه
الهوية السارية والنبات تعميم بعد تخصيص
والنسب يد يد به الترمذات الواردة بين الجلال
والجمال والفتوحات المتواردة بين القبح والبسط

70 b

والكسف والحجاب والخوضم والعقبات الى الالوت
الجسائية المشجرة في الاوصطيا المعنوي المذكور
تتبعنا اغانا وصدقتنا دينًا ومذهبًا ومشرقًا
وطريقة وحقيقة لا طيبًا وجسمًا وحيوانية
وسر خسرنا الى لا يباي بما شانه ومازانه ولو
يقم بلومة لا يجم وزينة اهياننا زتنا وهذا
اللفظ تتخاطب به اللادميون لورادة القسرة والوخجما
وخرج من شان طرف الاخرية والشرك
الوصفمري اسم متله معروف والوصفمريه مبنى
على ما اسطلحنا في بلة روجج وقضه مشهورة
بين الوحداء المخصوصة المختاره والوصفقاء
المنتخبة المستشارة من اهالي البلدة المذكورة
وقدر احوال ابو ديقه والبريطا : البولوققة و
البرطان اسماسمكين مشهورين بين سواهل النهر
المسمى بطونة اوردها مراعاة للنظير وتقليطًا

ظهور اوله كلشده مراد بر نفقه روحاني ايله اول
 نور محقق و لكن خفي بي اظهار و زياره ايلسكن زيكلدر
 بين اناناس جمله عوام كالموام و محض مستنقفة
 نادى مراد ايدرد زياره خواص انام و عارف بالله
 اولون ارباب الباب و افضام اسرار نهفته و انار
 ناشكفته بي بوجهه تحصيل و استعلامه محتاج
 دكلدر در راز ستره زكيم صحيفه فرموده ابي آيينه
 دور نماي امردون مشاهره و خباياي ضميمي
 هياكل مرهيه دن زياده باصره آراي اطلاق ايدرد
 شايع اولودردى كه يعنى اول نورك ضمايمي رقومونلو
 بصري اثر ليني صطف و برك و بار بصيرت
 وايقا ندريني كطي قطف ابيوب نظره حمفاي
 اولى لرى رسين هدايف خبط و خطا اولديني
 يقينا ابيوب اقرار و اعتراف ايدردلر ترنداشيق
 مكتوب كوندوش داور يعنى بختس روحاني ايله

165
 207

الفقه المشهورة المذكورة انفا والمراد في الحقيقة
 تخصيص على ما تفكرنا استقص من العلوم الالهية
 المستحيلة احاطتها بنسعادته مستقلة نظام
 افندف هذه رعاية لماسم اهل الادب والانشاء
 واقفاة انهم طرف خاطردين زيت فرموده بزيست
 فاز و نيازده محمول معشوقانه برادى بر سوز و كلال اوز
 بوجهه خاطر دين خراجنه و نهانخانه در و ندرت
 از عاجنه بوفتيرك باراي اقتداري اولديني منشي
 حقايق شناسله معلوميدرد زياره قضاء محسوم
 و مبر فرموده بوجهه تغيير قبول ايتم بر شمع حق با ندوه
 بر وجهه سونمن باره بره كحوب با زوب والذ
 مزيمه سبب ايلك يعنى امر الانوار اولون
 بارقه اذى اولومعه لم يزل كه ضمن سويديك
 در و نونه منكم و متوارى اولوب نيروي قاهره
 استعداد ماد و زياره ايله بر توفيقان ساحه

هر طرفي شمدي زيارتگاه اولمشداد ديه لم
 خطا لر يمناه استغفر الله اولخلون والله كورهم
 كلدي خلط ايتمه شوطار لديرله اصلي نه سويله
 والله طار لمق دكل سوكلمه ايده دخي سخي
 بوشار اولبا بدن دكلم

ديباجه وقيشه دروزخسوف خنده

وقف العلامة الكريمة الودصاف النجيسة
 الودراف النخيسة الودعطاف النجينة الودصاف
 النجيسة الودضاف الملمونة الودضاف
 المستنجية الاكيات المستنجية الودسلاف
 المستنجية الودخلاف مزيج كل اجسلاف
 نور بصير كل صلاوف خف اذجل كل خفلاف
 اف كل قلب صاف دف كل دقاف حاصل
 سائر كل عراف ممسطاحية صراف مديكبد
 كل نونوبر طرف اعدي عدو كل ضنائف طرف

١٥٠
 ١٥١
 ١٥٢
 ١٥٣

واعيه سيله بين الباب والوعتاب اضطجاعت
 شهيدان ايلاه اول كروه رحمت شكوهي تقيد
 ايديكن بركله برقاغ خمباراه كلوب باركيس لرك
 بطون مختلف الشؤنن اولون ارواق ناخجته بي
 شعلة نغفل آمين كبي اطرافه بريشان ايديكن
 صكم قضا، فاكمب نيدن كند وكزى
 وحسن تخنله جكم خون اولون اجبا بزى صيانت
 ضمننن كا دكيدون برآخور قديمه كيروب بالدي
 قبة كوه انزامنن كذوان ايدين صوا عوق
 اتشبارنك صداسيله الكتفا وكا نه ناز كا نه
 اخفقا بيورد بيغكن محلاذي هيب تبركا زيارت
 وروحايتك زدن استرهاي همت ايديك
 الله سننك راضى اولسون فى الاصل سله
 مشاهد شهرا وراقدا ويايه بو قدر رحمت
 يوغين جناب سعا دقله انصال خون مباركيه

هر طرف

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Hanife Dilek Batıslam.

Doğum Yeri ve Doğum Tarihi: Göksun, 16.09.1970

Medenî Durumu: Bekâr

Adres: Ç.Ü. Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü 01330 Balcalı/ Adana

Eğitim Durumu: Doktora.

Doktora: Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Başlama Tarihi: 1993
-Bitirme Tarihi 1997) **Tez Konusu:** Kânî'nin Mensur
Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı **Danışman:** Prof. Dr. Mine Mengi.

Master: Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Başlama Tarihi: 1991
-Bitirme Tarihi 1993) **Tez Konusu:** Nedim Divanı'nda
Mahallileşme **Danışman:** Prof. Dr. Mine Mengi.

Üniversite: Ç.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü (Başlama Tarihi: 1987 - Bitirme Tarihi 1991)

Lise: İskenderun Kız Meslek Lisesi. (Başlama Tarihi: 1984 -
Bitirme Tarihi 1987)

Ortaokul: İskenderun Kız Sanat Ortaokulu. (Başlama Tarihi:
1981 - Bitirme Tarihi 1984)

İlkokul: İskenderun Mithatpaşa ilkokulu. (Başlama Tarihi:
1976 - Bitirme Tarihi 1981)

Bilimsel Çalışmalar: 1- "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve
Deyimler", Türkoloji Araştırmaları 1997, Fuat Özdemir Anısı,
Ç.Ü. Basımevi, Adana Şubat 1997, s.107-125

2- "Tiyatro Eseri Hz. Yusuf ve Misyonerlik", Toplumsal Tarih,
S. 42, Haziran 1997, s.60-64

3- "Musavver Hindistan Seyahatnamesi", Toplumsal Tarih, S.
48, Aralık 1997, s.62-64 adlı makalelerdir.

İş Deneyimi: 30 Eylül 1991 tarihinde Huzurkent Danyal Uysal
Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretmenliği, 8 Şubat
1993'te Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü araştırma görevliliği, 12 Ağustos
1997 tarihinde Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne öğretim görevlisi olarak
atandım. Halen bu görevimi sürdürmekteyim.